



Об. Г. II. 3911-3917

Seneca
Quida interrogatus, quâ ratione sententiâ
in rarissima, in aulis consecutus esset,
respondit: iniurias accipiendo, ut de
ijs gratias agende

1) Melanchthon.

2) Camerarii scripta varia.

3) Vogel.

4) Strigel. -

PHILIP = *P.P.*

PI MELANTHO

NIS PHILOSOPHIAE

moralis libri duo, ad usum Studioſo-

rum paulò quàm antè accom-

modatiores .

I T E M

ENARRATIO ALI

quot librorum Ethicorum Aristotelis,

ad intelligentiam reliquorũ eius

dem authoris scriptorum

mirè condu-

centur .

Primi

Secundi

Tertij &

Quinti.



ARGENTORATI APVD PAV

lum Macharopœum .

ANNO. M. D. LIX.

LECTORI S.

ANtequam aggrederer hanc editionē
Philosophiæ Moralis, diu sanè deli-
berabam, quā potissimum sequerer
cūm essent nostra & aliorum multūm diuer-
sa, Viraq; tamen optima. Sed quod clariss.
uir dominus PHIL. MELANTHON,
meiq; studiosissimus uir doctiss. BEVCE-
RV S uoluit, hoc fuit omnino faciendum. Et
quia in priori nostra editione multa præcla-
ra adhuc sint & præcepta & exempla huius
doctrinæ, quibus carere nequaquam debea-
mus: separatim ea, Deo uolente, exhibebo,
tanquam commentariolum, ut conferuam
pro mea parte reliquias tanti uiri, quæ sunt,
ut uno uerbo semel dicam, planè diuinæ. Ad
iungam autem alia eiusdem generis
& de ipsius authoris uolun-
tate, ut nihil queat in
bac parte ampli-
us desiderari
Vale.

Clariss.



845



Ob. G. 3911

CLARISSIMO VIRO,
ERVDITIONE ET VIRTV.
te præstanti, Arnaldo
Burenio.

Philippus Melanthon.



X T A T dulcissi-
ma Narratio Xeno-
phontis in quarto
libro Sermonū So-
cratis, in qua Hippas ex longo
interuallo reuersus Athenas,
audiens Socratem, illas suas usi-
tatas admonitiones in cōgressi-
bus amicorum familiariter re-
petere, nec iam alias, aut nouas,
aut splendidiores orationes ha-
bere, deridet eū inquit: Ad-
huc Socrates, eadem illa dicis,
quæ ante multos annos te dicen-
tem audiebamus. Ego uerò,
inquit Socrates, de eisdem, ea-

A ij dem.

P R A E F A T I O .

dem. Tu fortassis, quia ingenio & sapientia antecellis, de eisdē non dicis eadem. Respondet Hippias: Prorsus hoc ago, ut aliquid adferā noui. An de his, quæ scis, inquit Socrates, ut si quis interroget, quibus literis scribatur Socrates? aut, an bis quinque sint decem? Alia nunc dicis, alia dicebas antea? Tum Hippias: De his eadem ut tu. Sed de Iusticia nunc alia dico, quibus cōtradicere, nec tu, nec alij possint. Socrates: Magnū bonum toti generi humano inuenisti. Nam si scienti iudices hanc Iusticię doctrinam, cui cōtradici non possit, nunquam inter se dissentiēt. Ita nullę erunt ciuium ac ciuitatum discordiæ & finis erit seditio- num ac bellorum. Nec aliud magis uelim, quæ hanc à te sapientiam discere:

Hip

PRÆFATIO.

Hippias : At non audies, nisi prius tu quoque sententiam tuam planè & explicatè dixeris, quid statuas esse iustum. Nec tibi cōcedam, ut tantum interrogas, & eludas dicta, & tuam sapientiam occultes. **Socrates** : An non satis perspicuè dicere uideor, quid sentiam esse iustum, cum factis ipsis ostendam? & facta sint illustriora uerbis? Sentio igitur iusticiam esse prestare legibus obedientiam. **Hippias** : Sed quomodo iusticia est legibus obedire, cum gentium multarum leges contrariæ sint? Nec uerò consentaneum est, iusta inter sese pugnantia esse. **Socrates** : Atqui sunt leges quædam non scriptæ, communes omnibus hominibus, quas Deus ipse generi humano tradidit, ut apud omnes homines primū ius

A iij dicatur

P R A E F A T I O .

dicatur rectum esse, colere Deum, deinde parētes honore adficere. Neq; ideo talia non sunt legitima, quia multi ea non faciunt. Adficiuntur enim pœnis hi, qui uiolant has leges.

Hactenus colloquium Hippiaë et Socratis recitavi. Primū, ut uel huius uiri exemplo me tuear, quod easdem materias repeto, & quidem non mutatas. Sed eadem de eisdem, uera et recta, & proprio sermonis genere dicere studeo. Nam profecto uera doctrinarum exordia proprie & eodem modo tradere adolescenti ualde prodest. Quia in re mediocre fuisse meum studiū longo tempore, spero multos intelligere. Sed de me nō dicam prolixius.

Altera causa est, cur statim in uestibulo hanc narrationē collocarim,

P R A E F A T I O :

locarim, uolui obuiam & familiarissime notā esse multis, quia ex hoc loco, & ex disputationibus Platonis in primo & secundo *πολιτικῶν* extruxit Aristoteles primā partitionem Iusticiæ in quinto libro Ethicorū, quæ ad uocabuli explicationem ualde necessaria est. Multa enim usibiq; priorum dicta recitat Aristoteles, & ad normas artium accommodat, interdum pugnantia in speciem distinguit, interdū dicta figuratè, tanquam non congruentia ad artes, reijcit.

Animaduertit autē nomen Iusticiæ aliàs aliter usurpari, aliàs complecti totum chorum uirtutum, ut cum dicimus, Aristiden esse iustum ciuem : aliàs significare unā quandam speciem regentem contractus, ut

A iij cum

P R A E F A T I O .

cum dicimus, emptorem esse iustum, id est, seruãtem æqualitatem, non defraudantem alios. Cum igitur longa & inuoluta disputatio sit apud Platonem, de his loquẽdi modis, et Xenophon simpliciter, tanquam definitionem constituens, nõ hinc tantum, sed alibi quoq; dicat in iudicio Cyri, *δίκαιοι εστὶ νόμιμοι*. Aristoteles ut modos loquẽdi discerneret, et suũ cuiq; locum tribueret primam Iusticiæ partitionẽ instituit, haustam ex ipsis naturæ fõtibus. Alia, inquit, est iusticia uniuersalis, alia particularis. Et Xenophontis definitionẽ accõmodat ad uniuersalem, *δίκαιοι εστὶ νόμιμοι*.

Quid opus est, dicit aliquis, tanta exilitate disputationum? Factis potius, sicut de se inquit Socrates, communem cõsociationem

P R A E F A T I O.

tionem tueamur, idēq; esse iusticiam statuamus, omīssis illis quæstionum labyrinthis.

Etsi ille nō insulse inquit, ego argutū ciuē sine uirtute, oditā quam præficam, Tamē diligentia in exponendis uocabulis, & in definitionibus querendis necessaria est:

In Ecclesia & in Sermone diuino quoties hæc nomina reperiuntur, Iusticia, iniusticia, peccatum: Hic nescire, quas res hæc uocabula monstrent, non solum turpe, sed etiam perniciosum est. Obruitur enim doctrina de rebus maximis, de uoluntate Dei, & de salute nostra.

Maluenda in colloquio Ratisponensi proposuerat sententiā, Dilectione homines iustos esse, quia dilectio tribuat debi-

A v tum

P R A E F A T I O .

tum honorem Deo. Habet suum locū hæc descriptio, cum de Lege dicitur: *ὁ ἴκατος ἐστὶ νόμιμος.* Et Lex inquit: Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde. Sed cum in hac caligine mentes humanæ plenæ sint dubitationum, & corda sint uiciosa, nec ardeāt amore Dei, quomodo dicit Maluenda, homines debitum Deo reddere? Non intelligit hanc ipsam ob causam, quia legis obedientiam hæc misera natura non præstat, in uoce Euangelij proponi doctrinā de remissione peccatorū, & imputatione iusticiæ.

Quantum periculi est in medicando, si remediorum nomina et naturas ignoret Medicus. Ita multo plus periculi est in Ecclesia, si sermo diuinus non intelligatur. Nec negari potest, a
missa

P R A E F A T I O .

missa luce multorū uocabulo-
rum, iusticiæ, gratiæ, fidei, secu-
tas esse magnas in Ecclesia tene-
bras. Et multi nunc quoq; mor-
dicus retinent errores, quia im-
buti mala cōsuetudine, uocabu-
la recte & dextrè intelligere nos-
sūt. Magna est enim tyrānis pra-
uæ cōsuetudinis, & omnino ue-
rū est, quod inquit Aristoteles,
*αἱ ἀκροάσεις κατὰ τὰ ἔθνη συμβαίνουσι
συν ὡς γὰρ εἰώθασιν, ὅπως ἀφιῶμεν
λέγεσθαι.*

Quare fatendum est, necessa-
riam esse diligentiam recte cog-
noscendī sermonem, et quidem
retinendæ proprietatis, qua in
re quæ sit adhibenda dexteritas,
etiam illi ipsi melius intelligēt,
qui ad hoc studium adsuefacti
sunt. Multū autem lucis adfert
collatio doctrinarū, ut dici solet
*ἡ πορφύρα παρὰ τῶν πορφύραν δια-
κρίτεια.* Cum

PRÆFATIO

Cum didicit quispiam ex uera Philosophia, quid homines sani & recte loquentes nominent iusticiam, facilius intelligi potest, ubi eodem modo loquatur sermo diuinus, ubi aliter loquatur. Sicut Socrates inquit, *δικαιοσύνη ἐστὶ νόμιμος*. Et definitio eius iusticiæ, quæ est obedientia iuxta Legem, recte constituta est, & sumpta à norma, uidelicet à noticia recti immota, quæ diuinitus sancita est, ut regat actiones. Ita in Epistola Iohannis dicitur, *ἁμαρτία ἐστὶ ἀνομία*. Definitio est eruditè tradita. Intuetur Iohannes normam, quæ regit iusticiam. Ut igitur doceat e regione, quid sit peccatum, ait esse quiddam discrepans ab illa norma. Hæc concinnè dici intelligunt hi, qui hæc parua artium elementa didicerunt. Ali-

ter lo

P R A E F A T I O .

ter loquitur Paulus cum ait: Iustificati fide, pacem habemus, quàm cum dicimus: Aristides est iustus .

Nec ego ignoro esse multos, qui uelut carcerem oderunt has metas artium, & sibi licentiam sumunt fingendi opiniones, ut libet, & summum decus esse ducunt cõtradicere cæteris, ac præstigijs sophismatum recte dicta labefactant . Hæcaudacia, ut mollissimè dicam, non est utilis Ecclesiæ Dei. Formam, inquit Paulus, sanorum sermonum retineto. Discernamus genera doctrinarum, nec extra metas euehamur. Hoc consilio præcipue hæc philosophica sæpe in docendo repeto, ut sermonis discrimina notiora sint :

Deinde sunt & aliæ utilitates huius doctrinæ. In hac qualicūque

P R A E F A T I O.

que gubernatione morum necesse est nosse uirtutum descriptiones & partitiones. Hinc etiam saepe oratio haurienda est, cū de moribus loquimur. Utisilis est & dijudicatio sectarum, si modo ueritatē quærimus, nec tantum ut ardeliones, ostentare acumen uolumus in defendendis paradoxis. Prodest etiam iunioribus, aduefieri ad ordinem & ad formam explicandi, quæ in his exēplis cernitur.

Hanc totam diligentiam & has admonitiones etsi scio uisuperari à quibusdam, tamen spero tibi Arnolde, & alijs, qui recte & candide iudicant, probari, ac talium uirorum iudicia potius sequenda esse statuo, quàm uel indoctorum, qui literas omnes ex Ecclesia pulsas esse uellent, uel Pyrrhonorū quorundam,

P R A E F A T I O.

dam, qui uincula artium ode-
runt, et infinitam sibi licentiam
concedi uolunt, ludēdi opinio-
nibus, ut libet. Et utriq; habent
sui theatri adplausus. Sed hæc
uoluntatum & iudiciorum dis-
similitudo nō est huius tantum
ætatis malum. Feramus igitur
sapienter hos, ut Demosthenes
nominat, ~~cōmunes ciuitatum~~
~~morbos,~~ & tamen iunioribus
monstratores & hortatores
simus, ad ea, quæ sunt ue-
ra, recta, & Ecclesiæ
salutaria, Bene
Vale.

Mense Octobri, Anno

1 5 5 0.

IN ETHICA PHIL. MEL-
lan. Melchior Acon-
tius Vrsellanus.
NUM.

Viderat hunc nuper delapsus ab ætheris librum
Mercurius, cum sic obstupescens ait :
Omnia mortales hoc tempore quæritis ægrè,
Quicquid habet tellus, quicquid olympus habet,
Discitis innumeras non absq; laboribus artes,
Quis melius forsitan non didicisse fuit.
Qui tamen exornat rude pectus, & Ethica discitis
Rarior hæc nunquam turba minoræ fuit.
Quin potius, frustra contendunt ista doceri,
Nescio qui nimia religione graues.
At uos qui sapitis monitus ne spernite nostros,
Fas homines paucis sit monuisse Deo.
Ut fera mansuescit, quam callidus arte magister
Instruit, & certis legibus ire iubet.
Sic homo, præceptis qui pectora talibus implet,
Parte fit excultus nobiliore sui.
Percipit hinc ueræ quæ sint moderamina uitæ,
Atq; suo dignum nomine præstat opus.
Quid miror? en breuib; complectar ut omnia.
Mortaleis superis ars facit ista pares. uerbis;
Talia Mercurius, tu qui legis ista, uideto,
Ut tibi cum multis dicta fuisse putes.



EPITOME

PHILOSOPHIAE MORALIS
Philip. Melanth.



VI COMMVNEM DOCTRINAM de uirtutibus, quæ in philosophia traditur, laudant, plerunq; hac causa contenti sunt, quòd sit norma uitæ hominũ à Deo tradita, ad regendas actio-

nes externas, quam qui atrociter uiolant, multas tristes pœnas sibi & alijs accersunt. Etsi autem hæc laudatio uera est, & nequaquam contemnenda: tamen quodcumque de dignitate huius doctrinæ & de disciplina cogitatur, adiungantur & aliæ magnæ & graues causæ. Sint igitur semper in conspectu hæc quatuor causæ, propter quas necessaria est uirtutum cognitio.

Dignitas, est ipsa uirtus

PRIMA: Quia ~~carum noticia testimonia~~ ~~um est, quòd sit Deus.~~ Nam æternum & immortum discrimen honestorum & turpium in mente, testatur, hanc naturam, non esse casu ortam, sed ab aliqua æterna mente architectatrice.

*De probitas
scilicet cognitio
ut Basileus
Huius appellatio
est Aristoteles
in Ctesiphonte*

B SECVN-

E P I T O M E

*proprietates
Tri*

SECUNDA: Quia docet, qualis sit Deus. Cum enim discernimus honesta & turpia, intelligimus, Deum esse sapientem, liberum, ueracem, iustum, beneficum, castum, misericordem &c. Et quidem semper in præcatione hæ proprietates Dei aspiciendæ sunt, ut ei honorem debitum tribuamus, & ut eum discernamus à non uiuentibus, & à malis spiritibus nocendi cupidis, & incestis.

TERTIA: Quia testimonium est de Dei iudicio. Frustra enim condidisset Deus discrimen honestorum & turpium in humanis mentibus, nisi postea accederet poena turbati illius discriminis. Item naturali ordine cruciatus uniuersaliter sequitur conscientiam delictorum, qui testimonium est iudicij diuini. ^{trio del. p. 2} Item atrocità scelerum, regulariter comitantur, in hac uita, poenæ atroces.

*Regula immota
regula Ethica*

Cùm has tres causas de Deo consideraueris in doctrina de uirtutibus, tunc & quarta accedat, uidelicet, ~~Quia sit norma uitæ hominum in actionibus externis, seu in disciplina.~~ Harum causarum consideratio ualde ornat Ethicem, & adducit mentes ad considerationem de Deo & de Creatione hominis, monet mirando consilio homines conditos esse, ut natura humana esset imago Dei, in qua uelut radij sapientiæ & uir-

& uirtutum diuinarum lucent. ~~Cum autem~~ *paraphrasis quæ
re hanc.*
 tanta sit infirmitas, ut illum pulcherrimum nas-
 turæ ordinem, facile, sæpè multipliciter, & hor-
 ribiliter turbemus: monet, ut quæramus, undè sit
 hæc infirmitas, & quæ remedia Deus ostendat.
 Cum autem de ~~hac causa infirmitatis,~~ & de rem-
 medijs, nihil dicat Philosophia, agnoscimus alia
 quadam doctrina supra Philosophiam opus esse,
 scilicet uoce promissionum, seu Euangelio. Ac
 ualdè opus est, habere in conspectu discrimen E-
 uangelij & Philosophiæ, de quo & hîc dicemus,
 & sæpè aliàs dici necesse est.

Hæc autem dixi initiò, ut hæc doctrina ma-
 gis ametur, & diligentius consideretur, cum cogi-
 tabimus, eam & diuinum lumen esse, & commune
 factorem, & testimonium de Deo.

QVID EST PHILOSOPHIA Moralis?

EST explicatio Legis naturæ, de-
 monstraciones ordine in artibus
 usitato colligens, quantum ratio
 iudicare potest, quarum conclusiones
 sunt definitiones Virtutum, seu præce-
 pta de regenda disciplina in omnibus
 hominibus.

hominibus, congruentia cum Decalogo, quatenus de externa disciplina conionatur.

PUGNAT NE PHILOSOPHIA MORALIS cum doctrina, quam Deus Ecclesiæ tradidit?

Sæpè dicitur, Lumen esse Doctrinæ in Ecclesia ualdè necessarium, nosse discrimen Legis & Euangelij.

LEX moralis, est æterna & immota sapientia & regula iusticiæ in Deo, discernens ~~recta & non recta~~, & horribiliter irascens contumaciæ, quæ repugnat huic normæ in ipso, & patefacta est hominib. in creatione, et postea sæpe repetita et declarata uoce diuina, ut sciamus quòd sit Deus, et qualis sit, obligans omnes creaturas rationales, & postulans ut omnes sint conformes ipsi, & damnans ac destruens omnes non conformes, nisi fiat remissio & reconciliatio propter Filium Mediatorem.

EVANGELIUM uero est prædicatio ~~penitentia~~, arguens peccata, &

*Deo discernitur
inter legem di-
uina & huma-
nam.*

*Defin. partialis
inter Magister partialis
de tota conuersione,*

h. e. de totis partibus penitentia PRO-

promissio remissionis peccatorum, reconciliationis, iusticiæ, & uitæ æternæ, gratuita propter Filium Dei, cuius promissionis noticia nequaquam nobiscū nascitur, sed ex arcano sinu æterni patris prolata est, supra & extra conspectum omnium creaturarum.

Cum hoc discrimen intelligitur, facile de Philosophia iudicari potest. Philosophia moralis, nequaquam est Euangelij promissio, sed pars est Legis, sicut Lex naturæ, quæ de disciplina concionatur, & sicut legem naturæ, aut honestas leges Imperiorum ex illa ortas, audire, amplecti, probare, et eis uti in regenda disciplina Christianus rectè potest: Ita ueram Philosophiam amplecti & probare, & ea uti rectè potest. Imo ualdè dolendum est, contemptum disciplinæ multis falsissimis persuasionibus confirmari, propter quem publicis & priuatis calamitatibus horribiliter plectimur.

Cum autem manifestum sit legem Dei bonã esse, ut Paulus inquit, & disciplinam seuerissimè à Deo præcipi, sequitur et hoc manifestum esse, ueras Philosophiæ sententias, amplectendas & probandas esse, & Christianos rectè eis uti posse, sicut & nu-

merorum doctrinam amplectimur, & probamus, et uti ea concessum est. Vniuersaliter enim uera doctrina, lumen est à Deo ortum, ac contradicere ueritati scienter, quacunque dere, uiolatio est huius mandati: Non dices falsum testimonium.

Verae sunt demonstrationes iuramenti honesti.

Axioma

*cc. T. offic.
cr. 3. de Reg.
iur.*

Veritas anteferenda est omnibus periculis proprii corporis: Regulus iurauerat se rediturum esse. Antefrat igitur iuramentum periculis corporis.

*Tria officia
iustitiae*

Iusticia est, non ledere innocentem: Abel fuit innocens: Ergo Cain fecit iniuste cum eum interficeret.

Talibus demonstrationibus, cū sint ueritas contradicere, contumeliosum est aduersus Deum, huius lucis authorem. Fit autem doctrinae huius illustrior utilitas, cum frenare nos ipsi disciplina incipimus. Ibi etiam discimus, propter quas causas disciplina praestanda sit, uidelicet propter quas

*Causae + propter
quas, disciplina
praestanda
sunt.*

Primo, propter mandatum Dei.

Secundo, ad uitandas poenas.

Tertio, ut aliorum tranquillitati seruiamus.

Quarto, quia est pedagogia in Christum.

Quia

Quia Deus in his, qui perseverant in delictis contra conscientiam, non est efficax. Huius utilitatis magnitudo, nos in Ecclesia ad amorem disciplinae exuscitet.

QVAE SVNT PRAECIPVAE utilitates huius doctrinae?

Respondeo: Dixi supra in genere, doctrinam de uirtutibus, siue in Ecclesia, siue in Philosophia tradatur, testimonium esse, quod sit Deus, qualis sit, & quod iudicaturus sit. Hanc utilitatem & hic primo loco recenseo.

Utilitates quatuor praecipuae Ethices.

Deinde addamus ceteras. Cum Deus omnes homines frenari disciplina uelit, & haec Doctrina pars sit disciplinae, & quidem peculiariter flectat animos ad moderationem, non dubium est eam & moribus prodesse.

Sed tertia utilitas est: In Ecclesia necesse est conferri doctrinam caelestem & Philosophicam, in qua collatione utrunque genus doctrinae fit illustrius & dulcius. Discrimen autem ostendi non potest, nisi utroque genere cognito.

philippi
Regula Phidias
sunt in sapientia
9. Et homini in
hac uita contingit
est de qua collatio
et distinctione, tum
pneum doctrinae,
phica, legis, et
Euangelij

Quarta: Etiam Ecclesia cum de ijs materijs loquitur, quae proprie ad legem pertinent, multa hinc sumit, uidelicet, nomina uirtutum, definitiones, doctrinam de lege naturae, & magis

concinne definire et diuidere uirtutes poterunt ij,
qui hac doctrina preparati sunt.

Has utilitates contemnere, magna barbaries
est, in qua multa insunt uitia. Deinde omnis ho-
nestarum artium contemptus, contumelia est ad-
uersus Deum, qui luce Artium, genus humanum
ornauit, & quidem hac moralis doctrina, cum in-
corruptè traditur, est sapientia congruens cum
mente diuina, & maximè; perspicuum testimoni-
um est, in natura, ostendens esse Deū & qualis sit.

plato in Epi-
nomide. Grata
de Deo fama, in
orb. Mansa est

†
hanc hinc
Ludic
histrionem

hinc Sed Sectæ eruditè discernantur, ac Lucianus
in Dialogo de Sectis, quærit, unde sciri possit,
quæ Secta sit uerior, num ex barba, aut toruita-
te uultus, aut aliunde? Ludit ille quidem suo mo-
† re. Sed rectè instituti in philosophia, sciunt eam
doctrinam ueram esse (ubicunque traditur) quæ
demonstrationes tradit, & ordine in earum in-
uestigatione procedit, & causas certitudinis quæ-
rit, conferens doctrinam ad ^{iudicis nonnas} xristiæ. Amples-
tamar autem uera, & Deo gratias agamus pro
ea luce, & falsa constanter reijciamus & resu-
temus.

QVIS EST FINIS

bominis?

Nazianzenus
ἀρχὴν ἀπορροῦν ναὶ τέλος
Ἰωσὴφ Δεοῦ ἢ πρῶτον καὶ ἔσχατον
οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ἡ ἀρετὴ ἡ δὲ θεοῦ
Sicut
Drum.

Sicut iter ingressurus, initio de certa meta cogitat, ut ad eam media itinera dirigat: ita in omnibus actionibus primum in-
tuendus est finis.

*Simile
Eius de fine certat
cum de toto*

Igitur & in Philosophia morali, prima de Fine questio est, Quæres sit, quam homo secundum rectam rationem præcipuè appetat, & quæ præcipuè obtinenda sit, & ad quam referendæ sint omnes actiones hominis, ne ab eo fine aber-
retur. Ac doctrina Ecclesiæ illustrem habet ex-
plicationem, quia deducit nos ad agnitionem Con-
ditoris, cui præcipuus honos debetur, & in quo acquiescit natura.

Est ergo finis iuxta legem Dei propriissimè loquendo, Deus ipse, communicans nobis suam bonitatem, cum eum uerè agnoscimus & celebramus. Idem dicunt, qui simpliciter sic respondent: ~~Finem, esse ueram cognitionem & celebrationem Dei.~~ Nam hi modi loquendi, dextrè intelligendi sunt. Sic de fine docet Filius Dei: Luceat lux uestra, ut glorificetur Pater cœlestis. Et 1. Corint. 10. scriptum est: Omnia ad gloriam Dei facite. Item in psal. Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Et primum præceptum docet hunc esse finem hominis, cum initio præcipit de agnitione & obedientia Deo debita.

*Terminus efficiens
et finalis uicinis
non, sicut dicitur,
a et u.*

Mat. 5.

*in scriptis scandalis
Christi IHS
115*

Finis hominis
secundum Euā-
gelium,

Sumitur autem hic ipse Finis ex consilio Dei, quo condidit hominem : ~~Factum~~ ^{Facimus} hominem ad imaginem ~~et~~ similitudinem nostram . Ideo Deus condidit creaturā rationalem , ut ipsius similitudo in ea luceat , ut agnoscat Deus , ~~et~~ sint similes uirtutes . Cum ad hunc finem condita sit natura hominum , necesse est , homines appetere ueram Dei agnitionem ~~et~~ dilectionem , et acquiescere in eo , cōmunicante nobis suam bonitatem . Hæc perspicua rectè institutis , ~~et~~ congruunt cum lege Dei .

Euangelium deducit nos ad eundem finem , ~~sed adiungit ductorem filium~~ , quæ doctrina supra conspectum rationis humanæ posita est , ~~et~~ hoc modo de fine concionatur dictum illud : Hæc est uita æterna , ut agnoscant te Deum uerū , ~~et~~ quem misisti Iesum esse Christum .

Hæc de fine , de quo doctrina Ecclesiæ concionatur , primum hic dicenda sunt , ut discrimina doctrinarum considerentur . Nunc Philosophica recitemus .

~~Vera lux Rationis in homine insita natura~~ , congruit cum lege Dei , sed nunc in hac caligine obscurior est Dei noticia , ~~et~~ multis dubitationibus turbatur . Ideo Philosophi , etsi interdum iubent referri actiones ad Deum , tamen plerunq;
nominant

Nominat tantum uirtutem, & dicunt, uirtutem finem esse. Stoici etsi alia multa absurda tradunt, tamen hoc recte dixerunt. ^{offici} Omnia nasci hominum causa, homines uero Dei causa.

*Arist. 2. phys.
Homo est finis
omnium*

Testatur & Conscientia, Deum finem esse. Ideo enim in scelerate factis dolent homines, quia naturali luce cernunt, & metuunt iram Dei, & è contra in rectè factis, mentes tranquille sunt, quia iudicant, talia facta Deo iudici & spectatori probari. Est igitur & secundum ueram Philosophiam finis præcipuus hominis, aliqua agnitio Dei, seu Deus. Sed philosophi sic loquuntur, ut dixi. Aiunt uirtutem finem esse, & cum nos sic loquimur, intelligamus in ipsa appellatione, & hanc summam uirtutem, ut Deus agnoscatur, & omnes honestæ actiones ad Deum referantur.

*Stig elyde officii
sine ignis in
est uirtus mal
ibna, noster De*

Cum autem iam duas contrarias opiniones, alteram Aristotelis, alteram Epicuri recitaturi simus, loquemur usitato more. Questio hæc sit: An uirtus sit finis hominis, an uero uoluptas? Aristoteles inquit: Actionem uirtutis finem hominis esse. Nos cum dicimus, uirtutem finem esse, non intelligamus ociosum habitum, sed Aristotelis sententiam retineamus, etiamsi breuitatis causa, tantum uirtutem nominamus, ut & Cicero loquitur. Remoueantur ergo λογισμα
s. de Fini. χια,

Aristotelis, & Epicuri opiniones de fine hominis.

χίρα, & planè statuamus, falsam esse sententiam Epicuri, qui contendit, uoluptatem finem esse. Rectius autem in Philosophia dici: Virtutem esse finem hominis, id est, recte faciendum esse, etiamsi dolores & detrimenta sequantur, Confirmat Aristoteles hanc sententiam illustri demonstratione, nata in Physicis hoc modo:

1. i. Eth.
c. 7.

Axioma

Certissimum est, in qualibet natura finem esse propriissimam eius naturæ actionem, Ideo enim est propria, quia ad hanc actionem natura præcipuè condita est: Actio uirtutis, est propriissima homini: Igitur actio uirtutis est finis.

Hæc demonstratio uera est, etsi Epicurei multa plausibilia argumenta opponunt, quorum explicatio multum lucis adfert huic disputationi.

Illud autem præfari necesse est, fontem huius controuersiæ esse dissidium legum naturæ in mente, & appetitionum in corde, quod unde ortum sit, docet Ecclesia. Et ad perspicuam dijudicationem huius controuersiæ, utilis est collatio doctrinæ, quæ in Ecclesia traditur de causis miseriarum humanarum, & dissidij legum, & appetitionum in homine, quæ est malum originis, ut uocatur. Homo conditus est, ut Legi obtemperet. & hæc obedientia ardens & dulcis in cordibus hominum fuisset, si natura non fuisset deprauata.

Iustum

Itum est enim, ut bonis benè sit. Sed postquam natura hominum deprauata est, multæ in nobis ipsis, & in societate confusiones sequuntur. Harmonia legum & appetitionum turbata est, postea & foris mali aduersantur uirtuti, ut Camillo inuident mali ciues. Ideo rectè facta sequuntur odia, pericula, & iniusta neces. Ex hoc fonte pleræq; solutiones argumentorum Epicuri sumuntur. Ideo hanc admonitionem prius recitavi, quàm argumenta Epicuri recenserem.

Præcipua autem & speciosissima Epicuri argumenta hæc sunt :

Primum. ^{plur.} Virtuti etiam in hoste laudanda

Finis cuiuslibet naturæ est hoc, ad quod ultrò magno impetu natura fertur, non illud, quod difficulter agit aliundè impulsæ, ut lapidis motus deorsum naturalis est, sursum uiolentus: Tendit autem humana natura ultrò ad uoluptatem: è contra uerò difficulter obtemperat legibus: Ergò uoluptas est finis.

Solutio.

Respondeo ad minorem. Nobis, qui scimus, unde turbata sit harmonia uirium in homine, facilis est solutio. In Minore, fallacia est accidentis, quia

Duplex solutio
philosophica et
+ hinc logica

quia per accidens fit, propter deprauationem humanæ naturæ, ut tantum sit incendium malarum appetitionum, ut difficulter obtemperemus Legi Dei. Sed si natura esset incorrupta: Si Deus in nobis perfunderet nos luce sua & flammis Virtutum, uniuersa obedientia iucunda esset. Hæc solutio nobis in Ecclesia illustris & utilis commonefactio est, ut cogitemus, quàm triste malum sit hæc discordia uirium, & unde sit. Sed in Philosophia uerè & perspicuè sic responderi potest: Nego Minorem, quia fallacia est, à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter. Non enim tota natura fertur ad uoluptatem, sed mens ante factam & post factum repugnat. Nam post delicta, sequuntur tristissimi cruciatus. Impossibile est autem, finem naturæ, eam rem aut actionem esse, quam natura tota post factum horribiliter auersatur, & potius non esse mallet quàm sustinere conspectum eius facti, ut Dauid mallet non esse, quàm sustinere cogitationem sui lapsus. Hæc solutio manifestissimè refutat Epicureos, ac ostendit, non ferri totam naturam ad uoluptatem principaliter.

Secundum.

Qualibet natura recto & ordinato appetitu, præcipuè appetit conseruationem sui.

Volu-

Voluptas est conseruatio naturæ hominis, Virtus destructio, ut in Socrate & similibus apparet, qui propter rectè facta interficiuntur: Ergo voluptas est finis, non uirtus.

Nego Minorem, & ratio est, quia est fallacia accidentis. Nam quòd uirtus destruit naturam, id fit per accidens. Quòd enim Socrates interficitur, causa est non uirtus in Socrate, sed iniusticia inimicorum. Ut quòd latro interficit uiatorem e reepturus pecuniam, non est causa uiatoris pecunia, sed latronis mala uoluntas. Nec tamen pericula comitarentur uirtutem, si natura hominis esset incorrupta. Item uirtutem seruatricem esse naturæ, testatur iudicium Dei, qui uirtuti dat præmia. Præterea uniuersaliter uerum est, uirtute seruari speciem, Veritas, iusticia, fortitudo, prosunt uniuersæ societati etiam si Individuum in præsentia destruitur. Plus est autem seruari totum, quàm partem.

Deinde & hæc ipsa destructio, & omnes calamitates bonorum, sunt manifestum testimonium, homines non tantum ad hanc uitam nasci, quia impossibile est, naturam quæ intelligit uirtutem, & præmia uirtutis ac pœnas, ita nasci, ut postea nullum sit discrimen inter bonos & malos, quia intellectus uirtutis et turpitudinis, præmiorum & pœnarum frustra naturæ esset inditus.

Resu-

Refutata Minore, deinde etiam neganda est Maior. Non est uera propositio: Quamlibet naturam maximè appetere conseruationem tantum ut sit: Sed illa uera est, ordinatè appetere omnes, ut sint incolumes in tali statu, ad quem natura condita est. Nam & in eo statu natura uere conseruari potest. Sed cùm uagatur appetitio sine ordine, non sequitur conclusio de fine, quia inordinata appetitio, etiam contraria naturæ appetit. Præterea incolumitas, quæ sic uocari potest, non debet esse destructio, uel indiuidui, uel speciei. Et si igitur aliquantisper est incolumis ~~Nero~~, tamen dolor conscientiae scelerum destructio est, qui non potest non sequi. Et Diabolus magis optat non esse, quàm sic esse, Imò horribiliter dolet, se non posse abrumpere miseriam, redigendo sese in nihilum, & de Iuda tristissimum dictum est: ~~Melius ei esset, natum non esse.~~ Cùm igitur Maior non sit uera, sequitur conclusio falsa. Sic enim in Maiori dicendum erat: Quamlibet natura recto & ordinato appetitu, maximè appetit conseruationem sui in tali statu, ad quem condita est.

Sed altera solutio de Minore, magis perspicua est, quæ ostendit, Voluptatem non esse conseruatricem speciei, & uirtute destrui naturam per accidens. Præterea semper uirtutem comitatur na-

tur naturæ incolumitas, si hominum natura non
esset deprauata.

Tertium.

*De Discrimine
promissionis præ
et promissionis,
nota corporalis*

Recitavi præcipua Epicuri argumenta, quibus
postea plura addam. Sed prius explicabo argumen-
tum, sumptum ex doctrina Ecclesiæ, quod non ad-
monitis offundit caliginem.

Illud est optimum, quod lex Dei et Euangelium
tanquam ultimū bonorum promittunt, & propter
quod alia expeti iubent: Lex & Euangelium pro-
mittunt in hac uita, & post hanc uitam obedienti-
bus, tranquillitatem seu læticiam, ut dicitur: *Beatus*
uir, qui timet Dominum, opes & diuitie in domo *Leuit. 18.*
eius &c. Qui se erit hæc, uiuet in eis. Item: *Gaudi-* *Ioan. 16.*
um uestrum nemo tollet à uobis: Ergo læticia, quæ
re ipsa est uoluptas, summum bonum est.

Solutio.

Respondeo primum ad Minorem: Et si uerum
est, promitti in hac uita, & post hanc uitam præ- *Premia:*
mia, quæ comitantur uirtutem, tamē hæc præmia,
non sunt principale bonum, quod expetendum
est. Sicut de præmijs in hac uita manifestum est.
& inter causas cur Ecclesia cruci subiecta sit,

in la

C hæc



hæc quoq; recensetur . Ideo Ecclesiam cruci subiectam esse, ut discat Deo propter ipsius gloriam, non propter nostras suauitates seruiendum esse, & tamen necesse est uiuere aliquos & habere aliqua uitæ commoda, ut Ieremiam, Baptistam, Paulum, & similes: sed tamen hanc ipsam ob causam ingentibus ærumnis premuntur, & tandem interficiuntur, ut sciant Deo propter ipsius gloriam seruiendum esse, & summa bona esse, ipsam Dei agnitionem, celebrationem, & obedientiam, non commoda, quæ sequuntur, quæ potius media sunt, seruentia principalibus bonis, quam ulteriora bona. Sic & postea de uita æterna sciamus principale bonum esse sapientiam agnoscentem Deum, & iusticiam, non leticiam, quæ sequitur . Ideo scriptum est: Hæc est uita æterna, ut agnoscant te uerum Deum, & quem misisti Iesum esse Christum. Sed cum redacti in nihilum, non celebrent Deum, facile intelligi potest, necessariam esse uitam, & talem uitam, in qua non sint æterni dolores, qui impedirent celebrationem Dei.

Quare proponatur præmia.

Facilis igitur responsio est. Rectum est appetere præmia, sed non ut principale bonum, sed quia necesse est celebrantes deum, non redactos esse in nihilum, sicut scriptum est: Non mortui laudabunt

psal. 115.

cabunt te Domine. Ac in genere Regula tenenda est, Vult Deus & expeti, & à se peti bona summa & inferiora sed ita, ut gradus non conturbentur, sicut scriptum est: Primum querite regnum Dei, & cetera adijciuntur vobis. Et in precatione quotidiana, ambo genera coniunguntur: Sanctificetur nomen tuum: Et panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Vult autem Deus, & in hac vita peti bona necessaria corpori, propter has quatuor causas: Quarum PRIMAE est, ut agnoscamus, nos non casu uiuere, nec casu spargi res necessarias uitae corporis: Sed has ipsas res etiam Deo gubernante offerri praesertim Ecclesiae, iuxta illud Matth. 10. Duo passeris affeuerunt, & unus ex illis non cadet super terram sine Patre uestro. Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt.

Bona necessaria corpori quatuor ob causas petenda.

intelligitur de se, a se, & alicuius tribus numeris Misericordiae

SECUNDA, Quia sine uita, sine hospitij & polij non potest fieri propagatio doctrinae. Et Deus haec bona largitur, ut seruiant celebrationi & propagationi doctrinae.

Argum. a communi Lex

TERTIA, Ut harum rerum petitione, exercemus fidem & inuocationem.

QUARTA, Ut admoneant de promissione gratiae, quam semper in inuocatione prae lucere oportet. Haec quotidie in precatione consideranda

C 2 sunt,

EPITOME

sunt, & uera fide & spe expectanda sunt à Deo
hæc bona, iuxta illud: ~~hæc~~ curam tuam in Deum,
& ipse te enutriet. Et certò sentient hanc inuoca-
tionem & spem, non inanem esse, qui se hæc conso-
latione sustentant. Et talibus in conspectu est di-
scrimen graduum, cum suo ordine singula petunt,
& uident principalem finem, & alia inferiora bo-
na, quæ seruiunt agnitioni finis principalis.

Quartum argumentum Epicuri.

Duo bona potiora sunt uno: Virtus & res se-
cundæ, sunt duo bona, sicut uerissimum est, ingens
ornamentum esse Virtutis, florentem fortunam:
ut longè antecellit Haniades Sigismundo Impera-
tori, & nemo non magis expetit curriculum Ioseph,
quàm Ieremiæ: Ergo uirtus non est summum bo-
num, sed duo coniuncta bona sunt expetenda.

Solutio.

Respondeo. Facilima est solutio. Duo coniun-
cta magis expetenda sunt. Verum est suo ordine,
& ita, ne præstantius amittatur, si coniungi ambo
non possunt. Et semper id quærat, quod suo loco
quemq; necesse est quærere, quia necessaria facien-
da sunt, id est, quæ cuiq; suo loco lex Dei præcipit,
ut

PHILOS. MORALIS.

ut dictum est: Lucerna pedibus meis uerbum tuum.
Non alia accersita πολυπραγμοσύνη, ambitio-
ne, aut auaritia: ut, necesse est Scipionem dimicari:
Ieremiam necesse est docere, etiamsi scit sibi mortē
propositam esse.

Cum igitur non coniungi utrunq; bonum pos-
test, alterum tamē præstantius retinere necesse est,
& quia uirtus est præstantior, constat uirtutem fi-
nem esse, etiamsi non accedunt præmia. Hæc est ue-
ra solutio, non solum philosophiæ, sed etiam legi
Dei consentiens. Semper autem obstrepit humana
ratio: Num ideo tantum rectē facit Ieremias, ut in
nihilum redigatur? Hic respondet Euargelij do-
ctrina, non redigetur in nihilum Ieremias, sed re-
uiuifcet, & seruetur ideo, ut semper celebret Deū.
Quare uirtus præstantius bonum est, iuxta illud:
Propter quod unumquodq; tale est, illud magis ta-
le est. Nec sequitur: Duo bona coniuncta sunt me-
liora, uirtus & tranquillitas. Ergo Paulus querat
ea coniuncta quoquo modo. Tantum enim necessa-
ria conuenientia suo loco facere Paulus debet, &
è contra, quæ prohibita sunt, omittere debet.

Quintum argumentum.

Vltimum in ordine bonorum, est finis: Tran-

C 3 quillt

Plutarchus
in suo libello,
scribit ee φιλο-
μαθία ἢ ἄλλο
τοιοῦτο καὶ
ἵσχυριον αὐτοῦ
ἢ ἴσχυριον αὐτοῦ
ἢ ἴσχυριον αὐτοῦ

quillitas, quæ sequitur uirtutem, est posterior uirtute. Ergo illa tranquillitas est finis.

Solutio.

Respondeo, nego Maiorem. Quia non necesse est, ultimum tempore esse principale, sed sæpè principalis finis, prior est tempore alijs. Vt quòd Sol calefacit terram in æstate, principalis est finis: Siccitas quæ sequitur, non est principalis finis. Ambulationis finis principalis est excitatio caloris, ut fiat coctio. Hanc sequitur color melior, & etsi posterius est, tamen non est principale. Ioseph abstinet ab aliena coniuge præcipuè propter uoluntatem Dei, postea etiam propter famam, quod etsi posterius est, tamen non est principale. Tale & hoc est: Vicit amor patriæ, tandemq; immensa cupiditas. Brutum principaliter mouit amor patriæ, postea & amor gloriæ accedere potuit suo ordine. Nec Valla rectè hunc uersum detorquet ad confirmandam Epicuri sententiam.

.6. *Terminus.*

Valla *patronus*
Epicuri.

Ita cum sæpè multi fines sint ordinati uerius rei, seu actionis, gradus finium considerandi sunt, & uidendum, quis sit finis principalis, quem expeti necesse est, etiamsi cæteri non concurrunt. Vt Ieremias in confessione obtemperat Deo, & recto iudicio conscientie suæ, etiamsi non sequuntur

sequuntur alij fines, ut approbatio precipuorum hominum in populo Dei, & ipsius tranquillitas, &c.

Recitavi argumenta precipua, quae Epicuri sententiam confirmare videntur, & addidi ueras explicationes. Estq; collatio utilis etiam ob hanc causam, quia ostendit fontes, cur docti dissenserint de fine, quia uidelicet cum contumacia sit cupiditatum aduersus iudicium mentis, alij recte normam immotam, conuenientem cum mente diuina, scilicet iudicium seu legem secuti sunt. Alij apprehenderunt cupiditates, quae quia suo impetu opprimunt decreta mentis, fit in hac confusione, ut bona mentis existimentur esse inferiora: Et fit illustrior Philosophia, cum ad doctrinam Ecclesiae confertur.

armonia...
6.6
Epilogus, ubi
res recitatas
et repetitione
principiorum
uim habet

Iterum autem moneo & obtestor studiosos, ut praeepti diuini memores: Non dicas falsum testimonium: amplectantur ueritatem, & in ea acquiescant, nec ducant ingenij decus esse, falsas opiniones Sophistice tueri ut multae distortae & monstrosae naturae, amore nouitatis & studio contradicendi, falsas & obsurdas opiniones propugnant petulantissime. Porro haec mala σοφισματῶν & δολοματῶν, cum in reli-

μα δολοματῶν

Paradoxis delectari, est distortae naturae,

in xptis
rixandi cupiditas

C 4

fiscus ambitio
sanctij immensa
quis cupid.

qua uita sepe magnarum calamitatum cause, tunc uerò Ecclesie perniciosissima sunt.

EST N E R E C T E D I C T U M

à Stoicis, solam Virtutem esse

Bonum;

Vtile est, considerare ueteres præcipuarum Sectarum disputationes, non ut absurdas opiniones defendamus, sed ut in collatione ueritas fiat illustrior, & cum deprehenditur Sophistica, reijciantur mendacia, & acquiescamus in sententijs ueris. In hac autem quaestione, de nomine **B O N I** disputatio est.

Primum uerò sumatur descriptio Boni ex Genesi, ubi dicitur: Omnia quæ fecerat Deus, erant ualde bona. Ibi **B O N U M** significat rem conditam à Deo, congruentem cum ordine in mente diuina ordinatam ad certos usus seu fines, quos Deus approbat. Hæc interpretatio dicti in Genesi diligenter cogitanda est, & considerandum, quàm tenuiter Philosophi describât Bonū, qui nō faciūt mentionē Dei, seu ordinis in mente diuina & creationis, sed tantum intuentur ipsas res & earū utilitates quæ in oculos incurrunt: Ut cum dicunt, Potus est sitienti bonum: Hinc est usitata definitio Boni apud philo-

Philosophos: Bonum est quiddam conueniens naturæ. Nos iubemus considerari fontem boni.

Retinemus autem usitatam distinctionem graduū:
Aliud est bonum naturale, aliud morale.

Bonum naturale est ipse Deus, & de
inde res quæcunq; condita a Deo, con- Bonū naturale,
gruens cum ordine in mente diuina,
ideoq; placens Deo suo loco, ordinata
ad aliquos usus Deo placentes, ut Sol,
terra, cibus, potus, uirtus.

Sed Bonum morale, est ipse Deus, Morale
uidelicet sapientia æterna & immota in
Deo, ordinans recta & sanciens disci-
men inter Recta & non recta, & uoluntas
Dei semper uolens recta: deinde uerò in
hominibus bonum morale est, tantum actio seu mo-
tus, seu habitus congruens cum sapientia æterna, et
immota Dei, patrefacta in lege diuina, qua & in
creatione insita est mentibus hominum, & postea
uoce diuina promulgata. Usitatè dicunt: Bonum
morale est tantum uirtus & actio uirtutis, ut bo-
num morale est, quòd Baptista uult mortem potius,
quàm omittere confessionem.

Cum autem sermo diuinus in Genesi, & alibi
utatur Boni appellatione, non tantum de Bono

morali, sed de rebus omnibus à Deo conditis, & ita deinceps locuti sint sani homines plurimi, nos quoq; eodem modo loquamur, & uideamus singulis locis, de quo gradu dicatur. Sequitur ergo hæc distributio bonorum humanorum.

Honestum

Bonum honestum humanum est actio seu motus, seu habitus congruens cum sapientia æterna & immota Dei, patefacta in lege diuina, quæ & in creatione insita est mentibus hominum, & postea uoce diuina promulgata. *Vsitate dicunt: Bonum honestum est actio, seu motus, seu habitus congruens cum recto iudicio rationis. Sciendum est autem dici rectum iudicium rationis, id quod congruit cum norma in mente diuina. Ideò legem naturæ sic descripsit Empedocles, ut Aristoteles recitat.*

ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον νόμιμον διὰ τ' εὐσυμεδίοντες,
αὐτὲς ἠνεκέως τέταται διὰ τ' ἀπλήτησιν ἀυγῆς. id est.

Prima lex est ipse Deus ordinans omnia in hominū mentibus & in tota natura.

Vtile,

Bonum utile, quod iuuat conseruationem naturæ, uitam, & uitæ necessaria,

ria. ut cibus, domus, uestes: aut quod propter ista expetitur, ut pecunia.

Bonum suaue, quod congruit cum aliqua naturali & ordinata appetitione, ut cum bibens in siti, delectatur potu. Suaue

E contra & appellatio MALI diuersa significat, sed tamen in genere sic describi potest:

Malum, est destructio ordinis diuini, & naturæ diuinitus conditæ, non condita à Deo, iuxta illud: Perditio ex te est Israël, tantum à me auxilium tuum. Perditio, id est, Malum
peccata, & mors, & aliæ calamitates. Est autem duplex: Malum culpæ, & malum pœnæ. osca 17

Malū culpæ, est defectus, seu actio uel habitus pugnans cum lege Dei, quod malum, nominamus uitium & peccatum. Idque Deus non solum non condidit, sed nec uult etiam, nec approbat, imò uerè auersatur & odit, ut scriptum est: Non iniquitatem uolens Deus, Malum culpæ.
tu es. psal. 5.

Aliud nominatur Malum pœnæ, quod Malum pœnæ
est destructio naturæ, sequens culpam, nec pugnat cum lege Dei, ut mors, morbi, & multæ calamitates. Etsi autem hæ destructiones non sunt res conditæ à Deo, tamen Deus cum sit iustus, non uult seruare sine pœna naturam,

ram, ab ipso auersam. Ita cum damnet culpam, sinit extingui naturã à se desertam, & uult poenam propter iusticiam.

Idco malum poenae Deus uelle dicitur, & approbare, propter iusticiam. Ad hanc speciem, proprie pertinet dictum: Non est malum in ciuitate, quod non fecit dominus, id est, Nulla poena cogitari potest, qua Deus non castigauerit populum. Castigauit morbis, fame, bello. Sic Ecclesia nominat Malaria, mortem & alias calamitates, quia non sunt res conditae à Deo, & destruunt naturam.

conclusio Quare Stoicas ineptias reijciamus, qui moriẽ, famem, & alias calamitates, nolunt dici mala, sed loquamur, ut uox diuina loquitur, & causas intelligamus, cur poenas nominet mala. Et prudenter discrimen inter culpam & poenam obseruemus, ac tetros furores illorum damnemus, qui dicunt Deũ autorem esse peccati, id est, uelle, aut approbare peccatum, aut effectorem, uel adiutorem esse peccati, quae opinio manifeste contumeliosa est aduersus Deum. Nec difficile est refutare praestigias & sophismata, quibus defenditur.

Beni De dicto Esais, Ego sum Deus, creans bonum & malum. Expedita responsio est, Malum intelligi materialiter, id est, de materia nocente, ut de ueneno, ubi materia à Deo creata est, & est res bona,

Amos .3.

Michim poe: me des inglorio de prof.

Culpa & poe: nae discrimen.

Beni

in mat

bona, ut Cicura medetur sacro igni. Sed iam post
 lapsum hæc infirma natura, multipliciter lædi po-
 test. Ideo multa res nocentes, dicuntur male, &
 referri hic gradus eruditè potest, ad malum pœ-
 næ, sicut Propheta sæpè in genere loquuntur de ma-
 lo pœnæ, ut Ieremias, Ex ore Domini, bona &
 mala, id est, pœnæ. Sic et dextrè dictum Esaiæ in-
 telligi potest, Ego sum Deus, faciens bonum & ma-
 lum, id est, pœnas.

QVID EST VIRTUS?

V Sitata d. finitio & satis plana est: Virtus
 est habitus, inclinans uolunta-
 tem ad obediendum rectæ ratio-
 ni, Monstrat autem hæc definitio causas, & ut in
 cæteris mater ijs, ita hic consideratis causis, res fit
 consp. etior. Duæ causæ efficientes principales &
 proxime sunt uirtutis, scilicet Mens, gubernans uo-
 luntatem recto iudicio: & uoluntas, liberè, constan-
 ter, & firmiter amplectens id iudicium, ac gaudens
 ea rectitudine.

Causæ princî-
 pales uirtutis.

Ideo & Aristoteles inquit in 6. Ethicorum:
 δὲ τὰ εὐτὰ τοῦ λόγου καὶ φάναι, καὶ τὴν
 ὀρεξίαν διακρίνει. Ac uident omnes homines sani,
 lucere in mentibus discrimen faciendorum & sus-
 ciendorum, & id normam uirtutis esse statuunt,
 sed

ap. petitione

sed illud etiam considerare debebant, unde sit, & quare illæ naturales notitiæ sint normæ uirtutum & cur obedientia bona sit, congruens cum illis notitijs, &c. Hic igitur necesse est considerari fontem huius lucis in natura hominum, uidelicet mentem diuinam.

Cum enim homo conditus sit, ut sit imago Dei, Deus immensa bonitate præcipuarum & optimarum rerum in sua substantia similitudinem in nobis condidit, scilicet, similem legis sapientiam, libertatem in uoluntate, & uirtutes. Ad hæc transfudit in primos homines Spiritum sanctum, impertiens suæ essentiæ societatem. Hæc dona uoluit testimonium esse magni & ueri amoris erga nos. Hunc amorem agnoscere nos oportebat, et uicissim Deum diligere.

Et si autem post depræuationem naturæ, ingens & tristis imbecillitas secuta est, tamen & mens retinens insitas noticias, & uoluntas aliquam libertatem, quia Deus uult lucere in nobis testimonia, quod sit, qualis sit, & quòd iudicaturus sit, & uult disciplinam, commonefactionem esse de ipso. Quare iudicium ideò rectum dicitur, quia notitiæ congruunt cum æterna & immota Dei mente, & tunc uoluntas bona est, quando cum illa norma mentis diuinæ cõgruit. Ideò cum de causis uirtutũ dicitur,

& quæ

Quæstio est, quare Ioseph rectè faciat, ab aliena abstinens: & David non rectè faciat, rapiens alienam, non solum norma in mente hominis consideretur, sed simul aspiciatur illa prima et immota regula, scilicet mens diuina, ad cuius similitudinem condita est hæc lux in mente humana,

Deinde sciamus congruentiam uoluntatis cum hac norma ideò bonam esse, quia conuenit cum uoluntate diuina. Sit autem in uoluntate electio libera, magna firmitate, & quadam excelsa constantia, amplectens iudicium, nec cedens contrarijs uentis affectuum, sicut scopuli non cedunt uentis aut fluctibus in mari.

propter electio
assurgit om, f
sp. h. d. d. d. d.

Hoc modo, quoties de definitione uirtutis dicitur eundum est ad causas & primas normas. Rectissime igitur additur huic definitioni usitata: Virtus est habitus, inclinans uoluntatem, ut constanter obediat recto iudicio propter Deum, ut & gratitudinem ei declaret, & Dei uoluntatem alijs ostendat, sicut inquit Christus: Luceat lux uestra coram hominibus, ut glorificetur pater uester coelestis. Et Psalmus. Videbunt multi, & timebunt, & sperabunt in Domino.

Matth. 5.

40

QVAE SVNT CAUSAE

Actionum Virtutis?

Aristo.

Aristoteles Virtutem nominat habitum. Constat autem habitum causas esse conuenientes actiones. Deinde necesse est, quæri actionum efficientes & adiuuantes causas uel ^{principales} αἰτίαι, & ^{ad adiutivas} οὐκ αἰτίαι.

*in hâ moralibus et
propinquas
Causæ efficien
tes propinquæ
Virtutis.*

Efficientes causæ propinquæ, seu αἰτίαι, secundum Philosophiam sunt, rectum iudicium mentis & libera uoluntas obediens recto iudicio. Visitatum est autem uocare rectum iudicium, dictamen rectæ rationis, quod est lex naturæ, & aliæ leges congruentes cum recto iudicio naturali & diuina lege. Suprà autem dixi, hoc iudicium rectum esse, quia congruit cum norma æterna & immota, quæ est in mente diuina, patrefacta in Decalogo. Sæpè enim aliàs dictum est, legem naturæ, noticiam illam esse de moribus, congruentem cum mente diuina, patrefacta in Decalogo.

Voluntas = Altera causa est uoluntas, de cuius libertate postea dicemus. Est enim & libertas singulare donum Dei in natura intelligente, & pars imaginis Dei in homine, ac uult Deus reliquam esse aliquam libertatem, ut assuesciant homines & disciplina regipossint. Imò ut postea etiam renati dona Dei retineant.

**Adiuuantes
causæ tres.**

Causæ adiuuantes, uel οὐκ αἰτίαι, sunt hæc tria, **Doctrina, naturales impetus, & disciplina.**

*pro Arch. Cic. Libera adiuuant, ad
percipiendam colendamq; dictatam. Sicut*

Doctrina.

Sicut in artibus opus est his adiuuantibus causis, ita et in moribus. Nemo sine doctrina discit architectonicam. Etsi enim natura tenemus principia quaedam, tamen illae ipsae naturales noticiae, excitandae et illustrandae sunt doctrina.

Horat. Tu nihil inuita dices

*Natura est ars
ars est.*

Quare in ijs gentibus, ubi doctrinae lux extincta fuit, aut adhuc extincta est, obscurata est et naturalis noticia, ut Lacedaemonij concedebant, pacisci cum uiro de uxore.

Ideo et Deus sua uoce Legem promulgauit, ut quanquam erat scripta in natura, tamen uoce doctrinae traderetur, repeteretur, et inculcicaretur hominibus, et extaret testimonium, illustribus testimonijs propositum, noticias naturales congruentes cum illa uoce diuina, legem Dei esse. Ac Deuterono. 6. disertè dicitur, Ac ues ea filijs tuis, id est, non trades tecta squalore, uel non negligenter trades, sed limata et illustrata proponens, repetes, seuerè exiges disciplinam.

Naturalis inclinatio.

Altera adiuuans causa, est naturalis inclinatio. Verum est enim, uirtutes firmiores fieri in his, qui à natura adiuuantur, Vt Musici, Poëtae, pictores

D res

Heroica. res foeliciores sunt, quos natura adiuuat in opèribus harum artium. Ita in Alexandro, Iulio, excellentior est fortitudo, quia naturales impetus habent, uel incendia potius, quæ sunt harum uirtutum *συυατία*. Discrimen autem hoc loco uirtutum heroicarum & communium considerandum est. Nam heroica dicuntur, quæ in excellentibus naturis habent ardentes impetus.

Communis. Communes sunt in mediocribus, non monstris hominibus, quia etiam mediocres natura non monstrosa, flecti ad uirtutem doctrina & assuefactione possunt, quia Deus uult hanc hominum naturam, capacem esse doctrinae & uirtutum. Quæstio est autem, undè sint hæc naturarum discrimina. Paulus bonas & foelices inclinationes, uocat dona Dei. Sed Physici causas in temperamento quærunt, & manifestum est, temperamenta & inclinationes aliquo modo cum stellis congruere. Quare non dubitandum est, stellarum lumine misceri temperamenta, & accendi inclinationes.

Disciplina seu assuefactio.

Tertia causa adiuuans est disciplina, quæ, ut hoc loco hanc uocem intelligimus, est assuefactio, quæ est in potestate humane uoluntatis, & uersatur

fatatur circa causas remotiores, id est, circa illecebras & circumstantias, quæ inuitant ad delinquendum, & honestis laboribus reprimunt errantes cupiditates, ut Cato dixit: Homines nihil agendo, mala agere discunt.

Quare hominibus proponi honestos labores necesse est, qui per sese freni sunt cupiditatum & assuefactio ad res honestas agendas, paulatim flexit animos ad intellectum & amorem uirtutis. Sic multa mala uitat, qui fugit mala sodalitia & hetaeroluationes, qui lingua, qui oculis imperat, ne temerè uagentur: sicut uerissimè dictum est: Vitare peccata, est uitare occasiones peccatorum. Et præsertim nos in Ecclesia, sciamus, mandatum Dei esse, ut uoluntas etiam repugnet uitijs. Qui uolens alit incendia uitiorum admissis illecebris, turbat Spiritum sanctum, nec cogitat Spiritum sanctum fore gubernatorem, cum ipse contrarium faciat. Nam & nostra diligentia flagitatur. Ideo Paulus inquit ad Ephes. “Ambulate accuratè, non ut fatui, sed ut sapientes. Cum enim inquit accuratè, precipit, ut sint in nobis cogitatio, intentio, & conatus reprimendi uitiosos impetus, & ad hanc circumspectionem & nostrum conatum accedat inuocatio Dei, sicut infra rursus dicemus. Et Paulus iam senex de sese dixit, Suipillo corpus meum,

Necessarij labo-
res honesti.

Mala sodalitia
fugienda //
Axioma physicum

T. Corinth. 1. ca. 9
Erasm. Coniect.
Subijcto

¶ Cic. li. 4 Tusc. q. pag. 226. Alexander regis
videmus, q. cum interemisset Clitum familiarem
suum, in 26. a se, ma **EPITOME** ^{coherens capitulos} abstinuit
et in feruitutem redigo, ne cum alios doceam, ipse
fiam reprobus.

Hæ & similes multæ sententiæ, præcipiunt nos
bis diligentiam, & intentionem in regendis mori-
bus, quæ disciplina dicitur. Non confirmanda est
negligentia in hominibus, præsertim cum falsa sit
optato, omnes conatus in homine in regendis ex-
ternis actionibus irritos & inanes esse, ac necessas-
rio fieri, ut Alexander interficiat Clitum, sicut A-
noxarchus ^{Epicurus et exasperans homo} confortabatur Alexandrum. Hæc falsa
sunt & contumeliosa contra Deum. Poterat omni-
no Alexander non interficere Clitum. Sed magis
abstinere ab adulterio David poterat, cum sciret se
à Deo iuuari, si auxilium peteret.

Dicam igitur de causis, ut in Ecclesia recitan-
tur. In Ioseph fugiente adulterium, causæ princi-
pales sunt, Filius Dei præsens in corde Ioseph,
ostendens Verbo legis & promissionum Iosepho uo-
luntatem æterni Patris, & simul accendens Spi-
ritu sancto Cor eius, ut repugnaret incendijs: de-
inde & ipsa mens Ioseph ad sentiens uerbo Dei, &
uoluntas & cor obtemperans, & simul mens &
uoluntas libera, gubernantes loco motiuam & ex-
terna membra. Eodem modo in cæteris pijs cogi-
tentur causæ efficientes.

Materia in qua.

Anima

His uerbis

Cum quid sit a pot
terribis ad legitimum
et iustum est.
pharisei in Vite
Alexandri.

Anima hominis est subiectum, quæ est domiciliũ Dei, & facultati cognoscenti coniunctum est cerebrum. Voluntati autem cor oportet coniunctum esse, ut pariter in uoluntate & corde motus mansuetudinis sentitur, Ac nisi aliqua sit cordis & uoluntatis copulatio, non existit uera uirtus, sed simulatio. Et sæpe motus cordis contrarius legi, rapit secum iudicium, ut equus indomitus sifforem. Officit etiam iudicio languefactio cerebri, quæ oritur ab intemperantia, ut in ~~precaione cor non potest ardere, cum turbatur intentio dolore cerebri, qui à simis oritur turbantibus spiritus, & ledentibus cerebrum.~~

Causa formalis.

Cum de actionibus loquimur, ipsa actio forma est, uidelicet motus uoluntatis & cordis obtemperans recto iudicio, ut ipsa moderatio iracundiæ in Dauide, parcente Sauli, est forma. Sic cum de habitibus loquimur, firma inclinatio in uoluntate & corde, est forma. Cum autem à formali causa rectissimæ definitiones sumantur, apparet definitionem Suprà recitatam, propriam esse: Virtus est obedientia, qua uoluntas et inferiores potentie, obtemperant Deo.

Causa finalis.

Corruptio Usitatum est in philosophia dicere, uirtutem sibi ipsi finem esse, nec principaliter expetendam esse propter aliud, sed *rectius* est etiam secundum rationem addere alium potio-rem, finem scilicet, ut propter Deū expetatur uirtus. Ioseph ab aliena abstinet, ut Deo obediat, et ne scandalo polluat professionē &c. Actenenda est doctrina cōmunis, de discrimine finiu. Possūt esse multi fines unius rei, sed ordinati, alij principales, alij minus principales. Principaliter expetenda est uirtus propter Deū, sed postea etiā ppter *præmia eterna et præsentia*, quia certissimū est, Atrociam delicta, atrocibus poenis in hac uita puniri. Iacob inquit: Si Dominus dederit mihi panem & aquā, erit mihi Dominus in Deum, & hic lapis erit domus Dei.

*Psalmus ad Titum
Timoth. ii. 4.*

Gen. 28.

Exphrasis dicti.

Quaquam in hoc dicto conditionalis addita, non significat finem uel mercedem, sed significat possibilitatem & modum, id est, Si uiuam, in hoc loco congregabo Ecclesiam ad sacrificium, & ad concionem, iuxta illud: Non mortui laudabunt te Domine. Sed tamen sic quoq; rectè intelligitur, suo loco & ordine petere Iacob bona corporis, sed ita, ut tamē anteferatur principalis finis.

psal. 115.

*si in hac uita
sed in altera.*

EST NE VOLUNTAS
libera?

Quærentibus simplicè ueritatè in hac *Questione*, facilis est explicatio. Ac primùm discernantur actiones uoluntatis. Aliæ sunt electiones motuum externorum, siue in actionibus moralibus, siue in act. onibus artificum, siue in motu locali hominis quocunque: ut Scipio potest se cohibere, ne attingat alterius sponsam. Fabricius potest se cohibere, ne aurum à Pyrrho missum accipiat. Pictor potest ceruum aut chimæram pingere. Plato potest ex Academia in urbem ire, aut non ire. In talibus electionibus, & omnibus motibus externis, humana uoluntas re ipsa libera est, id est, potest eligere hos motus, aut non eligere, potest imperare eos externis membris, aut non imperare, & eligens seu imperans eligit aut imperat sponte, sine necessitate, & sine coactione. Ut Eua sponte, & sine necessitate, & sine coactione eligit esum pomi, & imperat organis mandere pomum.

propositio

Voluntas humana libera, in externis actionibus.

T Argum
Prima ratio
Confirmaatio
Rom. 9

Quòd autem talis sit libertas uoluntatis, hoc testimonio Pauli manifesto et firmo ostenditur. Sæpè fatetur Paulus aliquã esse iusticiã carnis, id est,

disciplinam, qua homo non reatus, facit externa honesta opera, ut cum inquit ad Titum: Non ex operibus iusticie, quæ nos fecimus. Cum igitur sit aliqua iusticia carnis & possint homines sibi imperare, ut externa legis opera faciant, non dubium est, esse aliquem delectum & libertatem uoluntatis, quæ ante fert honesta opera sceleribus. Hoc argumentum non sinamus eludi cauillationibus, & prestigijs sophismatum, sed utraque manu ueram sententiam teneamus, quæ propter disciplinam necessaria est uitæ.

Secunda ratio,

Deinde cum mandatum Dei sit, ut disciplina seuerè regatur, non excutienda est mentibus cura regendæ discipline. Languescit autem studium, cum existimatur impossibilis esse morum gubernatio, aut inutilis. Quod autem disciplina à Deo mandata sit, primùm manifestum est ex dicto Pauli: Lex est iniustus posita, id est, ut coerceantur, & uiolata disciplina puniantur. Item: Necessè est obedire non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.

Deinde horribiles poenæ in hac uita in omnibus gentibus & familijs, declarant iram Dei aduersus uiolantes disciplinam. Regula enim perpetua & firma est: Atrociora delicta, puniuntur atrocibus poenis presentibus in hac uita, iuxta illa dicta: Qui in proprio corpore, uel in semine: Qui in posteritate.

Acrodor. l. 2.
Vbi infra
pag. 300.

TT Argum

1 Tim. 1. 11
T.
Rom. 13

PHILOS. MORALIS. 41.

Qui gladium acceperit, gladio peribit. Item: Scortatores & adulteros, iudicabit Deus. Item: Per quem quis peccat, per eadem punitur.

Utilitates autem disciplinae sunt ingentes, quod conducit ad uitanda magna mala, praesentia & aeterna. Puniuntur enim priuatis & publicis poenis multa singulorum delicta, & donec perseuerant homines in delictis contra conscientiam, Deus non est efficax in eis. Necessse est igitur abijci propositum faciendi contra conscientiam. Talis electio est alia quo modo in potestate humanae uoluntatis. Propter has tantas causas, & intelligere disciplinam discamus, et coecos impetus diligentia moderemur, & frenos disciplinae nobis ipsi iniiciamus.

Tertio: Testimonium est libertatis ipsa fabricatio humani corporis. Ita condita est hominis natura, ut nerui uoluntarijs motibus seruiant, cum uoluntas imperat Loco motiuae, nerui obtemperant. Hanc libertatem negare, est repugnare manifestae experientiae in opificio hominis. Certissimum est igitur, in electione externarum actionum, aliquam esse libertatem, quae etiamsi reuera manet in natura hominis, tamen impeditur duabus causis. Interdum affectuum tanti sunt impetus, ut laxet eis frenos uoluntas, quae tamen uolens eis laxat. Interdum diaboli impellunt homines, ut

Tertia ratio
Tertium Argumentum
Experientia.

11 Augustinus. psal. 32. Diabolus non cogit ad peccandum, sed ego
persuadenti ^{consensu.} _{4. 2.}

EPITOME

ruant in tetra scelera præcipientes, ut Nero horribiliter grassatur omni genere scelerum. Tales furores à Diabolo oriuntur, nec tamen propterea nulla est libertas, nam & Nero arcere inuita fixorum, aliquo modo poterat.

ER Libertas aliqua, sed imbecilla.

Accidunt autem multi tristes lapsus etiam præstantibus consilio & uirtute, ut Dauidi, Salomoni, & alijs ut agnoscamus imbecillitatem humanæ naturæ & serio expetamus auxilium, quod Deus Ecclesiæ promittit, & uult ac seuerè præcipit peti, & auidè opitulatur, ut præsentia eius in Ecclesia, & misericordia conspiciatur. Ideo dictum est: Quanto magis pater uoster celestis dabit Spiritum sanctum petentibus.

Hinc referretur
Taurini
Lucæ 11.

Motus Spiritus
sui.

Dixi de disciplina externa, quam uoluntas humana utcumq; efficere potest. Nunc de alio genere actionum dicam, quòd non fit sine motibus Spiritus sancti, uidelicet, uerus timor Dei, uera fiducia, que uincit pauores in morte, & alijs magnis doloribus, ardens dilectio Dei, constantia confessionis: non supplicij, non succumbere incendijs libidinum, ambitionis, æmulationis, cupiditatis uindictæ in magnis causis.

Insignis de seip.
fides, ab offensa
principali est
historia, aduersus
omnes dubitationes
et pauores.

Tales interiores motus Deo placentes, sciamus non fieri sine auxilio Spiritus sancti, nec tamen in his nihil agit uoluntas, nec habet se ut statua, sed

sed concurrunt agentes causæ, Filius Dei mouens mentem Verbo, & Spiritu Sancto cor accendens, mens cogitans, & uoluntas non repugnans, sed ut cunq; iam mouenti Spiritui sancto obtemperans, & simul petens auxilium Dei. Sicut ille Marci. 9. inquit. Credo Domine, sed opem fer diffidentia meæ. Præterea illæ actiones quæ imperant Locomotiuæ sunt in potestate nostra, imperare ut legamus, audiamus, cogitemus doctrinam, imperare externis membris, ut omittant malas actiones quæ contra conscientiam antea factæ sunt. Hæc mania festissima sunt.

Est ut hoc diligenter considerandum, utranque concionem uniuersalem esse, concionem poenitentia, & concionem gratia. Arguit Deus peccatum in omnibus hominibus, in hac de praua tione nature. Rursus, etiam promissio uniuersalis est iuxta illud, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Offert Deus gratiam omnibus confugientibus ad filium Mediatorem. Nec est ~~nece~~ ~~esse~~ ~~in~~ ~~Deo~~. Nec imaginanda est particularitas ut de bonis: Non omnibus dat robur Samsonis, non omnes facit Musicos summos. Sic non est cogitandum de salute, quæ cum sit bonum summum & necessarium omnibus

Et poenitentia & gratia conciones uniuersales:

nibus, promissio uniuersalis est.

Hanc intueamur, nec finamus hanc ueram consolationem nobis excuti ex pectore. Verissimum est, de uoluntate Dei iudicandum esse ex ipsius uerbo. *psal. 119.* Verissimum dictum est, Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Cur igitur uniuersalem promissionem abijcis & queris alias speculationes? Retrabe mentem & pectus ad promissionem, & intuere filium Dei, uocem eius audias, scias eum & tibi summum sacerdotem, & mediatorem esse uelle, necingas in Deo contradictorias uoluntates esse.

Non igitur indulgeas diffidentiae, noningas particularitate, ut si de robore Samsonis aut Muscis cogitares, sed audias utranq; concionem, timas iudicium Dei, abijcito malas actiones quae fiunt contra conscientiam, et intuere promissionem & Filium Dei, & pete ut iuuet te Spiritu suo sancto, sicut inquit, Quanto magis Pater uester coelestis dabit Spiritum sanctum petentibus, id est, non ociosis, non aspernantibus, non repugnantibus, sed uero gemitu petentibus auxilium.

Hinc intelligitur, cum promissio sit uniuersalis, nostram aliquam adhesionem concurrere oportere, cum quidem iam & spiritus sanctus accenderit mentem, uoluntatem, & cor. Sic multa dicta scriptorum concionantur. Augustinus saepe inquit

PHILOSOPHIA MORALIS. 45.

... in h. de spu et ha. Gratia Dei in omnib. nos

inquit, Præunte gratia, comitante uoluntate.

Chryostomus, ἔλκει μὲν ὁ θεὸς, βεβλόμενον

δ' ἔλκει. Et Basilus, Μόνον θέλκον,

καὶ θεὸς προαπαντᾷ. antiochit

*Hæc dicta uentur
in loco, de libero
arbitrio*

Hanc consolationem in agone necessarium esse, manifestum est. Quid enim dices fonti qui iam ad supplium ducitur, qui etiam conspectu sui sceleris horribiliter cruciatur? Hunc certè ad promissionem deduci necesse est, non in alias speculationes.

REFUTATIO STOICAE

necessitatis.

Recitavi summam doctrinæ de libero arbitrio, seu de uoluntate humana, ueram & simplicem, quæ sine ulla dubitatione perpetuus consensus est omnium eruditorum & piorum in Ecclesia: nec plura addi necesse erat: sed tamen moneri Iuniores utile est, ne assentiantur Stoicis opinionibus de necessitate, quæ etsi sunt absurde, & à communi uita abhorrent, tamen habent applausores, quia natura aliqua tales sunt, ut admirentur peregrinas & absurdas opiniones, uel quia gloriosum putant, contradicere alijs. Tale fuit in Vallenfi studium contradicendi, qui magna contentione detrahit uoluntati humane

mane

manæ libertatem, & constituit necessitatem in omnibus motibus totius naturæ & hominum, & falso ad Stoicos furores accommodat Pauli dicta Rom. 9. quæ certè non loquuntur de omnibus motibus naturæ & hominum, & alienissima sunt à Stoicis deliramentis.

Primum autem ex Dialecticis descendū est, quid significant uocabula, Necessarium & Contingens. Hic satis est breuissimè recitare qualescunq; descriptiones. Necessarium est, cuius contradictorium est, impossibile, uel quod cum sit, aut factum est, non potest, nec potuit non fieri, aut aliter fieri. De modis alibi dictum est. Sed Contingens dicitur, quod cum sit, habet causam, quæ poterat ex natura sua aliter agere, & opponitur utriq; particule Necessario & impossibili. Ut Paris rapuit Helenam, est propositio contingens. Etsi enim postquam hoc ita accidit, mutari non potest, tamen ideo contingens dicitur, quia causa gubernans euentum, potuit aliter agere, & potuit aliud esse euentus.

Fontes Contingentia.

Fontes autem contingentia & mutabilitatis actionum ac euentum, sunt libertas uoluntatis in Deo, libertas uoluntatis in creaturis rationalibus, & uagabundi motus materiae elementaris uariè ruentis.

Iam sit infixæ animis firma & perspicua refutatio Stoicæ necessitatis hæc: Cum certissimum sit

- a. Versis dicti Malorum causam dicere Deū alius Deum ploniam esse, in se bonis, oppugnanda est ei modo, ne qd hæc dicat, et ne qd audiat, qd nec prius est dicti, si dicatur, nec uile nobis, nec sibi confertius.

Deum non esse causam delictorum, nec uelle, nec efficere, nec approbare delicta, & condidisse rationales naturas, ita, ut bonæ essent: Sequitur rationales naturas sua uoluntate liberè sine ulla necessitate, & sine ulla coactione se auertisse à Deo. Fuit igitur libertas uoluntatis, & poterat aliter agere uoluntas, quod cum ita sit, contingentiam esse manifestum est. Sic deinceps dicatur de externis actionibus uoluntatum humanarum, & semper in conspectu sit dictum Psalmi: Deus impietatem non uolens, tu es. Hoc testimonium diuinum constantissimè opponatur Stoicæ necessitati.

Et quanquam homines contentiosi miros labyrinthos in hac questione struere possunt, tamen testimonium cœleste anteferamus prestigijs sophismatum, quorum aliqua fortasse uidentur inextricabilia. Nitimur autem, ut dixi, diuino testimonio, sed tamen & Platonis dictum notissimum esse omnibus eruditis debet. Verba Platonis hæc sunt in 2. lib.

Politico. Omni contentione pugnandum est, ne quis in ciuitate, quam bene regi uolumus, uel dicat, uel audiat: seu senex, seu iuuenis: seu in poemate, seu in alia narratione, Deum causam esse ali cui malorum q. neq. sanctè ita dici potest, neq. utile est ciuitati, neque secum consentiens. Et recitat Plutarchus dictum Euripidis: εἰ θεοὶ τι σπῶσι

Plato

Oraculum platonis

Rationes
Euripides in helles
phonte.

Κανῶν δ' ἀτίον φάσιν αἰσχροῦ θεῶν τιμὴν ἕλκε
οὐκ ἀφ' ὧν ὄντα, ἀμαχέλιον παρὶ τρεῶν,
μῆτιν τινὰ ταῦτα λέγει, μῆτιν τιν' ἀνέειν
ὡς ἔθ' ὄβια λελομένα, εἰ λελοῖτο, ἔτε φαν
ἔμ. ~~ἡμῖν, ἔτε συμβουὰ~~ ἀπὸ τοῦ
φορὰ τοῦ

Rege in Annot. Thales hinc

with the
Xpian

vid. lib. de
Anima pag. 150

~~αὐτῶν, ἐκείνῳ θεῷ.~~ Nunc addo solutionem precipuorum argumentorum.

Primum Argumentum.

Determinatio diuina est immutabilis & necessariò uera: *S. necessitate aufer.*

Omnia eueniunt Deo determinante. Ergo,
Omnia eueniunt immutabili necessitate.

Solutio.

Diuina determinatio duplex.

Primum respondeo ad Minorem. Determinatio diuina dissimilis est in his, quæ pendent propriè ab ipsius uoluntate, & in alijs, quæ principa- liter aut propriè oriuntur à nostris uoluntatibus. Deus aliter determinat uenturam resurrectionem mortuorum, & similia, quæ sunt ipsius propria opera, aliter præuidet & determinat scelera hominum, quæ permittit.

Hæc præuisio seu determinatio, prorsus nullam adfert necessitatem uoluntati nostræ. Præuidet enim, quia sunt euentura, & determinat, quousq; permissurus sit. Iam ad Maiorem respondeo, determinatio diuina est immutabilis, & necessariò uera, scilicet necessitate consequentiæ, quæ non adfert simpliciter necessitatem. Deus præuidet Saulis flagitia, & determinat, seu metas constituit, quousq; permissurus sit.

Hæc

Hæc præuisio & permissio, prorsus nullam adferunt necessitatem uoluntati Saulis. Item Saul punitur, quia peccauit, Verùm poterat Saul omittere illa scelera.

Quare Dialectica illa necessitas consequentiæ, non tollit re ipsa contingentiam, aut libertatem. Exempla sunt illustria in sacris historijs. Ieremias inquit, cum quidem prædixisset excidium: Si facies deditioem, non euertetur Ierosolima. Et Ionas prædixerat Niniuen interituram esse.

Id decretum quanquam iam uoce Prophetæ promulgatum fuerat, tamen Deus retractat, undè discamus, Deum non esse Stoicum. Ideo & dictum, est in uersiculis, de uoluntate Dei:

Ipsa etiam quamuis adamanti incisa feruntur.

Stigelius.

Cùm petimus, cedunt fata seuera Deo.

Nec Deus est numen Parcarum carcere clausum.

Quale putabatur Stoicus esse Deus.

Ipsè potest Solis currus inhibere uolantes.

Ipsè uelut scopulos, flumina stare iubet.

Secundum argumentum.

Columna Stoica

Causæ connexæ, mouent necessariò.

Omnes euentus, fiunt à causis connexis.

Ergo omnes necessariò fiunt.

Maiorem Stoici sic confirmabant. Manifestum

E stum

stum est, cœli motum necessarium esse. Deinde manifestum est, & inferiora corpora affici à cœlo, nec aliter se habere, quàm sicut afficiuntur à cœlo, ut in æstate accedente Sole, terram calefieri necesse est. Hinc sequuntur ordine naturali alij effectus, generatio frugum, & alij, Ex hoc ordine naturalium agentium, procedunt ad uoluntaria. Temperamentum in Antonio est tale. Impellit igitur necessario &c. Sed respondendum est breuiter, Maior falsa est. Nam etsi naturalium agentium aliqua est connexio, ut cœli, aëris, terræ, temperamenti in corporibus animantium: tamen non est necessaria cum illis connexio uoluntatis humanæ, sed liberè & contingenter agit uoluntas, estq; in actionibus humanis causa continentiæ, libertas uoluntatis.

Etiam si epar incensum & intemperatum, inclinatur ad intemperantiam, tamen uoluntas libera est, ac mandare membris potest, ne obtemperent illi inclinationi. Hæc uerissima esse supra ostensum est ex dicto: Deus non uolens peccatum, tu es. Et in ipso opificio hominis experientia testatur. Loco motiuam liberè regi à uoluntate. Et totus ordo politicus frustra institutus esset, si homines non possunt legibus obedire, in externis actionibus aliquo modo regendis &c. Ita & sicero Stoicorum

eorum argumento respondet, negans uoluntatem posse à causis antecedentibus, ut ipse nominat, id est, ab obiecto, uel ab ~~rebus~~ inclinantibus, ut stellis, aut temperamento cogi.

Hæc copiosius explicantur in Physicis, ubi discrimen recitatur, inter naturalia agentia, et uoluntatem. Etiamsi inclinant stellæ, tamen sunt tantum partiales et remotæ causæ, et uoluntas eis repugnare potest. Et multæ inclinationes contraria consuetudine fiunt languidiores.

Tertium augmentum
Dialecticum.

causatio Diabolin

Impossibile est, duas contradictorias simul ueras esse. Hæc est uera, Cicero erit consul: Ergo impossibile est, contradictoriam ueram esse. Si impossibile est hanc ueram esse, Cicero non erit consul. Sequitur alteram necessariò ueram esse: Cicero erit consul.

Solutio.

Respondeo. Nego Minorem. Nam hæc propositio, Cicero erit consul, quatenus est propositio de futuro, non est determinatè uera humano iudicio. Nam ueritas, sequitur effectum. Sicut igitur res habet esse, sic est uera propositio. Futu-

*Si
Asipitol
epiphoras*

Regula

rum autem nondum habet esse. Ergo propositio de Futuro contingenti, nondum est uera humano iudicio, sed est incerta, sicut res nondum esse coepit.

Cum igitur hæc incerta sit, Cicero erit consul, nondum inferri potest, alteram esse impossibilem: deinde etiamsi Minor est uera necessitate consequentiæ, scilicet, quia sic euenit: tamen necessitas consequentiæ non simpliciter efficit necessitatem.

Cicero de Fato
 Cic. respondet
 ut consilium in re
 Aristotel. ut Fato
 sicut.

Cicero in libro de Fato ad hoc argumentum ita respondet, se malle negare omnem enuntiationem esse ueram aut falsam: Eam, inquit, plagam potius accipiam, quam fato omnia fieri comprobem: Sed non declarat Cicero, cur propositiones de futuro contingenti, non sint determinatè ueræ aut falsæ.

Veritas:

Id autem Aristoteles expressè declarat, qui monet, ueritatem esse proprietatem comitantem esse rei, sicut res habet esse, sic uera esse propositio. Futurum autem nondum habet esse, ac possibile est, ut non eueniat. Hæc in Dialecticis copiosius declarantur.

T H E O L O G I C A

Philip. 2.
 Tu timore es factus
 uere, saltem
 uestram operemini

Deus est, qui facit in uobis, ut uelit, et ut perficiatis, pro sua bona uoluntate. Ergo cum impellente

pellente Deo fiant omnia, nulla est libertas.

Solutio.

Respondeo. Nego consequentiam, & ratio est, quia fallacia est à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter, & quidem duobus modis.

Primum, quia ex particulari infertur uniuersale. Deus efficit bona in Ecclesia, Ergo efficit bona & mala uniuersaliter. Hanc consequentiam non ualere, omnes intelligunt. Certissimum est autem illud pauli dictum, sicut multa alia, tantum de bonis actionibus in Ecclesia concionari, & esse dulcissimam consolationem, que nequaquam in Stoicam opinionem transformanda est. Alloquitur enim habentes initia fidei, ne fracti magnitudine periculorum & certaminum, postea deficient, & consolatur nos cogitatione uocationis, promissionum, presentiae & auxilij Dei. Deus primum immensa misericordia uocauit nos, & retraxit ex tenebris & ex inferis, nec uocauit tantum, ut initia existerent, sed res tantas in Ecclesia, quas inchoauit, uult perficere, colligere aliquos coetus, seruare aliqua hospitia Ecclesiae, & perseverantibus dare uitam æternam.

Secundò, malè infertur necessitas à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter: quia etiam si

gubernat consilium. Ergo nulla est libertas uoluntatis.

Solutio.

Respondeo. Prudenter considerandum est, quæ dicta loquantur de electione uoluntatis, quæ uerò de euentu. Ingens enim discrimen est electionis & euentus. Antonius uult imperium, & huius electionis causa est, sola uoluntas, sed euentus pendet ab alijs multis causis. Saul uult necem Dauidis, sed euentus impeditur.

Differunt inter se uoluntas & euentus.

ne possent non fieri inuoluntatis.

Cum igitur ingens discrimen sit electionis & euentus, dicta de euentibus non transferantur ad tollendam electionem uoluntatis. Manifestum est, Saulem potuisse uelle necem Dauidis, sed euentus aliunde impediatur. Et hæc dicta, sunt doctrinæ et consolationes, prohibent fiduciam nostri, monent uti iusta & conuenientia uocationi uelimus, et petamus auxilium Dei, monent etiam, ne fracti terroribus, desinamus rectè facere, quia euentus non à solis uoluntatibus hominum pendent. Non confidat Pharaeo, se oppressurum esse Israëlitas, etiamsi uult & decreuit. Non desperent exules in Babylone, Deum seruaturum esse Ecclesiam, etiamsi dissipata erat.

Aliud.

Jeremia 10. Scio Domine, non est hominis uia
eius, nec uiri est, dirigere gressus suos.

Ergo nulla est libertas uoluntatis.

Solutio,

Nego consequentiam, & ratio est, quia non
ualet consequentia à particulari ad uniuersale.
Non omnia prospicimus in uocatione, & non om-
nia possumus perficere : Ergo nihil prospici-
mus, & nihil agimus. Nam hæc sententia de
uocatione loquitur, quam nominat uiam, & exclu-
siuè intelligenda est : Non est hominis uia eius, id
est, uocatio non foeliciter regitur solis humanis con-
silijs & uiribus, sed sciamus opus esse Dei auxilio,
sicut multa dicta similia docent : Nisi Dominus
custodierit ciuitatem, &c. Item: Sine me nihil pos-
testis facere.

Concurrant igitur in nobis, diligentia & fides.
Est aliquis conatus uoluntatis in Dauide renato,
ad faciendum officium, sed accedat fides, petens
auxilium Dei, & certò statuat, Deum uerè uelle
opitulari, & postulare hunc cultum, ut ab ipso
expectemus auxilium, nec nos sine auxilio Dei sa-
lutaria facere posse. Sic & uox Psalmi docet: Com-
menda Deo uiam tuam, & ipse faciet. Hæc doctri-
na de copulatione diligentie & fidei, inter praci-
pua

si b. d. n. e. q. s. t. n. a.
et u. d. e. a.

scipia uigil
v. h. e. i.

~~puas uita regulas tenenda est, ut uitentur Stoici &~~
 Epicurei furores: nec uiuamus sine Deo, elati fi-
 ducia propriae sapientiae, uel desperatione deserens
 tes uocationem.

Aliud.

Deus agit omnia secundum consilium uolun- Ephes. 1a
 tatis suae.

Solutio.

Respondeo: Hoc uniuersale dictum non lo-
 quitur de utroque genere actionum, de bonis &
 malis actionibus omnium hominum, sed tantum
 de beneficijs diuinis in Ecclesia, uidelicet de uo-
 catione, electione, gubernatione, & gloriosis li-
 berationibus Ecclesiae, &c. ut confirmet nos, ne
 in tanta imbecillitate nostra, & in tam uarijs pes-
 riculis & distractionibus, existimemus Eccle-
 siam tantum humanis uiribus & consilij regi,
 ac propterea fracti desperatione, abijciamus do-
 ctrinam, imò inquit Paulus: Scitote adesse Deum
 Ecclesiae suae, & uobis opem ferre. Ipse sua mise-
 ricordia recepit Adam & Euam, desertos ab
 omnibus creaturis, & filius semper fuit, est, &
 erit custos Ecclesiae: Hic custos rexit arcam No-
 he, seruauit populum eductum ex Aegypto. De

his continuis beneficijs in Ecclesia, inquit Paulus: Deum omnia agere secundum consilium uoluntatis suæ, id est, præstare omnia beneficia Ecclesie suo mirando consilio, supra quàm intelligimus, &c. Ac diligentia & prudentia adhibenda est, in diiudicatione dictorum, & circumstantiæ consideranda sunt, quæ ostendunt, de qua specie dicatur.

Ephes. 3.

Historiam

Circumstantiæ illi
non sunt desu

Aliud.

Proverb. 16.

Omnia facit Deus propter sese, etiam impium ad diem malum.

Respondeo. Consideretur particula propter seipsum: deinde & syntaxis obseruetur. Manifestum est, Deum non uelle impietatem, nec posse dici, Deum uelle impietatem propter seipsum. Sed poenam seu ordinem uult Deus propter seipsum, & ut eius iusticia & iudicium agnoscantur: Ideo referas uerbum facit ad poenam, impium ordinat ad diem malum. Concio est de prouidentia, & de poenis quas adfirmat secuturas esse, etiamsi impij aliquantisper florent permittente Deo.

Stoicorū opinio κακῶν =
Ans. maligna

Postquam argumenta præcipua de necessitate explicata sunt, fideliter moneo Lectores, ut cum mandatum Dei sit, amplecti ueritatem, & fugere

fugere falsas opiniones, iuxta illud: Non dicas falsum testimonium, detestentur petulantiam defendentium absurdas opiniones, ut sunt Stoici furores de necessitate, praesertim cum contumeliosi sint aduersus Deum & perniciosi moribus.

DE AFFECTIBVS.

Vtilis est doctrina de Affectibus, Primum, ut discrimē uirtutū & affectuum cognoscatur: Deinde ut fontes considerentur bonorum & malorum affectuum: Tertio, ut Stoici errores refutentur, qui sepe in Ecclesia magnos tumultus excitarunt. Nam & olim multi fanatici homines, & Anabaptistae his proximis annis omnes affectus tolli uoluerunt, penē ut Stoici. Primum autem sedes consideranda est, uidelicet anima hominis, ac postea distribuēda potentiae, & uidendum, quae sint singularum potentiarum propria organa & propriae actiones. Hanc totam doctrinam necessariam in omni uita, notissimam esse omnibus oportet: Deinde postquam didicimus, affectus esse appetitiones, distribuendi sunt gradus appetitionum.

Est autem usitata distributio triplex: ^{Ariff. 2. de Anima} Appetitiones ^{ma} triplex.
^{cordis} naturalis, ^{sensuum} sensuum, & ^{rationis} rationalis. Natura triplex.
 lem uocant appetitionem cibi & potus, quae est ^{suctio}

suctio uenarum, undè in orificio uentriculi dolor
 oritur, quo sentitur fames. Deinde sensuum ap=
 petitio duplex est: Aut propria tactus, quæ est
 in neruis toto corpore sparsis, uidelicet delecta=
 tio & dolor: Alij sunt motus, sequentes cognitio=
 nem, & propriè sunt in corde, ut laticia, tristi=
 tia, irasci, amare, odisse, timere, sperare &c. Ul=
 timus gradus est, appetitio uoluntatis. Nam in uo=
 luntate, ut in corde, prosequutio est, aut fuga, &
 quædam est copulatio cordis & uoluntatis. Cum
 autem de affectibus bonis aut uitiosis loquimur,
 non dicimus de fame & de siti, nec de his, qui pro=
 prij sunt neruorum. Nam hi sunt naturales pro=
 prietates, sic condite in natura, nec reguntur consi=
 lio, aut uoluntate, ut in laceratione neruorum
 dolere necesse est, nec tolli potest hic dolor consi=
 lio, aut uoluntate.

Reguntur no pr
 regi consilio. Cato
 Reguntur aut ai
 ribus.

Sed de alio quodam genere disputatio est, uide=
 licet de affectibus, qui propriè sunt in corde aut uo=
 luntate, ut de metu, spe, amore, odio, laticia, mœ=
 sticia, misericordia, ira, &c. De his definitio ten=
 enda est:

Affectus, est motus in corde aut uo=
 luntate, sequens cognitionem, quo
 prosequimur, aut fugimus rem obla=
 tam, & quemcunq; alium affectum,
 comi=

comitatur ad extremum in corde læticia, uel tristitia. Sunt igitur & præcipui et ultimi omnium affectuum, læticia, quæ alit uitam in corde, & mœsticia, quæ extinguit uitam. Hæc ita diuinitus condita sunt. Sunt enim in corde uilli, *arbo* *græc* qui astringuntur in mœsticia, & fit arefactio natui humoris, & extinctio spirituum. E contra in læticia laxantur uilli, & gignuntur spiritus *at* *es* copiosiores & lucidiores. Est autem uitæ proximum alimentum spiritus, qui est flammæ ualitus, quem ex sanguine cor gignit, arcana uero, diuinitus sic in sita homini. *Specifica*

Sunt autem diuersi motus cordis, laxatio & restrictio, quæ efficit pulsum arteriarum: deinde morbus *πάλμος*, qui uocatur Palpitatio. Sed affectus est tertium genus, à prioribus distinctum. Et rectè dicit Galenus, etiam affectus esse naturales motus cordis, sed ita, si sint mediocres.

Postquam tradidi definitionem affectuum, & sedem ostendi, iam breuiter refutemus Stoicæ deliramenta. Errant autem tripliciter. Primum dicunt omnes affectus opiniones esse: Secundò dicunt omnes affectus uitiosos esse: Tertio, dicunt ex natura tollendos esse, & posse tolli.

AN AFFECTVS SINT
opiniones,

Breue

B Reus, & perspicua demonstratio est, affectus non esse opinines.

Quæcunq; subiectis differunt, realiter differant, id est, sunt res diuersæ.

Opinio & affectus differunt subiectis.

Ergo sunt res diuersæ.

libr
Minor est notissima, quia opiniones sunt in parte cognoscente, ad quam pertinet cerebrum. Affectus autem in corde esse manifestum est: Sed præcedit cognitio seu opinio, quæ aliàs uera est, aliàs falsa est. Sicut Solon audiens falsam narrationem de morte filij, dolore afficitur, & rursus cognita falsitate, deponit dolorem. Talis enim natura cordis est, ut moueatur re monstrata per cognitionem, seu uerè, seu falso, unde dicitur: Ignoti nulla cupido. Sed tamen alia res est notitia, alia affectus: Sicut alia res est uisus, alia incendium amoris in corde.

DE SECUNDA

Quæstione.

N On omnes Affectus suo genere, sed per se uitiosi, sunt: Sed aliqui sunt boni, qui & in natura integra fuissent, & erunt in beata, et sunt in Angelis, ut sequentia testimonia ostendēt. Ac primū de homine loquamur, Lex diuina

diuina præcipit hominibus multos affectus, & quidem Deus instrumenta affectuum in homine condidit. Certissimum est igitur, aliquos esse bonos affectus suo genere. Et hæ definitiones teneantur:

Boni affectus suo genere sunt, qui cōgruunt cum lege Dei, seu cum recto iudicio rationis, ut diligere coniugem, natos, irasci atrocibus sceleribus, letari salute amicorum, misericordia affici in calamitate innocentum, præsertim amicorum. Affectus boni

E contra: Vitiosi Affectus suo genere sunt, qui Lege Dei prohibiti sunt, aut damnantur iudicio rectæ Rationis, ut inuidia in Cain, aut in Saule, & similibus, ἐπιχαρῆκακία in his, qui lætantur calamitate innocentium. Vitiosi

Secundum argumentum.

Res conditæ à Deo, sunt bonæ.

Στοργὴ, sunt conditæ in natura.

Igitur sunt bonæ.

Manifestum est enim, ardentem amorem in Parentibus esse erga natos, quem quidem sciamus ad imaginem Dei in hominibus pertinere. Ideo enim tales affectus inditi sunt humanæ naturæ, ut sint commonefactiones de amore Dei erga

erga filium, & erga nos. Sicut uerò amore, non imaginario nos diligimus natos: Sic uero amore Pater æternus diligit Filium, & afficitur misericordia in calamitate suorum.

Hæc etiam si Stoici ridicula esse dicerent, & nos non satis perficimus, ~~quales sint hi motus in essentia Dei placidissima~~: tamen uera esse, certissimum est, quia uox æterni patris expressè ita dicit: Hic est filius meus dilectus, quo delector, id est, quem intuens, uera & ingenti læticia afficior. Item: Ego sum Deus zelotes, id est, uerè irascens peccatis. Et si autem uerissimum est, ut dixi, aliquos esse effectus suo genere bonos, tamen postquam natura hominum deprauata est, iam in corde multi sunt uagabundi motus, aberrantes à ratione. Vndè ingens fit confusio affectuum, & multi per se uitiosi bonis miscentur. Item boni fiunt uitiosi per accidens, quia non reguntur ordine, ~~ut multi homines magis amant suam uitam, uel uoluptates suas, quàm Deum.~~ Hæc multiplex confusio consideranda & deploranda est, ut discamus agnoscere infirmitatem humanæ naturæ, & à Deo petamus auxilium & gubernationem, quæ promittitur in Euangelio: Quantò magis Pater uester cœlestis dabit Spiritum Sanctum petentibus. Item Spiritus opitulatur infirmitati

D. O. philip.
 Quia in inf
 mris fructu vnd
 uocatur pabr

Stultus
 Amator apud
 Phil
 Male me ista miler
 sua dij amant.

Et Spiritus ex nostro corde effusus in oculos, natus est idcirco amor et transfusio natura nostra. Ita sciamus, licet non simulati in amore esse, immo in nobis, Spiritus ex se transfundit.

PHILOS. MORALIS.

firmitati nostrae. Item, Effundam super domum David Spiritum gratiae, & precum. Deinde enarrabilem bonitatem Dei etiam consideremus, qui certò seipsum nobis impertit, effundens in pectora Spiritum Sanctum, propter filium, &c. Iam facile est explicare dicta, quae videntur omnes affectus damnare, ut: Sensus carnis inimicitia est adversus Deum, id est, affectus aut per se, aut per accidens vitiosi sunt in homine, qui non regitur luce Verbi Dei, timore Dei, & fide ac dilectione Dei.

*causales, sine, fets
 p. g. v. n. a. b. i. p. n. o. b.
 s. y. M. e. n. t. e. m. q. i.
 i. c. i. u. m. c. a. u. s. a. l. e. s. u. t. 2
 e. t. i. n. o. l. u. n. t. a. t. i. s. a. c. c. o. r. d.
 e. t. a. f. f. e. c. t. u. s. e. t. u. t. u. t.
 i. n. h. o. m. i. n. e.*

**DE TERTIA
 Questione.**

An omnes affectus ex natura tollendi sint?

DE hac quaestione facile iudicari potest, ex prioris responsione, Cum enim dictum sit, praecipì à Deo, ut sint in nobis affectus congruètes legi Dei, et aliqui tales conditi sint in natura diivinitus, ut soyæ, manifestum est, nec debere, nec posse tolli tales affectus ex hominum natura. Quare perspicuum est, Stoicam à wædes - Stoicorum à æp, commenticiam, falsam, & reijciendam esse. πæδδæ cōtra Hæc prolixè declarari possunt, sumptis argumentis à lege Dei, & ab ipso natura humanae opificio: naturam. I ac lex quidem vera descriptio est opificij naturæ

Stoicorum à æp, commenticiam, falsam, & reijciendam esse. πæδδæ cōtra naturam. I ac lex quidem vera descriptio est opificij naturæ

F hominum

hominum, & imaginis Dei in homine. Talis esset natura hominis, si non deprauata esset. Esset ~~in~~ ^{ca}uerum incendium horum affectuum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde. Item: Diliges proximum, sicut te ipsum. Et talis fuit natura in filio Dei, nato ex uirgine, etiam in hac uita mortali, & in nobis in coelesti uita talis erit natura, & nunc in renatis initia sunt talium affectuum, ut scintilla. Deinde manifestum est ex Physicis, oportere appetitiones esse in animalibus, ut famem, sitim & organa ad has appetitiones condita sunt. Præterea, & in hominibus ~~mœstia destruit naturam & è contraria conseruatio leticia quædam est.~~ Ideo nequaquam ex hominibus tolli possunt, aut debent affectus. Deniq; totum illud deliramentum Stoicum, de tollendis affectibus, uanissimum somnium & mendacium est, pugnant cum lege Dei & cum natura. Sciamus autem.

*Mœstia
Lætia*

Bonos affectus, esse motus cordis aut uoluntatis, congruentes cum lege Dei, seu recta ratione, & hos fouendos esse, & rectè regendos, & intra metas sui ordinis retrahendos, ut Abraham magis diligit Deum, quàm filium Isaac.

E contra Mali affectus sunt, pugnant
res cum

tes cum lege Dei, seu recta ratione, & hos reprimi & coerceri oportet, sicut Paulus dicit: Si Spiritu actiones carnis mortificabitis, uiuetis. Eruditissimè autem & planissimè distinguuntur boni & mali affectus, sumpto discrimine à lege Dei. Vnde autem sit hæc deprauatio in homine, ut confusio sit in hac mortali natura bonorum & malorum affectuum, id in doctrina Ecclesiæ traditur à qua declaratio longior petenda est.

QVID SENSIT ARISTOTELES de affectibus?

BONUM iuxta doctrinam Ecclesiæ, est res condita à Deo, congruens ad ordinem in mente diuina, & ordinata ad finem aliquem, hoc est, ad conseruationem Speciei. Ideò dictum est Gen. 1. Vidit omnia quæ fecit, & erant ualdè bona, id est, ab ipso ordinata, placentiæ ei, & destinata ad fines bonos. Errat autem Philosophia sine doctrina cœlesti existumans omnia, quæ nunc in natura hominis cernit, ut errantes appetitiones & mortem, sic condita & ordinata esse. Ideo Aristoteles, quanquam uidet dissimiles esse affectus in homine, alios cum ratione congruentes, alios pugnantes: tamen initio omnes esse motus naturales, & indifferentes indicat.

*Eps phanomena pr
mi capituli Gen.
cic. Ideo Senect.
ApoX Senectutis
est nitentibus.
Istia est signifi
cans, doctrina
Euangelij, scilicet.*

Sed doctrina Ecclesiæ discrimen ostendit, quæ docet, qui sint affectus conditi & ordinati in natura hominis, & qui non sint conditi. Aristoteles autem hoc discrimen ignorans, genus appetitionum intuetur, & quod ad genus attinet, rectè sentit, oportere in animantibus appetitiones esse, ut famem, sitim, dolorem. Quia hi motus incitant ad quærendum pabulum & potum, & ad fugiendam ea, quæ naturam destruunt. Sic de genere loquens, cogitat oportere in cordibus esse læticiam, mœsticiam, amorem, metum, spem, iram, misericordiam, ut impellant ad expetenda conuenientia, & fugienda contraria. Et uerum est, ita condita est natura, ut tales appetitiones & affectus sint calcæria bonorum actionum, ut parentes nequaquam tantos labores perferrent in educatione, nisi ingenti uis amoris incitarentur, ad curam tuendam scolis.

Sed postea deprauatio accessit, cuius causam Aristoteles ignorans retinet genus, docens, oportere affectus in natura hominis esse, qui etiamsi aberrarent, tamen ratione ad certas metas reuocandi sint, quia ratio ostendit, in quibus obiectis appetitiones & affectus resistere debeant, ut de fame ostendit, quæ res sint naturæ conuenientes, & mediocritatem constituit. Ita de amore, de ira, de mi-

*Cicero in quarto Acad.
quæstion. Academicis
quæstionibus, et sunt ira
candiam, fortitudinis
quasi eadem, esse di-
cebant.*

*in subiecto,
quæstionibus scolis.
stipem, in rebus
gubernans.*

de misericordia cogitat. Etsi sæpè aberrant, tamen ratio metas præscribit, & tunc affectus boni sunt, cum intra metas illas cohercentur, quas quidem ipse eruditè nominat Mediocritates, & sic dicit: ~~Ira non ut duc, sed ut milite utendum esse.~~ Quia sentit in animantibus necessariò motus, appetitiones & affectus esse oportere, quod de genere uerum est. Sed in rationali natura regendos esse ratione. Ideo & leges politicæ gradum constituunt, ut coherceantur affectus, ne impellant externa membra, ut contra leges faciant, sed ratione frenentur, ut Achillem iratum retrahit Pallas, ne stringat gladium.

*Aris Totol. citatur.
Seneca*

l. . . Iliad.

Et in doctrina Ecclesiæ discrimen inter affectus & facta cõtra conscientiam, traditur, in quibus uoluntas non cohercet affectus, sed sciens & uolens eis indulget. Cuius discriminis cognitio, ualde necessaria est, quia horum graduum infinita distantia est, accendi amore uel ira, & obsequi contra conscientiam, sicut mandatũ est in prima concione: Sub te sit appetitus eius, & tu domineris ei.

Genesys 4.

QV AE POTENTIAE
regi possunt?

IN omni uita ad multarum rerum dijudicationem, et ad morum gubernationem, necesse est, tenere doctrinam, quantum ad unquam; quæ de anima & de gradibus potentiarum traditur. Et inter ceteras partes considerari necesse est, quæ potentiæ agant naturaliter, quæ agant liberè, & quæ sint rectorices, & quæ regi possunt. Primum igitur sciendum est, uoluntatem in summa potentia rationali sic conditam esse, ut habeat libertatem, id est, facultatem eligendi rem cognitam aut non eligendi, aut suspendendi actionem. Sed hæc facultas in natura integra hominis maior & minus impedita fuit. Nunc multò infirmior est, & uariè impedita, sed tamen aliqua mansit, ut in dissertationibus de libertate uoluntatis humanæ dicendum est. Reliqua est etiam in uoluntate facultas mandandi locomotiue, de exteriorum membrorum motu, ut, mandare potest, ne manus rapiant rem alienam, & ne admoueant poculum ori.

Deinde duæ potentiæ sunt, quæ regi possunt, appetitiua in corde, & locomotiua. Reguntur autem dissimilibus modis, ac mirabiliter Deus duas species gubernationis ipsi naturæ hominis impressas nobis proposuit, ut hac ipsa imagine commonefacti, cogitemus discrimina disciplinæ, & iusticiæ

*ficie cordis. Locomotiva obtemperat, ut serua,
seu ut brutum, etiamsi non ostenditur causa bona
uel mala. Vt cum uoluntas iubet auertere oculos,
locomotiva obtemperat, siue causa ostendatur, si
ue non ostendatur. Sed cor non obtemperat sine
persuasione, id est, sine ostensione boni alicuius, &
obtemperat non ut seruus, seu ut brutum, sed per
suasione motum ut sapientes & liberi ciues. Vt
in Varrone latitante cor non deponit metum, do-
nec audit sibi parci ab Antonio. Hæc obedientia
præstantior est quam altera seruilis, & est imago
uere iusticiæ, & non hypocriticæ.*

*Hæc dictum est fol
Suis siuasi in
Eugli & horten
cis.*

Consideranda autem sunt hæc discrimina, ut
sciamus, quæ potentia, quomodo regenda sint,
& ut nos ipsos ad curam regendarum potentia-
rum excitemus, ut Paulus inquit: Facite mem-
bra uestra arma iusticiæ. Vegetatius & sensus
agunt naturaliter, nec per sese obediunt uolunta-
ti, sed reguntur per locomotiuam. Homo furax,
etiamsi cupiditatem cordis non potest exingue-
re, tamen & potest, & debet per locomotiuam
cohercere manus. Hanc libertatem Deus uult
reliquam esse in homine, Primū ut intelligatur di-
scrimen inter agens liberum & non liberum, et ut
sciamus Deum esse agens liberum: deinde ut discipli-
na seruetur, et ipsa facultas locomotiuæ, seu neruo

Roman. .6.

ram, manifestum testimonium est, hunc gradum libertatis in uoluntate humana reliquum esse. Hæc de gubernatione potentiarum plana & perspicua sunt, & lucē adferunt partitioni Aristotelis, quam recitat in fine primi libri Ethicorum.

DE DEFINITIONE

Virtutis.

Virtutis nomē

Gloriosum nomen est uirtutis apud Philosophos, ubi significat ardentem & incitatos impetus ad rectè faciendum, qui tamē sapientia reguntur. Et quia hæc præstantia rarissima est, ideo in sermone Prophetico & Apostolico non sæpè usurpatur nomen uirtutis; Sed usitatius est dicere, Bona opera, & hæc appellatio magis perspicua est, quia significat actiones uoluntatis, congruentes cū recto iudicio. Hæc possunt intelligi & effici, etiamsi non sit in uoluntate aut corde ardens impetus, ut reprimere se Alexander potest, ne aspiciat filias Darij, etiamsi cor non erat sine flammis cupiditatum.

Hæc de nomine monere utile est, ut consideremus, propter infirmitatem hominum aliter loqui Prophetas, quàm loquuntur Philosophi. Sed accedamus ad Philosophica, ubi primùm minime obscura definitio discenda est, quam ex ipsa
 natura

Natura sumi etiam iuniores intelligere possunt:

Virtus est obedientia uoluntatis & Definitio
 cæterarum uirium, congruens cum
 lege quam et indidit Deus hominibus
 in creatione, & postea manifestis testi-
 monijs in Ecclesia repetiuit. Sic condita
 est natura hominũ, ut in ea luceat sapientia, con-
 sentiens cum norma in mente diuina, & tunc recte
 uiuit homo, cum obtemperat huic diuinæ normæ.
 Ideo autem Deus hos radios suæ mentis in nos trãs
 fudit, quia in creatura testimonia extare uoluit,
 quæ & esse Deum, & qualis sit, ostendant, & com-
 monefaciant nos de diuino iudicio: deinde etiam,
 ut gubernent actiones nostras.

In definitione autẽ Aristotelis, modus illius obe-
 dientiæ additur. Significatur & causa, quæ regit
 obedientiam: Virtus est habitus electiuus, Definitio Aris-
totelis. 2. Ethic.
1. 2. cap. 6.
 in mediocritate consistens secundum
 rectam rationem, ut sapiens diiudicat.

Appellatio habitus nota sit ex Dialectica uel
 ex artium exemplis. Rectius & certius pingit pi-
 etor, qui est artifex, quàm qui non est assuefactus.
 Sed intelligamus ardentem & incitatos impetus,
 quos tamen oportet non ferri temerè. Ideo addita
 est causa regens obedientiam, cum nominat habi-
 tum electiuum, seu *προαιρετικόν*. Duo autem

προαίρεσις
duo complectitur

complectitur προαίρεσις, seu electio, iudicium in mente, & liberam assensionem, seu electionem in uoluntate. In delictis ignorantiae deest mentis officium. Ideo non dicuntur facta ex προαίρεσις. In uera coactione deest uoluntas, Ideo qui coacti faciunt, non dicuntur facere ex προαίρεσις. Concurrere igitur in bona actione necessesse est, rectum iudicium, & uoluntatem liberè obtemperantem recto iudicio. Multae sunt autem actiones, in speciem similes actionum uirtutis, sed quia altera causa deest, aut aliqua ex parte cessat, non omnes actiones dicuntur uirtutum actiones, etiamsi in speciem similes sunt.

Grādus adīo-
nū quatuor
φύσεις

3. Fecit autem Aristoteles gradus quatuor, uide-
licet: Actionum aliae sunt naturae tales, seu φύσεις,
Ut, Cato dicitur fortis, quia natura durus est.

Alia sunt
sunt naturae
sunt naturae
sunt naturae

Aliae sunt δόξαι, id est, opinionetales. Ut, Bru-
eus existimatur fortis, quia animus est persuasionem
captus.

Βόλυσις.

Aliae sunt βολυσις, ut, Thraso in spe-
ciem uidetur fortis, cum sit morosa simulatio.

In bello
sunt naturae
sunt naturae
sunt naturae

Postremus gradus est, qui est proprius uirtus
tis, ubi non errat iudicium & uoluntas liberè, &
in loco eligit congruentia.

οὐτεβ ὀλνοι μεν λειτεβ, ἐν μάχῃ

DE MEDIETATE.

Natura

Natura notum est, rectitudinem in actionibus humanis, congruentiam uoluntatis esse cum lege nature, quæ est lux diuina, mentibus hominũ insita, ostendens ordinem conuenientẽ cum æterna norma mētis diuinæ. Itaq; definitio uirtutis plana & perspicua hæc est: Virtus est obedientia uoluntatis, congruens cum lege morali, quam & indidit Deus hominibus in creatione, & postea manifestis testimonijs in Ecclesia repetiuit. Eadem prorsus est sententia uerborũ Aristotelis. Sed modũ obedientiæ illius exprimit Aristoteles, inquit eam esse medietatẽ, id est, reducere affectus & modus omnes ad mediocritatẽ.

Virtutes de-
finitio.

Hæc cogitatio admodum elegans est, & ex Physicis sumpta, ubi cernitur, naturam in omnibus appetitionibus & motibus amare mediocritatem, ut læditur natura nimio alimento, & nimis modico, mediocri seruatur: læditur & nimio motu & nimis modico, mediocri seruatur. Sic in affectibus, qui sunt actionum fontes, nimius timor, & nimia audacia, nimia ira, & nimia læticia &c. nocent homini. Sic artes quærunt mediocritatem, ut, Musica uitat nimis altas & nimis submissas uoces. Itaque sapienter cogitatum est uirtutes esse medietates. Et huc quadrant plu-

Epiphonema: phy-
La est fons et se-
uigo Ethica

Virtutis fun-
Medietates.

rime

Phocylides: $\omega\alpha\rho\tau\omega\rho \mu\epsilon\tau\epsilon\rho\alpha\sigma \alpha\rho\iota\sigma\omicron\nu$ \approx $\omega\mu \mu\omega\delta\gamma \omega\phi\iota\mu\omega\gamma$
 Hesiod. in opes. et die. $\mu\epsilon\lambda\eta\alpha \phi\iota\lambda\alpha\sigma\tau\epsilon\alpha\lambda\alpha \nu\alpha\pi\iota\sigma\delta \delta\iota\epsilon\omega\delta$
 $\omega\alpha\delta\iota\gamma \alpha\rho\iota\sigma\delta$ $\mu\epsilon\mu\iota\sigma\iota\tau\alpha\mu$ $\sigma\epsilon\mu\iota$ **EPITOME** $\mu\omega\delta\upsilon\varsigma \text{ in } \tau\epsilon$
 est apud omni $\mu\iota\mu\eta\sigma\epsilon\gamma \alpha\lambda\alpha\varsigma$ Horatius
 Diogenes Laertius $\rho\iota\mu\alpha \sigma\epsilon\mu\iota\tau\iota\alpha\iota$: **Nequid nimis.** **Omnibus in re**
 Pythagora, Aristot. $\mu\omega\delta\upsilon\varsigma$ $\mu\omega\delta\upsilon\varsigma$ **est pulcherrima uirtus.**
 Pl. 3 $\text{Aristot. B. i. a. h.}$
 ad scribit

Meminerimus igitur in doctrina Aristotelica
 commune fieri nos in omni uita, & de amanda, &
 tuenda mediocritate, quia uirtutes constituit esse

Medietas.

medietates. Sed postea quaestio est, qualis sit me-
 dietas. Nam alia est medietas immutabilis, Vt
 centri in circulo: Alia est mutabilis, ut, alius mo-
 dus cibi conuenit robusto, alius debili. Quare &
 hic & alibi discernit Aristoteles medietates.

2. Ethic. cap. 6.

Doctrina de A-
 rithmetica, &
 Geometrica p-
 portione.

Notissima est autem Arithmetica & Geome-
 tris doctrina de proportionibus, ubi dicitur: Alia
 est Arithmetica $\alpha\nu\alpha\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$, alia Geometrica. A-
 rithmetica $\alpha\nu\alpha\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ est, cum tribus aut pluri-
 bus numeris dispositis, seruetur differentiarum a-
 qualitas, ut 3 . 5 . 7 . 9 . Hi numeri singuli di-
 stant binario. At Geometrica $\alpha\nu\alpha\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ est,
 ubi non differentiarum, sed proportionum equa-
 litas seruetur, ut sicut se habent 9. ad 3. sic se ha-
 bent 12. ad 4. quia utrobique tripla proportio est.

Hanc puerilem doctrinam omnibus notissi-
 mam esse oportet. Et saepe homines docti ad haec
 discrimina alludunt, ut, si Iulius sine respectu per-
 sonarum diuideret facultates ciuium equaliter,
 & equali numero daret infimo & summo: Haec
 esset aequalitas Arithmetica proportione. At si
 plus

plus daret Senatori, quàm infimo ciui, hæc esset æqualitas Geometrica ἀναλογία. Hæc recitò ideo, quia Plato & Isocrates dicunt, in Repub. æqualitatem Geometricam custodiendam esse.

Ita & in Paulo 2. Corinth. 8. æqualitas Geometrica ἀναλογία constituta intelligitur, cum inquit: Sit æqualitas scilicet non Arithmetica, sed Geometrica proportionem, & quidam uoluntaria communicatione, non nouis legibus politicis, id est, plus teneat princeps, quàm plebeius aliquis, &c.

Et quia in plerisque uirtutibus non illa immota mediætas queritur, sed alia latior, uidelicet Geometrica, quæ propter diuersas circumstantias uaria est, Aliud enim alijs congruit, Aristoteles in textu inquit: Sumi mediætatem quo ad nos, id est, quam conuenire nobis ex circumstantijs iudicamus. Non eadem mediætas est temperantia in homine robusto & imbecilli. — ut Miloni Crætuariæ.

Huius dissimilitudinis consideratio in multis negocijs uitæ humanæ necessaria est, ne Stoico more queratur unus aliquis gradus. Casti sunt Ioseph, Baptista, Petrus, sed tamen gradus castitatis sunt alij in alijs, qui omnes adhuc ad principalē normā congruunt, uidelicet, ne freni laxentur libidini contra conscientiam, donec intra hanc normam ma-

uent,

Quintilianus l. 1. c. 14. *ut Miloni Crætuariæ*
uirtutem uisæ ferre, tantum fer-
bat, ut est xpianis
christianis simili

Et quia non est perspicuum, cum sit illa æqualitas, magni tumultus existunt.

Cùm enim duæ sint æqualitates, quæ etiam si nomen habent idem, tamen in multis rebus contrariæ sunt. Alteram quidem intelligunt omnes, quæ æquali mensura, pondere, & numero ubique distribuit. Sed verissimam & optimam æqualitatem non facile est cuilibet deprehendere. De i enim iudicium est, atque hominibus tenuiter contingit. Quatenus autem contingit, ciuitatibus & priuatis omnia bona efficit. Præstantioribus enim maiora, deterioribus minora tribuit, datq; cuilibet apta ipsius naturæ, ac maiores honores his, qui uirtute antecellunt: E contra minus idoneis minores, ac singulis pro proportione conuenientes. Atq; hoc est iustum ciuile, quod expetere, & ad quod respicere nos in ordinanda ciuitate oportet. Non ad paucos tyrannos, aut unius, uulgi potentiam. Hoc iusto uti ciuitas debet, quòd singulis æqualia tribuat, ut cuiq; cõueniunt, si non uult cõcuti seditionibus.

DIVISIO, VEL DISTRIBUTIO butio Virtutum.

Semper in omni uita hæc admonitio in conspectu sit, doctrinam de Virtutibus necessariò cognoscendam esse, non solũ ut sit rector

*Tria sunt obiecta sapientia: hinc uirtutes, T. est Deus
II Est uirtus III Natura rerum: Doctrina de Deo
traditur in L. et Euangelio, de similibus, in L. et etiam
de nat. rerum in physicis*

uitæ hominum, sed etiam ut sit monstratrix, qualis sit Deus. Idq; in omni inuocatione cogitandum est. Non enim brachijs amplectimur Deum, sed cum sit substantia inuisibilis, mente cum intuemur, & cogitamus, qualem naturam alloquamur, ubi se patefecerit, & qualem se esse ostenderit, et quibus proprietatibus discerni uelit ab omnibus alijs naturis. Ideò rectissimè sumitur doctrina de uirtutibus, & earum enumeratio, ex Decalogo, in quo expressit Deus uoluntatem suam, & ordine eruditissimo uirtutes distribuit, non solum ut doceret, quales nos esse uelit, sed etiam ut ostenderet, qualis ipse sit, & nos commonesaceret, hominem ad eam imaginem conditum esse. Rectissimè igitur distributio uirtutum ex Decalogo sumi potest, in quo prima tabula recitat uirtutes, immediatè cum Deo proprias cetera agentes. Secunda illas, quæ immediatè cum hominibus agunt, quæ tamen ipsæ & ad hunc finem referenda sunt, ut ea obedientia Deo præstetur.

Decalogus summa Legum:

Talis est Deus, quæ in Decalogo ostendit

proprias cetera

Enumeratio.

Philosophia:

Philosophi autem de uirtutibus primæ tabulæ ualdè pauca dicunt, quia & si nascitur nobiscum aliqua Legis noticia, & ratio uidet multa testimonia de Deo in natura, tamen magna confusio est opinionum de Deo et tetra dubitationes de prouidentia

videntia sunt, ubicunque mentes non reguntur luce Evangelij. Et Philosophia cum tantum sit doctrina Legis, ignara promissionum Evangelij, nihil potest dicere de fide, qua homo recipitur à Deo propter Filium, de spe auxilij diuini, de inuocatione. Harum uirtutum doctrina in foliis Evangelij uoce patefacta est. *parua* *Epiphonema*

Hæc monere discentes necesse est, ut genera doctrinarum Philosophiæ & Evangelij discernant. Etiam cum nominant Ethnici religionem uel pietatem erga Deum, intelligunt tantum reuerentiam talem, qualem tribuit Deo humana ratio, sine luce Evangelij, id est religio est reuerentia, qua adfirmat ratio esse Deum, mentem æternam, formatricem mundi, fouentem singulas species, bonam, iustam, castam, uindicem scelerum, ut species conseruetur, & iudicat propterea, ei obdiendum esse, & professionem externis caremonijs declarandam esse. *Definitio religiois Ethnicæ.* *humana*

Hæc sunt Philosophica, & demonstrationibus illustrari possunt, sed tamen hæc ipsa rationis sententia, uel furenter tollitur, uel corrumpitur. Epicurei prorsus tollunt, alij fingunt numina & cultus sine fine, & somniant se his ritibus placare iram Dei, & quasi emere magna uitæ bona.

Has falsas opiniones, & uiciosos ritus indè

ortos relinquamus, nec numeremus inter uirtutes. Deinde uerò necesse est, habere in conspectu nomina & definitiones uerarum uirtutum primæ tabulæ, de quibus concionatur Euangelium, iuxta primum præceptum, fides, quæ est uera noticia Dei, timor Dei, fides quæ est fiduciæ reconciliationis, dilectio, spes, tolerantia: Iuxta secundum præceptum, inuocatio, concio, confessio, gratiarum actio: Iuxta tertium, ministerij Euangelici, studiorum doctrinæ, & ceremoniarum diuinarum conseruatio. Ut autem sepe dicitur, aliquam legis noticiam reliquam esse in natura hominis, etiam non renati: Ita sciendum est, demonstrationes esse præceptorum Decalogi eruditissimas.

Prima.

Demonstrationes
Decalogi.

Ut in naturalibus effectus pendet à sua causa, & quando non obtemperat, effectus destruitur, Ut infans in utero, quando rumpit fasciolas ante tempus extinguitur: Sic effectus intelligens, pendet à sua causa, & cum ea congruere debet: non congruens, rumpit foedus, & relictus à prima causa extinguitur. Homo est effectus Dei. Ergo Cum eo congruere debet, & non rumpere foedus.

Secunda

Secunda.

Imago debet congruere cum archetypo: Homo est conditus, ut sit imago Dei, ut etiam in ueteri uersu dicitur: Exemplumq; Dei quisq; est in imagine parua. Ego congruere cum Deo debet.

Mamilius lib. 4.
 Actianus lib. 2.
 cap. 11. hinc iustif.
 sibylla citat Genes.
 25. di. Opus 6. Ep.
 Notop. Sop. Sop. Ex.
 86a. Imago o.
 homo mea. Sed
 no. rectam. habe

Tertia clarissima & firmissima:

Natura hominum condita est, præcipuè ad agnitionem Dei, & ut in illa agnitione & obediat, secundum totam legem naturæ, quia hæc obedientia & agnitio, sunt propria opera hominis. Et ut sciamus hæc esse præcipua opera hominis, & necessaria, additus est ~~carcer iudicium conscientie~~ & manifesta pœna, quæ sequuntur atrocissima scelera. Ergo cum Deus docuerit hanc obedientiam, & puniat non obediētes, necesse est ei obedire.

legis

VIRTUTES SECUNDA

de Tabula.

IN secunda primum constituitur imperium, quo homines ab hominibus gubernantur. Horum imperiorum fons est, gubernatio parentum. Est ergo prima uirtus in hac tabula, iusticia uniuersalis, in gubernante & subdito.

G a Est

Iusticia uniuersalis.

Est autem Iusticia uniuersalis, obedientia iuxta omnes leges. Gubernator debet inferioribus hæc omnia, ut regat eos secundum omnes leges Decalogi: Rursus & inferior debet obedientiam præstare iuxta omnes leges.

Hic autem perspicue sunt demonstrationes.

Demonstratio Natura hominum ad societatem condita est.

Ergo necesse est, esse ordinem gubernationis, & uitari omnia turbantia societatem. Turbat autem contumacia: Ideo obedientia necessaria est.

Pertinet autem ad quartum præceptum, Pietas erga parentes, & pietas erga natos, quarum utraq; est species Iusticiæ. Item, Iusticia coniugum inter sese, de qua in primis est digna memoria Pythagoræ Sententia, quam Aristoteles in

Pythagoræ sententia.

1. 1. c. 4.

Cambranius de
conuictis omni
iniuria et atole:
ne abstinentem
abesse debere ab
ea, q̄ supplicis
instaur fut, et Tai
quam a foco dei
dicta.

Oeconomicis citat, uidelicet: Maritum debere uxori Beneficentiam & Clementiam, quia Sponsa ei ad aram, ut supplex, commendatur. Iam hinc ius supplicum considerandum est, Imbecillior petit, ne secum summo iure agatur, & imago pulcherrima est coniugij Christi & Ecclesiæ. Ecclesia ad aram adducitur ad Christum, ipse recipit proterendam, & iacet pro ea prostratus ad aram, id est, coram æterno patre.

Iusticia

Iusticia particularis est uirtus, quæ suum cuiq; tribuit. Particularis
Defin. Simonid.

Hanc tria præcepta sequentia complectuntur :
Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies.
Et demonstratio perspicua est.

Quælibet res in natura, quantum potest, appetit conseruationem suæ speciei naturali inclinatione, ut semina sunt in plantis & animantibus. In iustæ cædes, turbatio coniugij, & iniustæ facultatum direptiones destruunt speciem. Ergo necesse est, hæc mala prohiberi. *Septu. Subinu
et fign destru
d' honem*

Ad præceptum quintum etiam pertinet mansuetudo, quæ est uirtus, quæ moderatur iram, ne contra iusticiam faciat. Ad sextum præceptum pertinet castitas, quæ est uirtus, quæ uitat omnes commixtiones à Deo prohibitas. Demonstratio aliqua ex parte nota est.

Ordo naturæ diuinus est, & ei obtemperandum est. Est autem ordo diuinus & immutabilis, ut in his, quæ sunt foecundi, sit maris & foeminae coniunctio, & ne hæc societas turbetur. Ergo parère necesse est.

Cum autem hæc demonstratio non satis perspicue omnia scelera, turbantia hunc ordinem, prohibeat Deus expressa uoce etiam in paradiso ante lapsum hominum, prohibuit omnes commix

Gen. 2. tiones extra legitimum coniugium, quod his uerbis instituit: Erunt duo in carnem unam, id est, inseparabiliter iuncti, unus mas, & una foemina.

Quare diligenter obseruandum est, hoc preceptum in paradiso expresse etiam ante lapsum editum esse, quia Deus etiam in integra natura uoluit sibi obedientiam hoc ordine prestari.

Rursus etiam hic precipue obseruandum est, uniuersam doctrinam uirtutum generi humano traditam esse, ut qualis sit ipse Deus, consideretur, est iustus, id est, æqualis omnibus sine προσωπαγωγία, horribiliter irascens peccato, in omnibus & recipens omnes, qui ad Filium confugiunt. est uerax & castus, ut discernatur ab omnibus naturis mendacibus & immundis.

Ut igitur intellectus sit huius discriminis, uoluit Deus harum uirtutum noticiam in genere humano lucere, & cum Deum non possimus amplecti brachijs, ut molem corpoream, mente intuendus est, & ueris proprietatibus discernendus ab alijs naturis, quod sit omnipotens, sapiens, uerax, bonus, iustus, castus, liberrimus, iudex, & quotidie in inuocatione hæ proprietates cogitandæ sunt: Inuoco te omnipotens æterne, uiue Deus, æterne Pater Domini nostri Ihesu Christi, qui te patefecisti immense bonitate, et clamaſti de Filio

tuo, Domino nostro Iesu Christo : Hunc audire. Conditor cæli, & terræ, & hominum, & Ecclesiæ, & conseruator, & opitulator, & resuscitator, unà cum filio tuo Domino nostro Iesu Christo, & spiritu sancto, sapiens, bone, uerax, iuste, caste liberrime, misericors, uerè diligens, & exaudiens nos, custos Ecclesiæ tuæ : Miserere mei propter Filium tuum Dominum nostrum Iesum Christum, quem uoluisti pro nobis esse uictimam, & μυσίτην ἢ ἰκέτην, & sanctifica nos Spiritu sancto tuo &c.

Ad octauum præceptum pertinet uirtus, quæ nominatur Veritas seu ueracitas, quæ est Veritas. uirtus, id est, firmitas quædam in uoluntate, seu firma προαίρεσις, congruentiam præstans opinionum, sermonis & gestuum cum re, nec errore, petulantia, aut cupiditate nocendi, aliud sentire & aliud ostendere.

Sunt quæ demonstrationes perspicuæ, cur necessaria sit ueritas.

Prima:

Quia Deus & creature rationes tales sunt, ut res intelligant. Tunc autem intellectio rerum fit, cum intelliguntur, quales sunt. Veritas

igitur necessaria est, quia est intellectio & ostensio rerum, quales sunt.

Secunda.

Tollere ueritatem, est confundere & destruere uitam, ut si uenena dicantur esse remedia, si in numeris, contractibus, iudicijs falsa misceantur, uita turbatur. Necessaria est igitur ueritas,

Hic præcipuè repetenda est admonitio, quam sæpe inculcamus. Ideo Deus generi humano uirtutum cognitionem tradidit, ut doceret, qualis sit ipse, quia uult nostras mentes & uoluntates cum sua congruere, iubet nos esse ueraces, ut firmissimè statuamus ipsum ueracem esse, & eius sermonem non esse præstigias uel ambiguitates offusas hominibus, tanquam pomum Eridos, aut Sphingos anigmata, nec minas Dei inania terriculamenta esse, nec promissiones editas ut stultos quoquo modo inuitent. Sed uox illa, quæ extat apud Paulum, immota est: Est autem Deus uerax.

Hac sententia confirmata in animis, existunt suo ordine, timor Dei & fides, seu fiducia, & spes uenie. David certò metuit & expectat pœnas pro adulterio, sed scit gradus constitutos esse timoris & fidei,

et fidei, iuxta illud: Gratia exuberat supra delictum. Petit igitur ueniam, et scit recipi petentes, et impetrare mitigationem poenarum.

Hinc etiam statuendum et asseuerandum est, cum Deus sit uerax, nequaquam in Deo ponendas esse contradictorias uoluntates: Promissio est uniuersalis, quæ affirmat, omnes ad Mediatorem confugientes recipi. Nequaquam igitur imaginandum est, quod ad uoluntatem Dei attinet, foris offerri omnibus ueniam, sed intus aliam uoluntatem inclusam esse, quæ nolit recipere aliquos confugientes ad mediatorem. Sed firmissimè statuendum est, cum Deus sit uerax, eam solam esse uoluntatem Dei, quam ostendit in expresso uerbo, non esse in eo contradictorias uoluntates.

Vicina sunt uirtutes ueritati, Constantia in uera sententia, quæ nihil aliud est, nisi perseuerantia in ueritate, quia constantia in causis non ueris, est turpis et exitiosa pertinacia, de qua dicitur: Errare humanum est, perseuerare in errore, diabolicum est.

Est et Candor uirtus uicina ueritati, aliquid leniens in interpretatione, quod uel improprie, uel horridius dictum est. Sicut Επιείκεια est uicina iusticiæ, summum, seu rigorem (ut uocant) tu-

G 5 enti,

Constantia.

Max est imago
 iusticiæ, et ueritatis
 dei. ~~etiam~~ ~~etiam~~
 illabreantur ~~etiam~~
 inuenerit saltem

Candor.

οικτος γαρ οίκτος και θεως αβιζειται. Ratio humanis.

Reliquæ demonstrationes perspicuæ sunt, ut de gratitudine inter homines.

Gratitudo

Necessaria est æqualitas, ut seruetur genus humanum. Sublata gratitudine, tollitur æqualitas. Ergo necessaria est gratitudo.

Item:

Necessaria copulatio est cause et effectus. Benefactor, ut Deus uel homo, est causa salutis alteri. Ergo seruatus debet agnoscere illam copulationem.

Et sanxit Deus inter homines gratitudinem, ut agnoscamus ipsi quoq; deberi gratitudinem.

Temperantia.

Omnis natura est conseruatricis sui recto ordine. Temperantia seruat animantia. Ergo est necessaria.

Sedulitas etiam ad iusticiam pertinet, quæ est uirtus præstans diligentiam in officio. Extrema sunt, ignauia et πολυπραγμοσλων. Paulus de ea præcipit Thes. 4. cum iubet nos excellere hac in re, et ambitiose hoc tueri, ut simus amantes quietis, et propria faciamus.

Sept. uirtu.

Et Petrus

E P I T O M E

T. ^{92.} ~~102.~~ ca. 4

Et Petrus precipit cauere, ne simus ἀλλοτριῶν
 ὠίσκοι, id est, ne curiose admisceamus nos a-
 lienis negocijs.

Decalogus ordi-
 nem tradit uir-
 tutum,

Haecenus recitauī distributionem uirtutum,
 de qua semper in conspectu sit haec admonitio.
 Rectissimè sumi species & ordinem uirtutum ex
 Decalogo. Deinde & haec admonitio necessaria
 est. Virtutum aliae simpliciter necessariae sunt om-
 nibus : Aliae non necessariae. Necessarias esse
 sciamus eas, de quibus extant praecipua in lege di-
 uina, quae ad nos pertinent, & comminationes,
 quae uitijs contrarijs iram Dei denunciant, de quib-
 us inquit Paulus : Propter haec uenit ira Dei su-

Virtutes quae per omnes inobedientes.
 necessariae, *Epist. 5.*

Sunt autem necessariae, agnitio Dei, timor, fi-
 des, dilectio Dei, confessio, gratiarum actio, inuo-
 catio, cura tuendi ministerij, obseruatio caeremo-
 niarum, quas Deus instituit, *Σταγυ* erga paren-
 tes & natos, obedientia erga magistratus, iusticia
 erga proximos, sedulitas, ueritas, castitas, mode-
 stia, temperantia, beneficentia, mansuetudo, tole-
 rantia. Non necessariae, ut heroica fortitudo, qua
 lis fuit in Achille, aut similibus, & si est magnum
 decus, tamen est singulare donum Dei quod
 nō paratur nostra industria. sic urba-
 nitas non est omnium.

Non necessariæ

11 Aristoteles Cic. lib. 5. Insc. quasi. pag. 278. Cuius Aristoteles
 (maior enim. Quocirum quam iusticia, profertur) nonne de ean
 equisam expulsiis est, patria, quia prore modum iusticia
 esset & Idem pro Sestio pag. 27. Dicitur hemistichem illu
 conferuaturam patria, non detrahit a Repub. dicitur
 da, nec Miliadis
 iusticia, q. illum
 tatem paulo ante seruauit
 nec Aristidis fuga: q. oim
 imis iustis. Fuisse tradita
 & memoratur, dr.

LIBER SECVNDVS DE IVSTICIA.



In uocabulum Iusticiae uariè usurpatur, & uirtus, quae sic nominatur, multas uirtutes complectitur, ac ualde prodest diuisiones & descriptiones rectè tenere. Est autem triplex uocabuli usus.

Triplex significatio Iusticiae.

Primum saepe usurpatur nomen iusticiae, pro iusticia uniuersali, id est, pro obedientia iuxta omnes leges, ut cum dicimus, Aristidem esse iustum, id est, obedientem omnibus legibus. Sic saepe de iusticia legis usurpatur hoc nomen apud Paulum, & alibi: Non auditores legis, sed factores iusti pronunciantur, id est, obedientes legibus. Item: Rectitudinum & iusticiam, id est, turpia damnari, & omnia recte facta approbati.

Rom. 7
 1/1. 109

Secundus usus est etiam legalis, de iusticia particulari, id est, quae seruat aequalitatem in contractibus, seu quae reddit suum cuique, ut cum dicimus, Mercatorem iustum esse, qui non defraudat emptores, qui non est *ωλεωνεκτης*.

Tercio

Tertius usus proprius est Euangelij, ut cum dicimus: *Latro in cruce est iustus fide*, id est, acceptus Deo seu placens Deo, & donatus remissione peccatorum propter Mediatorem. Quia enim legi diuinæ non præstamus perfectam obedientiam, ideo in Euangelio proponitur gratuita reconciliatio propter Mediatorem, quæ nominatur imputatio iusticiæ.

Hæc diuersitas in usu uocabuli prudenter consideranda est, ne fingantur ineptiæ, quales finxit Maluenda, qui dixit, *homines dilectione iustos esse, quia dilectio reddit debitum Deo, cum manifestum sit, homines in hac uita non satis facere Legi Dei, nec soluere debitum Deo, ut in quotidiana petitione fatemur: Remitte nobis debita nostra, &c.* Quia uerò non soluimus, dicimur imputatione iusti, id est, accepti Deo ad uitam æternam propter Redemptorem, quem agnosci oportet fide quæ cum fit, simul ipse uiuificat credentem, & Spiritu suo sancto accendit in eo nouos motus.

PRIMA DIVISIO

Iusticiæ.

Recte eruditi de ratione loquendi sciunt easdem uoces interdum generalius, interdum angustius usurpari, & uicinas significaciones

petrus Maluenda

*monachus Hispanus
in collegio Ratisbonensi
anno 46
in Disputatione Caroli
quinto*

cationes prudenter discernendas esse. Ut igitur artea monui, uocabulum iustitiæ non uno modo usurpari: Ita nunc diuisiones, quæ in Philosophia traduntur, ordine recitabo.

Prima diuisio est: Iustitia est aut particularis, aut uniuersalis. Vniuersalem, definit Aristoteles, esse obedientiam erga omnes leges in societate, quæ honestis legibus regitur. Hæc descriptio & perspicua est, & magni usus, quia in hac ciuili uitæ consuetudine sic omnes sani loquuntur, uocant iustum ciuem, qui omnibus legibus studiosæ obtemperat: Ut Aristides dicebatur iustus. Sed Plato subtilius querit fontem, primùm ipsam naturam hominis aspicit, & uidet huic insitas esse noticias, quæ manifestè testantur, hanc naturam non esse casu ortam, & certò esse Deum conditorem & uindicem, ac oportere hanc naturam regi iuxta illas noticias, hoc est, iuxta ordinem ab ipso institutum. Ideo iusticiam uniuersalem definit, obedientiam esse omnium uirium erga rectum iudicium rationis, id est, conseruationem ordinis diuinitus instituti.

In hac definitione fontem uniuersæ gubernationis morum eruditè monstrat. Sed fuisset illius prior definitio, si mentionem Dei fecisset hoc modo: Iustitia uniuersalis, est obedientia omnium uirium

Ethicos.
Iustitiæ uniuersalis definitio
Arist. sensus hic
Ergo Aristoteles

Plato.

Definitio ista prior.

riuum

rium in homine, necessariò præstanda Deo conditori iuxta omnes leges ab ipso propterea insitæ naturæ humanæ, ut congruat nostra natura cum mente & uoluntate Dei, & non congruens, destruitur, & ut in hoc iudicio agnoscat, qualis ipse sit, & à malis discernatur.

Hanc definitionem optimè intellexit Adam, qui conturbato ordine, sciebat naturam destruendam esse. Est igitur eruditissima Platonis definitio, quæ primùm unius hominis naturam afficit: Postea Aristotelis definitio, deducit eum ad communem societatem.

Q U I D E S T I U S T I C I A

Particularis?

Multæ sunt definitiones iusticiæ apud Platonem, quarum confusio caliginem Lectori offundit. Sed Aristoteles uoluit confuse dicta distinguere, & sapienter excogitauit discrimen iusticiæ uniuersalis et particularis, ex diuersis modis loquendi. Nominat autem propriè particularem iusticiam eam uirtutem, quæ regit officia debita alijs hominibus in conuersatione, id est, quæ tuetur personarum ordinem, uel efficit æqualitatem in contractibus, & in compensationibus delictorum & pœnarum.

Est igitur definitio iusticiæ particularis, quam recitant Iuris consulti, sumpta à Simonide: Iusticia est uirtus, suum cuiq; tribuens. Nam Iusticia uirtus est, gubernans hominem, quatenus cum alijs agit, hoc est, uel personas ordinans, uel res communicans certa æqualitate.

Iusticiæ parteu
laris definitio.

Sunt autem duæ species iusticiæ particularis, Distributiuæ & Commutatiuæ, nec sunt plures. Ac ut intelligas hanc partitionem ex ipsa natura eruditissimè & aptissimè sumptam esse, tota hominum societas intuenta est. Nam in uniuersa hominum societate tantùm duo sunt genera communicationis. Aut enim res communicamus, seu commutamus, aut ordinamus personas, ut imperia, magistratus, gradus in ciuitatibus, in familijs magnis & paruis.

Species duæ

Ac manifestum est, totam societatem hominum gubernari his duobus modis, ~~personarum ordinatione, & rerum commutatione~~. Res autem communicamus per contractus, & cum hæc communicatio, quæ sit uictus causa, in infinitum uigetur, necesse est in ea summam æqualitatem effici, hoc est, equalia pro equalibus reddi. Nequaquam enim perpetua communicatio esse possit, nisi mutæ uices essent, quia si qui darent sine equali compensatione, ij tandē exhausti, fame perituri essent.

H Hinc

Hinc sunt hæ ueteres sententiæ Epi^{significatio}charmi: $\delta\lambda\omicron\varsigma$
 $\tau\iota$ καὶ λαβ^{accipit}ε^{hæc} τ^{ist}: Θ , τῆ μὲν δίδωμι χερε^{ist}
 τῆ δὲ λαμβάνω. Item: τὰ ἴσα πώλεμου^{ist} ἔ
 πασι. Et hanc æqualitatem leges in scripto iure
 diligentissimè quærunt.

Ideo Aristoteles definiuit commutatiuam iusti-
 ciam esse, quæ in commutatione rerum seruat æ-
 qualitatem proportionem Arithmetica, id est, quæ
 simpliciter æqualitatem efficit differentiarum in
 infinitum.

Aritmetica pro-
 portio.

Est enim Arithmetica proportio, in
 qua positis tribus aut pluribus nume-
 ris, omnes distant æqualibus differen-
 tijs, sine respectu proportionum. Vt,
 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Hic in perpetuum distat
 numerus proximus à proximo unitate. Huiusmo-
 di sumantur exempla alia, 3. 6. 9. 12. 15. Hic
 semper proximus à proximo distat ternario. Hanc
 formam commodat Aristoteles ad commutatiuam,
 & facile est, rationem applicationis uidere.
 Sicut enim hic omnes termini distant simpliciter
 æqualibus numeris, sic quæritur summa æqualitas
 inter emptorem & uenditorem, ut conseruari ge-
 nus humanum possit.

Sic ut integer ordo maneat, iudicat sapien-
 tia Dei, æqualitatem esse oportere pœnæ & deli-
 cti.

cti. Hinc uetus est poenatalionis, ut equalitas, quæ prius fuit, sarciatur. Ita lucet iusticia Dei in compensatione, quam uoluit solui pro delictis generis humani, cum Filius pro nobis poenas luit. Constitutum est enim precium æquiualeus, ut magnitudo iustissimæ iræ aduersus peccatum conspiciatur &c.

QVID EST DISTRIBUTI ua Iusticia?

Est personarum ordinatio in omni uita publica et priuata, seruans conuenientiam personarum & officiorum, ut in familia alius locus est parentum, alius fratrum, alius seruorum. In Ecclesiis summus gradus est officiorum, *Explicatio & dijudicatio doctrinæ*: Secundus, administratio iudiciorum de disciplina: Tertius, administratio caeremoniarum: Infimus, procuratio reddituum, *edificatio num & elemosinarum.* *Ex gregorius hystor. sac. l. 2. c. 1.*

Gradus personarum Ecclesiæ

Querendæ sunt igitur personæ aptæ singulis generibus, ad dijudicationem dogmatum diligendi sunt rectè docti, periti, qui non habent animos occupatos affectibus impediens iudicium. In procuratione reddituum, non requiritur tanta doctrina, sed satis est, esse diligentem & iu-

Singulorum igitur uita regitur utraq; iusticia,
 rerum commutationem gubernat ^{uultum dicitur} commutauit,
 Distributiuam personis ordinat. ~~Fons est uitem~~ ^{propria defensionis}
 qualitas, quia Deus uoluit fieri consociationem ^{et doctrinam}
 sui & hominum, & hominum inter sese. Vinculum
 autem consociationis est equalitas.

Et quia uirtutum cognitio principaliter ideo
 generi humano insita est, ut mostret qualis sit Deus.
 Sciamus Deum, cum uerissimè iustus sit, uerissimè
 æqualem esse, sicut perspicuè dictum est: Deus ^{1 Timoth. 2.}
 uult omnes homines saluos fieri. Item Apud ^{Act. 10 Rom.}
 Deum non est ~~προσωποληψία~~, quæ est, ^{et inuicibaris est}
 qualibus inæqualia tribuere, aut in-
 æqualibus æqualia. Et in græco prouerbio
 dicitur: ἴσα ὀλεμορ ὁ ποιεῖ, quo significatum
 est, æqualitatis conseruationem conuenire naturæ
 hominum, et pacis custodem esse. Sed equalitas, ut
 suprâ dictum est, rectè intelligatur, uidelicet, ut
 æqualibus æqualia tribuantur.

Ac seruat Deus equalitatem: Vniuersaliter ^{Aequalitas Dei.}
 in omnibus damnat peccatum, & rursus uniuersaliter
 recipit omnes ad Filium confugientes.
 Hos enim modos constituit, qui discrimina ostendunt,
 reiectionis & liberationis, &c. Hanc consolationem cogitare prodest,
 quod non est apud Deum ~~προσωποληψία~~, sed equalitas, iuxta mo-

dos, quos ipſius miranda iuſticia & bonitas conſtituit, uidelicet, ut peccatum damnet in omnibus, omnes conſugientes ad Filium recipiat .

DE V S I T A T A D E F I N I T I O N E I u ſ t i c i æ .

Definitio tradita à Simonide.

Iuſticia eſt conſtans & perpetua uoluntas, ſuum cuiq; tribuens. Hanc uerba uſitam definitionem ſcribit Plato in 2. de Re pub. traditam eſſe à Simonide, eamq; ante fert cæteris definitionibus, cùm quidem multas recitet, ſed dextrè intellecta admodum concinna eſt, & propria iuſticiæ particulari, conueniens utriq; ſpeciei Commutatiuæ & Diſtributiuæ .

Definitionis explicatio.

Exum di
M. r. r. r.

Sed φερέσις & genus ſermonis intelligere iuniores neceſſe eſt. Conſtans & perpetua uoluntas, ſignificat firmum proſiſtitum, ſeu in uoluntate firmam προαίρεσις, ſeu decretum firmum, id eſt, conſtanter uelle ſuum, cuiq; tribuere. Nam q̄ uſitatè habitum dicimus, uidelicet firmam & conſtantem inclinationem, ſeu προαίρεσις, hoc latinus ſcriptor in eo loco nominat conſtantem & perpetuam uoluntatem. Nec dubiū eſt, hanc ſimpliſſimam enarrationem eſſe. Quærendi ſunt autem fontes cùm aliarum uirtutum, tum uerò & iuſticiæ, & conſiderandum eſt, unde & cur in menti-
bus

bus humanis sint causæ uirtutum, quia scilicet Deus sic condidit hominem, ut esset ipsius imago. Voluit enim agnosci ab homine.

scilicet cum Deus con-
ueris tuum

Quare ut aliquo modo cogitari posset, qualis sit Deus, hanc imaginem & quasi picturam conditor proposuit ut in Deo, sic in nobis sunt potentia cognoscens, & potentia liberè uolens, & sunt in cognoscente potentia noticiæ diuinitus in nos transfusæ, uelut radij diuinæ sapientiæ, ut numeri & multa alia principia, & leges naturæ, quæ sunt normæ congruentes cum mente diuina, quæ sic discernit honesta & turpia. Cumq; uelit Deus has noticias reëtrices esse omnium actionũ, supra dictum est, causas uirtutum esse, mentem reëctè iudicantem, & uoluntatem reëcto iudicio obtemperantem.

Deus est excellentissimus
potest, mundus, subul-
timis artificis.

Ideo cum de iusticia dicitur, necesse est noticias illas aspici, quæ sunt normæ iusticiæ, hæ nominantur leges. Sæpe autem appellatione iuris pro legibus utimur. Sit igitur hæc prima diuisio iuris, seu legum.

Iuris diuini

Ius aut est naturale, aut positium. Erudita & uera definitio iuris naturalis, id est, legum naturalium à noticijs immotis, sumitur ex doctrina de principijs practicis. Sit igitur hæc definitio: Leges naturæ sunt noticiæ principiorum practicorum, & conclusio-

Aristot. 1. Ethic.
cap. 7.

no licet falsum
testimonium
Naturale à
causali

num ex his extractarum, de regendis moribus, congruentes cum æterna & immota norma mentis diuinæ, insitæ nobis diuinitus, ut sint testimonia, quæ sit Deus, & qualis sit, & regant nos ut congruat obediētia nostra cum uoluntate Dei. Harum noticiarum conclusiones recitantur in Decalogo, & inde expeditissimum est, summam legum naturalium sumere.

Possunt autem & splendidae demonstrationes preceptorum Decalogi tradi, ut supra in distributione uirtutum eas recensui. Iurisconsulti sumptulerunt definitionem ab inclinationibus. Ius naturale est, quod est commune hominibus cum bestiis. Sed inclinationum magna confusio est, rectius est definitionem à noticijs, tanquam à norma immota sumere. Assentimur enim his noticijs, sicut numeros tenemus, quia diuinitus talis lux in mentibus nostris condita est, & ipsa assensione ostendamus nos Deo tribuere laudem ueritatis, & obedientia declaremus nos uoluntati Dei parēre, nec alibi queramus peregrinas confirmationes, non queramus conturbationes principiorum, sicut Academici, Epicurei & Cynici fecerunt.

Hæc perspicua sunt rectè institutis, qui per uerilem doctrinam, quæ in Dialecticis traditur, de principia

Rom. T. 11
2.

Decalogus.

Ius naturæ a
pud Iuriscon-
sultos.

principijs speculabilibus & practicis, norunt. Re-
 stè autem dicitur, ~~Ius naturale esse immutabile~~
 quia non solum ut lumen in oculis manet idem, do-
 nec natura hominis est incolumis: Ita noticia natu-
 ralis in mente manet eadem. Sed maior etiam firmi-
 tas est noticiae, quia est radius diuinae lucis, con-
 gruens cum norma diuinae mentis aeterna & im-
 mota, quam Deus nequaquam uult mutari.

Est igitur ius naturae idem, immotum & im-
 mutabile, quod ad propositiones in mente attinet,
 Sed assensio cordis propter prauas inclinationes
 languidior est, caecae cupiditates turbant assensio-
 nem, propter quas discedunt homines à lucè men-
 tis, & recipiunt prauas consuetudines contra ius
 naturae. Sicut contra artem medicam propter
 intemperantiam, multas uitiosas consuetudines re-
 cipimus.

Hic autem sciendum est, gradus esse princi-
 piorum & conclusionum moralium, sicut etiam
 in Physicis gradus sunt, & corriguntur inferiores
 gradus à superioribus, ut regulare est, aquam flue-
 re deorsum in aëre, sed sistitur, ne fiat uacuum. Ce-
 dit ergo principium inferius superiori. Inferius
 est, graue tendit deorsum: Superius est, necesse
 est esse contigua mundi corpora. Sic regulare est,
 depositum reddendum esse, sed si furiosus gladius
 depositum

Gradus princi-
 piorum morta-
 lium,

*Augustin. l. 2. de doctrina Christiana. cap. 40. videtur
caetero iasa Aegyptiorum, ad usum Iherosolitanorum coluntur,
sic Christiani Iherosolitanorum, ad* **EPITOME**
*iussum fructuum
Euangelij usum
transferre debent*

depositum reposit, superior lex regat delibera-
tionem: Neminem ledito. Hæc dextra accepta,
facile iudicare possunt. Sunt enim immota princi-
pia, singula suo ordine collocata.

Sed cum incidunt casus, in quibus inferiora prin-
cipia pugnant cum superioribus, plus ualent supe-
riora, quia primis illis destructis, sequitur uniuers-
salis destructio naturæ. Sic & prima tabula Deca-
logi moderatur secundam, ut cum præcipit Deus
Abrahæ, ut filium interficiat, aut cum præcipit
Israëlitis, ut auferat uasa Aegyptiorum. †

Genes. 22.

Exod. 11

Discrimen pro-
positionum.

Ac discrimen propositionum in Physicis et E-
thicis, ex effectibus sumi potest. Quædam sunt sim-
pliciter necessaria, uidelicet, ubi dato opposito, se-
quitur destructio naturæ, ut si tollas hanc proposi-
tionem: Nemo innocens ledendus est, sequitur de-
structio naturæ humanæ. Erunt enim promiscuæ
cædes in toto genere humano. Ac tales propositio-
nes, sicut ius naturæ prorsus immutabile.

Aliæ sunt minus necessaria, quibus uidelicet
admissis, & si deformitas sequitur, tamen non se-
quitur destructio naturæ, de quibus Aristoteles
hoc exemplum utitur: Naturale est, maximæ par-
ti hominum facilius uti dextra, quam sinistra,
Sed aliqui facilius sinistra utuntur: Ita in mo-
ribus deprauationes quædam accedunt, quarum
aliquas

l. 5. Eth.
c. 7.

aliquas etiam Deus toleravit, ut diuortia, etiam si
nequaquam congruunt ad rectitudinem à Deo in-
stitutam.

Ius positivum est decretum legitimæ
potestatis, non pugnans cum iure natu-
ræ, sed addens ad ius naturæ circum-
stantiam aliquam probabili ratione,
non necessario definitam, ut ius naturæ in
genere docet, fures puniendos esse. Deinde guber-
nator politicus addit speciem, videlicet modum
pœnæ, in quo constituendo, sequitur probabilem
rationem. Ingentia ferociora durioribus uinculis
cohercenda sunt: Germani non possunt coherceri
leuibz pœnis: Ergo fures afficiantur capitali
pœna. Valet autem in talibus lex propter duo,
præcipuè propter magistratus autoritatem, deinde
& propter rationem probabilem. Deus enim
armavit magistratum autoritate & facultate tali-
um legum condendarum. Sed metas circumdedit,
ut Paulus inquit, ut sint leges honori bono operi,
& terrori malis, hoc est, ne pugnent cum iure
naturali.

*ordinarij magistratus
Ius positivum*

*prophete dicit eum
suis partiales*

*proverb. 8. Sa-
pientia & filius
ingit pro me
regnant, et illi
Ius iusta con-
tinent*

At ius naturæ, seu lex naturæ, ualet imme-
diatè propter autoritatem diuinam, quia est ra-
dius sapientiæ & iusticiæ diuinæ, congruens ad
normam mentis diuinæ immotam, cuius uiolatio-

nem punit Deus uniuersaliter propter iusticiam suam, ut punit Cain, Saulem, Dauidem, Herculem, Oedipum, & omnes alios uiolantes ius nature, etiamsi ex manibus ordinariorum iudicum effugerunt.

Circumstantiæ
variant ius po-
nitium.

Cum autem iuris positiui rationes tantum probabiles sint, non necessariae, possunt in eo genere dissimiles leges esse alijs temporibus & apud alias gentes, ut lex Moisi puniebat furem quadruplo: nunc durior poena est. ~~Quia he barbaræ gentes sunt ferociores, & habent pauciora disciplina uincula, & singuli obedientiam suis legibus præsent, ut Paulus inquit: Omnis anima potestati, quæ præest, obediatur. Disertè enim inquit, quæ præest, id est, quæ habet in præsentia imperium eius loci & populi, ubi uiuis. Nec ualet argumentum quorundam Scriptorum:~~

Species in
negi.

~~Nulla potestas obligat ad poenam, qua non potest reum afficere. Potestas humana non potest reum æterna poena afficere. Ergo leges humane non obligant sub poenis æternis.~~

Simplicissima responsio est ad Minorem: Potestas humana sola sine Deo, non potest reum æterna poena afficere: sed semper in legitima potestate primùm comprehendenda est autoritas di-
uina,

uina, deinde minister homo. Deus subiecit nos imperijs, & ut tueatur ordinem à se institutum, & iusticiam suam, punit contumaces ipse, sicut Paulus dicit: Necessè est obedire propter conscientiam. Hec uox manifestè affirmat, peccatum mortale esse, contumaciter uiolare leges Magistratum, & magis munit imperta & sancit obedientiam, quàm ulla potentia humana, & ulla arma.

EST NE COMMVNIS VSVS
rerum iuris naturæ?

Responso uera et expedita hæc est: Discrimina quædam sunt eorum, quæ dicuntur esse iuris naturæ. Alia sunt noticiæ nobis insitæ, quæ sunt præcepta, quæ regunt uoluntatem erga Deum & erga homines, ut agnoscito esse Deum, & ei obediās: Neminem lædas non affectus iniuria: Diligito & seruato sobolem: Esto uerax, temperans, castus, defensor legitimæ societatis ciuium.

Alia quædam, quæ dicuntur esse iuris naturæ, non sunt noticiæ seu præcepta, sed accidentia, hoc est, bona utilia, quæ conueniunt illi statui melioris naturæ, & non conueniunt statui corruptæ naturæ, ut pax, non habere loca munita: Item, communis usus rerum. Hæc suo genere sunt indifferencia,

rentia, quæ ita retineri possent, si natura esset sine prauis cupiditatibus, sed in hac malitia hominum retineri non possunt. Vt nunc opus est munitis locis contra latrocinia: Ita opus est distinctione dominiorum, propterea, quòd causæ querendi & tuendi res non sunt pares.

Et si igitur noticiæ illæ & præcepta præsertim superiora, sunt leges immutabiles, ut suprâ dictum est, tamen accidentia, quæ sunt bona utilia, mutantur, quia aliqua accidit in natura mutatio, ut pax, usus communis rerum, mutata sunt, quia accesserunt uiciose cupiditates, propter quas necesse est queri alia remedia seruandi regulas superiores, uidelicet, ut seruetur iusta societas hominum. Ex hoc fonte facilis dijudicatio est, quæ naturalia sint immutabilia uidelicet, noticiæ, quæ sunt præcepta & radij diuinæ lucis in nobis, quos Deus etiam in hac corrupta natura lucere uoluit. Accidenti uerò, quæ sunt bona utilia, ut pax, & communis usus rerum, mutata sunt, quia pars naturæ mutata est, & uoluntas iam uitiosa frenanda est, ut superiores regulæ seruentur.

DISCRIMEN INTER SUMMUM IUS & ETIQUETAM:

Summum

PHILOS. MORALIS

Ar. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Summum ius propter loquendo, non significat calumniosam interpretationem iuris, qualis fuit, cum pactus triginta dierum inducias noctu depopulabatur hostium agros: aut, cum legatus Romanus pactus cum Antiocho, ut dimidia pars navium ei relinqueretur, secuit naues, ut classe uniuersa eum priuaret. Talia sophismata non sunt summum ius, sed calumniae.

Est autem summum ius, cum leges seueræ sine mitigatione retinentur, etiam cum propter circumstantiam aliquam probabilis ratio erat mitigationis, ut cum iudex furem pauperem impulsu egestate, alioqui non sceleratum, pauca sine atrocitate furatum, afficit capitali supplicio. Et si autem discrimen est inter calumnias et summum ius, tamen interdum ita loquuntur homines, ut calumnias uocent summum ius, præsertim calumniosè interpretationi summi iuris species prætextitur.

Eπιείκεια uero seu æquitas, est probabilis mitigatio summi iuris in aliqua circumstantia, præsertim in casu de quo non principaliter lex loquitur. Ut cum Lex iubet strangulari furem, loquitur manifestum, βαδάρλιον, sic Aristoteles uocat

Summum ius

*Ubi tres gradus
furem, uolens in
apud graues in
et hoc q sine uis
ha res alienas
seu sunt. Ad idem
gradum referunt
Foi
punitur, prope, sicut
extrahitur, pario.
Et sic, sic, pario.
dispenatio
fures in istis, detur
alij in istis
In tertio gradu fu
manifestum, βαδάρλιον, sic Aristoteles uocat*

Ar. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

tur de eo, cuius ætas est firmior, & qui atrociter furatus est. Interea permittit lex iudicio prudentis iudicis mitigationem huius pœnæ, in casu, de quo lex non principaliter loquitur, ut si quis alioqui modestus impulsus fame, panes sine atrocitate furatus est.

Hinc intelligi potest, ubi ἐπιείκεια locum habeat. Non enim approbat delicta, nec abolet leges, sed alicubi mitigat circumstantiam aliquam in casibus, de quibus lex non principaliter loquitur.

~~Nulla enim lex complectitur omnes casus & omnes circumstantias.~~

Dixit igitur esse probabilem mitigationem, uidelicet, quæ ex honesta ratione sumitur. Ut cum concurrunt diuersæ leges quæ pariter seruari non possunt, præferenda est superior, ut si quis apud te sanus gladium deposuit, eumq; reposcit furens, lex inferior iubet reddere: at lex superior, Nemi nem lædas, tunc reddi uetat. Ideo usitatè dicitur: Dispensatio, non sit dissipatio. Suntq; duæ uirtutes uicina, seuera iusticia, & ἐπιείκεια, quarum utraq; regitur uera & iusta ratione, & differunt gradibus, et uersantur inter eadem extrema, crudelitatem & indulgentiam.

Dauid

1 Reg. 21

Exemplis autem fient hæc illustriora. David in necessitate uelicitur sacris panibus, quia fecit re-

similia t paria Eca
Dauidis et Machabeorum

sarrigib;
panib; propus; hono;
pãndrot

Ap ioma Esti
et Iars confit
Vogor pedg utchi

Jfrs fudroy

gulam, *Moralia anteferenda esse ceremonijs, cum utraq; non possunt simul seruari.* Norat etiam tunc in eo facto nihil esse scandali, Machabei pugnant in sabbato, cum lex præcipiat quiescere: Sed quia hostes ipsam sabbati occasionem captabant, ut tunc Iudæos opprimerent, cum non præliabantur, tandem Machabei anteferunt defensionem civium, quæ est præcepta lege morali, & quidem seruant finem legis. Non enim hoc agebant, ut his exemplis abolerent sabbatum, sed multò magis, ut sabbatum & doctrinam propugnarent & defenderent.

*Machabeis
Iudæis Antioch
Ephraim*

In ff. de parricidijs Imp. Adrianus eum, qui filium occiderat, propterea, quòd cum nouerca adulterij consuetudinem habuisset, tantum deponi iubet, cum summo iure durior pœna constitui potuisset. Sed propter circumstantiam mitigata est pœna, quia sceleris magnitudo iustum dolorem attulit patri. Apud Gellium lib. 12. capite 7. Areopagitæ liberant mulierem Smyrneam, quæ ueneno maritum & eius filium necauerat, qui tamen prius occiderant mulieris filium, natum in priori coniugio. Areopagitæ tulerunt sententiam, ut centesimo anno post, causa iterum cognoscere-
tur. Ita non approbant quidem atrocem facinus, sed tamen pœnam remittunt propter iustum matris dolorem.

*uigilant sabb.
aliud fup
Adrianus
non san
opa in sabbato*

*Vide commentaria
Areopagitæ.
Smyrna uero
est minoris
Senatores Atheni
ses, et iudices cap
sacrum capitali*

EPITOME

nata apisona 14. 86

dolorem. Demosthenes in oratione contra Aristos

Deorū iudicia. ~~cratem~~, recitat duo iudicia deorum in Areopago.

Mars

In altero Mars absolutus est, cum interfecisset fi-

Ore. h. 1. +
filijs Agamemnonis

lium Neptuni Halirrothoum, qui stuprauerat

Alcippen Martis filiam: Deinde Orestes absolu-

tus est, cum interfecisset matrem. In his casibus scri-

psit antiquitas, mitigatas esse pœnas propter pro-

babilem rationem, & transtulit hæc illustria exem-

pla ad auctoritatem diuinam, ut significarent homi-

nes docti, propter circumstantias interdum recte

concedi mitigationes pœnarum.

Et Thrasibuli

Thrasibuli.

Athenis post Thrasibuli uictoriam, cum cis

de cur. Greci

ues iniuste pulsī, sua patrimonia, quæ ab alijs pos-

de reb. Greci

sidebantur, repetere summo iure potuissent, tamen

et chronico

quia inde noui motus oritura erant, sanxit Thra-

phil.

sybulus æuersionem, id est, obliuionem omnium iniu-

Mimographus

riarum, qua prohibebat repetitionem bonorum,

Instituta

quamlibet iustam summo iure. Sed hæc modera-

in est obliuio

tio finem fecit ciuiliū discordiarum et bellorum.

in Ecclesijs

Extant & in concionibus Prophetis & Aposto-

c. 7.

licis dicta, de hac probabili mitigatione Salo-

Iacob. 2.

mon inquit: Ne sis nimis iustus. Item: Qui ni-

mium emungit, elicit sanguinem. Item Misericor-

dia superet iudicium. Ita uniuersaliter uult Deus

in Ecclesia, in pœnis tamen conspici bonitatē suam

& misericordiam, qua lenit pœnas, iuxta illud:

Salomon teli esse iustus multum, magis
sapias, quam nocere est mihi viri durior
uolui, mihi mihi uolui uolui, & uolui
et digne uolui ut mihi uolui uolui.

Misericordie Domini, quod non consumpti sumus. *Throno 3. Regum. De Tolwo. p. 104. p. 105. p. 106. p. 107. p. 108. p. 109. p. 110. p. 111. p. 112. p. 113. p. 114. p. 115. p. 116. p. 117. p. 118. p. 119. p. 120. p. 121. p. 122. p. 123. p. 124. p. 125. p. 126. p. 127. p. 128. p. 129. p. 130. p. 131. p. 132. p. 133. p. 134. p. 135. p. 136. p. 137. p. 138. p. 139. p. 140. p. 141. p. 142. p. 143. p. 144. p. 145. p. 146. p. 147. p. 148. p. 149. p. 150. p. 151. p. 152. p. 153. p. 154. p. 155. p. 156. p. 157. p. 158. p. 159. p. 160. p. 161. p. 162. p. 163. p. 164. p. 165. p. 166. p. 167. p. 168. p. 169. p. 170. p. 171. p. 172. p. 173. p. 174. p. 175. p. 176. p. 177. p. 178. p. 179. p. 180. p. 181. p. 182. p. 183. p. 184. p. 185. p. 186. p. 187. p. 188. p. 189. p. 190. p. 191. p. 192. p. 193. p. 194. p. 195. p. 196. p. 197. p. 198. p. 199. p. 200.*
 Item: Non faciam furorem ira mee. Item: *Ja. P. 10. p. 11. p. 12. p. 13. p. 14. p. 15. p. 16. p. 17. p. 18. p. 19. p. 20. p. 21. p. 22. p. 23. p. 24. p. 25. p. 26. p. 27. p. 28. p. 29. p. 30. p. 31. p. 32. p. 33. p. 34. p. 35. p. 36. p. 37. p. 38. p. 39. p. 40. p. 41. p. 42. p. 43. p. 44. p. 45. p. 46. p. 47. p. 48. p. 49. p. 50. p. 51. p. 52. p. 53. p. 54. p. 55. p. 56. p. 57. p. 58. p. 59. p. 60. p. 61. p. 62. p. 63. p. 64. p. 65. p. 66. p. 67. p. 68. p. 69. p. 70. p. 71. p. 72. p. 73. p. 74. p. 75. p. 76. p. 77. p. 78. p. 79. p. 80. p. 81. p. 82. p. 83. p. 84. p. 85. p. 86. p. 87. p. 88. p. 89. p. 90. p. 91. p. 92. p. 93. p. 94. p. 95. p. 96. p. 97. p. 98. p. 99. p. 100.*
 Bonus est Dominus & misericors, & percutiet eum mali. Item: *Non accendit totam iram suam. Item: Domine, corripe me in iudicio, non in furore. Imo*
 aniuersum Euangelium est miranda & ingens *ἐπιείκεια* legis, quia affirmat, Deo in credentibus propter Mediatorem placere hanc inchoatam obedientiam, quanquam procul abest à perfectione legis, & multum sordium adhuc in nobis hæret.

Hanc mirandam *ἐπιείκεια* sepe & magna intentione consideremus, & Deo gratias agamus & libentius obediamus, Simul etiã cogitemus Deo placere, ut nos ipsi in hac infirmitate hominum præstemus *ἐπιείκεια* per aliqua mediocria incommoda in aliorum moribus, si tamen absit enormitas, condonemus communi tranquillitati.

AN IVDICANDVM SIT EX
 scripto iure, an uero æquitas extra scrip-
 ptum querenda sit.

Hic duæ quæstiones sunt: Prior, an necesse sit scriptas leges esse. Etsi autẽ multi imperiti homines stolidè uociferantur, non opus esse scriptis legibus, sed ex naturali iudicio eorum,

qui præsunt, res iudicandas esse. Tamen sciendum est, hanc barbaricam opinionem detestandam esse, & homines docendos esse, melius esse habere scriptas leges, & has reuerenter tuendas & amandas esse. Sic & Aristoteles in 3. Politicorum affirmat, melius esset uti scripto iure, inquit: Qui legem uult præesse, is Deum & leges uult præesse, Qui autem hominem sine legibus uult præesse, addit ei beluam. Talis est enim cupiditas, quæ deprauat magistratus, etiam si sint uiri optimi. Sed omiſſa diſſertatione in re manifesta, consideremus uoluntatem Dei, qui & in sua politia uoluit extare ius scriptum, & ferè omnibus seculis præcipua & honestiora imperia iure scripto gubernari.

Præclara sententia Aristotelis.

Oratio in Axi
Scolis

Vtendum scripto iure.

Nunc igitur de altera quæſtione dicendum est, An ex scripto iure iudicandum sit, an uerò quærenda æquitas extra scriptum. Ad hanc quæſtionem certum est, hanc reſponſionem ueram esse: Regulariter ex scripto iure iudicandum esse, ac præſertim de ea ſpecie, hoc est, in factis seu casibus, de quibus lex principaliter loquitur. Ac manifesta ratio est: Quid enim opus eſſet ſcribi leges, ſi iudicibus ſua imaginatione ſemper ab eis diſcedere liceret? Et cum uox diuina præcipiat obedire magistratibus, certè neceſſe eſt & uoci legis obedire, quæ eſt uox ſuperiorum magistratum.

Ex hac

Secunda non-
nunquam æquã
est nō scripta,

^{facilius} Alij vicini casus sunt, ut cædes inconsultò &
prorsus casu factæ, Aut in rixa, inconsiderato im-
petu facta. In his casibus iudex quærit mitigatio-
nem. Hæc ipsa mitigatio sæpe scripta est, inter-
dum non est scripta, ubi artifex tamen ex artis fon-
tibus eam sumit. Ac si quando à scripto discedit, ta-
men ideo discedit, quia uidet legem non principa-
liter loqui de his casibus.

Hoc modo Aristoteles nominat ἐπιείκεια, scripti correctionem, quia interdum potestas quæ-
rit mitigationem probabili causa extra scriptum.

Vt lex erat, ut interficeretur pugnans contra Di-
ctatoris imperium; Fabius tamen remittit pœnam
Papius, & quia uicit, & quia deprecatur popu-
lus. Lex erat Thebis, ne dux retineret exercitum

Epaminondas ultra tempus præscriptum: Epaminondas retinuit, & absolutus est, quia utraq; res fuit euidens, uiri integritas, & utilitas. Non retinuit ut tyrannidem raperet, sed ut in cursu uictoriæ bellum finiret, nec daret hostibus respirandi spacium. Ex hac explicatione utcunq; discatur discrimen summi iuris & ἐπιείκεια. Et quanquam hæc explicatio puerilis est, tamẽ aditus est ad prolixiores allorum disputationes, in quibus multa dexterius iudicari poterunt, his initijs cognitis. Et quidem hanc ob causam hæc doctrina diligentius consideranda

Epilopus Loui Italij

est, ut

Ulla gemitur uis
sima est pro,
sua mors latoris
f. pro ratio
limitatione
ut per disc
uicium in
homo iuris
cosm

in fide l. Fabius,
ut. 12. fasces p. p.
tarius Indolenti
24.

plantasch, in
uicta p. p. p.
p. p. p. p. p.
minondas, f. p. p.
colligere

Continuatio in o.
to, est efficacissim
ingit

PHILOS. MORALIS. 119.

est, ut hoc ipsum discamus in Euangelio proponi
elementissimam ἐπιείκεια legis, quod uidelicet
in reconciliatis Deo, placet inchoata obedientia
propter Mediatorem, & si in ea multum adhuc est
infirmitatis & sordium.

in ministerio, in E
cllesia catholica,
multi in ea exa
uerunt, et magni
et boni.

DE GRADIBVS DELICTO-
rum, consultò & inconsultò
factorum.

G Radus delictorū non solum hu-
mano iudicio, sed etiam diuino maxima di-
scrimina habent. Nam & diuino iudicio
infinita distantia est inter delicta admissa contra
conscientiam, & peccata ignorantiae. Ruentes
enim contra conscientiam, id est, scientes & uolentes
non manent in gratia, ut David rapies alterius
coniugem. Lapsis autem ignorantia, multa con-
donantur, ut in Apstolis ante resurrectionē Christi
magna tenebrae sunt, sicut plerunq; in magna parte
Ecclesiae multum est caliginis. Et possent alij gra-
dus recitari, ut diaboli foelus blasphemia est: Eue
lapsus non fuit blasphemia sed infirmitas, & tamen
fuit delictum contra conscientiam, & poena dignum,
minus tamen atrox, quàm furor diaboli.

Numerosy. 16.
Repula aivva
Rom. 8. Si
erat carnis

Omissis autem alijs gradibus, iam de Igno-
rantia dicemus, de qua primum iuniores memine-

Regula

*Ignorantia facti
excusat error
in facto*

runt usitatissimam regulam: Ignorantia facti non iuris excusat. Quamquam autem haec regula longa declaratione indiget, tamen uerba primum discenda sunt, & communis admonitio consideranda.

Ignorantia Euan-
gelii neminem
excusat.

Non sunt excusandi furores Ethnorum colentium idola, & fingentium multos Deos, quia ius diuinum & naturale omnes scire debent. Itaque non ualet excusatio, si dicant se nescire legem diuinam.

Rom et 2.

Nosse enim debebant, cum & natura insita sit ignorantia excusat, ut in casu Pauli, si quis inuitatus ad amicorum coenam, inscius uescatur carne consecrata in templis idolorum.

*Hab. quiri
com. uisitationem
no facias ptem, ubi no est*

Sed Philosophica disputatio expeditior est.

Ignorantia affectata non excusata

Alia est ignorantia affectata: Alia est cadens in mediocriter diligentem. Affectata est, cum uoluntas peccat, non uolens inquirere ea, quae necesse est cognosci ~~et de iure, et de facto~~.

*II Spis igno-
ranti, Affe-
ctata et pro-
babilis.*

ideoque uitiosa est, quia uoluntas peccat, ut cum Episcopi aut alij, nolunt inquirere ueram doctrinam de Deo, cum quidem mandatum uniuersale sit de Filio Dei: Hic est Filius meus dilectus, Hunc audite. Item: Osculamini Filium. Et recte dicitur uniuersaliter, Ignorantia iuris naturalis & diuini esse affectata & culpanda. Ideo enim condita est hominum natura, ut hanc lucem à Deo ostensam, cum in nostris

mentibus, tum in caelesti uoce aspiciat.

Interdum & facti ignorantia culpanda est, ut
cum ebrius peccat, quia tunc quoque uoluntatis culpa
accessita est cerebri perturbatio. Adeo Aristoteles dicit, Eum, qui ebrietate peccauit, duplici poena
puniendum esse. Nam turpis excusatio auget culpam, non minuit.

Ignorantia facti.

lib. 3. Ethicorum
cap. 5.

*Allegatio uis
iudicis non est
causa in
Ignorantia in
facto proprio
proposita
consequi*

Nec excusat ignorantia circumstantiae, ut si quis uenditionem suam
rescindere uellet, quia antea suae mercis premium
aut dignitatem nescierit. Hic uenditori non prodest
allegare ignorantiam, sicut textus inquit: Non
stultis, sed ignorantibus succurritur.

Sed est quaedam ignorantia facti, uel proprii,
uel alieni, quae habet excusationem, ut, si quis nesciat ea, quorum inquisitio non est sui officij propria, ut si quis non tribuat nomen consulis magistratui in alio oppido, cuius ipse non est ciuis, ignorans eum esse consulem. Item, si quis ex probabili causa, nesciens cognatum suum decessisse, non adeat hereditatem, non propterea ius suum amittit.

Probabilis ignorantia facti.

Haec prima initia harum disputationum considerare utile est, quia saepissime queritur, ubi ignorantia excuset, ubi culpanda sit & causa prudenter consideranda est. Voluntatem peccat, si fugit inquisitionem debitam, &c. Ex his fontibus

ut cum tempestate aliquis ad scopulum alliditur, seu ut miles ad aram nolens, ui gestatus est. Item, cum ignorantia peccatur non affectata, quæ probabilem causam habet, ut cum pater præterijt filium in testamento, falso nunciata eius morte.

Sed cum ira, amore, odio, metu non atrocissimo impelluntur homines, actiones non dicuntur inuoluntariæ, quia uoluntas frenare hos affectus potest & debet. Indulgens igitur, uolens indulget. Et in metu manifestum est, uoluntatem eligere minus malum, ut uitet maius malum, ut cum latroni mauult pecuniam dare, quàm uitam amittere. Ergo etiam metu facta, reuera sunt uoluntaria, sed tamen atrocissimo timori uenia datur.

Mixta ad hunc

Affectus non faciunt inuoluntariam actionem.

Sunt igitur uoluntariæ actiones, quæ fiunt non impedito iudicio, & cum re ipsa fit electio à uoluntate, etiamsi uoluntas interdum aliud mallet, ut in collatione, quando mauult retinere uitam, quàm pecuniam. Hæc est communis doctrina, nunc quoque in forensibus disputationibus usitata. Nec obscurum est, quando fiat electio à uoluntate, & quando corpus rapiatur aliunde.

Voluntariæ actiones.

Aristoteles tres gradus fecit, Inuoluntaria, id est, uiolenta: Voluntaria, cum prorsus nec iudicium, nec uoluntas impeditur; Mixta, cum metu

Peccata Aristoteli triplicia.

aut ira

aut ira fiunt actiones. In his enim etsi uerum est dominari uoluntatem, tamen aliquid accedit impedi-
 menti. Sed tamen sciendum est, reuera has actiones uoluntarias esse, sicut & scriptum est: Sub te sit appetitus tuus, & tu dominaris ei. Ibi insignis
 emphasis est in uerbo dominandi, quod significat magnos esse impetus affectuum, ac uoluntatis oportere magnam contentionem esse ad frenandos affectus. Ita certaminis magnitudo significata est uerbo, Dominandi.

Sed hic meminerimus, in Ecclesia propter Filium Dei promitti etiam auxilium in hac lucta peccantibus, iuxta illud: Quanto magis Pater uester coelestis dabit spiritum sanctum petentibus, non ignauis, non laxantibus frenos cupiditati, sed repugnantibus & confugientibus ad auxilium Dei,

iuxta illud: Trahit Deus, sed uolentē trahit.

Græc. *Μακάριος ὁ θεὸς προαγαγών*

It. *Præeunte gratia, comitante uoluntate.*

Ex his fontibus sumuntur discrimina de dolo, & culpa,

de ueni & lata. in dolo

in culpa, de ueni & lata. in culpa

in culpa

VTRVM

Gen. 7.
 prima ou
 cio post
 lapsum
 Cain.

Chryso-
 stomus
 in Iuan.
 Basilini
 in uoluntate
 ut habentis

UTRUM PROBANDA SIT
 constitutio Bonifacij VIII, quæ præ-
 cipit credendum esse ius diuinum tribuere Roma-
 no Episcopo utrumq; gladium, id est, esse eum sum-
 mum Episcopum, & habere auctoritatem su-
 pra Reges talem, ut cum uacant regna, ad

ipsum pertineat perficere Reges:

Item, ut obedientiam ei Reges
 debeant, in causis
 politicis?

*Sicut in Chroni-
 ca, uacante impo-
 papa est legitimus
 cesor*

Hanc questionem ideo propono,
 ut iunioribus in conspectu sint discrimina
 utriusq; potestatis politicae & Ecclesiasti-
 cae, quarum confusio non solum errores, sed etiam
 saepe ingentia bella peperit. Plurimum autem ad
 ueram reuerentiam, & ad flectendos animos ad
 pacem conducit, fontes huius doctrinae nosse,
 de utriusque potestatis dignitate & officijs in
 genere.

Utraque pote-
 stas ordinatio
 Del.

Primum autem de politica dicam, de qua doctri-
 na minus obscura est. Ordinar autem à definitio-
 ne: Potestas politica, est potestas à Deo
 ordinata, ut sit custos disciplinae & pæ-
 nis, cohercens & puniens pœnis corpo-
 ralibus contumaces. Aristoteles breuissimè

Potestas Ciu-
 lis quid. in 83 Cap
 epæ ad homines
 habetis forte huius
 finitionis

dixit:

dixit: Magistratus est custos legis. Hæc uerba dextrè intellecta, eandem sententiam continent, quæ in nostra definitione, non multò pluribus uerbis recitatur. Nam cum dicimus, magistratum custodem esse discipline ~~et pacis, et coercere et punire~~ pœnis corporalibus contumaces, significatur hoc ipsum, magistratum proponere legem, id est, normam certam omnium actionum, quæ ~~primum sit~~ honesta, deinde ~~et~~ tranquillitati utilis. Et deinde executorem esse legis. Sunt enim hæc quatuor præcipua officia magistratus politici.

Primum, ut sit uelut uox Decalogi. Sic enim perspicuitatis causa loquimur, ~~et nomine Decalogi pro lege nature utimur~~, quia in Decalogo expressa uoce Dei, ~~leges nature maxima perspicuitate repetite sunt~~. Ideoq; Magistratus principaliter est minister Dei, quia legem Dei sonat, quam uult Deus immotam normam esse actionum humanarum, quia hæc lex est uox sapientie ~~et iusticie Dei~~.

Secundum officium est: attribuit Deus politico magistratui deinde ~~et~~ hoc munus, ut suas quasdam leges ferat, sed non pugnantes cum naturalibus. Verum est enim, ~~politicos magistratus habere potestatem condendi suas quasdam leges,~~ sed quæ non pugnent cum naturalibus, uerum sint hæc potestas, legum condendarum, competeret Salomonis, prescribitur. s. per me reges deterræ regnant, et iudices infra constituantur.

Solon

O. leges sit ^{honestæ} ~~haberi, et possibiliter~~

Magistratus officia

1. Primum Magistratus officium:

2. Secundum

Hæc potestas, legum condendarum, competeret Salomonis, prescribitur. s. per me reges deterræ regnant, et iudices infra constituantur.

Παλινο, ο γατος Αθηναι, ἀμύβητος Demosthenes ουδ'εὖ ἀφ'ελεσ τῆς
πολιτικῆς μὴ ἔχουσιν τὴν μάτ' ἀδυναμίαν.

PHILOS. MORALIS. 1172 *Hilla est iuris*

determinationes circumstantiarum, addenda ge- *politia, q non*
neri, & sint quasi adminicula iuris naturalis, ut *notios; adicfor*
lex naturæ dicit: Filij & filie, sint hæredes paren- *iniusti agentes*
tum. Sed lex magistratuum discernit, quæ res tantum ad mares transmittantur, quæ ad puellas, & habet probabilem rationem.

Tertium officium est, ut Magistratus sit executor diuinarum & suarum legum, id est, puniat contumaces. // *Tertium 3: h. o*
Lex enim inutilis est sine executione. *it pany Rom. 13*
cit non frustra
du scit

Quartum officium, ut sit custos obedientium. *Quartum 4*
id est, defendat eos contra iniustam uolentiam. Nec *us sit homo*
satis dictum est, cū aliqui sic loquuntur: *homo opci, et li*
Magistratus est custos corporum. *is malo. Rom.*
Ingens enim discrimen est *Definitio mat, ar*
inter magistratum & armentarium. Custos bouum *notiar.*
tantum defendit corpora, sed magistratus prius sit *Restrictio*
disciplinae, id est, totius legis custos quod ad externas actiones attinet, prohibeat & puniat blasphemias, periuria, uagas libidines, &c.

Sed minister Euangelij, est persona *Potestas Eccle*
à Deo ordinata, ut iuxta uocationem *siaticas*
sonet uocem Euangelij, ac Sacramenta administret, in qua functione Deus uere est efficax in credentibus, commendat etiam uocatus ministerium Euangelij, & sicut iudex Doctrinae: annunciet remiss-

remissionem peccatorum petentibus; Contumaces uero puniat, non ui corporali, sed uerbo, uidelicet legitima excommunicatione. Discrimen autem politicae potestatis & ministri Euangelici, ostendunt ipse definitiones, ac praecipua discrimina sunt haec quatuor. Differunt obiectis, potestate ferendarum legum, beneficijs, & modo executionis in poenis.

I. Discrimen Potestas politica uersatur circa externam disciplinam, quam tueri debet. Sed Ecclesiastica debet sonare uocem Euangelij, quae non tantum regit externos mores, sed arguit & sanat

Ejaiae 1. Spiritus domini super me, et induit me, & moderabitur discipulis corde.

Secundo potestas politica habet autoritatem suas quasdam leges condendi, ut dictum est: Minister Ecclesiae non habet similem potestatem leges condendi, ut postea copiosius dicitur.

III. Discrimen Tertio, per uocem Euangelij Deus dat eterna bona, remissionem peccatorum, & spiritum sanctum, & uitam aeternam. Etsi autem sapientia humana ualde miratur res tantas hoc modo exhiberi, tamẽ certissimẽ statuamus, Deum tantum hoc modo sibi colligere aeternam Ecclesiam, & hoc modo uerẽ efficacem esse, iuxta illud: Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti: Item:

Euang.

Euangelium est ministerium Spiritus. Hæc pro-
fus aliena sunt à potestate politica.

IIII

Quartò, Differunt modo executionis in pœ-
nis. Etsi enim oportet utraq; potestatem habere
ius coercendi, tamen hoc discrimen est, Magistratus
politicus coercet ut corporali: Sed Ecclesiastis-
ca potestas tantum punit uerbo, scilicet, legitima
excommunicatione. Hæc discrimina semper in
conspectu sint, & norit utraq; potestas sui munera
ris metas.

Iam igitur ad questionem responderi perspicue
potest. Nullus minister Euangelij iure diuino habet
utrunq; gladium, sicut constitutio Bonifacij dicit.
Manifestè enim repugnant hæc dicta: Sicut misit
me Pater, sic ego mitto uos. Item: Reges gentium
dominantur eorum, nos autem non sic, id est, non
uolo constituere imperia per ministerium Euange-
lij. Quòd autem multi Episcopi uel Pastores has
bent iuris dictionem politicam in aliquibus locis,
habent eam donatam autoritate humana, ut multi
alij patres familiæ; habent talem iuris dictionem in
suis prædijs, quæ habet suas metas, ut notum est.

In ista causa
uicba sufficiunt

Joan. 20
ad Romanum
Luc. 22.

occupatis

DE INSTITVTIONE ET
approbatione.

Postquam

Institutio mini-
sterij Euangeli-
ci.

Postquã discrimina ostensa sunt, iam de utriusq; institutiõe dicã. Perspicuum est in nouo Testamento Euangelicum ministerium expressa uoce Filij Dei institutum esse, cum dicitur: ~~Sicut misit me Pater meus celestis~~, ita ego mitto uos. In ueteri Testamento etiam expressa uoce summus sacerdos ordinatus est, & totum Leuiticum sacerdotium constitutum. Item, expressa uoce Prophetæ uocati sunt, & addita sunt miracula, ut testarentur id ministerium diuinum esse. Sic & antea Patres, quibus nominatim promissio commendata est, uocati sunt ad hoc ministerium, ut Adam confirmatus illustribus miraculis, scilicet col-
Gen. 3. loquio Dei, liberatione ex morte, et inflammatione uictimarum facta de cœlo, & haud dubiè alijs
Gen. 4. multis. Sic deinceps alij, ut Abraham, cuius con-
Gen. 21. iunx effœta, in senecta peperit. Nec dubium est, hos prorsus eodem modo fuisse gubernatores Ecclesie, & uocatos expressa uoce à Deo, ut uocati sunt Apostoli.

Ac opus est in ministerio Euangelij expressa institutione, expressis mandatis & miraculis, quia promissio illius admirandi & æterni beneficij ignota est rationi, & reprehensio idolorum, quæ mandatur ministris Euangelij plerunq; pugnat cum imperijs & ordinaria potestate. Ideo oportet sciri,

sciri, expressa uoce Dei constitutum esse hoc ministerium, dissentiens ab imperijs, et seuerissimo dicto confirmata est potestas Ecclesiastica: *Qui uos spernit, me spernit.* *Quo dicto non additur eis potestas extra Euangelium, sed tantum ita precipitur obedientia, cum sonant uocem Euangelij.*

Lucas 10: 11. Si quis uos non accipit, non accipit

DE EXPRESSA POLITICÆ

potestatis institutione.

Præcipuum argumentum, nō dicitur

Naturæ potestatis politicæ præcipuus & summus est, supplicium capitale, quia & mors tandem audaciam compescit, & alij metu mortis præcipuè cohercentur. Hæc etsi uera sunt, & ratio legem natura intelligens, uidet æqualitatem esse, cum uita eripitur homicidæ, tamen homo modestus non auderet interficere hominem, etiam fontem, si non sciret se cogi mandato diuino. Quærendum est igitur mandatum, quo talis potestas uel autoritas expressè à Deo uel instituta uel confirmata est.

Non dubium est autem, expressam esse institutionem huius potestatis in mandato, quod Nohe traditum est Gene. 9. Quicumq; fuerit humanum sanguinem, per hominem fundetur sanguis ipsius, quia ad imaginem Dei factus est homo, Vbi in interpretatione latina deest particula,

Potestas ciuilis initio instituta.

per hominem, quæ extat in fontibus, & nequaquam omittenda est, quia hoc ipsum uult textus, tribui auctoritatem homini, scilicet, ordinato ad gubernationem, ut homicidam uicissim interficiat. *magistratum.*

Pœna capitalis
neruus Politicæ
gubernationis.

Est autem, ut dixi, pœna capitalis summus neruus politica gubernationis, & complectitur ceteros gradus pœnarum & causarum. Ita statim post diluuium expressa uoce Dei, instituta & sancita est politica gubernatio. Deinde quanquam lex Moysi uni populo lata est, tamen uoluntatem Dei ostendit. Hæc autem expressè ordinat magistratus & pœnas, ut Exod. 22. Principi populi tui non maledices. Deut. 19. Constituuntur potestates, iudicia & pœna, & seuerissima uox additur: Non miserearis eius, sed auferas malum de medio tui, ut audientes ceteri timeant.

Cum autem ibi expresserit Deus suam sententiam, certissimum est, similem ordinationem ei in toto genere humano placere. Imò sepe aliàs docet uox diuina, ordinem in imperijs esse opus Dei, & Deo iuuante conseruari, ut Daniel inquit: Deus transfert & stabilis regna. Item in prouerbijis didit sapientia Dei: Per me reges regnant. Item, Libra & pondus iudicia Domini sunt, & omnes lapides facilli, id est, Deus est autor, conseruator

cap. 2.
q. 1. fortuna no
hanc ana p. h. h.
ant colliditur.

quia l. 2. u. 2. h.
8.

uator, defensor totius ordinis politici. Et clarissima concio est Pauli ad omnes gentes, qua testatur diuinitus approbari & iuari politicam gubernationem, Rom. 13. ubi addit & hanc sententiam: *Necesse est obedire, non solum propter iram, sed propter conscientiam.*

Cum igitur sciamus expressa uoce Dei institutam & confirmatum esse potestatem politicam, firmissimè statuamus, Deo debitum esse officium obedientiam, quæ legitimæ potestati præstatur. Multi frigidius loquuti sunt, qui dixerunt, politicam potestatem ideo ualere, quia intellectus legis & ordinis in homine, sit opus Dei. Hoc etsi uerum est, tamen magis conspicitur autoritas gubernationum, cum ostenditur expressa institutio & confirmatio potestatis. Ac uocem suam Deus ideo addidit, ut utrosq; erudiret de sua uoluntate, gubernatores & subditos.

DE DISCRIMINE EDICTORUM
ciuilium, & traditionum, quæ conditæ sunt humana autoritate in Ecclesia.

Differunt latrocinium & magistratus. Nec rectè dixit Pirata ad Alexandrū: Cur tibi licet in terra prædari, mihi non licet in mari? Nam latrocinium est destructio ordinis

Latrocinium.

diuini, & dissipat communem societatem, nec peccat, qui latroni poscenti pecuniam non dat, sed elabitur, aut reprimit eum, cum potest. E contra uerò ordinarium et legitimum imperium est conseruatio ordinis diuini, & fouet communem societatem, & peccat qui magistratū imponentem onus legitimum fallit, aut eum impedit. Hæc perspicua sunt ex dicto: Neesse est obedire propter conscientiam.

Legitimū Imp.

Genera duo legum politic.

Et quanquam duo sunt genera legum politicæ potestatis: Aliæ sunt simpliciter diuinæ, ut: Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, quia, ut dictum est, magistratus primum sit uox & executor Decalogi in externa disciplina. Aliæ leges sunt ab ipsis probabili ratione ^{legitima} conditæ. Verum est enim, politicos magistratus habere potestatem condendi leges probabili ratione, quæ sint determinationes aliquarum circumstantiarum in legibus diuinis seu naturalibus: Tamen sciendum est, utrisque deberi obedientiam, & utriusque generis uiolationes, peccata esse. ^{moralia}

Potestas Ecclesiastica.

Sed de potestate Ecclesiastica sciendum est, mandatum Dei esse, ut doceat Euangelium, & admini-

PHILOS. MORALIS.

administret Sacramenta, & deberi ei obedientiam
in his que sunt iuris diuini. Ceterum nullam crea-
turam posse noua dogmata de Deo gignere, aut no-
uos cultus instituire, Sed oportere nos inter metas
doctrinae à Deo nobis commendate manere, iux-
ta illud: Si quis aliud Euangelium docet, anathe-
ma sit. Ideo refrigari necesse est, cum alia dogma-
ta & alij cultus proponuntur. Sed pastores boni
ordinis causa distribuere lectiones & tempora, &
similia quaedam possunt. Hic tamen retinenda est
sententia, tales ritus nec iusticiam nec cultus Dei esse,
nec uiolationem extra casum scandali, peccatum
esse, iuxta illud: Nemo uos arguat in cibo aut potu.
Hæc libertas manet in Ecclesia, nec in alterutra
partem uincula conscientijs iniiciantur.

Politice potestatis legibus obligantur conscien-
tia, sicut dictum est, quia Deus hoc ita sanxit. Et
uult hoc modo uitam hominum corporalem reg-
gi. E contra potestas Ecclesiastica, non obligat
conscientias proprijs legibus, quia hanc liberta-
tem Deus sanxit. Et ministerium est, proprie non
pertinens ad uitam corporalem. Hoc discrimen le-
gum ciuiliū & ecclesiasticarum perspicuum est.
Gerson longè alias rationes astringendi & laxan-
di querit, quibus conscientia magis turbantur &
illaqueantur.

Nullus homo...
Iste...
Virgo Dei...
Libertatis...
Iste...
Virgo Dei...
Libertatis...

Coloss. 2. Rom.
Regnum Dei non
est in cibo et potu

Modi...
sunt...
si pythagorici...
suo magister...

Gerson.

Hæc explicatio, quam recitavi, uera & perficienda est.

IUSTE NE MANDAVIT

Nehemias, ut Iudæis Iudæi reddant
usuras centesimas?

IN secundo libro Esdræ ^{6. 5.} mentio fit
usurarum centesimarum, de quibus & in Græcis
& in Romanis legibus sæpe dicitur. Prodest
igitur enarrari uocabulum, et considerari anti-
quitatis consuetudinem.

Initiò autem ipsum nomen usuræ definiatur:
Usura seu fœnus est lucrum supra for-
tem exactum, ^{in parte} tantum propter officium
mutuationis. Nam cum debitor efficacem
causam damni dedit, accessio non est usuraria aut
illicita, quæ est damni compensatio. Sed illa acces-
sio est usuraria & illicita, de qua pascitur aliquis
propter officium mutuationis, etiam cum debitor
non dedit efficacem damni causam.

Hæc definitio cognoscenda & dextrè intella-
ligenda est, ut postea leges & rationes, quæ pro-
hibent usuras, rectè intelligantur. Sic enim ex-
pressè dictum est Deut. 23. Non fœnerabis fratre
tuo pecuniam ad usuras. Item: Fratri tuo abque
usura dabis mutuò. Item in Psalmo Qui pecu-
niam

114 *fiat in angustia no abolo soluti et economi*
substantiam, 7 hys fuis

PHILOS. MORALIS. 237.

niam ad usuram non dedit. Et Christus inquit:
Mutuum date, nihil inde sperantes. Nam cum
ait: Mutuum date, non iubet donare, sed sortem
uult reddi. Alio qui enim non esset mutuatio. Et E-
uangelium nequaquam tollit legitimos contractus:
Sed lex ibi repetitur, quæ prohibet aliquid ultra
sortem postulare, ratione mutationis. Hæc testimo-
nia ostendunt, legi diuina prohiberi petitione
usurarum. Ac confirmari auctoritate, postea & ras-
tionem naturalem consideremus.

Luce. 6.
Regem a di-
uina = diuina
prochi Mutui
he ius sortis
redi. Donatio
summa

Vniuersaliter Deus in contractibus necessa-
rijs seruari uult æqualitatem, ne una parte ex-
hausta, & fame necata, saginetur altera. Et qui-
dem hanc ob causam sanxit Deus æqualitatem, ut
nos commonefaciat, in ipso etiam iusticiam æqua-
litatem esse. Iam in usuris non seruatur æqualitas,
quia uno pars multò plus recipit quàm dedit, ut
dans mutuò, recipit sortem, quæ est æqualis mu-
tuo. Deinde amplius accipit pro nihilo scilicet
usuras, & interdum magnas. Non igitur seruatur
æqualitas, sed una pars exhauritur, ut res ipsa o-
stendit, omnibus temporibus exhaustos esse multos
homines fœnore, & sæpe totas gentes ad inopiam
reductos. Plerunq; enim accidit, ut sine modo cu-
mulentur usuræ, quod cum fit, necesse est, alteram
partem exhauriri.

Metaphora

Et si autem, ut dixi, lex diuina prohibet ~~pacisci~~
^{16. it. r. r. r. r.} petere ~~et accipere usuras~~, seu magnas seu paruas,
^{17. g. n. a. l. s.} tamen gubernatores ethnici, cum non possent eas
 omnino prohibere, leges tulerunt de earum mode-
 ratione. Et leges Græce & Romanæ permiserunt
^{18. v. n. a. n. n. o.} singulis mensibus ~~de centum pendere unum~~, ut de
^{19. l. c. e. n. t. u. m. 12} centum ~~florinis uno anno duodecim aureos~~. Hæc
 usura nominatur centesima apud Græcos & apud
 Latinos, quia centesimo mense æquat sortem, &
 hunc numerum, uidelicet centesimam usuram, no-
 minant *assem usurarum*.

Rarò autem auaricia *foeneratorum centesimis*
 contenta fuit. Ideo lex sæpe renouata est, ut tan-
 tum centesima ^{in A. J. in} solueretur, sicut ^{in C. J. in} Lucillus, Cicero,
^{in L. J. in} Iulius, ^{in G. J. in} Augustus, hanc legem renouarunt. Appa-
 ret autem ex Nehemia hanc ipsam legem de cente-
 sima, & in imperio Babylonico ac Persico in usu
 fuisse, ac iubet Nehemias reddi centesimas, quia
 lex diuina prohibet Israëlitas ab Israëlitis siagi-
 tare usuras. Hæc narratio ueteris consuetudinis
 lucem adfert dicto in libro Esdræ. Sequitur ergo
 conclusio: Cum usuras accipere iniustum sit, resti-
 tutionem, quando possibilis est, facere necesse est,
 quia donec aliquis sciens & uolens retinet res alie-
 nas, tantisper manet fur seu raptor. Scriptum est
 autem à Paulo; *Qui furatus est, deinceps non fut-*
^{Eph. 4. 28.} *retur.*

Lex renouata
 de centesimis.

Centesimæ
 usuræ.

retur. Hinc regula sumpta est, quæ uera est dextre intellecta, de restitutione facienda hominibus, qui iniuria affecti sunt: Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur.

*Huius regule iura
declaratio infu
dicitur*

AN VSITATVS CONTRA

ctus, in quo emitur fundus aut. redditus,
cum pacto de reuendendo, sit licitus,

*Nonius locus de ustru
redemptionis.*

aut an sit usurarius.

*quo ipse ex alio est similis rusticus in Ger
metaphora*

ANNO 1525. ^{quo ipse ex alio est} ~~alicubi~~ ^{metaphora} ~~clasticum se~~
ditionum erant clamores indoctorum, qui uociferabantur sine discrimine, redditus qualescunq; usuras esse. Aduersus hunc errorem necesse fuit docere saniores de discrimine mutuatio num & emptionum, & ostendi, quæ sint usuræ, & quæ non sint, quia nequaquam usura, uel usura, si similis est ager, uel redditus ex agro emptus, si sit uera emptio, & discrimina sunt uera, & nequaquam sophistica. Ideo ut aduersus periculosos errores, & contra ^{libas fates} ~~seditionum classica~~ muniantur studiosi, aliquid de contractibus dicendum est.

*Archytas tacuimus
Magistratus no sic
hinc rictus: sed
Formæ contra
ctus redemptio
nis tres*

Primum autem hic sciendum est, tres formas esse contractuum redemptionis, de quib. disputamus. Prima forma est, quando emitur certus fundus cum pacto de reuendendo. Secunda forma est huic simili, quando emitur certus redditus in fundo certo.

Haec duo

alium. Ita docet iurisconsultus ff. de uerb. oblig. l. ita quis §. ea lege. ubi dicitur: Seruū donatum esse hac conditione, ne ad alium transferetur, tamen illè uerè est eius serui dominus.

Ac ut magis perspicuum sit, tales contractus uerè emptiones esse, substantialia emptionis considerentur, merx, ~~precium~~, consensus. Merx est aut fundus ipse, qui emitur cum pacto dereuendendo, aut ius accipiendi ~~reditum~~, quod ~~fundatum est~~ in fundo certo. ~~Ut enim potest emi iuste seruitus, uidelicet iter uel actus in alieno agro: sic iuste potest emi ius accipiendi certos redditus, sed ita, si ius in fundo certo constitutum sit.~~

in prima forma
de ius est ius
aliquo corpore
in eo aliqua corp
cah ihxp in
transfuitio

Deniq; hæ duæ formæ priores sine ulla dubitatione, nisi deprauentur, ueræ emptiones sunt. Ideo & expressa comprobatio extat in l. C. de pactis inter emptorem & uenditorem. l. si fundum, cuius legis uerba hæc sunt: Si fundum parentes tui ea lege uendiderunt, ut siue ipse, siue hæredes eorum emptori precium, quandocunq; uel intra certa tempora obtulissent, restitueretur, teq; parato satisfacere conditioni dictæ, hæres emptoris non pareat, ut contractus fides seruetur, actio præscriptis uerbis, uel ex uendito tibi datur. Et planior textus est ff. de contrahenda emptione & uenditione: Qui fundum uendidit, ut eum certa mercede ipse con-

in pō tradit
uoluntaria
coptodintus ius
ciuitia

ductum

ductum habeat, uel si uendat, ut non alteri, sed sibi uendat, ex uendito agere poterit. Hæ leges & contractum hunc approbant, & emptionem effe testantur. Nam & emptionem nominant, & dant actionem ex uendito.

Vera est autem regula, quæ affirmat, iudicia & leges forenses cum iure naturæ congruentes, Deo placere, ut suo loco de politica uita dicitur, & uerè pios illis ordinationibus uti posse, sicut Ioseph Aegyptijs legibus in foro usus est, Daniel Persicis. Præterea uerè in his formis emptionem esse, etiam ex his argumentis intelligi potest.

In omni mutuatione dans mutuò, retinet ius repetendi quantum debetur. In his formis emptor nequaquam potest repetere pecuniam. Est igitur uera emptio, ac necesse est, dominium aliquod uicissim in emptorem translatum esse, cum manifestum sit, precij dominium in uenditorem translatum esse.

DE TERTIA FORMA huius contractus.

Tertia forma huius contractus est, cum redditus nõ constituitur in fundo certo, sed in toto cumulo bonorũ alicuius, ut cum emuntur redditus constituti in omnibus bonis alicuius Reipub.

In hac

In hac forma hoc uidetur aduersari emptioni, *Ratio Libitandi*
 quòd non uidetur esse merx certa, cum redditus non
 constitutus sit in fundo certò, sed uniuersaliter in
 toto facultatum cumulo. Sed sciendum est hic quos *Ratio*
 que uerè merx esse ius accipiendi redditus, quod
 cum fundatum esse debeat in aliquo corpore, *Axioma Iuris*
 pus sunt omnia bona fructificantia istius Reipub.
 Nam in his omnibus simul constitui tale ius potest,
 sicut in alieno agro toto seruitus aliqua constitui
 potest, uidelicet actus, aut iter. Est q; iusta admoni
 tio Innocentij, qui dicit: Videndū esse, in hoc cons *Innocentius*
 tractu, ut redditus constituatur in re, seu ut ad rem
 referatur, non ad personam uendentis: & addit In
 nocentius, talem contractum non esse usurarium,
 cum in eo sint merx & precium, & talia iura rea
 lia licitum sit uendere.

Nec alia difficultas in hac forma est, nisi quòd
 aliquanto obscurius est, quod dicitur, uniuersa bo
 na habere rationem corporis, quàm quod supra di
 cebatur certum fundū in quo certi redditus emun
 tur, habere rationem corporis, ut cum 20. medi
 cini in agro certo emuntur, quo pereunte simul
 perit emptori ius suum. In hoc exemplo perspi
 cuitas est, sed tamen & totus cumulus bono
 rum potest se habere ut certum corpus, modo
 ut oneretur pro proportione, & qui accipit re
 ditum,

est maior aequalitatis

concordia

Secundæ.

Cum domus soluit publica Mesaria
abrogantur etiam legem et venimus
 * *in fine*
 II *regim*
 Aliud contrarium: Ius debet esse in corpore certo, quo sublato, ius sublatum intelligatur. In hoc tertio casu nullum certum corpus est, imò etiamsi bona illa insigni damno affecta sunt, tamen exigitur pensio. Igitur tota res est simulata.

Respondeo ad Minorem: Est certum corpus, in quo fundatur ius illud, uidelicet, omnia illa bona. Sicut certus ager est, in quo seruitus constituta est. Sed quemadmodum amitterem actum aut iter in agri parte, quæ perisset alluione, Ita si bona illa insigni damno affecta sint, seruanda est æqualitas, ut uicissim pro proportione aliquid remittat emptor.

In hac sententiam inquit Baldus, se probare hunc contractum, si hæc æqualitas seruetur.

1. 2. inst.
 III *libel.*
 III *regim*
 24.
 Tertiz: * ~~Aliud contrarium: Periculum rei uenditæ per~~
~~tinet ad emptorem.~~ In hoc contractu tantum gra-
 uatur uenditor, quia emptor exigit pensionem eti-
 amsi illa bona damno affecta sunt, aut perierunt:
 Ergo non est uera emptio.

Respondeo ad minorem: Periculum pertinet ad emptorem, si insigne damnum illa bona acceperint, in quibus intelligimus ius fundatum esse, sicut perit actus aut iter, si ager perijt alluione.

Quartæ.

III *regim*
 Aliud contrarium: Leuitici 25. mandatur, ut fructus fundorum computentur in sortem, usque ad an-

ad annum quinquagesimum^{Jubilaeum}. Ergo & nos debeamus fructus computare in sortem, cum emimus fundum cum pacto de-reuendendo, & reddere fundos sine precio, &c.

Respondeo: Neganda est consequentia, quia politia Mosaica nihil ad nos pertinet. Hoc autem onus de reddendis fundis in Jubileo, peculiaris ordinatio erat illius gentis, sicut circumcisio. Voluit enim Deus conseruari familias & discrimina familiarum, ut sciri posset, in qua tribu Messias nasceretur. Voluit etiam auaris & prodigis frenos iniicere. Auari minus emebant, quia reddere fundos cogebantur. Prodigii difficilius inueniebant emptores. Sed illam Mosaicam ordinationem nequaquam necessarium est transferri ad nostras Respub. Imò nos oportet obedire legibus sancitis in his imperijs, in quibus uiuimus, ut Roman. 13. dicitur: ~~Omnis anima potestati que preest, id est, sua potestati, obediat.~~

precium fundi
et ius

Ratio hujus, l. 25.

AN RATIONE EIVS

quod interest, peti aliquid possit
in mutuo supra
Sortem?

L 2 Respon

Interesse.
T. Distinctio
R Espondeo: Interesse nominatur id, quod debetur alicui, uel quia dāno affectus est, uel quia lucrū aliquod reuera propter illud officium impeditum est. Ideo distinguitur Interesse, aut .n. oritur propter dānū emergens, aut propter lucrum cessans. Exemplum: Si quis debuit mihi soluere 10. aureos Calendis Maij, & non soluit, si propter illam moram dāno aliquo affectus sum, uidelicet, quia tunc debebam alicui soluere, hic iustum est seruare aequalitatem, cum priorē accesserit lucrum ex meo, nec seruetur aequalitas, si mea facultatis exhauriantur, & alij interea ex meo beneficio crescant. Id Interesse, nominatur Interesse propter dānum emergens, &c.

Discrimē obseruandum

Est & aliud discrimen necessariō obseruandum:

Distinctio de responsione et mora solutionis
 Aliud dānum accidit ante moram, hoc est, ante diem solutioni constitutum. Aliud dānum accidit post moram, id est, postquam debitor non soluit constituto die. Sit igitur prima re-

Verū interesse post moram,
 sponsio: Verum & non simulatum Interesse, quod accidit mutuo danti, est, cum dānum emergens post moram accidit. Vt si quis debuit mihi 20. aureos soluere Calendis Maij, hos quia non soluit, dāno affectus sum, propter moram non soluentis mihi

mibi. Hic manifesta ratio equalitatis postulat compensationem.

In tali casu pronuntiatur ultra sortem deberi id, quod interest, propter damnum emergens, etiam si nulli accessit stipulatio de eo quod interest. Id consertaneum est, & scripto iuri & naturali equitati. Nam qui dat efficacem damni causam alteri, debet ei compensationem. Est igitur equalitas, ut solvatur quanti interest. In hoc casu perspicui potest, quod si verum & non simulatum interesse, quod accidere potest mutuo danti, quod debetur, etiam si nulli accessit stipulatio. Manifestum est enim, ubi non servari equalitatem ubi lucri captatio fit ex mutatione.

Lug. Halio
Nov. factu factu

De lucro cessante post moram, hoc est, cum debitor non solvit constituto die, pronunciant ad eundem modum, deberi id quod interest, sicut iam de damno emergente diximus. Sed in hoc secundo casu tantum personis negotiantibus hoc concedunt. Ad non est absurdum, quia impedire cursum negotiationis, etiam est dare efficacem causam damni, de quo casu disputat Panormitanus in C. Cum quaestus de usuris.

Lucrū cessans post moram.

Sed de damno emergente, & de lucro cessante ante moram in mutuo, iura quidem non dant actionem, nisi quis stipulatus sit, ut solvatur id quanti

L 2 interest

interest. Nunc igitur usitata est hæc stipulatio in mutuatione, & sæpe honestum nomen Interesse, prætextus est rei nequaquam honestæ, scilicet, usurarum. Hic igitur Quæstio est, an hæc ipsa stipulatio iusta sit.

Cùm autem Interesse appellatio sit honestæ rei, ostendet Actor vera & non simulata damna, quæ propter hanc mutuationem acciderint. Verum est enim & iustissimum, neminem alteri causam efficacem damni dare debere, siue ante moram, siue post moram: Ut si petat aliquis dominus à mediocri Patrifamiliâs mutuo 400 aureos, & hic facile possit recusare, quo minus illi gratificetur & tamen ipsa damna quædam accidant quia postea suis Creditoribus solvere non potest. Hic iustissimum est, huic Patrifamiliâs fieri compensationem. In hoc exemplo perspicuum discrimen est, inter id quod interest, & usuras.

non
Licita stipulatio de eo, quod interest ante moram.

Est igitur in talibus casibus licita stipulatio, cùm quidem iure diuinæ deberetur compensatio, etiam sine stipulatione. Nec obscura est dijudicatio, an uerè affectus sit aliquis damno, aut an contulerit pecuniam in quæstum, ut minore periculo plus lucretur ex mutuatione, & tantum simulet querelas de damno.

Ex hac commonefactione aliqui modo iudicari po-

ri potest, quando stipulatio de eo quod interest, etiam antemoram inculpabilis sit, & quod sit discrimen eius quod interest, & usurarum. Hec enim tradimus, ut iuniores uocabula utcunque intelligant, & ne temere de contractibus pronuntient, sed in tantâ uarietate consulant eruditorum iudicia. Nequaquam autem patrocinaur usuris, Quia ut dictum est, Interesse honestæ rei appellatio est, & quærit utilitatem: Sed in usuris lucrum captatur, ubi totum periculum est penes mutuo accipientem, imò cumulantur usuræ insigniter. Ac manifestum est, totas Gentes exhauriri, nulla æqualitatis ratione habita. He rapinæ discernendæ sunt ab eo, quod interest, & damnandæ sicut scriptum est Deut. 23. Non accipies usuras à Fratrem tuo, &c.

Hic autem accusandi sunt etiam, qui libenter mutuò sumunt. Nam in utroque iniusticiam exercent, non student abstinere ab alieno, nec curant reddere, quantum sumpserunt. Hæc defraudatio etiam furti species est, comprehensa in prohibitione 1. Thessal. 4. ubi de æqualitate perspicuè precipitur: ~~Non plus auferre in contractu à fratre, quia iudex est Dominus, iuxta illud: Væ qui spoliatis, quia spoliaberis.~~ Ipsi etiam, qui mutuò ~~accipiunt, Ipsi sunt spoliati~~ dant

T
Grammatica ubi
Ethica ubi
Theologica ubi
De pœnitentiâ
Solutio

qui libenter
sumunt, non
libenter solunt

non tollere
non tollere
non tollere
non tollere

id est

εἴη κατὰ δ' ἀτῆ. *εἴη κατὰ δ' ἀτῆ.*

Myawonay 152.
De synante chy.
93 in
Odyssea lib. 9.

EPITOME.

dant, & qui spondent, meminerint dicta Salomonis: Tolle vestem eius, qui spondit pro alijs. Item Delphicum: Spondero,noxā praesto est. Et hoc Homericum δὲ δαί τοι δειλῶν γε εἰ ἐγγυῶε ἐγγυῶαδς. *Sponsiones sunt mala, & fiunt pro malis, ut hinc.*

AN LICITUS SIT CONTRA

ctus societatis, cum alter pecuniam, aliter operas confert, & is, qui pecuniam contulit, postulat lucri partem, salvo capitali. *salvo socr*

Licitus est hic contractus.

Variae sunt societates species, sed multa ex hac forma iudicari possunt, quam in questione posui. Approbant autem leges hunc contractum, in quo alter confert pecuniam, & salvo capitali, petit lucri partem: alter operas confert.

Leges hunc contractum, in quo alter confert pecuniam, & salvo capitali, petit lucri partem: alter operas confert.

Sic enim expresse inquit textus in Institutionibus de societate, his verbis: Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia saepe opera alicuius pro pecunia valet. Deinde & hoc addendum est, non iudicatur hic contractus, etiamsi alter maiorem lucri partem paciscatur. Sed haec intelligenda sunt de lucro, si deductis damnis re-

lib. 3. tit. 26

Additio

liquum

Aliquod sit lucrum, ut si is, qui collocat operas, industriam & fidem adhibuit quantam debuit, si postea reliquum est lucrum, licet alteri iuxta proportionem maiorem lucri partem salvo capitali accipere. Si autem praestitit ille diligentiam & fidem, ^{quantam debuit} & tamen nihil lucratus est, aut etiam damno affectus est, in hoc casu damna ~~et~~ qualiter sustinere debent, nec tantum plecti is, qui collocavit operas.

Sed hic agitatur questio, an in societate liceat pacisci, ut nihil sustineat damni is qui pecuniam confert, & habeat saluum capitale, ^{etiam si} aliter lucratus est. Hic contractus usitatus est apud mercatores. Videtur autem re ipsa mutatio esse, non societas, ubi haec pactio est, ut sit saluum capitale. Nam ~~ad naturam societatis~~ pertinet damnorum exaequatio, & talem societatem, in qua alter nihil periculi vult sustinere, clare improbat l. in ff. ^{de societatibus} pro socio, ubi Cassius inquit, Leoninam societatem esse, ubi alter tantum lucra, alter tantum damna sentit. Iam si est mutatio, dans mutuo, etiam lucra non petat, cum damna expectare nolit.

Ceterum, quae de mutatione, & de eo quod interest, supra diximus, meminerint studiosi. Haec enim breuiter recitavi tantum eo, ut in tanta u-

Questio:
Societas est in
fratru datus

b. 17. tit. 2
pro socio
Leonina societas. vide infra
enxvata. libri qm
Ethicus. Ad stat
pag. 341. et
prohib. Leonina
societas.

rietate contractuum diligentia ad iudicandum adhibeatur, nec imperiti temerè pronuncient.

VTRVM SACERDOTES
sint usufarij, aut usufructuarij in redi-
tibus Ecclesiarum.

Vetus quæstio est: An Sacerdotibus liceat habere proprium, cum scriptum sit: ^{14^{at} 10} Non habentes æs in zonis: Deinde, quale ius in redditibus Ecclesiarum habeant. Alij contendunt, Sacerdotes tantum habere usum, alij defendunt etiam usufructum eos habere pensionum Ecclesiasticarum.

Vsus:

Est autem usus ^{facilius} ius, quo licet possidenti pro se & familia uti rebus seu fructibus, ita, ut reliquorum fructuum proprietatem non consequatur. Quare non potest uendere, aut in testamento ad alios transferre, ut cum usus præfectura alicui conceditur.

Vsufuctus:

Sed usufructus, est ius, quo licet uti rebus, seu fructibus, ita, ut reliquorum fructuum proprietatem possessor consequatur, sed fundi proprietatem non habet.

Cum igitur Sacerdotes interdum uendant reliquos fructus, aut donent alijs, aut in testamentis transferant ad alios, motæ sunt quæstiones, ^{agunt} rectene

*Differencia
inter fructum
et usufructum
Rogus dicitur
si hoc quæstio
proposita*

rectène id fieri possit, cùm bona Ecclesiæ sint eleemosynæ. In eleemosynis autem uideatur tantum usus constitui, quia parcè eis utendum est, ut supersint reliqui fructus ad necessitatem aliorum egentium.

Et extat constitutio in Decretis 10. quæst. ij. quæ uetat Episcopos & Diaconos alienare reliquos fructus, uidelicet, quia iuuandi sint alij egentibus. Sed omitto ueteres constitutiones, quæ suis temporibus causas habuerunt probabiles. Nunc alia forma est in politica gubernatione facultatum & reddituum etc.

Sit autem hæc prima conclusio. Sine ulla dubitatione uerum est, pastores & ministros Ecclesiæ posse tenere proprium, sicut possunt esse coniuges & patres, ac diuersum sentire prorsus insania est, sicut sæpe fanatici homines, Vnicuique & recens Anabaptista de hac questione tumultuati sunt. Manifesta est autem confirmatio conclusionis ex regula uerissima, quæ affirmat omnibus Christianis licere uti legitimis ordinationibus politicis, & quidem agnoscere debemus, diuinitas institutas & approbatas esse, sicut Salomon inquit: *Libra & statera iudicia Domini sunt.* Et dictum Christi nominatim tribuit proprietatem docentibus: *Dignus est operarius mercede.*

Alia alijs temporibus capiunt, cõm
ut dicitur Apostolus oia erant
cominda

Licet ministris
Euangelij tene-
re proprium.

Responsio ad quæ-
dam

Regni primum
est hoc in
phil. 3, uer-
tempus nostrum
in calis

Mat. 10.

cede.

cede. Fit autem merces propria eius, cui soluitur merces.

Extant acta Bohemorum in Synodo Basiliensi, ubi inter ceteras quaestiones & hanc agitatam esse scribitur: An sacerdotibus liceat habere proprium. Sed uerissimum est, deberi ministris Euangelij honestas mercedes seu stipendia, & in his uerissimè habent proprietatem seu dominium, quia politicae ordinationes, congruentes cum iudicio naturæ, sunt res bonæ, & diuinitus sancitæ in humana societate, & Christianis concessum est ijs uti, imò debent. Christiani tueri uincula societatis communis.

Dictum, Non possideatis res.

*soluuntur per
pug. oblationis*

Mat. 10
Quod uerò dictum est: Non possideatis res in honore, non baculum, non ita duriter accipiendum est τὸ ἄνωγον, ut regula uniuersalis deleatur, quæ affirmat, omnibus licere uti politicis ordinationibus. Sed prohibet dictum illud curam quaerendi mercedes & defensionem, ita ne sit præcipua. Et addit consolationem de uictu & defensione, prohibens deserere ministerium, etiam cum desunt mercedes & defensio, quia Deo curæ erit, ut alicubi pij doctores & discipuli habeant hospitium & defensionem, Sicut Eliæ, Danieli, Apostolis præbuit hospitium, & eos seruauit, donec curriculum constitutum quisq; absolueret. Ac

nos quidem loquimur de ministris Euangelij, & de docentium & discipulorum cœtibus, de quibus omnibus Paulus inquit: Quis militat suis stipendijs? Nihil hîc dicimus de ociosis balluonibus, qui deuorant eleemosynas Ecclesiæ, & simul eam trucidant.

1 Corinth. 9
magis in pass
p. his quibus
in atrode mini

Postquam autem de proprietate in mercede dictum est, fit perspicua altera conclusio: Ministri Euangelij reuera sunt usufructuarij, quia in mercede proprietatem habent, ut dictum est. Et uerissimum dictum est: Honestissimè paruum esse, quod fidei labore docendi paruum est. Iam hîc monendi erant omnes gubernatores & omnes homines in Ecclesia, ut libenter conferant ad ministerij & studiorum doctrinæ conseruationem. Ideo in Esaiâ scriptum est: Reges erunt nutritores Ecclesiæ, & reginæ nutrices, id est, Respub. ^{conseruabunt} curabunt ali Ministros Euangelij, & iuuari studia doctrinæ.

Ministri Euan-
gelij sunt usufru-
ctuarij. Sen. loru
in Arabi
Insignis fortuna

capit. 49
Nur Loc.
pag. 569

AN RES CONDVECTORIS

non soluentis aut corrumpentis habitationem, sint locatori tanquam pignus obligatae?

Locatio est personæ uel rei ad usum facta concessio, pro pecunia numeranda, de qua conuenit. Et cum sit duplex locatio, alia

Locatio duplex

alia perpetua, alia certi temporis, nos iam de
 certi temporis locatione dicemus. Omittimus
 etiam questionem de contractu emphyteutico, an
 sit locatio, cum tamen non multum dissimilis sit
 iuri feudorum, & transferat utile dominium.
 Pertinet autem ad bonos mores intelligere, &
 seruare iura Locationis, quia ut aliàs iusticia est
 pro rebus aut operis reddere æqualem compen=
 sationem, Ita pro hospitio reddenda est compen=
 satio, eoque magis, quia maior est familiaritas in=
 ter hospites, quàm alioqui inter ementes & uen=
 dentes. Et ut sua cuique domus receptus est gratis=
 simus & tutissimus, ut Xenophon inquit, & uer=
 ba Xenophontis à Iurisconsulto repetita sunt:
 Ita cum hospes recipiatur in domum, simul mu=
 tua defensio promittitur, & multorum officiorum
 uicissitudo. Ideo antiquitas certa religione iura
 hospitij coluit, & addidit cæremonias, dedit mu=
 tua signa, & in bellis parcebat hospes hospiti, ut
 Glaucio Diomedes apud Homerum. Et Deut. 10.
 scriptum est: Et uos amate peregrinum, quia &
 ipsi fuistis aduena in terra Aegypti. Et Petrus,
 inquit: Hospitalitatem ne obliuiscamini. Per hanc
 enim quidam exceperunt angelos, præter expe=
 ctationem suam. Hinc & multa sententiæ uete=
 rum scriptorum acceptæ à primis patribus le=
 guntur:

Hospitalitas.

*ist om nigr
 the & daga
 domus sua aiq
 tu est hifis
 defigiu l. flexig
 f. de in ins
 no.*

iura hospitij.

*pro uerb.
 Glaucio et Diom.
 modis premi
 ratio*

*T. petri. 4.
 Hospitia
 et Hebraeos
 13.*

*Leſtrigones populi ſunt Sicilia antiquiſs. a 98. Cyclo-
 fabula putatur deſignata Gell. l. 17. c. 21. t.
 PHILOS. MORALIS. 1596*

Odysſea. 9.
 guntur: Ζεὺς ἑπιτιμῶν ἰκταῶν τε ξεί-
 νων τε. Item: ξένους ἐπιεικῶν τῶν ἰσῶν τε
 ξυπότρει. Et immanitas uiolantium iura hoſpitij,
 taxatur uituperatione Leſtrigonum, Cyclo-
 pum, Lycaonis, Buſiridis. Hæc uetera dicta & exempla
 diligenter conſiderentur, quæ docent, peculiare op-
 pus eſſe iuſtitiæ, non ledere hoſpites. Imò probe
 beneficio reddere beneficia.

*Suppliciu
 et hoſpiti in La
 uſque
 ſuppositum ſubi
 niſtrum. ſ. non
 ria ſig ſic
 uſque uſque
 ſpica moſura
 meſi p*

Ac utile eſt, omnibus hominibus familiariffi-
 mè notum eſſe diſcrimen contractuum ex nature
 fontibus ortum, uidelicet contractus alios dici bo-
 næ fidei, alios ſtricti iuris. Contractus bonæ fidei
 ſunt, in quibus aliqua nō nuncupata lingua, tamen
 propter æqualitatem debentur. Unde hæc bonæ
 fiſſima forma uerborum apud ueteres uſurpata
 eſt: Inter bonos bene agier, id eſt, præſtet homo
 honeſtus ea, quæ communis ratio iudicat æqualia
 eſſe. Et ſunt contractus bonæ fidei, emptio, uenditio,
 locatio, conductio, depositum, ſocietas, pignus,
 commodatum, &c.

*Cic lib. 3. offic
 Contractus bonæ fidei
 uſque
 apud Cicero. l.
 7. optaty Fac
 eſt 110.
 6.6
 Eoſdem
 Timoth. T.*

Sed ſtricti iuris contractus dicuntur, in qui-
 bus tantum nuncupata lingua debentur, ut in mu-
 tuo. Quia dans mutuo, cum potuerit hoc officium
 omittere, nequaquam plus intelligitur uelle &
 debere recipere, quàm quantum dedit, & ſicut
 pactus eſt. Concluſio. Locatio, contractus eſt bon-
 næ fidei,

*Contractus
 ſtri iuris
 Coſiſſy
 præſtata
 7. 110. 4*

nae fidei, & ut aequalitas seruetur, Conducens non corrumpat res locatas, nec defraudet Locatorem, Ideo res Conducentis inuectae in domum locatam, obligatae sunt Locatori tanquam pignus, & propter mercedem locationis, & propter res corruptas. Verba textus in ff. haec sunt lib. 20, in tit. ex quibus causis pignus uel hypotheca tacite contrahitur. l. Pomponius: Pomponius scribit, non solum pro pensionibus, sed etiam si deteriore habitationem fecerit culpa sua inquilinus, inuectae & illatae pignori erunt obligatae. Et in C. in tit. de locato & conducto l. certi iuris est, res illatas pignoris iure teneri.

Quare etiam cum alij creditores retineri possunt re eorum, qui ipsis debent, tamen locatori prius res illatae in domum obligatae sunt. Praecipue enim ratio hospitij habenda est, quia domicilij communicatio est, rei carissima usum concedere, ut supra dictum est: sua cuique domus receptus non videndus. Quae uerba ex 7. libro Xenophontis in Pedia Cyri a Iuriconsultis sumpta sunt: neque sanctior locus hominibus est, neque gravior, neque magis proprius sua cuique domo. Verba haec sunt: Οὐδὲ ὁσιώτερον χωρίον ἐστὶν ἀλλοτρίοις, ὅδ' ἡδίστον, ὅδ' οἰκειότερον ἑαυτῷ ὅδ' ἐμὸν οἶκος ἰδίος.

Eius praesens est tempore
id est
Cic. pro Dom. sua p. 235.
Xenophon:

Sanctior locus proprius
id est
gravior
id est
magis proprius
AN

AN CONDUCTOR INTE-

gram mercedem debeat, relinquens rem
locatam ante tempus con-
stitutum?

Familiarissime nota sit regula, æ-
qualitatem esse fontem iusticie. Quia mani-
festum est, æquali compensatione servari ho-
mines. Nam si una pars exhauriretur, perire eam
necesse esset. Et Deus hanc æqualitatem instituit,
inquiens: Diliges proximum sicut teipsum, ut a-
gnoscamus & ipsum æqualem esse, non tyrannum,
& uelle homines & Angelos non esse tyrannos,
id est, non superbe alios opprimere, imò Angeli
Deo placentes, quanquam eorum natura præstan-
tior est quam humana, tamen infra homines sese
abijciunt, qui nobis seruiunt, nostra corpora, te-
ta; lectulos, solos custodiunt, &c. Magis etiam
abiecit se Filius Dei omnipotens, qui pro nobis
mortem sustinuit. Hæc congruunt cum dicto: Deus
qui in altis habitat, & humilia respicit in celo &
in terra. Psal. 113. *pis hanc*

Regulæ

*glorif. loci an
Lugstr.*

*tyrannus est sup
de crudelis et*

Abiit orō

Mat. 18 Angel.

col. infantia

psal. 34. Ca.

tempus angelus

psal. 91. Ange.

seri. mandant

Cum igitur æqualitas in contractibus qua-
renda sit, hic etiam consideretur æqualitas inter
mercedem & fructum conducentis. Si q; hæc pri-
ma responsio: Cum conducens relinquit rem lo-

M catam

cogere Naboth, ut fundum uenderet, sicut nequaquam licet ulli Regi postulare alterius coniugem. Ac præsertim in Repub. Israël, sanxerat Deus libertatem, & distinxerat possessiones, & præcepit, ne ab una tribu ad aliam fundi transferentur, quia sciri uolebat, ex qua stirpe Messiam nasci decreuerat. Fuit igitur & libertas & proprietates rerum in illa Repub. & iniustum erat ciuibus eripi priuatas facultates à Regibus.

Numeri. 36

Quòd uerò obijcitur dictum in Samuele de iure Regis: Hoc est ius REGIS, agros uestros tollet &c.

Reg. ca.

Respondeo: Hic locus non tollit præceptum Decalogi: Non furtum facies, & Rex in illa gente etiam si libertatem restituit, & Aristocratia, quæ fuerat ante Saulem, fuerat multò mitior: tamen legem à Deo traditam, & distinctionem familiarum nequaquam abolere potuit. Tantum igitur illa comminatio in Samuele intelligenda est de stipendijs, id est, Reges tollent ex priuatis facultatibus tantum, quantum ad legitima stipendia opus est. Id iniustum est, quia cum beneficium scilicet, communis defensio ad singulos pertineat, singuli etiam conferre aliquid debent. Imò singuli debemus defensionem alijs innocentibus, ubi possumus eis opem ferre, ut Proverb. 24. dicitur:

Obiectionis refutatio

- a.

annis Jeruchim 2

pro uocatur sine seditione.

Eripe eos, qui ducuntur ad mortem. Et. 1. Iohan.

3. Sicut ille animam suam pro nobis posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere, &c. Item:

Non nobis tantum, sed patrie nascimur. Ut au-

tem iustum est, stipendia pendere, sicut & Roma.

13. traditur, Ita rursus hæc meta constituta est,

quam recitat Baptista: Estote contenti stipendijs ue-

stris, neminem concutiatis, neminem calumniemini.

Nec sit infinita rapacitas, nec nomen stipendij præ-

texatur omnibus expilationibus.

Hæc est uera & simplicissima sententia in

3. illa narratione Samuelis. Et pœna Achab, os-

ca. 1. stendit iram Dei aduersus rapacitatem in hoc ge-

4. n. Hæc disputatio utilis est, quia pij discunt, se

suas res tenere uolente & approbante Deo, cum

Deus sanxerit distinctionem dominiorum. Discunt

etiam Deo displicere immoderatas expilationes,

& ad multas uirtutes uera cognitio doctrine de

ordine politico conducit. Bonæ mentes conside-

rantes sapientiam & uoluntatem Dei in hac con-

sociatione uitæ & neruis societatis, agunt Deo

gratias, & maiore reuerentia tueri societatem

student, ac intelligunt Deo displicere dilaceratio-

nes, maior & iusticiæ amor ex hac consideratione

oritur &c.

Diximus

afatinim
 3. Sicut ille animam suam pro nobis posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere, &c. Item:
 Non nobis tantum, sed patrie nascimur. Ut au-
 tem iustum est, stipendia pendere, sicut & Roma.
 13. traditur, Ita rursus hæc meta constituta est,
 quam recitat Baptista: Estote contenti stipendijs ue-
 stris, neminem concutiatis, neminem calumniemini.
 Nec sit infinita rapacitas, nec nomen stipendij præ-
 texatur omnibus expilationibus.

3. illa narratione Samuelis. Et pœna Achab, os-
 ca. 1. stendit iram Dei aduersus rapacitatem in hoc ge-
 4. n. Hæc disputatio utilis est, quia pij discunt, se
 suas res tenere uolente & approbante Deo, cum
 Deus sanxerit distinctionem dominiorum. Discunt
 etiam Deo displicere immoderatas expilationes,
 & ad multas uirtutes uera cognitio doctrine de
 ordine politico conducit. Bonæ mentes conside-
 rantes sapientiam & uoluntatem Dei in hac con-
 sociatione uitæ & neruis societatis, agunt Deo
 gratias, & maiore reuerentia tueri societatem
 student, ac intelligunt Deo displicere dilaceratio-
 nes, maior & iusticiæ amor ex hac consideratione
 oritur &c.

applicatis
 ad ista,

~~Diximus autem antea de Politia Mosaica.~~ *Translatio hujus*
~~Nunc generaliter de distinctione dominiorum in~~ *scilicet ad distinctionem*
~~ceteris politijs dicemus: Præcepta naturalia & di~~ *scilicet ad genus*
~~uina, quæ sunt naturalia, sunt communia toti generi~~ *Regula*
~~humano.~~ Ideo ubiq; ualet præceptum: Non fur-
 tum facies, sicut præceptum: Non mœchaberis. Et
 ubicunq; subditi habent aliqua propria, & quan-
 quam alicubi seruitus est, tamen gradus sunt serui-
 tutis, & leges imperij Germanici manifestè sanc-
 unt rerū proprietatem, ut ostendit successio in hæ-
 reditatibus, tum in feudis, tum in alijs bonis, in qui-
 bus habemus dominium directum & utile.

Leges Imperij;

Sunt autem in subditorum bonis ordinata tribu-
 ta, necessaria ad communem pacem, quæ, ut supra
 dictum est, iustum est & petere & præstare. Sed sit
 mediocritas tolerabilis. Postea sciant omnes Reges
 & Principes se quoq; lege diuina teneri: Non fur-
 tum facies. Hæc lex metas circumdat omnibus homi-
~~nibus uniuersaliter in toto genere humano.~~ *Spus sanctus au-*
~~Qui sine ulla dubitatione. Reges etiam subiecti sunt legi~~ *mundum de pto*
~~diuinæ, ut Psal. 82. Deus stetit in synagoga deo-~~ *magistratum*
~~rum, & deos dijudicat. ELESA. 3. Deus in iudici-~~
~~um ueniet cum principibus. Et Zacha. 10. Super~~
~~pastores iratus est furor meus.~~

Præterea Reges etiam subiecti sunt legi-
 bus posituis, ordinata autoritate in regno latæ.

Quamquam in his habent potestatem interpretatio
 Lex Theodosij nis . Ideo sæpe citatur lex Theodosij in C. quæ om
 nibus nota esse debet : Digna uox maiestate regnan
 tis, legibus alligatum se Principem profiteri . A deo
 de autoritate iuris nostra pendet autoritas, & reue
 ra maius imperio est, submittere legibus principa
 tum . Ideo enim scriptæ sunt leges, ut homines les
 gibus, non incertis magistratum arbitrijs regan
 tur . Postea additur Magistratus, ut sit custos &
 executor legum, seu uox Legis & minister in iudi
 cijs & in pœnis .

Hyperbolæ af
 sentatorum .

Sed multæ hyperbolæ leguntur ab assentatoris
 bus malè detortæ, ut est : Omnia sunt Regum, quod
 dictum, & si adeo usitatum est, ut etiam obiectum
 sit Ambrosio, cedere templo nolenti, tamen pru
 denter intelligendum est . Nam eodem modo dici
 mus, Omnia esse Regum, sicut dicimus, Omnia esse
legum, seu Legem esse dominam rerum, uidelicet,
 non quòd priuatam proprietatem ulli eripiat lex,
 sed multò magis, quòd sit custos distributionis, quæ
 primùm facta est . Et ultima successio in bonis
 desertis peruenit ad legem seu summum governa
 torem .

Cùm extincti sunt priuati Domini, Lex, id est,
 summus gubernator facit aliam distributionem, Et
 iurisconsulti modestè loquentes, dicunt : Omnia
 sunt

Lex est magis
 sua iustitiam
 rege . Ita nos ipsi
 iustitiam
 sua

~~sunt Regum, quod ad defensionem attinet.~~ *Omnia sunt Regum.* Quæ sententia hoc ipsum uult, Leges, iudicia, & gubernatores, qui sunt executores Legum, esse custodes factæ distributionis, & extinctis dominis, habere summam authoritatem.

Hic uetus Narratio de Imperatore Heinricho ~~Lucelburgensi~~ *Heinricus Lutzelburgensis*, memoria mandanda est. Hic enim cum in Italiam iter faceret, & casu interrogasset de arce, cuius esset, quæ quanquam priuatum dominum habebat, tamen dicebatur Imperatoris esse: Orta est disputatio in itinere de dicto, Omnia sunt Imperatoris, Et certatum est deposito equo, & permissa dijudicatio Doctoribus cum uenissent Bononiam. Ibi cum pronuntiarent Doctores pro eo, qui defenderat Arcem Imperatoris esse, quia omnia essent Imperatoris, Et alter amisisset equum ex pacto: Homines faceti assentationem deriserunt hoc loco, dicentes: Alterum habere equum, alterum respondisse equum. *Notum hæc quicquid sita, in dial. in fallacia Accenti*

Citatur & ex Augustino in Decretis, dist. 8. ~~Tolle iura Imperatorum, & quis audebit dicere,~~ *Augustini dictum.* Hæc uilla mea est? Et multa ibi intempestiuè dicuntur. Vnde ratiocinati sunt aliqui, iure diuino omnia communia esse. Sed iuniores monendi sunt, ut Augustini dicta dextrè intelligant: Iure humano hæc Villa mea est, scilicet, quo ad im-

diati iudicis executionem, non quo ad principalem autoritatem, ut dici posset, à carnifice supplicio affici homicidam, non à Rege, & tamen gradus congruentes ordinati sunt. Ita Deus in hac natura distinctionem dominorum ordinavit, & sua uoce sanxit: Non furtum facies. Constituit autem magistratus & iudices ut huius sui ordinis defensores essent. Certissimum est igitur, distinctionem dominorum iuris diuini esse, sed ordinatam per magistratus. Sicut poenae homicidarum sine ulla dubitatione sunt iuris diuini, sed ordinatae per magistratum. Hæc sententia uera & perspicua est.

Math. 22

Occasio *Q. D.*
in *Caesari, quæ*
sunt *Caesaris.*
aut *confu*
doct *ubi* *de*
metis
obediencia *per*
Asbor. *s.* *oponi*
pro *poly* *caus*
apud *Eusebium*
Magistratus *est*
honor *res* *seruandi*
q *no* *est* *seruandi*
stioni

Ad extremum breuiter addo dictum: Date *Caesari, quæ sunt Caesaris.* Non temere aut casu dictum est, *Quæ sunt Caesaris.* Metas circumdat Regibus, cum ea dari iubet, quæ sunt ipsorum, non omnia quæ postulant, sed quæ ipsis debita sunt. Significat igitur non omnia Regum esse, sed distincta esse dominia, ut satis dictum est, iuxta præceptum: Non furtum facies.

In fine rursus admoneo studiosos, ut uulgare argumentum rectè explicare discant.

Naturalia sunt immutabilia. *Respon-*
communio rerum est naturalis.
Ergo est immutabilis.

Respon=

Respondeo ad Maiorem: Naturalia sunt immutabilia, scilicet, quæ sunt præcepti. Voluit. n. Deus manere noticias legis, quæ sunt radij sapientiæ diuinæ in nobis propter multas causas. Sed alia multa bona utilia fuerunt in natura, quorum mutatio pœna est primi lapsus, ut bona ualetudo fuit naturalis, quæ nunc languefacta est. Respondeo igitur ad Minorem: ~~Communio rerum~~ est iuris naturalis, scilicet, non ut præceptum, sed ut bonum utile, quod tunc erat possibile, sicut bona ualetudo, & alia multa bona utilia nature integræ addita fuerunt, quæ postea amissa sunt. Sed noticias præceptorum manere Deus in mentibus hominum uoluit.

Alia quæstio.

VERA NE EST REGULA,

Peccatum non dimittitur, nisi
ablatum restituatur?

tradita ab Thom.

Primum respondeo plane & bre- Regula uera
uiter, Regulam sine ulla dubitatione ueram
esse, quod ita perspicuè intelligi potest. Etsi
Deus peccata gratis remittit, id est, sine compen-
satione à nobis facienda Deo, tamen ubi nulla est
conuersio, ibi nulla fit remissio. Nam iusiurandum
M 5 per

Respondeo ad maiorem: ~~Satisfactio, que no-~~
~~minatur Canonica, non est necessaria, que est~~
~~opus indebitum, ut alibi copiose declaratur. De-~~
~~inde ad Minorem respondeo: Restitutio furti est~~
~~satisfactio, scilicet debita seu civilis, quam necesse~~
~~est facere spoliato, ut fur deinceps non teneat a-~~
~~lienum. Hæc uocabulorum discrimina prudenter~~
~~consideranda sunt, quia confusio magnos errores~~
~~parit.~~

Iam quæstiones multæ sequuntur. ^{Non facta sunt} ~~Utrum~~
~~præda in bello parta restituenda sit?~~ Respondeo: ^{Præda bellorū}
~~Sicut legitimæ pœnæ latronum sunt iustæ, sic legiti-~~ ^{quando iustæ.}
~~imum bellum, quod est depulsio latronum, aut pœna~~
~~legitima, quam exercet magistratus, est iusta. Fit~~
~~igitur iusta translatio rerum, quando gerens bel-~~
~~lum legitimum occupat res eorum, qui fontes sunt,~~
~~ut iustum est latrones pœna afficere. Hæc sententia~~
~~perspicua est ex doctrina de magistratu, Rom. 13.~~
~~Magistratus gladium gerit, ut sit honori bono opes~~
~~ri, &c. Et hoc modo iustè translata sunt impe-~~
~~ria, ut ^{Cyrus iustè factus est} dominus regni Babyloni-~~
~~nici, ut Daniel inquit: Deus transfert & stabilit~~
~~regna. et Esa. 45. de Cyro, Et dabo tibi thesauros~~
~~absconditos, ut scias, quod ego sim Dominus Deus~~
~~Israël!~~

Sed quæstio est: Cùm in tanta confusione
 nego =

De bellis

Præda bellorū
 quando iustæ.

Quidam tenuis
 dixit et est
 quibus et dicit
 de die antea

Cyrus ad septem
 annis
 Ciel. T. pag. 90
 in fortuna
 Inimica potest
 aut calcedonem

Causæ bellorū negociorum paucis ueræ causæ bellorum notæ sint,
 & ignora. quomodo consulendum sit conscientijs eorum, qui
 causas non norunt?

Strigelius

Respondeo: Domini, qui uel inferunt alijs bel-
 la, uel depulsuri sunt, ueras causas nosse debent,
 nec gerant, nisi sint causæ iustæ, magnæ & perspi-
 cuae, quia hic præcipuè cauendum est, ne summum
 ius fiat summa iniuria. Sed dubitante conscientia
 inferentes, peccant contra multa mandata Dei:

Bella magistra
 non nisi iusta
 rant

Non occidas, Non furtum facias. Item: ^{Rom. 14} Omne quod
 non est ex fide, peccatum est. Et bella plerumque in-
 finitas distractiones faciunt, quæ pariunt deinde
 perpetua bella. Deinde subditi non semper possunt
 scire ueras causas. Hic in dubitatione regula sequen-
 da est: Tene certum, & relinque incertum. Perspi-
 cua regula est, obtemperandum esse potestati, non
 manifestè iniusta mandanti.

Regula in dubi-
 tatione.

"adhibebit
 In Moralibus suff.
 certitudo moralis

Hæc regula subditos excusat, cum obtemperant
 domino, etiamsi non norunt ea, quæ scire ipsos ne-

quidem possibile est. Sicut ~~Eteocles~~ Eteocles seruum obiur-
 gat, multa sciscitantem de bello. Et respondet

seruus: Taceo, & patiens feram quod est fatale.

Hæc plerumq; est uox populi ignorantis fontes ne-
 gociorum, qui hac excusatione contentus sit, quod
 regula perspicua obtemperandum sit.

Ac

PHILOS. MORALIS

Ac sapiens antiquitas benè consuluit communi

ni paci, & conscientijs possidentium, quia in compositionibus sanxit obliuionē iniuriarum.

Vtrinque consensit, ne possessores ex occupatis fundis excuterentur. Ita addiderunt in compositionib.

ἔχοντες ἢ ἔχουσι. *ἔχοντες ἢ ἔχουσι*

Sed Senatus Romæ decretum fecit Iulio interfecto, & olim Attica ciuitas, recuperata à Thrasibulo.

Hæc decreta & paci proderant, & ostendebant conscientijs ista compositione postea res occupatas iustè retineri.

VTRVM PRÆSCRIPTIO

ne acquiratur dominium, & an coram Deo iustè teneantur res, quarum dominium sumus præscriptione?

Respondeo: Cum dominia varijs occasionibus transferantur, uel bellis, uel contractibus, uel fortuitis occupationibus concessis, nec semper causæ sint perspicuæ, quomodo prima translatio facta sit, lex consulit paci, ut sit finis litium, et sanxit certum tempus, intra quod si non sit repetitio, postea non dat actionem, & affirmat hunc possessorem bonæ fidei & longi temporis, uerè esse dominum, & non excutiendum esse.

Hinc

ex iudicium

Hinc nomen est ^{beneficium longi anni} ~~Prescriptio~~, ~~Græcis ἀποδοσις~~ ~~quæ~~, quia legibus prefinitum est tempus, intra quod fieri debet repetitio. Vt cum ille dixisset, tantum se terræ uendere, quantum includi in pellem tauri posset, iste postea secta pelle tauri, magnam regionem occupauit. Successerunt posterius, quæstio est, an iustè teneant?

Deniq; maxima pars hominum dubitaret, an iustè res suas possideret, si procul quærenda essent causæ translationis. Ideo sapienter sancita est præscriptio, & constitutum, ne procul quærantur causæ, sed ut legem & nostram conscientiam aspiciamus.

Axioma

Et hîc primùm regula tenenda est: Quod cuiq; attribuit lex, uera a autoritate condita id iustè tenet, etiam Deo approbante: quia Deus approbat politicas ordinationes probabili ratione factas. Itaq; coram Deo bona conscientia iustè possides tuam tu nicam, etiamsi non scis, quomodo lana ad eum peruenerit, qui fecit pannum.

Hæc doctrina & consolatio bonis mentibus necessaria est, quæ si ignota esset, conscientia magnis dubitationibus excruciantur.

*Objectiones
Solutio*

Sed dicet aliquis: Quomodo potest mihi res aliena attribui, non assentiente domino? Respon-
deo: Cum priuatus dominus suas res negligit, lex fit

fit talium rerum dominus, sicut Deus inquit, Terra mea est. Cum igitur lex sciat, oportere finem esse litium, & singulos scire oportere, an suarum rerum domini sint, & iusti possessores, consulit communi paci & conscientie possidentium. Alioquin enim quisquis uellet qualicumque prætenu turbaret ueterem possessorem, ut tamen sepe fieri uidemus. Hæc cum ita lex sanxit, Deus approbat, & non dubium est præscriptione & acquiri dominia, & res iuste possideri bona conscientia.

*ex hoc dedit in
summo dedit p
Dni est terra*

DE METIS PRÆSCRIPTIONIS.

scriptiois.

Sed leges scriptæ circundant metas præscriptioni, ubi ualeat, quæ si uiolentur, non rectè accommodatur nomē præscriptionis. Ut si quis alterius uxorem, etiam ignorans habeat, nequaquam excusare scelus nomine præscriptionis potest. Usitatum est autem in aliquibus malis consuetudine & diuturnitate temporis excusare peccata, ut nunc multi excusant profanationes Missæ, & alios uiciosos cultus. Sed æterna & immota regula tenenda est: Peccata non excusat diuturnitas temporis, ut Ezechielis 20. dicitur, In præceptis patrum uestrorum nolite ambulare. Ergo Dominus Deus uester,

*per leges præscriptio a la
for, Germanice, boiung,
logib. profanation
tempus, intra qu
fibi debet expon
videtur in Xto. 2.
capit. 4. capit
Galatas*

*Aphorismi
Tera uerba et
uoluntate inuicem*

In præ

In præceptis meis ambulate.

Conditio
Præscriptio
quatuor.

Sciendum est igitur de Præscriptione, conditio-
nes quatuor tenendas esse.

Prima, ut res talis sit, quæ teneri præscriptio-
ne possit, quia peccata, res furtivæ, res attributæ
ministerio Evangelij, nec teneri præscriptione pos-
sunt, nec acquiri.

Secunda conditio, ut sit iustus titulus, uide-
licet successio in hæreditate, uel emptio, quæ sit
bona conscientia: uel donatio, ut emens pannum
à Mercatore sine dolo, statuat se uerè dominum
fieri, & hæc dominiū & hanc possessionem à Deo
approbari.

Tertia conditio, B O N A F I D E S, id est
bona conscientia. Esi autem hæc conditio corre-
latiua secundæ esse uidetur, cum titulus iustus est,
potest possessor habere bonam conscientiam, sed
tamen hæc restrictio complectitur & aliam, ui-
delicet, ne in emente sit dolo. Possset enim emens
scire, rem esse furtiuam aut sacram, nesciente
uenditore. Honestissimè igitur dictum est, ad præ-
scriptionem requiri bonam fidem, id est, bonam
conscientiam, ne quid dolo agatur, & ne sit
affectata ignorantia. Nam particula bona fi-
des, excludit multiplicia sophismata, sicut anti-
quum dictum: Inter bonos bene agier. Item: In

Bona fides:

Contractibus bonæ fidei, quædam præstanda esse,
quæ non sunt nuncupata lingua.

Quarta conditio, est possessionis continuatio,
sine interruptione legitima. Ut res mobilis trienn-
nio sine interpellatione legitima possessa sit. Res
immota triginta annis sine legitima interpellatione
possessa sit. *Tit. de hæc longis. l. 1. §. 1.*

Quamquam autem, ut fit in negocijs uolunta-
tum, quæ flexibilia sunt, multa subtiliter in hac
materia disputantur, tamen his fontibus conside-
ratis, præcipuæ quæstiones, duarum consideratio
in communi uita necessaria est, iudicari pos-

sunt, Et unusquisq; Deo gratias agat,

quòd scit, quare bona conscientia

et Deo approbante suas res te-

neat, quia Deus has legi-

timas ordinationes

approbat.

FINIS.



N PHILIP,

PHILIPPI

MELANTHONIS ENAR

RATIONES, IN PRIMVM,

Secundum, Tertium & Quintum Librum Ethicorum Aristotelis: ad clarissimum uirum,

dominũ Arnoldum Burenium.



Calūniatores
artium.

Vlti famam ingenij & sapientiæ omnibus ætatibus uituperatione artium aucupati sunt, ut Aristophanes exagitat non Socratem tantũ contemplantem nubes, sed etiam Metonem, qui anni rationem Atheniensibus emendauit, ac ætate aiquantulum antecessit Socrate. Postea uerò Arcesilas & alij multi, impudenter etiã mathematica inuita, quæ uocantur *καυαί ευνουσιαι*, labefactare conati sunt. Sed multò plausibilior fuit sēper uituperatio huius partis philosophiæ, quam uocant

cāt Ethicen, Hanc enim multī com-
 menticiam esse dixerūt, & errorum
 plenam, quia nullę sint de moribus
 firmę demonstrationes, Nā si quid
 certi inueniri potest, unde sunt tam
 multa dissidia sectarum? cur Plato
 ipse dicit, eerni summum bonū, ut
 simulachra uultuum nostrorum in
 aquis, non satis expressa, aut firma,
 sed motis aquis assidue fugientia?
 Deinde etiā si est aliqua doctrina,
 quid prodest uitę, cum ferē omnes
 homines magis naturę suę impetu,
 quā doctrina & sapientia regan-
 tur? Placidi sunt Lælius, Atticus,
 & similes, quia minus habent bilis
 adustę. Torui, immites, inquieti,
 Cleon, Cato, & aliī, qui abundant
 & atra & adusta bile. Piscator ap-
 pud Plautum queritur, non flecti
 mores populi ad uirtutē bonis sen-
 tentiis, quę in scēna recitantur, in-
 quiens:

Ethices uirtu-
 peratores.

philippus magon
 franc de l'acad
 de philo

Dr Chron
 Aristophanes
 in Syllabus
 V. Sc. Eras. cin
 3. c. 6. p. 179

*Spectaui ego pridem comicos ad iustum modum
Sapienter dicta dicere, atq; ijs plaudier,
Cum illos sapientes mores monstrabant populo.
Sed cum inde suam quisq; ibant diuersi domum,
Nullus erat illo pacto, ut illi iusserant.*

Si non mouent animos illæ miri-
ficæ imagines uitæ, quæ tum in Co-
mœdijs, tū in tragœdijs proponun-
tur: imò si non frenant hominū fu-
rores atrocissimæ legum publica-
rum minæ, & supplicia, & ingentes
ærumnæ, quæ scelera fatali, hoc est,
certa & diuina lege comitātur: quid
proficerent hæ dulces et uenustæ di-
sputationes philosophorū? Si Ca-
tilinam mouētem seditionem, non
mouerunt exempla tam multa alio-
rum, qui motis seditionibus in me-
lioribus causis, tragicos exitus ha-
buerunt, ut Gracchorum, Fuluī,
Seturnini, Marij: quid quæso apud
cum hic noster libellus proficeret,
disputans suauiter, non conturban-
dam

dam esse proportionem geometricam inter ciues ? dandū Senatui et Consulibus suum locū? Huius proportionis conseruationem & iusticiam esse, & neruum humane societatis & pacis ? Quid si etiam accederet incuruus & sequalibus senex, Iro similis, ac in mensa aut pariete dispositos ordine numeros pingere, ut fit in scholis ? Num magis expauesceret Catilina conspectis his figuris, quàm cū uidit confusis uigilantiam, & legionibus quinque munitam Italiam, quarum duces firmissimi erant, & adiuncti Ciceroni consuli ? Hęc similia multa cōtra hanc philosophiam de moribus sepe dicuntur ab ijs, qui libenter frenos hominum cupiditatibus laxant. Ad quæ etsi uerā respondere, nobis præsertim in ecclesia facile est, tamen in hoc argumento mala causa, & perniciofa oratio multo

N iij plauz

*Disidium mē
tis & cupiditatis
atum.*

plausibilior est. Quod eò fit, quia magnū disidiū est in homine mentis & cupiditatum, quæ uincula & carcerem ægrè patiuntur, & mentis iudicio audacissimè reclamant. Id disidium unde ortum sit, non ignoranti, qui ecclesię doctrinam & audiuerunt, & amplectuntur. Deplo- rare autē magnitudinem eius mali bonę mētes solent, intuētes & iram Dei, & horrendas hominum calamitates, quæ ab illa domestica discordia naturæ hominis oriuntur. Nec ullius tanta est eloquentia, ut hunc dolorē oratione exhaurire, & satis exprimere possit. Lachrymās igitur fateor, nec his blaudissimis disputationib. Ethices, nec seuera legum uoce, nec atrocium suppli- ciorum spectaculis, errantes cupi- ditates semper intra metas retrahi. Quid igitur? Est ne doctrina com- mētitia, & incerta? deinde si qua est uera

uera doctrina, est ne inutilis ? Imò
 contumelia est aduersus deum, lu-
 cem discernentē honesta & turpia,
 inditam mentibus nostris diuini-
 tus, seu principia practica et demon-
 strationes practicas uelle delere, sub
 lata certitudine. Non dicas falsum
 testimonium, inquit uox diuina:
 Non delectemur corruptelis uerita-
 tis, nec quæramus præstigias ad eã
 eludendã. Est omnino uera aliqua *Aliqua doctri-*
 doctrina, & certa de moribus, ex *na de moribus*
 tructa ex illa luce, diuinitus insita *certa.*
 humanis mentibus, seu ex legibus
 naturæ. Ut mens ipsa sua luce cer-
 nit hanc propositionem ueram, cer-
 tam, & immotam esse, Bis quatuor
 sunt octo: sic uera, certa, et immota
 est hæc sententia: Adulteriũ est tur-
 pe & uitandum. Ac de fonte & cer-
 titudine doctrinæ, & de sectarum
 dijudicatione, sæpe in his commen-
 tarijs dicitur.

N iij Nunc

*Utilitas ethi-
ces.*

Nuncuerò & de utilitate breuiter dicam. Scimus, Deum uelle genus humanum disciplina domestica & ciuili, Legibus, & suppliciorũ metu regi, ut multa dicta cœlestia testantur. Cum igitur consiliũ Dei nõ sit prorsus inutile, fatendum est aliquid ualere hanc doctrinam, quę disciplinæ pars est, & fons honestarum legum. Non sit autem natura distorta, cui proponitur, et uiuat nõ Cyclopico more sine freno, sine legum, religionum, & hominũ reuerentia, sed uersetur inter homines ciuilia officia colentes, inuitetur exemplis honestis, metuat pœnas, adsuescat ad ciuilem uitæ consuetudinem. Etsi autem sepe, propter naturę imbecillitatem, cupiditatũ flammæ uincunt, sepe diabolus impellit animos, ne recto iudicio obtemperant, tamen aliquid in uita communi loci est disciplinæ, ac addam amplius,

plius plurimū ualere diligentiam,
 & hanc ipsam doctrinam adfirmo,
 cum accedunt agnitio & inuocatio
 filij dei. Hic uero genera doctrinæ
 rectè discernenda sunt, Legis disci-
 plina, & Euangelium, qua de re sæ-
 pe aliàs dictum est. Nec raro mihi
 in mentem uenit, cum de legis uti-
 litate dicitur, imaginis, quæ in E-
 uangelica historia extat de Syco-
 moro. Significat enim Sycomor-
 us populum Legis. Eius autem
 arboris fructus non maturescunt,
 nisi ferro scalpantur, & oleum in-
 fundatur, id est, legis doctrina ita
 prodest auditoribus, si castigentur,
 & tamē oleo, id est, Euangelio con-
 spergantur, id est, si accedant agni-
 tio & inuocatio Christi. Cum legi-
 mus in mentibus nostris sententias
 à Deo inscriptas de moribus, cū uo-
 cem Dei concionantis de Sina au-
 dimus, ipsum legis autorē primum

*Sycomorus in
 Euangelio.*

intueamur, & cogitantes imbecillitatem nostram, & diaboli insidias, petamus, ut Deus æternus pater Domini nostri Iesu Christi, propter filium mediatorem nos recipiat, & adiuuet, sicut filius promisit, inquitens: Quanto magis pater uester cœlestis dabit spiritum sanctum petentibus? Et quidem seuerè præcipit, ut hoc tantū munus petamus, cum ait: Petite & accipietis. Hæc de utilitate breuiter uisum est dicere. Nam de uniuersa disciplina sæpe aliàs à nobis dictum est.

Quòd uero studijs & ad formandum iudicium profuit inspexisse has Aristotelicas disputatiões, inde animaduerti potest, quòd necesse est in Ecclesia perspicuè discerni Philosophiam & Euangelium. At nō poterunt discrimē illustrare hi, qui non didicerunt utrūq; doctrinæ genus: Propterea sæpe non modo in foro, sed

*Aristotelicarū
disputatiōnum
utilitas.*

sed etiam in Ecclesia dicendum est
 de aliqua Legis parte de uirtutum
 ciuiliū definitionibus aut mem-
 bris. Hinc autem exemplū metho-
 di sumi potest, cum talis materia ex-
 plicanda est. Propter has utilitates
 Aristotelis Ethica in manib. schola-
 sticorū uersari prodest, quæ, ut à ru-
 diorib. & tyronibus facilius intelli-
 gatur, annotationes alicubi ad textum
 in libris præcipuis adieci, quæ
 & ipsæ interdū ostendent usum har-
 rum tenuium disputationum. Ideo
 autem Latinam uersionem nullam
 addidi, quòd malim Græcos fontes
 legi, propter multas causas. Nam
 & sentētia natīua facilius cognosci
 potest ab ijs, quibus græca lectio fit
 familiaris: & qui non tenent nati-
 uam sententiam, ipsi sibi nouum, et
 dilutū philosophiæ genus fingunt,
 ac miscent absurdas sentētias, & ab-
 horrentes à sanis iudicijs in hac cō-
 muni

*Cur uersionē
 omiserit Ethicorum.*

muni uita. Vt autem magnū orna-
 mentum est, & uitæ humanæ & Ec-
 clesiæ, philosophia, cum rectè, eru-
 ditè, sobriè, & moderatè traditur,
 ita pestis est, & corruptela iudicio-
 rum, cū pro philosophia instillatur
 animis confusio opinionum uera-
 rum & falsarum, & accersitur stu-
 diū absurda defendendi uerborum
 præstigijs, ut alij Epicuræos furo-
 res, alij Stoica deliramenta, alij alias
 portentosas opiniones tueri conan-
 tur. Talis cōsuetudo parit sycophā-
 tas, artium & uitæ conturbatores.
 Dialectus adhibeatur opinionum,
 & cum uera deprehensa sunt, mo-
 dus sit disputationum. In omni uis-
 ta præceptum illud grauissimum a-
 memus, quod apud Plautum reci-
 tat meretricula, quæ & ipsa Aristo-
 telico more mediocritatē optimam
 esse statuit, inquiens: Hoc satius
 est. Satis est, quod satis est. Vsus au-
 tem

tem uitæ multis disputatiõibus ad
 det lucem , Scio has operas scholaſ
 fticas & hoc genus enarrationum
 fastidiri à multis . Sed reuera hæc
 puerilis doctrina utilis est, ut ita di
 cam , *χρηστωγία* ad maximarum res
 rum explicationē. Ideo suumhorta
 tor omnibus bonis ingenijs, ut hæc
 Aristotelica legant, ament, propius
 cõsiderent, eoq̃ tibi Arnolde erudi
 tissime hanc lucubrationē dedican
 dam esse censui, quòd cum sciam te
 his Aristotelicis libris delectari, ex
 emplo tuo multos ad horum libroꝝ
 lectiõnem inuitari cupio . Etsi
 autem in hoc cõmentariolo multa
 sunt, quæ fastidiosus lector asperna
 bitur, tamẽ iudico bonam operam
 nauatam esse in enarratione quinti
 libri de Iusticia . Me adolescentem,
 ipsum Iusticiæ nomen sæpe inuitas
 uit, ut quid de uirtute pulcherrima
 & rectrice uitę, dixisset Aristoteles,
 cognos

cognoscere cuperem. Et ingrediētī
 uestibulū operis, primæ partitiōes,
 quę res magnas proponunt, medio
 criter blandiuntur. Hæ cupiditatē
 meam incendebant. Sed paululum
 progressus, hærebam uelut in luto,
 fontes nesciebā unde has proportio
 num accōmodationes sumpsit Ari
 stoteles, quæ sunt apud Platonem,
 ideo & cōsilium & sententiam non
 satis perspicere poteram. Nec inter
 pretes habebamus, qui aut Platōis
 libros attigissent, aut ita exculti fu
 issent literis & uitæ communis con
 sideratione, ut Aristotelis cōsilium
 nobis exponere possēt. Sæpe igitur
 stomachabar ipse mecum, ac doles
 bā, non posse nos in hanc præcipu
 am partem libri Aristotelici, tanquā
 uetustate spinis iam obsitam, pene
 trare. Sed postea animaduerti accō
 modationem illam proportionum
 ex sexto libro Platonis de legib. ex
 tructam

*Proportionū
 similitudo ex
 Platone.*

tructam esse, quo in loco Plato qua
 si digito intēto in hanc Aristotelis
 narrationem monstraret consilium
 & eius sententiam, ut in commenta
 rio recensui. Nūc discussa caligine,
 quantum possumus, bona ingenia
 ad hanc lectiōnem inuitemus. Ne
 minem opinor tam ferum esse quin
 degustata dulcedine harū disputa
 tionum initio, postea totas exhauri
 re cupiat. Sed polliceor studiosis nō
 tantum iucundam fore hanc lectiō
 nem, sed etiam ualde utilē in expli
 catione multarum cōtrouersiarum
 theologicarum & forensium. Hac
 tanta utilitate si qui nō mouentur,
 rigidiores sunt asperrimis, & nullo
 æuo motis scopulis in mari stantibus,
 quanquam assiduis fluctibus
 tunduntur. Etsi Astream poetæ di
 cunt terris expulsam esse, tamē scia
 mus, Dei uocem de iusticia concio
 nantem, nec deleri nec opprimi pos
 se. Et

se, Et hanc, etsi multi furenter contemnunt, tamen semper audiet Ecclesia, quo in cœtu si uolumus esse, ut debemus, discamus ea, quæ uox diuina de iusticia sonat, & conferamus genera doctrinarum. Te quidem Arnolde scio non solum doctrinæ, sed etiam iusticiæ amore, has quasi picturas pulcherrimæ uirtutis libenter considerare. Et quia de iusticia dissero, dedi operam, ut iusta, uera, & discētibus utilia dicerem, si quid uero alicubi desideratur, faciamus hæc iusticiæ officia inter nos honestissima, amici moneant errantem, ego admonitus, libenter errata corrigam. Nec uerò sycophantias iniustorum moror, qui uera & rectè dicta liuore & morbo animi, calūnijs deprauant, nec docent meliora. Bene uale carissime Arnolde.

Mense Februario,

Anno. 1545.

In pris

PHILIPPI

MELANTHONIS IN

LIBRVM PRIMVM ETHI-

corum Aristotelis, Enar-
ratio.

V TILITATES PHILO-

sophiæ Moralis.



TILIS EST COLLA-
tio cum Euangelio & lege Dei, ac
illustrat genera doctrinæ. Tenendū
enim est discrimen legis & Euange-

lij, & sciendum Ethicam doctrinam, esse partem le-
gis diuinæ, de ciuilibus moribus.

Secunda, quia Ethica doctrinæ pars est le-
gis naturæ, & quia Deus uult legem naturæ cogno-
sci, certè hæc disputationes profunt, quæ per signa
& demonstrationes, colligunt leges naturæ, & or-
dinem monstrant.

Tertia, cum uelit Deus legibus Magistratum
regi ciuiles mores etiam hæc doctrinam approbat,
quæ legum fons est.

○ Quarta

Quarta, Cum discunt homines erudita ratione metiri officia, fiunt mores mitiores.

Quinta hæc disputationes sunt exēpla methodi

Sexta, Etiam in Ecclesia in disputationibus de ciuilibus officijs et moribus, multa sumuntur ex hac doctrina, uidelicet ex lege naturæ, ut cūm de contractibus, de officijs Magistratum, de uirtutibus plerisque, de legibus humanis disseritur. Et maior dexteritate explicare tales materias possunt, qui recte instituti sunt in tali Philosophia.

Septima, ~~Plurimum refert tenere discrimina uirtutum, affectuum, temperamentorum, inclinationum, habituum.~~

Octaua, In dicendo & scribendo hæc doctrina suppeditat multa egregia lumina. Sæpe enim incurrunr negocia in locos huius artis.

Nona, Utile est obseruare, quæ noticiæ nobis cum nascantur, ut, numerorum, mensurarum, ordinis: sed multò præstantiores sunt noticiæ morales, quæ monstrant Deum, & ostendunt discrimen honestorum & turpium.

Decima, Et harum noticiarum consideratio admonet nos, ex quanta dignitate deciderint homines. ~~Transfuderat Deus imaginem suam, id est, noticiam Dei, & discrimen honestorum & turpiū in mentes humanas tanquam in speculum, & fulsissent hæc nos~~

Imago Dei.

in
pent. col.
3.

hæ noticiæ multò clarius, & uoluntas flagrasset a more Dei, & omnibus uirtutibus ornata fuisset, si natura hominum mansisset incorrupta. Nunc uerò sunt obscuræ noticiæ: manent tamen, & sunt testimonia, quòd sit Deus, & quòd sit prouidentia, etiam si corda non obtemperant.

Vndecima, Ergo hæc consideratio legis nature in mente hominis euidens testimoniũ est, q̄ monet esse Deum, et esse prouidentia. Quare cõfirmat pijs opinionones in his, qui rectè instituti sunt.

Duodecima, eò etiam testificatur de doctrina religionis, quia philosophia cernit infirmitatem in hominis natura, & fatetur se causam tantæ calamitatis non uidere. Ideo cum diuina doctrina causam ostendit, & offert remedia, agnoscendum est superius doctrinæ genus.

Decimatertia, una est uera Philosophia, quæ intra metas demonstrationum uersatur, nec ludit sophismatib. Ac Aristoteles, cū sit amans Methodi, plerq; rectius dicit quàm ceteri Philosophi. Magna est autè utilitas uidere, ubi deerrent sectæ. Hæc collatio magis illustrat legẽ nature, & clarius ostendit morbos humanos. Deniq; Cyclopica stoliditas et arrogantia est, aspernari doctrinã hæc, quæ legũ et historiarũ hinc est, ac splendidissimũ ornamentum eloquentiæ, et regula plurimarum actionũ in uita.

Commendatio
philos. moralis

De textu.

Ethices uerum
initium.

Initium ducitur è cōmunissimā sententiā de Fi-
nib. Quod ut cuiusq; naturæ, ita hominis sit
aliquis finis. Hoc uerū initiū est philosophiæ
moralis. Nam Physica quærit ceteras causas homi-
nis, Philosophia moralis quærit finem, & monstrat
iter ad illum finem, quatenus & ipsa finem agnos-
uit: Ita ex Physica oriuntur disputationes Philo-
sophiæ moralis, obseruent igitur studiosi ordinem
propositionum. Primum, ait esse aliquem finem:
deinde applicat, oportere esse aliquem ultimum fi-
nem, in quo natura acquiescat: Postea docet hunc
finem esse actionem uirtutis. Tandem de finit uirtu-
tem, & enumerat species & affinia. Hic Dialēcti-
cus ordo obseruandus est.

CAPVT PRIMVM.

Actionū genera In primo capite ait esse aliquem finem. Qui cum
sit actio, discernit actiones. Quædam sunt effecti-
ones, post quas reliquum est opus, ut edificatio,
quæ sequitur domus. Aliæ dicuntur propriè actio-
nes, post quas non manet reliqua manufacta, ut ita
dicam, moles, ut bellè, sobriè castè uiuere. Tertiò
aliij fines et aliæ artes sunt angustiores, & seruiunt
potio-

potioribus, ut ars equestris seruit arti imperato-
riae. Nam imperatoria multò plura complectitur.
Ars forensis seruit politicae: Nam politica comple-
ctitur forenses & senatoriam. Finis Ethica, uide-
licet, bene & beatè uiuere, complectitur omnium
aliarum fines. Ideo hanc uocat Architectonicam,
id est, gubernatricem & principalem artem, ut si
quis dicat, religionem esse architectonicam iuris.
Hæc sunt exilia initia, nec affingendæ sunt aliæ quæ-
stiones. Sed ut in Geometricis initia sunt perspi-
cua, ita hinc nihil est obscuritatis. Ordo tamen pro-
positionum obseruetur, & sciant studiosi primum
hunc aditum ex physicis oriri, quæ docent quatuor
esse cuiuslibet naturæ causas. Querunt igitur ad
quem finem, siue ad quem præcipuum usum homi-
nes nascantur.

Ethica archite-
ctonica.

CAPVT SECVNDVM.

Secundi capitis propositio est: Necessè est ali-
quem esse extremum & ultimum finem ho-
minis, quem præcipuè oportet expeti, nec
contra eum quicquam agi, & eas actiones suscipi,
quæ ad illum finem quadrant. Hæc cum ita commu-
niter dicuntur, subobscura sunt. Sed cum causæ in-
uestigantur, & communis uita inspicitur, & exem-

Et unus extre-
mus finis.

pla adduntur, aliquid lucis accedit. Medico finis est sanitas humani corporis. Hunc finem præcipuè expetit, & molitur ea, quibus defenditur aut restituitur sanitas. Ita ultimus gradus bonorum, seu finis semper in conspectu esse debet, ut consilia & actiones gubernet. Postea uerò de fine hominis nomine dicitur, quem Aristoteles constituit esse beatitudinem, quam interpretatur actionem uirtutis. Lex diuina constituit finem, agnoscere Deum, et obedire Deo, ut suo loco dicitur. Hi fines sunt metæ, à quibus non discedendum est in actionibus, & ex hac regula iudicium sumitur de actionibus. Rectè fecit Regulus, quòd ad supplicium redire maluit, quàm datam fidem fallere. Rectè fecit Ioseph, quòd periculum fame & uita adire maluit, quàm adulterium committere.

Hæc copiose describi possunt, & sæpe ex hoc fonte sumitur splendida oratio. Igitur locus obseruandus est, qui hic breuiter, & nudè proponitur. Sed cum illustratur oratione, fit conspectior. Idq; infra fiet, ubi monebimus quid intersit inter Aristotelis dicta, & cœlestem doctrinam de fine hominis. Monebimus item singula præcepta, eruta demonstratione, esse leges naturæ & diuinas.

Secundo, quod hîc ait Aristoteles: finem hominis perti-

nis pertinere ad politicam doctrinam, seu sapientiam Politicam: Phrasis est ex Platone sumpta, nec intelligatur Politica tantum de administratione Magistratuum, sicut infra nomine Politices utitur Aristoteles in libris Politicorum. Hic uero more Platonicis loquitur, qui in genere Politicam uocat communem quandam doctrinam, quæ alioqui uocatur generali nomine Practica, quæ uidelicet efficit honestos uiros, bonos ciues & gubernatores. Et querit Plato, an hanc tradunt oratores aut Philosophi.

Ethica & finis
hominis cadit
sub politicam

Politica quid a

Aristoteles hoc loco admonet hanc ipsam Ethicam uerè esse eam Politicam, seu Practicam, quæ principaliter priuatos mores, & publica officia regit, & attribuit Philosophis hanc doctrinam, sicut Plato, ac partes facit gubernationem priuatorum morum, senatoriam sapientiam, forensam artem.

Omnium enim harum partium actiones referende sunt ad ultimum finem, ne quid contra uirtutem fiat. Ideo hæc doctrina Ethica, communis est, seu superior, & finis præstantior sine singularum inferiorum artium. Ars igitur, quæ de hoc fine concionatur, uerè est illa uetus Politica, quam Prodicus, Gorgias, Cicero, oratoribus attribuebant. Plato & alij Philosophi uindicarunt Philosophis. Hoc certamen breuiter hic attigit Aristoteles.

Tertium Caput est admonitio obiter adiecta de certitudine doctrinæ moralis, uidelicet, quo non sint ubiq; flagitandæ demonstratio- nes, ut in Geometricis. Quanquam enim fontes ha- bent aliquas demonstrationes, ut ars medicorum, ta- men postea multa præcepta tantum nituntur uerifi- milibus argumentis. Et hac diligentia opus est stu- diosis in omnibus disciplinis, ut quærant demonstra- tiones quantum fieri potest, & discernant certa ab incertis. Porro ut sunt principia, quæ gubernant speculabilia, Vt omnes lineæ ductæ à centro ad cir- cumferentiam eiusdem circuli sunt æquales. Ita sunt principia moralia, quæ gubernant uitæ actio- nes: Vt, homo nascitur ad ciuilem societatem, & hanc tueri debet.

Sed quæstio est, qui fiat, ut maior existimetur cer- titudo esse spectabilium quàm moralium. Omnes magis huic propositioni assentiuntur: Bis quatuor sunt octo, quàm his, Pacta sunt seruanda, Mendacium fugiendum est, Adulterium uitandum est. Respondeo: Bona mens sciat parem esse certitu- dinem principiorum speculabilium, & practico- rum. Tam oportuit assentiri his propositionibus: Deus est timendus. Adulterium est uitandum, quàm

Par certitudo
theoricorum &
practicorum.

quàm huic: Bis quatuor sunt octo. Quòd autem uidentur Practica flexibilia, fit propter morbum originis.

Retinemus noticias utcunq;, sed cor non obtemperat. Ideo rapitur uoluntas diuersis affectibus, ne tam firma sit assensio, sicut in speculabilibus, ut quotidie experimur ad affectibus impediri uera iudicia. Cum autem ingeniosi homines nescientes causam humane infirmitatis, uiderent morum humanorum dissimilitudinem, uiderent alicubi manifesta uitia probari, ut Aegyptij ducebant sorores, Scythæ mactabant senes parentes, uiderent item multis uirtutem exitiò esse, quærebant, utrum Virtus reipsa & natura bonum sit, an opinione.

Sed ut antè dixi, certa esse principia speculabilia, sic uerissimum est, certa esse principia practica, & multas esse demonstrationes practicas. Hinc uetus est illud Euripidis: ἀεχρὸν τὸ ἀεχρὸν καὶ μὴ δλοκῆ, καὶ μὴ δλοκῆ.

Quòd autem flexibilia sunt practica, & facile contra iudicium mentis uitiosi mores recipiuntur, causam præcipuam monstrat sola doctrina diuinitus tradita quæ concionatur de morbo originis, de imbecillitate humani cordis, et potentia Diaboli. Hæc mala rapiunt mentem, ne sic assentiatur practicis, ut assentimur speculabilibus. Estq; hoc lo

Doctrina diuina
na.

co apud Aristotelem diligenter obseruanda hæc
 questio, qui fiat, ut practica flexibilia sint specu-
 labilibus: & an practica habeant demonstrationes,
 an uirtus reipsa & naturæ ordinatione bonum sit?

CAPVT QVARTVM.

Hic credit ad principale negotium, ut autem
 à communissimis sententijs exorsus est.
 Ita progrediens, iam illum finem hominis,
 quem querit, nominat, ac nominat tantum, nondum
 rem definit. Dicit enim finem hominis uocari, &
 esse beatitudinem. Sed quæ res sit, quæ efficiat uerè
 beatos, hoc est, quid sit ultimum, in quo acquiescat ho-
 minis appetitio, hac de re semper magna est, & erit
 opinionum uarietas. Mirum est autem homines ui-
 dere fines aliarum rerum, ut, frugum, herbarum,
 Armentorum, domesticum uerò finem suæ naturæ non
 agnoscere. Imò uerò maximè in conspectu propri-
 us finis esse debebat. Ac impossibile est hominis na-
 turam ita conditam esse, ut, cum sciat alienos fines,
 suum ignoret. Falsisset igitur illustris noticia de fi-
 ne, si hominis natura mansisset integra. Manet au-
 tem nunc quoque ea noticia, tametsi obscurior, & ac-
 cedit affectuum contumacia, quæ facit, ut minus ex-
 tent, emineant, aut conspiciantur notitiæ, alioqui
 obscuræ.

Homo suum fi-
 nē minus uidet.

obscuræ. Mens enim monstrat finem esse, Deo obedire, & eum celebrare, ut infra copiosius dicitur. In his materijs animaduerti potest prodisse collationem Ethicæ & doctrinæ Christianæ. Monstrat enim doctrina Christiana causas, cur hos locos Philosophia non satis explicet, seu cur humanæ mentes de fine dubitent. Et Philosophiæ obscuritas in his materijs significat alio genere doctrinæ perfectiore opus esse. In fine rursus inserit memorabile præceptum, quòd uia docendi duplex sit, aut à prioribus iter est ad posteriora, aut e contra.

Doctrina Christiana philosophiã explicat.

Duplex Methodus,

Vt imur autem sæpe in omnibus disciplinis utraque uia, sed sæpius à posterioribus doctrinæ inchoantur. Quia primum affectus & sensibilia se offerunt humanæ cognitioni. Hæc ex Dialecticis satis intelligi possunt.

Est autem duplex docendi uia, altera, cum nuda præcepta sine causis traduntur. Vt, Medicus tradit præceptum laboranti febribus non esse bibendum uinum. Talia nuda præcepta uocantur τὸ ὄτι, id est, quod ita sit. Sic tradunt præcepta sine causis, Decalogus, Hesiodus, Phocylides.

τὸ ὄτι.

Altera uia est, cum adduntur causæ, quam uocant δι' ὄτι, id est, propter quod. Monet autem Aristoteles principio tradendum esse τὸ ὄτι, & confirmandum assuefactione, sicut fit in institutione puerorum.

τὸ δι' ὄτι.

orum.

rorum . Nam omnes prudentes tradunt primum
nuda & communia præcepta, & ad hæc adiungunt
honestam disciplinam . Cognitis autem his præcep-
tis, postea prudentiores facile inueniunt causas,
ut, Iuuenis audit cauendas esse mutationes legum,
aut turpe esse fœnus exercere, tenet igitur ὁ ὄντι .
Sed peritior considerat causas . Qui uerò non-
dum norunt causas, interim intueantur animis præ-
cepta, & his obtemperent . Sicut Hesiodus discer-
nit gradus hominum, & iubet imperitos parère le-
gibus, & alijs honestis admonitionibus . In hanc
sententiam appositè citantur uersus, quorum hæc
est sententia .

Qui nullo monitore potest faciendâ uidere,
Quæq; decent, quæq; euentus in fine secundos,
Sunt tandem paritura, suisq; obtemperat ipse
Consilij, mores uera ratione gubernans,
Anteit hic alios uirtute & laudibus omnes .
Sunt alij minus ingenio pleriq; sagaces,
Qui parère tamen curant meliora monenti:
Laudandos inter recte numerantur & isti .
Sed qui nec sapit ipse nec audit recta monentes,
Nec patitur frenos, nec legum uincula curat:
Sed pronus sequitur quo traxit cæca libido:
Hic malus ac odio dignus ducatur, & idem
Accersit pœnas sibi tandem & tristia damna .

Caput

CAPVT. QVINTVM.

D lectum est suprâ, cum in mentibus humanis maximè deberet lucere noticia de fine, tamen propter caliginem & affectuum contumaciam dubitari de fine. Recenset igitur nunc diuersas opiniones. Has ut distribuât aliquo modo, constituit tria uitæ genera, sumens partitionem à ^{Tri: uitæ gene-} communibus hominū exemplis. Magna pars uiuit ^{ra} beluino more, nihil nisi uoluptates quærens: nominat igitur primo loco uoluptuariam. Alij præstantiores uiuunt in gubernatione aut militia: hoc uitæ genus nominat Politicum. Alij suauitate & bonitate doctrinæ moti, omiſſis negocijs imperiorum, & parcius fruentes uoluptatibus, subierunt discendi labores, aut docendi, ut Pythagoras, plato, & similes: hanc uitam uocat contemplatiuam.

Fortassis autem commodius est nominare studiosam. Quanquam autem uariæ opiniones recitantur de fine hominis, tamen pleraq; congruunt re ipsa, ac duæ sunt præcipuæ reuera disſidentes, uidelicet, utrum uoluptas sit finis, an uirtutis actio? Qui sint autem fontes huius controuersiæ, postea dicetur. Nunc monendus est lector in hunc locum inuectam esse disputationem à Monachis de duobus ^{Duo uitæ gene-} uitæ generibus, actiuo & contemplatiuo. Acti- ^{ra Monachorū}

uum uocarunt gubernationem, contemplatiuum intellexerūt ocium in studijs. Ridiculum autem fuit hīc quærere, utrum fit præstantius: ocium enim et si est dulcius tamen actiones anteferendæ sunt. Et qui in actionibus, hoc est, in gubernatione uersantur hos necesse est adiungere studia. Et melius est sumere

Genera uitæ ex
Decalogo.

re genera uitæ ex Decalogo. Primum mandatū pateriter ab omnibus requirit obedientiam erga Deum. Hæc uita debet esse communis omnium: deinde discernuntur uocationes, quarū aliæ seruiunt animæ, aliæ corpori. Alia est gubernatio Ecclesiastica, alia Politica, senatoria seu castrensis, alia œconomica. Ad senatoriam pertinet uita studiosa.

Discere ac docere
sunt actiones.

Habent autem singula genera suam laudem, & exercitia uirtutum egregia, quorum omnium unus communis finis est ut Deo obediamus, singuli in sua uocatione. Et in singulis sunt actiões & afflictiones quæ studium & meditationem requirunt, & dicere ac docere, sunt actiones. Esaias cum docet, habet suas actiones, quas conferens ad communem utilitatem, est iustus ciuis, sicut iustus senator, aut iustus iudex. Idem de discente sentiendum est, & cum ait

Maria & Martha.

Christus: Maria optimam partem eligit non uoluit ociosam esse, sed cognita doctrina, uoluit illam præferri in confessione. Prætulit autē Mariam, et discendi ac docendi actiones, Martha occupationibus

bus

bus, id est, negocijs uitæ corporalis. Et multa significata sunt. Saul angitur animo, excrucietur magis sollicitudinibus, multa molitur, multa parat, ut solet mens humana non ardens fide. Et tamen minus efficit Saul, quàm Dauid. Econtra Dauid non accersens sibi occupationes, sed oblatas in se desuscipiens, magnas res efficit. Significata sunt & alia uicina. Martha multa conans & moliens, significat populum legis. Maria audiens Euangelium, significat alios præstantiores cultus, id est, fidem, & Euangelij confessionem, & militiam multò maiorem militia legis. Hæc breuiter attingi, ut studiosi prudentius iudicent de uulgatis partitionibus generum uitæ.

CAPVT SEXTVM.

Certum est Platonem ubiq; uocare Ideas per Idea quid. perfectam & illustrem noticiam, ut, Appelles habet in animo inclusam pulcherrimã imaginẽ humani corporis. Archimedes imaginẽ αὐτῶν μὲν τῶν motuum cœlestium. Ac de cæteris artificibus eodem modo dici potest. Idem uult, cum hic ait, Ideã boni querendam esse, & hanc magnificis encomijs prædicat, idq; cur faciat, postea intelligi poterit. Admonet, sine doctrina nõ perfectam esse uirtu-

tem

tem. Est igitur Idea boni & hoc loco illustris cognitio, in qua cernitur pulchritudo uirtutum, & firma est assensio animi amplectentis ueritatem, & fontes perspicientis, ciens acres amores uirtutis, ac tantos ut uirtus anteferatur uoluptatibus corporis: Imò ut ipsa uirtute nihil animo dulcius sit.

Bonum uniuersale.

Hæc ita culpata, uocat Plato bonum uniuersale, ut, Scipio uidet quantum decus, quanta pulchritudo sit defensio patriæ, legum, & disciplinæ, contra hostem barbarum, crudelem, impudicum: & firma assensione incitatus, accenditur acerrimo studio rei tantæ suscipiendæ. Estq; ei iudicandum suscipere et perferre hos labores, sicut Achilles interrogatus ab Aiace, quos labores omnium difficillimos pertulisset & responderat, pro amicis: Ac rursus interrogatus, qui labores ei iucundissimi fuissent? dixerat, eosdem fuisse iucundissimos. In tali animo lucet noticia uirtutis magis, quam in cæteris, & acerbis stimulis pectus exuscitat. Hanc ardentem notitiam Plato uocat Ideam boni, ut satis perspicuè suam sententiam in Sexto de repub. & in Philoebo declarat. Nec dubium est, Aristotelem intuentem animo in eos locos, cum hæc scriberet, uoluisse lectori iudicium suum significare. Querat autem aliquis, quid sit absurdi in Platonis sententia, si uerba dextrè accipiantur? Respondeo,

Achillis labores.

Recipis

Reipsa nihil esse absurdi, nec multum à sententia Aristotelis discrepare. Sentit Plato, uirtutes regendas esse uera & solida eruditione, et uituperat eos, qui putabant uulgares & ineruditas opiniones sufficere: ac requirit firmam assensionem, quæ exuiscitat ad recte agendum, & parit in recte factis uoluptatem: hæc coniuncta sensit summum bonum hominis esse. Cumq; non loquatur de ociosa notitia Plato, nec Aristoteles de uirtute, quæ regitur uera doctrina, satis apparet, propemodum sententias congruere.

Sententia Platonis de Idea.

CVR IGITUR REPRAE-
henditur Plato?

Quædam improprie & confuse dicuntur in illa Idea boni. Est autem Aristoteles amans proprii sermonis, quo in docendo uti præcipuè necesse est. Deinde fortassis illa toties repetita querela Platonis displicet Aristoteli, in qua Plato significat, finem hominis non satis notum esse. Cum dixisset in sexto de Repub. maximam ac præcipuam doctrinam esse gubernatori Ideam boni, nec sine ea posse regi ciuitates, addit postea, non posse eam satis perficere. Ac rursus sapientissimè dicit, omnis anima appetit quoddam ultimum bonum, quasi uaticinans ali-

Ultimum bonum non satis perspicitur.

P quod

quod esse: sed tamen nō satis apprehendere potest, nec firmam de eo habere assensionem, & deinde inquit ita cerni, ut uel magnitudines, uel umbræ figurarum in aqua cernuntur.

Aristotelis sententia.

Hæc caligo humana & inconstantia assensionis sæpe à Platone meritò deploratur, etsi causam harum tenebrarum ignorabat. Sed Aristoteles has querelas non magnificat, nec uult homines de fine ambigere, & fortius asseuerat: sentit, non ignotum esse finem hominis, nec notitiã esse finem, sed actionem uirtutis. Deniq; apparet, præcipuè ei displicuisse illam uocem: non posse ornari ciuitates sine illa Idea, cum quidem ipse iudicaret de Idea sermones improprios & confusaneos esse.

Ideæ quales.

Exposui summam disputationis Platonice de Idea boni. Nunc ordine recitabo Aristotelis argumenta, quibus refutat Platonem. Etsi autem non attendenti quò referenda sint, & ignorantiam consilium Aristotelis, uidentur obscura, tamen facile intelliguntur, si quis uiderit hoc agi ab Aristotele, ut improprie & confuse dicta reprehendat. Plato toties dicit, nec uirtutem nec uoluptatem finem esse, sed Ideam boni, quam imaginatur complecti uirtutem & uoluptatem. Deinde, sua quadam grandiloquentia prædicat Ideas, dicit esse perpetuas, nec esse singularium, sed tantum abstractas imagines, ut, fortitudinis

itudinis Ideam dicit esse perfectam non qualis est in Catone uel Cesare. Semper in singularibus aliquid est imperfectonis. In Catone fortitudo propius ad inutilem pertinaciã accedit. In Cesare propius ad temeritatem, seu uiolentiã. Vult igitur Plato suas Ideas esse imagines abstractas, quæ sic sunt perpetuæ, sicuti definitiones à Dialecticis dicuntur esse perpetuæ.

Iam uideamus Aristotelis argumenta. Primum est: Diuersarum specierum non est una communis Idea, ut Leonis & Asini.

Primum Aristotelis argumentum contra Platonem.

Diuersissimæ sunt species bonorum: honestum, utile, suaue.

Non est igitur una Idea boni, continens uirtutem & uoluptatem, ut imaginatur Plato in Philœbo. Maiorem probat Aristoteles ex dicto Platonis, qui ipse negabat Ideas esse, ubi est prius & posterius. Id hic eò accommodat, ut sequens textus ostendit ut significat diuersarum specierum non esse unam Ideam, sicut binarij & ternarij non potest esse una Idea, quia sunt diuersæ species. Vides, reprehendi cõfusè dicta: erat explicatius dicere, uirtus est finis, aut uirtus coniuncta cum uoluptate est finis, quàm fingere communem et uniuersalem Ideam boni conuenientem uirtuti & uoluptati. Talis nulla una notitia aut imago concipi potest, præsertim in hac di-

scordia nostra, in qua pugnat uoluptas cum uirtute. Quare illa Idea est inane uocabulum, cui nulla res subest. Ideo Aristoteles taxat has uerborum præstigijs, quæ non monstrant res certas in communi uita. Idem prorsus uult secundum argumentum, quod quidem à priori nihil opus est diuelli.

Secundum argumentum.

Aequiuoci non est una communis Idea. Bonum æquiuocè dicitur de bono naturali, honesto, utili, suauis. Ergo nequaquam est una communis Idea.

Maior est manifesta. Quia diuersarum specierum diuersæ sunt imagines, ut in præcedenti argumento dictum est. Nec est una notitia, seu definitio, corui & auis, corui & piscis.

Minorem probat. Quia nequaquam est una notitia, seu definitio mentis, quæ est bonum naturale: & uirtutis, quæ est bonum honestum: & pecunie, quæ est bonum utile: & dilationis neruorum, quæ est delectatio in contractu. Ideo inquit, diuersorum bonorum diuersas artes & diuersa prædicamenta esse, quia notitiæ sunt diuersæ. Deinde absurditatem, seu inane uocabulum exagitat. Plato discernit inter speciem abstractam, quæ est perfecta imago, & aliam uulgarem imaginem. Aliud est ei αὐτοῦ ἀνθρώπου, seu αὐτοῦ ἀρετῆ, aliud ἄνθρώπου, seu ἀρετῆ. Quid uoluerit, iam dixi: uult Ideam, ut fortitudinis, esse perfectam imaginem,

non

Αὐτοῦ ἀρετῆ
σοφ.

non qualis est in Catone. Ideo abstractam uocat $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\delta\eta\sigma\iota\sigma\alpha\mu$. Sed Aristoteles deridet affectationem, seu nouitatis, seu subtilitatis inanem, ac ait idem significari his uocibus, $\acute{\alpha}\nu\delta\eta\omega\tau\omicron\varsigma$ & $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\acute{\alpha}\nu\delta\eta\omega\tau\omicron$.

Obiter inferit dictum Pythagoricum, quod antefert Ideæ Platonicae. Deinde redit ad alterum argumentum refutationis. Pythagorei dixerunt summum bonum esse unum quiddam, id magis probat Aristoteles, quàm imaginationem de Idea communi bonorum. Nec dicit, quid uoluerint Pythagorei, nec nos curiose scrutabimur, quia sententiæ Pythagoræ fuerunt uarij inuolucris tectæ. Etsi autem interdū figuris & symbolis omnes ingeniosi delectantur, tamen modus quidam sit, & non sit nimia obscuritas, dogmata sint perspicua, et propriè dicta, et $\acute{\epsilon}\delta\lambda\omicron\upsilon\mu$ & $\tau\omicron\sigma\alpha\phi\epsilon\varsigma$, inquit Euripides: Id est, perspicuitas est generosi animi indicium. Quare fugiamus uerborū latebras, & amemus perspicuitatem, præsertim in docendo. Non dubito autem Pythagoram hac unitate intellexisse Deum, quem sensit esse unicum et summū bonum, causamq; boni, id est, rerum bonarum, sicut definitio sonat, quæ tribuitur Speusippo: Deus est mens æterna, causa boni nature, seu rerum. Vt autem oculis lucem summum bonum esse dicimus, ita menti humanæ summum bonum esse

Pythagoricæ
sententiæ ob-
scuræ.

perspicuitatis Lat.

Vnitatis Pytha-
goræ.
I. Deus.

Dei definitio

Philosophi dicebant, frui Deo, id est, agnoscere Deum, & ei parere. Videbant enim, mentibus humanis insitam esse quandam legis noticiam, quae monstrat esse Deum, unum conditorem rerum, bonum, iustum, vindicem, monstrat item discrimina honestorum, et turpium, docetque Deo in hoc delectu obtemperandum esse approbanti honesta. Talia d'ferebat uetus Philosophia de Deo, & de summo bono. Ideo cum Pythagoras inquit, in ordine bonorum summum esse quiddam, de Deo locutus est. Hunc sensit unicum esse & homines frui suo bono, cum hunc agnoscunt, et ei obtemperant. Haec est legis doctrina, quae aliquo modo naturaliter nota est, quae, quomodo discernenda sit à promissione Euangelij, aliàs dictum est. Alij symbolum Pythagorae ciuilitur intelligunt, unum esse summum bonum, id est, certum, certa ratione circumscriptum, sicut dicitur: Iusticia est constans & perpetua uoluntas, id est, certa et perpetua ratione, seu norma circumscripta, quia uirtutes sunt confusi, & errantes impetus, ut ait Lucretius de amore:

Eluctuat incertis erroribus ardor amantum.

Haec interpretatio symboli satis concinna est, et admonet, ut unum finem, quem ratio praescribit, eligamus, & ut consilia & actiones inter se consentiant, & congruant ad illum finem. Sed haec diligentia rara est.

¶ Vnum certum
& circumscriptum
bonum.

ra est. Scipioni unus finis erat propositus, ut prodesset patriæ. Ideo foris fuit acer, domi modestus. Vnus finis sequendus.

Marius diuersos fines intuebatur, nunc seruebat utilitati publicæ, nunc ambitioni: & uidemus quotidie exempla inconstantie consiliorum in illis, qui non dirigunt uitam ad unam ueram normam, ut Ecebolus in gratiam Constantij ex Ethnico fiebat Christianus. Rursus sub Iuliano Ethnicus scripsit contra Christianos. Deinde sub Valentiniano redijt ad Christianos. Etsi autem hæc interpretatio symboli, taxans uagos impetus, non est absurda, tamen fortassis prior interpretatio de Deo uerior est. Nam uetus Philosophia erat studiosa inuestigatrix Dei, & plura de prouidentia diserebat, quam recentior, ut multa exempla possent recitari. Plato inquit: Ita recte philosophabimur, si Deum, quantum homines assequi possunt, agnosceremus.

Vetus philosophia.

(τοῖς δὲ λεχθεῖσιν)

Redit ad alterum argumentum refutationis, ut longiori enumeratione ostendat, nõ posse una Idea, seu imagine comprehendi diuersas et dissimiles boni species. Estq; hæc summa sententiæ, etiamsi Plato loqueretur tantum de bonis, quæ propter seipsa expetuntur, tamen nec horum Tertium argumentum.

Etiam per se bonorum diuersa idea.

P 4 est una

est una Idea, ut, sapientiæ, uisionis, uoluptatum, honorum. Si enim una esset Idea, oporteret hæc, quæ tamen plurimum differunt, eadem ratione, seu eodem modo dici bona. Sed constat aliter sapientiam, aliter honores dici bonum, quare non est una Idea. Deinde addit, boni appellationem diuersis speciebus competere quadam uicinitate, seu ἐναλογία, hoc est, metaphoricè, ut, uirtus dicitur propriè bonum, quo secundum rectam rationem naturæ conuenit. deinde communicatur appellatio cæteris, quæ hoc bonum adiuuant: uel sunt instrumenta, ut res utiles, pecunia, imperia. Ergo etsi bonum de multis dicitur, tamen id fit quadam metaphora, quæ est æqui uocatio consultò facta, nec est æqui uocatio fortuita. Cæterum facilis & puerilis doctrina est de discrimine æqui uocorum, quorum alia uocat Aristoteles à consilio, id est, consultò facta, ut sunt omnes metaphoræ, ut canis pro animante, & canis pro stella: fasces pro uirgis colligatis, & fasces pro imperio. Alia æqui uoca fortuita uocat à casu, ut pulchus significat nigrum, & significat recens natum, seu uolucrum seu catulum: Iura, de legibus & offis.

Æqui uoca.

Quartum argumentum.

Quartum argumentum refutationis hoc est. In Philosophia quæritur bonum, quod assequi homines non monstrosi, mediocri conatu possunt. Illa Idea boni, seu imago, quam pingit Plato, separatam à singu-

a singularibus, non potest à nobis effici, nec aliunde attrahi, ergo frustra queritur. Si Plato sensisset, Ideam & uniuersalem quandam imaginem uerè existeri extra mentes, seu cognitionem, iure Aristoteles exagitasset hoc somnium. Sed quid Plato senserit, supra dixi. Et has λογωμαχίας uolens relinquere. Fontes potius disputationis considerentur. Plato uidens caliginem humanæ mentis, agnoscit aliquo modo: firmitatem humanam, & requirit boni notitiam illustriorem, & firmiorem, & ardentiores impetus ad uirtutem. Sed Aristoteles non plus requirit, quàm quantum hæc natura præstare et efficere potest: quia iudicat eam integram, & non uitiosam esse. Sic enim ratio hominis in hac infirmitate existimat. Et rectè hic dicit. Hominem non posse assequi illam lucem, de qua Plato disserit. Si quis hoc modo consilium utriusque considerat, & figuras sermonis in utroque intelligit, facile potest hanc controuersiam in utroque diiudicare.

Discrimen sententiarum Aristotelis & Platonis:

τὰ χαλεπὰ δὲ τῶ δόξειεν)

Addit obiectionem Aristoteles, etiamsi non potest effici Idea illa, tamen cognitio eius utilis esset, ut exemplar, ad quod dirigerentur actiones. Sicut prodest pictori cognitio perfectæ formæ, etiamsi eam

Obiectionis refutatio:

P 5 effus

effingere non potest . Videt enim uulgaris pictor ubi deceret . Ita prodest Oratori cognitio perfectæ formæ orationis , etiamsi non assequitur eam . Sic inquit : Fortassis prodesset cognitio perfectæ uirtutis , ut eam aliquo modo imitaremur . Adsentitur autem Aristoteles , dictum Platonis non esse absurdū , si in hanc sententiam accipiatur . Sed taxat improprium sermonem . At non Dialecticè unam Ideam tot diuersarum specierum constitui . Deinde ait , cum agens uersetur circa singularia , non sufficere ei cognitionem uniuersalis imaginis , sed singularia cognoscenda esse , ut , medico non satis est cognoscere , quid sit sanitas , sed quæ sit huius corporis sanitas .

Enarraui omnes partes huius capituli perspicuè , ut mihi quidem uidetur , & indicaui , quid uterque spectauerit . Plato requirebat in homine firmiter assensionem de uirtute , & acriores motus . Aristoteles non plus requirit , quàm quantum hæc natura mediocriter præstare potest . Ac , ne sine fructu hoc caput legat auditor , meminerit hic Platonis dicta de caligine humana , quæ suprà citaui , ubi ait , quasi uaticinando homines quærere bonum , in quo acquiescant , sed non habere satis firmam assensionem de uirtute .

CAPVT VII.

IN capite septimo tantum ociosa repetitio continetur: in qua rursus discernit medios fines ab ultimis, & obseruandum est etiam unius actionis: a se multos esse fines, seu concurrentes, seu aliqua serie ordinaros, ut, pater familiars facit operas, ut sibi & liberis uictum quaerat. Hunc comitatur & hic finis, nec propter inopiam ipse, aut liberi turpes quaestus sectantur &c.

Vnius rei multi
fines.

Miles militat cum stipendij causa, tum propter defensionem patriae et religionis. Paulus est temperans, quia intemperantia adfert morbos, incendit libidines, iram, impedit preces, studia, consilia, administrationes negotiorum, denique per se etiam displicet Deo, Ac prodest obseruare concurrentes fines eiusdem actionis. Cum autem de summo aut ultimo bono disseritur, quaerendus est finis summus & ultimus. Ultimus autem finis & summus nominatur beatitudo. Hunc aliqui uocauerunt statum, cui nihil deest. De hac appellatione breuiter disserit. Nam infra ad eam redibit.

Beatitudo ultimi
finitis.

(τὸ βέλτιον δὲ σὺν ἀγένης εἶδος)

Nunc primum inchoat disputationem de rebus ipsis, & quaerit non de nomine, sed de re, quae res sit beatitudo, ut constituat definitionem indicantem, quid rei. Hanc quaerit eruditè ex gradibus actio-

num

Actiones & uires humanæ.

num humanarum. Quia in qualibet re actio propria est eius finis. Enumerat igitur gradus actionum & uirium hominum. Primus gradus est generis uegetatiui, quod commune est cum plantis. Secundus sensuum, qui communes sunt cum brutis. Tertius rationis seu mentis & uoluntatis.

Harum partium ordinata, & præcipua actio, finis est hominis, uidelicet præcipua actio mentis & uoluntatis. Et inter ordinatas prima est uere rationis iudicium, agnitio Dei, & obedire Deo in obseruando discrimine honestorum & turpium, ac referre cæteras uirtutes & obedientiam eò, ut Dei agnitio patefiat & celebretur: sed Aristoteles in hac caligine humanæ mentis, de ijs uirtutibus maximè loquitur, quæ in communi societate exercendæ sunt erga homines. Obseruandum est autem argumentum ipsum Aristotelis, quia uerè et de monstratiuè refutat Epicuri deliria de uoluptate. Deinde singula membra definitionis suo more colligit. Primum erat de genere. Beatitudo est actio rationis in homine. Hic usus est hac demonstratione. Propria actio hominis est beatitudo. Actio rationis est propria hominis. Ergo beatitudinem oportet esse aliquam rationis actionem. Postea attexit aliud membrum, scilicet differentiam. Beatitudo est actio rationis secundum uirtutem.

Collectio definitionis beatitudinis.

Demonstratio

Demonstratio hæc est.

Inter actiones rationis præstantior et ordinata est beatitudo. Actio secundum uirtutem est præstantior & ordinata. Ergo hæc est beatitudo.

Ac satis apparet hanc differentiam necessariò adiectam esse. Vt enim Musici finis est recte, & certa quandam arte canere, non absurdum quiddam et dissonum sonare: Arithmetici est certe numerare, non conturbare & confundere multitudinem. Sic in ratione quærenda est actio ordinata certis quibusdam regulis. Inde hæc demonstratio oritur. Principijs natura notis, quia certa est eorum ueritas, obtemperandum est, ut, necesse est Arithmeticum sequi natura notam numerationem. Principia practica naturæ indita sunt, ut regant actiones. Ergo his obtemperandum est. Vnde & hoc sequitur, ordinatas actiones præstantiores esse, quam alias actiones, quæ ab his notitijs naturalibus dissentiunt. Porro cum Aristoteles nominat actionem secundum uirtutem, intelligit actionem, quæ recta ratione gubernatur, quam aliquoties iam uocauimus ordinatam, ut postea latius dicetur.

Addita est tertia particula: Secundum omnes uirtutes, aut præcipuas & confirmatas, & in uita perfecta. Etsi enim in Nerone erant inchoatæ uirtutes, tamen quia non fuerunt durabiles, sequen-

tium

tium flagitiorum sceditas turpissimè eum deforma-
uit. Vt autem sit firma uirtus, & adsuefactione di-
uturna & etate opus est, ne habitus facile uel ex-
cutiantur, uel euanescant. Ingens enim uis est in us-
tranq; partem consuetudinis in dieta & moribus,
ut 7. Ethicorum dicitur: Consuetudo est altera na-
tura, Εὐκτῆτ & Φύσις.

πλεονεξία πλὴν ἢ ἐξου-

Beatitudo quid

H Actenus Aristoteles collegit definitionem
Beatitudinis, quã constituit esse actionem
rationis secundum præcipuam uirtutem
in etate, quæ iam maturuit. Postea Aristoteles ite-
rum admonet, non semper demonstrationes in Ethicis
flagitandas esse, sed constituenda esse præcepta τῶ
δὲτι, quorum uis & utilitas lucebit, in uita, & in
actionibus, ut Rei militaris præcepta in ocio ui-
dentur leuia & puerilia. Sed in usu conspicitur
utilitas, & experientia ipsa præceptionum, ma-
gnum decus adfert. Ac iubet Aristoteles uitari oc-
ciosas disputationes, & addit insigne dictum, Ca-
uendum esse, ne accessoria sint maiora, aut plura
quàm principalis Doctrina, ut sepe fit in uita.
Magnacura, uestes, comitatus, pompe, & simi-
lia curantur, principalia negliguntur: Deinde ad

Ociosæ Dispu-
tationes uitandæ

De gubern-
atione, & de
Principiorum
Principiorum
declaratio.

σοφιστικῶν, ὅτι οὐδὲ
μὴ τὰ καθ' ἑαυτὰ, τῶν ἐργῶν πολλῶν ἡνικαυτὰ
τῆ

natura nota, sed tamen adhibenda est quædam com-
monefactio. Ideo ait declarari principia, uel Indu-
ctione, uel sensu, uel consuefactione. Nam mora-
lium principiorum ueritas maximè fit perspicua
consuefactione: quàm pulchra res sit temperantia
seu mansuetudo, consuefactione discitur. Estq; hic
obseruandum dictum: *Principium dimidium tot-
tius.* Amplificatio autem addita est à Platone lib. 6
de legibus. Hinc Aristoteles huc transtulit, ut mu-
tuatur interdum insignia dicta Platonis. Memi-
nerit autem studiosus hinc sententiam, *et propter
uenustatem, et quia hortatur, ut principia artium
ordine et rectè discamus, quæ, nisi rectè percipian-
tur in cæteris turpiter errabitur.*

CAPVT OCTAVVM.

Initio accommodat ad suam sententiã dicta uer-
terum, ut confirmet definitionem beatitudinis,
quã tradidit, ut consensus ostendat, nihil esse
absurditatis in hac sententia. Sumit autem partiti-
onem bonorũ à ueteribus, et ex hac ostendit eos uolu-
isse hoc qd dictũ est, beatitudinem esse actionẽ uirtu-
tis. Secũdo inserit breuem annotationem, quòd bea-
tudo nõ sit ociosus habitus, sed actio. Tertio: Quia
in partitione bonorum fit mentio iucundorũ, addit
etiam iucundissimã esse uirtutis actionem, uideli-
cet ijs

Quinq; partes
huius Capituli.

cet ijs, qui uirtutis pulchritudinem uident ut dicitur: Ignoti nulla cupido, & ad eam assuefacti sunt. Quarto monet gubernari uirtutis actionem à re-ctaratione. Hæc est enim regula & propria causa cur actio sit, & dicatur honesta, id est, recta, & naturæ conueniens. Quinto addit opus esse, & corporis & fortunæ bonis tanquã instrumentis.

CAPVT IX.

Quomodo uir-
tutem assequa-
mur.

Constituta definitione, querit unde homines adsequantur beatitudinem, an diuinitus desatur, an paretur humana diligentia, an casu ueniat. Ardua questio est, etsi in hac tenuitate sermonis Aristotelici, lector non admonitus, uix cogitet quanta de re agatur. Ingens est infirmitas hominum, uirtus imbecillis & fugax, fortuna uerò multò fragilior. Multi diu florentes uirtute & gloria, ad extremum ipsi sese dedecorauerunt, ut Alexander, Marius. Alij non amissa uirtute, à fortuna deserti sunt, ut Pompeius, Cicero: Alij uel ignaui, uel improbi, faciliorem cursum & fortunam equio-rem, & exitus placidos habuerunt, ut Tiberius. Si semper sceleratos comitarentur poenæ, & uirtutem res secunde, & hominum animi in retinenda uirtute firmiores essent, facile esset Philosophis statuere, assequi homines beatitudinem, doctrina,
disci-

disciplina, diligentia. Sed infirmitas humana & exitus etiam bonorum dissimiles, præbuerunt occasionem uersui, quem improbant Philosophi,

Vitam regit fortuna non sapientia.

Quæsitum est igitur unde sit Beatitudo: Si diuinitus sit, ut sit firma uirtus, & uirtutem non deserat fortuna. Quid igitur conducit hominum conatus, doctrina, disciplina? Ut uidentur Nestor, Augustus, uirtutem & beneuolentiam fortunæ perpetuam habuisse. Cùm Achilles, Hector, destituti sunt à fortuna? Non est facilis responsio ignaris doctrinæ Christianæ, quæ causas humanæ infirmitatis monstrat, & docet unde sit euentuum dissimilitudo, & qui euentus dedecorēt, qui uerò augeāt decus. Saul amisit uirtutē, quia desciuit à Deo. Postea desertus à Deo, fuit infelix. E contra David retinuit uirtutem, quia ad Deum redijt, ideoq; exitus tandē placidi fuerunt. Esatas retinuit uirtutem, & à Tyranno iniuste interfectus est. Hic exitus cumulat decus. Est igitur causa retinendæ uirtutis & felicitatis, agnitio et timor Dei, ad hæc opus est doctrina, Deo impellente mentes, homine obtemperante, & disciplina. Est igitur uirtus & felicitas in cursu rerum gerendarum, à Deo gubernante & impellente animos, et ab humana obedientia. Aristoteles autē de Deo hinc satis ambiguè loquitur: Sed infra inquit,

Causa uirtutis
& felicitatis.

Q consen-

consentaneū esse, bonos uiros curæ esse Deo. Causam uerò beatitudinis cōstituit esse humanā mentē & uoluntatē incitatam ad uirtutē. De heroica uirtute adiungitur Deus, iuxta illud dictum: *Nullus fuit uir magnus sine adflatu diuino.* Et uentuum gubernatio præcipuè est à Deo, ut dicit uersiculus.

χωγισθε̄ν μὲν ἰσθλῆς ἐν τρυφῇ θεοτός.

Ac nobis præcipuè sic sentiendum est, iuxta dictum Christi: Sine me nihil potestis facere. Sed redeamus ad Aristotelem, qui quatuor argumentis confirmat suam sententiam, quod mens humana & uoluntas sit causa beatitudinis, seu quod beatitudo humano conatu parari possit.

Volūtas humana Causa beatitudinis.

Primum, finis sit possibilis omnibus. Si aliæ causæ essent, non omnes sani assequi beatitudinem possent.

Ergo sit causa humana uoluntas.

Secundum, Optimum bonum in natura aut artibus non est fortuitum.

Beatitudo summum bonum est homini.

¶ Ergo consentaneum est, eam non tantum casu contingere.

Tertium, Beatitudo est actio animæ,

Non igitur casu obijcitur. Etsi enim reliquis bonis opus est, ut instrumentis, tam en actio principale est.

Quartum

Quartum, Gubernatorum finis est, ut ciues efficiant beatos. Propter hūc finem proponūt leges de disciplina, quæ essent inutiles, nisi humana diligentia hunc finem assequi posset.

CAPVT X.

Non satis explicari à Philosophia potest doctrina de sūmo bono aut beatitudine: quia et uirtus hominis est languida, et interdū optimis uiris excutitur et fortuiti casus tristiss. bonis etiā accidere solēt. Cū igitur humana diligentia non possit assequi integrè summum bonum, mirati sunt Philosophi uitæ imbecillitatē & confusionem, & in hac caligine alius in alias opiniones de fine hominis delapsus est. Sed inter saniores conuenit, uirtutis actionem esse præcipuum bonum & retinendum etiamsi præmia non respondent. Gradus igitur facit Aristoteles: Beatus est, qui uirtute præditus est, nec opprimitur sæuis fortunæ casibus, ut Solon, Timoleon, Scipio, Augustus. Miser est qui contaminatus est sceleribus, siue foueatur indulgentia fortunæ, ut Tiberius: siue incidat in pœnas, ut Nero et innumerabiles alij Tyrāni, et polluti libidinibus. Medius gradus est Aristoteli, eorū qui uirtute præditi sunt, & tamen sæuis casibus fortunæ opprimuntur ut Hercules, Palamedes, Achilles, Socrates, Miltiades.

Summi boni ob
scuritas.

des. Hos dicit non esse miseros, etiamsi non pronunciat beatos esse. Sed tamen quia præcipuum bonum tenent, beatis proximè annumerandi sunt, & discernit aduersos casus. Mediocres inquit, non obruant uirtutem aut beatitudinem, imò uirtus in mediocri certamine magis conspicitur, ut in Tragedia dicitur.

Tamen per ipsas lucet ærumnas decus.

Et boni uiri qui tales casus experiuntur, ut Aristides, Camillus, non propterea desinunt esse beati. Sentiendum est enim beatitudinem non leui casu amitti, nec beatum similem esse Chamæleonti. Cuius exemplum allegare solet, cum de maximè mutabilibus naturis loquitur, quia Chamæleon subinde mutat colorem, Maximè uerò mirandum est, quod Plinius inquit, totos eum oculos circumagere possit. Philosophis de beatitudine quærentibus, multa absurda occurrunt: Cùm natura hominum sit præstantissima, cur oppressa est maximis ærumnis, quæ impediunt multos, ne finem assequantur? Vnde est uirtutis imbecillitas? Cur uirtuti sæpeduriter aduersatur fortuna? cur etiam optimi, ut Abel, Baptistæ, tristissimis casibus opprimuntur? Denique quantulum uirtus prodest homini, cum mors statim abrumpat omnia consilia præclare agendi? His questionibus sola doctrina Christiana respondet,

Philosophorū
dubitatio de be-
atitudine

Doctrina Chri-
stiana.

det, fatetur mortem, & cæteras calamitates esse mala, quia sunt pœnæ auersionis à Deo in natura hominis, ideo dum hæret in homine illa prima labes, manent mors & aliæ calamitates. Imò deus uult Ecclesiam suam præcipuè subiectam esse ærumnis, propter multas causas, nec uult eam in hac uita aliter beatam esse. Sed postea abolito peccato respondebit integræ uirtuti integræ tranquillitas.

Causæ autem, cur ærumnæ maneant in hac uita, hæ sunt. Prima, quia manet peccatum, manent pœnæ, & Diaboli morsus. Secunda, quia Deus in Ecclesia præcipuè uult agnosci peccatum, ideo eam commonefacit pœnis. Tertio, ut Ecclesia uocetur ad pœnitentiam. Quarto, ut sint exercitia fidei & inuocationis, & deponatur fiducia nostri. Quinto, ut agnoscatur præsentia Dei. Sexto, ut conspectior fiat Dei potentia in nostra infirmitate. Septimo, ut fiamus similes filij Dei. Octauò, ut optimorum ærumnæ sint testimonium doctrinæ, et futuræ uitæ. Hæ causæ non traduntur in philosophia, sed in Euangelio, quod clarius concionatur de causis humanæ infirmitatis, & æterna uita. Est ergo interim beatitudo, ut Esaiæ, aut Ieremiæ, agnoscere Deum, & ei obedire, & tamen circumferre corpus obnoxium ingentibus malis, id est, morti, & alijs ærumnis in hac uita, à quibus tamen postea abolito

Causa ærumnarum in hac uita.

peccato, liberamur. Ita fatetur Euangelium, in hac uita beatitudini adiuncta esse mala, hoc est, mortem & alias ærumnas, & causas monstrat, quas recensui, sed postea inquit secuturam esse beatitudinem, in qua nihil sit ærumnarum.

CAPVT XI.

Philosophus constituit beatitudinem esse uirtutis, & bonorum fortunæ coniunctionem, etsi præcipua est uirtus. Deinde existimat absurdam opinionem esse, si quis arbitretur, non posse homines hunc finem assequi, annitentes. Virumq; multi etiam sapientes non adsequuntur. Ideo Aristoteles posuit medium gradum. Dicit Miltiades captiuum, esse ornatum excellenti uirtute, & quamquam non sit beatus, tamen non esse miserum. Nec potest Philosophia satis hanc quæstionem explicare. Quia uirtuti fortuna respondere debebat. Quod cur non fiat, causa ignota est philosophiæ, quia humana natura est oppressa peccato, ac propterea subiecta ingentibus ærumnis, sed Euangelium docet beatos in hac uita esse, habentes inchoatam lucem, & iusticiam, & uitæ æternæ primitias, ac Deum gubernantem & defendentem. Interim tamen sustinentes acerrima certamina & calamitates. Postea uerò abolito peccato & morte, habituros integram tranquillitatem

Beatitudo Christianorum.

quillitatem. Ac fatetur Euangelium, non esse in potestate hominis in hac uita, quæ est subiecta morti, & morsibus Diaboli, assequi coniunctionem certam uirtutis & fortunæ.

Ex hoc fonte facile est iudicium de sequenti questione, An Cyrus sit beatus, cum habuerit filiū degenerem, & filiam miseram. Facilis est responsio iuxta Euangelium, quo de liberis eodē modo iudicat, ut de nostris corporibus, aut cæteris externis bonis. Daud, Cyrus, sunt beati, citam si multa tristitia accidunt & ipsis & liberis. Quia hæc natura hominum subiecta est his calamitatibus propter peccatum.

Aristoteles autem intelligens, quantū omnes scani afficiantur liberorum miserijs, quas tamen perferre necesse est, ut nostram mortem, nō potest se explicare, sed eludit quæstionem. Fatetur, pertinere ad singulos suorum casus, quia amicitia ex multis unum efficit. Ideoq; dicitur, τὰ φίλων κοινά. Sed tamen inquit, illa non sic ad amicos pertinere, ut ex beatis miseros, aut econtra, ex miseris beatos efficiant. Addit autem & aliam quæstionem, interesse, utrum uiuentibus accidant tristitia an mortuis: ut magis excruciarunt Augustum filiæ, quàm Nero. Magis excruciauit Daudē Absalon, quàm Manasses. Sed conclusio Aristotelis est, Augustū non propterea miserum effici, etiamsi postea Nero degenerat.

Liberorum calamitas nō tollit nobis beatitudinem.

Alia quæstio:

IN omnibus scriptis diligenter obseruandum est, quæ sint præcipuæ & utiles materiæ. Quæ item accedant obiter, ut semper scholæ habent aliqua πείραγμα. Hoc caput questionem ociosam continet: An beatitudo sit res laudanda, an uero honore efficienda. Leuis est uocabulorum cauillatio. Laudem tribuit humanis uiribus & actionibus, et quod ad actiones attinet, definiiri potest hoc modo.

Quid laus. Laus est comprobatio eorum, quæ fiunt recto iudicio, eaq; prædicatio duplicem habet finem, ut ornet facientes, eisi sint uera iudicia hominum, tueatur, & inuitet alios ad imitationem. Ideo expetenda est ab omnibus bonis, quia, ut uitam, ut bonam ualetudinem uelle & expetere conuenit: ita conuenit uelle, ut simus incolumes, & locum in societate ciuili conuenientem teneamus: deinde nostrum exemplum alijs prodesse debet. Ideo rectè dictum est: Bona conscientia nobis opus est, bona fama proximo. Et in Tragedia Senecæ dicitur, Leuis est, nec illum stimulat gloria decus. Leuitatem uocat, non appetere gloriam, hoc est, non uereri bonorum iudicia. Et Paulus. 6. Suum opus quisq; inquiret, et tunc in se solo gloriationem habebit, ac non in alio: id est, suam quisq; conscientiam scrutetur, cumq; erit sine labe habit

Gal. 6.

habebit gloriam, id est, comprobationem ueram factorum, nec aucupabitur famam, uel ex aliena assentatione, uel ex obrectatione aliorum. Hæc recensui, ut sciamus ueram comprobationem nostræ conscientiæ & aliorum rectè iudicantium, rectè appeti & tuendam esse. Sed non dimicemus de hac comprobatione, seu de laude sine rebus. Hæc quæstio alibi agitanda erit de gloria uidelicet, quod expetenda sit comprobatio propriæ conscientiæ, & aliorum rectè iudicantium, nec confirmanda falsa opinio, præsertim cum hæc propter exemplum noceat, Quòd uerò Aristoteles nunc disputat, an beatitudo sit res laudanda, alludit ad ueterem aliquam altercationem, & discernit laudanda, & honore afficienda. Virtuti tribuit laudem, sed beatitudinem collocat inter res honore afficiendas, Sentit igitur honorem esse, non tantum comprobationem rectè factorum, sed etiam supra hanc comprobationem euehere alium supra nos, & ei tanquam superiori officia aliqua exhibere. Eustathius breuiter discernit: Laudanda inquit esse humana, diuina uerò honore afficienda, ut Trebatius laudat eloquentiam Ciceronis: Sed Augusti res secundas magis suspicit, ac regi diuinitus indicat, Ideoq; Augustum honore adificat. Decernit igitur Aristoteles, beatitudinem esse inter res honore afficiendas, id est, magnificiendas,

Honor quid.

Beatitudo res honore afficienda.

tanquam supra communem hominum sortem positas. Sed non addam longiorem enarrationem. Quia hic locus Aristotelis tantum ociosam cauillationem uocabulorum continet.

CAPVT XIII.

PRæmonet lectorem, qua de re deinceps dicturus sit, & quasi præfationem ac προοίον vñp secundo libro præponit. Dicam inquit, de uirtute, cuius natura, & partibus cognitis, magis perspici poterit, quæ sit illa beatitudo, de qua diximus, & ad quam in hac uitæ consuetudine, dirigenda sunt consilia. Sed quoniam uirtus est animæ propria, & ab anima oritur, necesse est aliquid de animæ uiribus, seu facultatibus, & de diuersis functionibus dici, ut fontes ac sedem uirtutis propriam monstremus. Ac multum refert ad regendas actiones, scire, uirium ordinem, consensum, aut dissentionem, ut cogitemus, quæ, et quibus habentis singulæ frenandæ sint. Mens eruditione indiget, uoluntas & cor flectuntur per suasionem, et assuefactionem, ut ciues. Potentia motiua est imperio coercenda, ut serui. Hæc occasio est Aristoteli, hinc discernendi potentias. Discernit autem hoc modo. Facultates animæ due sunt, rationalis, & expers rationis.

Rationalis est propriè, quæ iudicat, eligit, uult, aut non uult, ea, quæ offeruntur, & complectitur mentem & uoluntatem. In mente sunt notitiæ, quæ gubernant uirtutem, & hæ regulæ diuinitus inditæ hominibus, sunt fons uirtutum. Voluntas est libera uis, prosequens, aut reijciens obiecta. Loquitur enim de ciuilibus actionibus, ut in Scipione mens iudicabat honestum esse, non uiolare honestam uirginitatem, sponsam uiri nobilis. Voluntas agnitum decus amplectitur, & uirgine ista abstinere uult, & imperat externis membris, ut se contineant.

Facultatum animæ diuisio.

Facultas rationis experta, est duplex. Quædam prorsus non potest obtemperare iudicio, ut uis nutritiua, cõmunis homini cum plantis, Non enim potes imperare uentriculo coctionem. Alia potest obtemperare, et hanc uocat participẽ rationis, ut sensus et appetitiua, quæ sensus comitatur, ut in Scipione, sensus, oculi, manus, appetitio uoluptatis, coherentur imperio superioris potentiæ. In Paroxismo febrium mens iudicat abstinendum esse à potu largiore: Voluntas assentiens imperat infirmioribus, ut abstineant. Et si igitur appetitio sensus ardens siti, certat cū superiore, tamen superior coercere eam potest, non ita, ut tollat sitim, sed ut imperet potentiæ motiue, ne potũ admittat. Hæc breuius hic tractatur ab Aristotele, et intricatius quàm res poscit, quia

Affectuum gubernatio.

quia Aristoteles non tradit discrimina. Aliter res guntur alij effectus. Affectus cordis, ut, ira, mœsticia, sedantur ratione & deliberatione. Sed appetitio inferiorum, ut, fames, sitis, non sedantur ratione. sed coercentur potentia motiua. Ideo in Politicis Aristoteles uenustissimè discernit duas species gubernationis. Alteram cogentem, quam uocat herilem, $\delta\epsilon\sigma\omega\tau\iota\chi\eta\mu$, ut anima imperat organis loco motiuae. Alteram persuadentem, quam uocat ciuilem, ut, ratio cordi imperat, ut Pericles ciues gubernat persuadendo. Estq; iucundum uidere in ipsa hominis natura, adumbratas formas gubernationum in tota societate. Item imagines duplices iusticie, Hypocritice & ueræ obedientie.

Duplex gubernatio.

Ratio hortatur ad optima)

Insignis est sententia in fine primi libri. Ratio hortatur ad optima. Sed prudenter de ea iudicandum est.

Ratio quomodo monstret opima?

Verum enim est legem naturæ, id est, naturalem notitiam hortatricem esse ad honestas actiones. Sed interim sciendum est discrimen legis et Euangelij: Sciendum item, quatenus obtemperent reſto iudicio cæteræ uires. Nam abusi sunt quidam hoc dicto Aristotelis. Si ratio monstrat optima, quid opus est Euangelio? Respondeo: Ratio monstrat, ut lex, nec satis est legem nosse, cum querimus de uoluntate

uoluntate Dei erga nos. Alexandrum hortabatur ratio, ne attingeret Darij coniugem, interim tamen de Deo dubitabat. Erat igitur sine timore Dei, sine fiducia, & sine dilectione. Quare ratio monstrat optima, uidelicet in ciuilibus moribus. Addendū & hoc est de lege, seu de notitia naturali. Quam quā lex nota est naturaliter, tamen saepe repugnat cor & uoluntas, nec potest uerbis explicari, quanta sit confusio ordinis in homine contra legem Dei. Quare dicit Paulus, Homines ueritatem detinere in iniusticia, id est, in horribili contumacia. Mens iubet Dauidem, ne in flammetur amore coniugis alienæ. Sed harmonia uirium conturbata est, cor habet uagos & errantes impetus, & rapit secum uoluntatem. Mens iubet, ut uerè metuamus iram et iudicium Dei. Sed uoluntas auersa à Deo leuiter curat minas cœlestes, cum quidem exempla quotiæ die atrocissima proponantur. Quare dictum Aristotelis de notitia, intelligatur non de uoluntate, quæ non semper obtemperat ueris noticijs. Ceterum hoc ipsum dictum amemus, quia commendat nobis legem naturæ, quæ est regula honestarum actionum. Non prætereundū est etiam, quod hic quidā legūt, ὁπλοῦς, id est, ratio hortatur ad optima sanos, integros, non furiosos.

PHILIPPI

MELANTHONIS IN

LIBRVM SECVNDVM

Ethicorum Aristotelis,

Enarratio.

CAPVT I.



IN primo libro constituta est sententia, q̄ beatitudo sit actio secundum uirtutem. Neesse est igitur postea inuestigari, quid sit uirtus, qui sint fontes, unde oriatur, et quæ sint species. Hoc est argumentum secundi libri. Rectè autem orditur Aristoteles ab hac quæstione, an natura insint uirtutes, an uerò parentur doctrina & adsuefactione. Ideo autem agitur hæc quæstio, quia neesse est quæri fontes uirtutis. Videndum est, an sit aliqua certa uis innata homini, ut suæ uirtutes apibus innatae sunt: an uerò sit ornamentum accersitum, q̄ tamen regitur certa quadam regula. Neesse est enim aliquam certam actionum regulam esse.

Deinde cum quædam ingenia adeo sint fera, ut flecti disciplina ad uirtutem non possint, ut Nero, Caligula:

Caligula: Rursus quidam à natura acres ad uirtutem impetus habeant, ut Scipio: quæsitum est inter hæc, an aliquid loci sit doctrinæ & disciplinæ seu assuefactioni: an uerò natura sola dominetur. Aristoteles artium exempla confert ad uirtutes. Quidam natura abhorrent à musica. Hi etiam si exercentur in canendo, tamen insuauiter canunt, & sepe deerrant. E contra alij natura & amant musicam, & facile percipiunt. Quis igitur locus est arti? Esse aliquem res ipsa ostendit: mediocris natura fit cultior & melior, bona adiuuatur & regitur ab arte. Sunt autem uirtutum duæ causæ, Causæ uirtutū, mens iudicans, & uoluntas obtemperans recto iudicio: etsi mens est eadem, & noticiæ naturales sunt eadem in omnibus sanis, tamen fiunt docendo illustriores. Voluntas si adiuuatur inclinatione naturali, ut in Scipione, facilius obtemperat. Sed pauci habent acres impetus. Deinde tanta est imbecillitas hominum, ut etiam bonæ naturæ facile degenerent. Ideo & huic parti, scilicet, uoluntati et cordi, opus est freno & assuefactione: Ita breuiter consideratis causis, facile intelligi potest, quali doctrina & assuefactione opus sit. Ex hoc fonte multæ sunt scriptorum sententiæ sumptæ, quæ causas coniungunt, ut apud Quintilianum: Virtus etiam si quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda

enda doctrina est. Et Galenus scribit, Aristiden interrogatū, unde in eo extiterit uirtus, respondisse, plurimum pollere naturam, sed se naturā studiose adiuuissē. Has sententias, & similes obseruent studiosi, & ut causas uirtutis considerent, & se quisq; accuratiores disciplina regat.

Illudetiam hī monendi sunt studiosi, Aristotelem loqui de ciuilibus uirtutibus. Aliquanto aliter de spiritualibus dicitur, ut, in Ioseph concurrunt quatuor causæ. Verbum Dei, spiritus sanctus, mens assentiens, & uoluntas obtemperans. Cogitat Ioseph præceptum: Non machaberis: & spiritus sanctus inclinatur mentem, ut assentiatur præcepto, & colligat multas causas: cauendum, ne Deus iratus, prorsus te abiciat, puniat presentibus & futuris pœnis, eripiat præsentia dona, habenda est & scandali ratio, parcendum item alienæ conscientie. His argumentis mouetur uoluntas, & confirmatur spem Spiritus sanctus, ut obtemperet legi. Ac uoluntas confirmata à Spiritu sancto, & incitata, cohercet externa membra: Interim & disciplinam Ioseph addit, uitat congressus, conuiuia, acrius intendit animum in occupationes sui muneris, studia, preces, sicut & Paulus disciplinam suo exemplo commendat, 1. Corinth. 9. Sugillo corpus meum, & in seruitutem redigo.

Ha:

Causæ uirtutis
in Ioseph:

Hæc partim fiunt impellente Spiritu Sancto, partim humana diligentia. Cæterum de iusticia, id est, de imputatione, alia prorsus quæstio est, quæm hîc prætereo.

CAPVT II.

IN primo capite secundi libri hæc sententiã tradidit, quòd uirtus cõparetur disciplina. Nunc in secundo capite nominat causam, scilicet rectam rationẽ, qua appellatione complectitur mentem rectè iudicantem, & uoluntatem obtemperantem. Et significat postea se de his causis rursus dicturum esse. Repetit autem id, quod suprà monuit, non quærendã hîc esse certitudinem talem, ut in Geometria. Semper manet immota hæc sententia: Omnes lineæ à centro ad circumferentiam circuli ductæ, sunt æquales. Ac in moralibus non manet semper immota, redde depositum, ut si gladium furens reponcat. Variantur enim præcepta secundum diuersas circumstantias in obiectis, ut in medendo. Sed tamen principia quædam oportet esse immota, quæ sunt regulæ inferiorum præceptionum, ut, Deo est obediendum. Nemo sine iusta causa lædendus est. Vagæ libidines sunt uitandæ. Hæc sunt perpetua, ut geometrica. Sed cur non sic assentiantur homines his noticijs, ut geometricis, suprà dictum est.

Recta ratio.

Moralium minor certitudo.

R Quod

Quòd autem ait Aristoteles, hæc præcepta acti-
onũ nihil habere firmi, non intelligatur uniuersa-
liter de summis, sed de plerisq; inferioribus. Deins-
de ingreditur in locum amœnissimum, ubi ex gra-
dibus actionũ quærit, quæ sit optima actio, scilicet
mediocris: & præfatur, omnes artifices mediocri-
tatem quandã quærere. Vt, intentio uocis nimia, læ-
dit organa uocis: nimis submissa, est absurda. Ama-
tur igitur mediocritas, quæ conuenit naturæ, &
Musicus mediocritatẽ hãc quærit. Ac magna profe-
ctò laus est Aristotelis, quòd uidet uirtutes esse me-
diocritates, & utilis est admonitio in uita.

Virtutes medi-
ocritates.

De mediocritate.

ORdine inuestigat Aristoteles definitionẽ,
& naturam uirtutis, in qua plurimũ fa-
cta est mentio præcipuæ causæ, uidelicet,
quòd necesse sit eam congruere ad rectã rationem.
Hæc est enim prima, & causa & regula uirtutis.
Ac cæteri scriptores plurimi, contenti fuerunt hac
ipsa descriptione: Virtus est obedire recte rationi.
Sed Aristoteles addidit illustrem particulam, quæ
ostendit, qualis sit hæc ipsa obedientia in moribus,
seu actionibus, uidelicet mediocris, seu certa qua-
dam moderatione ab extremis recedens, mouetur
que exemplo omnium actionum in animantibus,
ut uir

Virtus.

ut uirtutem etiam in mediocritate constituat. Quia omnes immoderate actiones in utranq; partem nocent naturis. Iam studiosi transferant hæc ad uitam, & considerent, quantum decus sit mediocritas, non nimium prouehi iracundia, odijs, & alijs motibus. Latè enim in omni uita præceptum de mediocritate patet: Ne quid nimis sciantq; studiosi, ad definitionem uirtutis huc esse referendas tales sententias. Ac prudentia Aristotelis laude digna est, quòd, ut magis studium mediocritatis lectori commendaret, definitioni uirtutis eam inclusit, fortassis intuens uehementes impetus in regio iuene Alexandro, quem ad moderationem flectere conabatur.

CAPVT III.

VT cæterarũ actionum atq; artium obiecta in initio quærentur, ut Musica obiectum est sonus, ad quẽ certa ratione moderandum, ars inuenta est: Ita hic obiecta communia sunt uirtutum, uoluptates & dolores. Nam circa hæc moderanda uersatur uirtus. Fortitudo prohibet frangere animũ metu, mœsticia: Temperantia efficit moderationes in uoluptatibus cibi et potus. Agnoscenda est igitur obiectorũ natura, quid sit uoluptas, quid dolor, & cur alia uoluptatem, alia dolores efficiant.

R 2 Voluptas

Voluptas. Voluptas est propriè congruentia actionis cum aliqua parte hominis, cum neruis, corde, aut uoluntate, ut, frigidì corpori uoluptas est calefieri, quia calor conuenit neruis malè affectis ex frigore, estq;

Dolor. uel delectatio, uel læticia. Dolor uero est contraria actio potentiæ, quæ ei molitur destructionem, ut im-

Tristitia. modicum frigus nocet neruis. Tristitia comprimit cor, & exhaustum spiritu ac desiccatum, enecat.

Porro omnibus actionibus uoluntatis, et sensus sunt comites, uoluptas aut dolor, id est, extremi affectus sunt omnium aliorum affectuum & actionum delectatio, læticia, dolor, seu mæstitia. Sed alia alijs partibus uoluptatem aut dolorem adferunt. Estq; mira dissensio partium propter imbecillitatem humanam, ut, sensus uoluptate afficitur fruens adu-
tera. Sed uoluntas dolet, uel metu pœnæ, uel propter turpitudinem. Ideo hic monet opus esse assuefactione, ut quæ uoluptates alijs anteferendæ sint discamus, et eas fugiamus, quæ dissentiunt à ratione.

De ἀπάθειαι.

Affectus. **I**N multis disputationibus magnopere cōducit, nosse adfectuum naturam, discrimina, & species. Sunt enim illustres motus, qui ualde eminent in uita. Ideo et Aristoteles quærens naturam uirtutis, prudentissimè deducit nos in initio ad considerandos affectus

affectus, qui magis conspiciuntur, & penitus hærent in natura, & differit uirtutem esse horum insignium motuum, id est, adfectuum moderationem. Ideo statim initio monstrat nobis communia obiecta, scilicet uoluptatem et dolorem, quia sunt extremi affectus, ut supra dictum est. Estque diligenter hoc Aristotelis consilium considerandum. Disertè autem hic monet & præfatur non esse ἀπ' ἀθροισμῶν. Sed postea aliquoties ait, affectus utiliter inditos esse hominibus à natura. Hæc reprehenderunt Stoici quorum hyperbolæ habent applausores etiam non uulgares, qui fortassis mirati sunt eas, quia duricies illa quædam est, uel similitudo, uel imitatio uirtutis. Sed rectius est, ueritatem incorruptam quærere, & tueri, nec amare præstigias sophismatum, quibus hyperbolæ illæ defenduntur. Porro in refutandis Stoicis, primum considerata sunt appetitionum discrimina, et quærendum propriè, quid sit affectus.

Appetitionū dī
 scrimina.

Appetitio naturalis, ut fames, est succio uenarum à natura ordinata. Hanc non esse opinionem, facile potest intelligi, quia inest omnibus animantibus & est in parte non cogitante: Nec uitiosa est, nec tollenda ex natura, quia Dei fabricatio est, & natura appetit conseruationem sui.

Secundus gradus appetitionum, est delectatio uel dolor tactum comitans, qualis est dolor ex uul-

nere, uel delectatio, quæ sequitur, si corpus frigidum
 etum calefacias. Hæc non esse opinionones, nec uitio-
 sa, nec ex natura tollenda esse, similes rationes osten-
 dunt, ut iam de fame dixi. Sunt enim propriè in ner-
 uis, & sunt fabricatio diuina.

Affectus quid. Tertius gradus est appetitionum, quæ propriè
 affectus dicuntur, uidelicet, qui sunt in corde aut uo-
 luntate, & notitiam aliquam sequuntur, ut læticia,
 spes, metus, tristitia, odium, misericordia, ira. De
 his & similibus sciendum est, affectus esse motus cor-
 dis aut uoluntatis, prosequentes aut fugientes obie-
 ctum, qui cum aut lædant naturam, aut delectent,
 semper comitantur extremi motus, uel dolor, læsa
 natura, uel suauitas & læticia, acquiescete natura.

**Affectus simpli-
 ces.** Sunt autem duo genera horum affectuum, alij
 pugnant cum ratione, seu lege Dei, ut, cum Saul in-
 uidet Dauidi. Alij consentiunt cum ratione, seu le-
 ge Dei, ut, diligere parentes, coniugem, liberos, ami-
 cos, ciues. Etsi autem affectus pugnantes cum ratio-
 ne, seu lege Dei, sunt sua natura uitiosi, & orti à
 nature humane deprauatione, tamen interim alij
 affectus consentientes cum ratione & lege Dei, non
 sunt sua natura uitiosi, nec eijciendi sunt, sed potius
 excitandi, & ratione regendi. Et hos motus non es-
 se opinionones, inde manifestum est, quia sunt in cor-
 de: Opinio autem est in parte cognoscente: Deinde
 hæc

hæc argumenta ostendunt affectu consentientes cum ratione, seu lege Dei, & res bonas esse, & non tollendas ex natura.

Affectus curatione consentientes, sunt boni.

Primum. Fabricatio Dei est res bona, & non tollenda: Diuinitus autem indita sunt cordi, et uis ipsa appetens, et aliqua *σὸγῶν*, ut, amor sobolis, misericordia, & plerique boni motus, in alijs magis, in alijs minus acres: Ergo sunt res bonæ, & non tollendæ ex natura.

Secundum: Deus præcipit, ut sint affectus in nobis flagrantes: Dilectio Dei, coniugum, liberorum, ciuium, metus iræ diuinæ, ira aduersus maledicentes Deo, aduersus crudeles, pollutos libidinib.

Tertium: Veri, & non simulati motus sunt in Christo, dilectio æterni patris, dilectio piorum, misericordia, læticia, tristitia, ut cū inquit: Tristis est anima mea usq; ad mortē: et ~~Marci tertio dicitur~~: Et circumspiciens cum ira. Nec leue incendium animi fuit, cū expulit caupones ex templo. Ex his perspicuè iudicari potest, affectus consentientes cū ratione, seu lege Dei, esse res bonas, & non tollendas ex natura. Cæterum, quia accessit hominis naturæ prauitas, aliqui affectus prorsus uitiosi sunt, ut appetere adulteria. Hi motus reprimendi sunt, & penitus extinguentur in natura instaurata. Interim & boni affectus non satis seruant ordinem suum

Affectus uitiosus & naturæ prauitas.

suum propter illam naturæ prauitatem, quæ post lapsum accessit. Amor liberorum debebat regi amore Dei, at in multis non regitur: sed pij diligentiam in ordine seruando adhibent. Hæc de affectibus breuiter duxi hîc monendum esse lectorem, ut imperiti sciant ratione regendos esse, & fugiant Stoicorum deliramenta, quæ sanitatem iudiciorum corrumpunt, & cum natura, cum lege Dei, & cum Euangelio pugnant. Quod eò adieci: nam multi inepti Stoicorum ~~τὸ πρῶτον~~ ^{indolentiam} admodum insulse clamant ipsam Euangelij uocem esse, cum Euangelium ab illis ineptijs non obscure dissentiat. Præcipuè hæc pars utilis est, & propter res ipsas, et propter Methodi exemplum & stylum. Ac quanquam uirtutes, quæ uocantur Theologicæ, suas quasdam definitiones habent, tamen collatio huius descriptionis

Aristoteles genus querit.

Aristotelicæ ad illas aliquid lucis affert, & hac Methodo cognita, maiori dexteritate utrumq; genus explicari poterit: nosq; absoluta Aristotelica definitione, collationem adiiciemus. Initiò autem singulari prudentia genus inquirat, enumeratis ijs rebus, quæ deprehenduntur in subiecto, uidelicet, in anima: quoties enim de actionibus & habitibus disserimus, subiecta & obiecta contemplanda sunt. Dicit autem tria in anima esse, potentias, affectus, & habitus. Hîc omittit actiones, quia loquitur de

Tria sunt in anima

+ Augustinus tractatu 20. in Ioannes; peruenit angustia rebus
~~certis~~ philosophorum, q. uigant in sapientiam carere phobas
 hōnos animos, habens eas iustis de causis in christiani,
 nec phobis Stoicorum, & quoniam in iustis, similium, consueuerunt errori

rebus durabilibus, quæ hærent in anima.

Affectus & appetitiones supra distribui, & de- Affectus &
finitionem tradidi perspicuam.

Primò: potentia sunt innatae vires effectrices Potentia.
actionum, & certis organis utuntur. Non posset
ventriculus mutare cibum, nisi potentia innata esset
efficienda tam miranda & uelocis conuersionis. Ita
arbori innata est potentia germinandi, & extru-
dendi fructus. Hæc de potentijs latius dicuntur in li-
bro de Anima, & si hæc quidem uerbis describi
non satis possunt, mente aspicitur mirabile opifici-
um Dei, & ex actionibus agnoscitur. Suae vires sin-
gulis partibus nature inditæ sunt ad aliquid efficien-
dum. Quid enim mirabilius est, quam uim esse in al-
uo matris, gignendi animal simile?

Secundò: De habitibus in Dialectica præcipi- Habitus?
tur. Sunt autem agilitates ortæ ex crebris actioni-
bus: & quidam sunt affectuum quasi freni, seu mo-
derationes. Ratiocinatur autem Aristoteles ex suffi-
ciente enumeratione, quòd uirtutes sint habitus,
non potentia, non affectus.

CAPVT VI.

Constituto genere, inquit differentiam ex
causis. Est enim uirtus talis habitus, qui re-
gitur recta notitia, sic, ut mediocritatem in Medietas,

actionibus efficiat. Hic instituit eruditam & uenustam distinctionem de medietate Arithmetica, & Geometrica: et docet uirtutem consistere in medietate Geometrica, quod & de cæteris in genere dicitur, non de iusticia commutatiua. Hæc quo consilio tradantur, diligenter considerandum est. Actiones uoluntariæ habent quidem regulam, uidelicet legem naturæ. Sed tamen quia uariæ sunt actionum circumstantiæ, sunt & legum gradus, nec semper prorsus eadem meta actionum constituitur, ut, aliud est faciendum, si sanus reposcat pecuniam, aliud, si furiosus. Ita alia est meta liberalitatis egenæ uiduæ, alia Salomonis, & in omni uita alia alijs personis, locis, ac temporibus conueniunt. Fabij temporibus utilior est conditio amissis tot exercitijs Romanis, postea cum fracto Hannibale, rursus ciuitas abundaret multitudine, utilius fuit dimicare. Hæc circumstantias etiam iudex considerat. Marcius uulnerato, cum esset ædilis, in oppugnatione nocturna ædium meretricis, mulier absoluta est. Etsi enim erat ædilis, tamen aduersus temerè tumultuantem noctu, unicuiq; concessa est ædium suarum defensio. Hic locus & tempus faciunt, ne ratio habeatur ædilitiæ potestatis. Propter hanc uarietatem admetietatem Arithmetica, quæ est immutabilis, uidelicet, in

Actiones uoluntariæ habent quidem regulam, uidelicet legem naturæ.

Medietas Arithmetica.

ret, in qua medium æqualibus numeris distat ab extremis, ut, 3 5. 7. Hic medium immutabiliter distat ab extremis. Item si componantur extremi numeri, & compositum rursus diuidatur in duo æqualia. Medietas, quæ est immutabilis, est ille ipse medius terminus. Hæc medietas igitur, quia non potest mutari, relinquitur hoc loco ab Aristotele. Quia non idem est medium liberalitatis egenæ uiduæ & Salomonis. Alia est igitur meta actionum, uidelicet medietas, quæ uocatur Geometrica, id est, ubi non numerorum æqualitas spectatur, sed proportionis, ut, sicut se habet Salomon ad mille drachmas, ita se habet uidua egena ad unam drachmam. Hic seruatur proportionum æqualitas, non numerorū, ut, sicut se habent 30 ad 15: sic se habent 8 ad 4. Estq; eò etiam hac proportione utendum, quia hic fit collatio plurium personarum & rerum, & inquisita æqualitate proportionū inter personas & res, meta seu medium constituitur.

Geometrica
medietas.

De Definitione Virtutis.

Magna laus est Aristotelis, quòd unus ita describit uirtutes, ut dicat esse mediocritates. Nam uniuersaliter uerum est de omnibus Actionibus animantiū, appetere eas mediocritatem

Mediocritas
aut manium:

tem, ut in cursu, tactu, uisu, aut aliorum sensuum actionibus animaduerti potest, & uulgò dicitur: *Excellent sensibile corrumpit sensum. Item coctio requirit mediocre nutrimentum.* Deinde non solum in actionibus animantium appetitur mediocritas, sed etiam artifices, qui opera efficiunt, mediocritatem quaerunt, ut pictor, nec nimis gracilia, nec nimis pingua corpora pingit: nec nulla ornamenta addit, nec nimis multa. Etsi autem haec de artibus bellè cogitata sunt, tamen uera & propria ratio est, cur uirtutes dictæ sint mediocritates, quia in omnibus actionibus animantium naturæ conuenit mediocritas, ut in coctione, cursu, tactu, uisu. Sic cum uirtus uersetur circa affectus, qui sunt motus in homine, & animantibus conueniat mediocritas, consentaneum est, & hos motus tunc naturæ aptos esse, cum sint mediocres, sicut Galenus dicit affectus mediocres esse *εὐεγήςιας*, immoderatos uero, esse res uiolentas, exitiales naturæ, seu morbos. Hæc de fonte huius Aristotelici consilij satis sit monuisse. Illud autem maximè omnes meminisse debemus, ut in tota uita, & in omnibus actionibus, in hanc ipsam mediocritatem intueamur. Hanc intelligere, amare, & præstare discamus, nec sinamus animi motus procul ab ea prouehi. Scipio frenauit iracundiam, laceßitus à tribunis plebis. Ajax non fre-

Mediocritas
artificum.

Mediocrilitatis
laus.

non frenauit, qui iratus mortem sibi consciuit. Nec Marius frenauit iracundiam, qui cupiditate uindictæ, bellum ciuili excitauit, & crudelissimè præcipua lumina ciuitatis interfecit.

Definitio.

Vlgaris & perspicua definitio est. Virtus est habitus uoluntatis, inclinans ad agendū secundum rectam rationem. Verè igitur, & propriè, ut Plato inquit, est obedientia, quā præstat uoluntas & ceteræ uires recto iudicio, quod Deus impressit mentibus, ut sit actionum regula. Hanc obedientiā Plato uocat iusticiā uniuersalem uidelicet. Obseruabunt igitur studiosi appellationes ferè pares esse, uirtutis & iusticiæ uniuersalis. Et res facilius agnosci potest, si cogites esse obedientiam, & intuearis ordinem à Deo institutum, ut noticia recta præluceat, & ceteræ uires obtemperarent. Vt autem alioqui bonum dicitur conueniens naturæ: Ita morale bonum est conueniens naturæ, iuxta hanc noticiam rectam prælucentem. Congruunt autem uocabula, bonum, morale, honestum, rectum, laudabile, dignum approbatione, quia congruit ad uerum iudicium. Aristotelica definitio prorsus idem dicit: sed modum addit, scilicet, quòd recta ratio efficiat mediocritatem.

Virtus quid

Morale bonum

Est

Est autem definitio causalis. Habitus est genus. Deinde differentiae sumuntur à causis. προαίρεσις καὶ κῶς, quod uerterunt electiuum, id est, qui regitur deliberatione, et libera uoluntate suscipitur. Quid enim nuncupet προαίρεσις, postea dicam. Ac libro 6. clarè inquit, προαίρεσις comprehendit λόγον ἔθελον, id est, rationem ἔθελον uoluntatem obtemperantem. Libro tertio discernit actiones in speciem similes. Quidam natura sunt duriores, ut Cato, ac ne quidem fluctantur, ubi opus est. Alij sunt persuasione fortes, ut Brutus. Putat enim sibi præclarum esse Catonis rigorem imitari. Alij tantum simulant fortitudinem, ut Thraso. Hi gradus etsi in speciem similes sunt uirtuti, nondum tamen sunt uirtus. Sed uera fortitudo, quanquam oritur à singulari ut naturæ, tamen iudicio gubernatur. Scipio moderatur suam fortitudinē, pugnat ubi opus est, cedit etiam ἔθελον remittit de contentione, utilitatis publicæ causa. Deniq; quæ agit, non agit cæco impetu naturæ, non simulatione, non inepta imitatione, sed habet ueras, graues, ἔθελον multas causas sui consilij, ac prospicit, quid cur deceat, quis finis omnium actionum intuendus sit, quomodo ad hunc finem accommodandæ sint actiones.

Hæc de προαίρεσις latius postea declarabuntur: etsi ex his, quæ tã dicta sunt, satis intelligi potest,

est, quid uocet προαίρεσις, uel ἐκ προαιρέσεως
aliquid fieri.

Reliquæ particulae definitionis non sunt obscu-
ræ. Causa formalis est ipsa moderatio, uel medio-
critas, quam afficit uoluntas, ut in C. Caesaris man-
suetudine formale est illa ipsa moderatio, qua fre-
nat iracundiam, & parcit aduersarijs. De medio-
critate quo ad nos, id est, Geometrica, supra dixi.

De finitratione)

Redit ad causam efficientem, ut supra dictum
est, de mente iudicante, & libera uoluntate, seu de Iudicio sapientis
προαίρεσις. Disertè autem additur, ut sapiens de
finit. Sicut in controuersijs forensibus, cum homi-
nes imperiti sibi iudicium sumunt, sepe falluntur,
ita in cæteris actionibus imperiti sepe aberrant.
Etsi enim, lex naturæ omnibus insita est, tamen non
fulget pariter in omnibus, sed doctrina & usu ex-
citanda est. Sit igitur iudex peritus, ut de Alphons
so dicitur. Cum emissa esset ex Caieta imbellis
multitudo Senum, mulierum, & etiam puerorum,
ut à cæteris oppidum in obsidione defenderetur,
consuluerunt duces Alphonso, ut faceret impetum
in eam multitudinem, ut eo terrore moueret obse-
sos ad faciendam deditionem. Ibi Alphonsus inquit
non totum mihi regnum Neapolitanum tanti est,
ut hanc

ut hanc crudelitatem exercere uelim . Hic melius sensit peritus & sapiens iudex Alphonsus, quàm ceteri. Ac multa exempla colligi dissimilium iudiciorum possunt. Saulem interficiendum esse censebant socij: Sed Dauid aliter censuit, ne periculosi exempli in isto populo autor esset . Addit in textu

Medium quid. argutam admonitionem de medio : Medium dici, non quod sit conflatum ex extremis, ut, color glaucus conflatus ex albo & nigro, nec quod sit medium respectu remissionis, & incrementi graduum eiusdem nominis, ut, Nero est crudelior Tyberio, seu, ut feruens aqua magis calet, quàm tepida : Sed medium, quod est uirtus, recedit ab utroq; extremo, & est diuersæ rationis, ut 6 . est medium inter 10 . & 2 . Id nec conflatum ex extremis est, nec eiusdem rationis est, sed diuersæ ab extremis. Verba textus sunt subobscura. Non dicimus furacitatis aliquod medium esse, sed perinde esse, siue quis medium, siue excessum, siue defectum nominet. Omnia enim uitiosa sunt . Nam quod ad remissionem & incrementum graduum eiusdem rationis attinet, in uno extremo omnia concurrere possunt. Vt, magis rapax est Caligula, quàm Tyberius . Sed aliter de medio loquimur, cum uirtutem dicimus esse medium, scilicet diuersæ rationis ab extremis, ut cum dicimus, sanitatem esse medium inter qualitates di-

stempe.

temperetas, quarum confusione leduntur actiones naturales. Ita medium hoc loco sui cuiusdam generis est, seu suae rationis, uidelicet, conueniens ad rectam rationem. Extrema sunt alterius generis, uidelicet, pugnantia cum recta ratione. Ex hac annotatione intelligi argutia in textu potest: sed omiſſa hac argutia, utilius est immorari in alijs grauioribus ſententijs. Fortaſſis autem hoc utilitatis habet, quod monet errore interdum media extremorum pro uirtutibus accipi, ut, ſimulachra uirtutum ſæpe pro ueris amplectimur: Ita priorẽ Dionyſium, eſſi fuit tyrannus, egregium principem dicebant, collatum ad poſtერიorem Dionyſium. Sed hæc ſunt uulgi iudicia, & à uero aberrant. Non enim retinent medium, quod propriè ſic uocatur, conueniens ad rectam rationem. Diſputant & Theologi, quomodo dilectio Dei ſit mediocritas, cum ardentiffima dilectio maximè ſit uirtus, & ſatis bellè reſpondent, uirtutes recipere incrementa graduum eiusdem rationis, ac medium diuerſæ rationis eſſe ab extremis, uidelicet, non conuenientibus ad rectam rationem, ut, dilectio medium eſt inter duo uitia, inter Epicureum contemptum, & ſuperſtitionem. Ita in Dauide excellens eſt manſuetudo, & tamen nec lentus eſt, nec rabioſe iracundus.

Sequitur enumeratio uirtutum. Erudita, ratioſa

S ni con-

Dilectio Dei
mediocritas.

Enumeratio uirtutum ex deca-
logo.

ni congruens, ac uerissima distributio uirtutum summi potest ex ordine præceptorum Decalogi. Ut effigies præcipue fit, ut representet archetypum: Ita cum humana natura præcipue condita sit, ut sit imago Dei, hoc est, ut in nobis luceat Dei noticia, seu, ut simus exempla Dei, ut dicitur:

Exemplumq; Dei quisq; est in imagine parua. Facile intelligi potest, summum hominis finem esse agnoscere Deum, ei obtemperare, & eum celebrare. Prima igitur uirtus est reuerentia erga Deum, quam uel religionem, uel pietatem Latini uocant. Nos in doctrina Christiana nominamus fidem, timorem Dei, fiduciam, & dilectionem Dei. De his uirtutibus concionatur primum præceptum.

Religio & pietas.

Secundum & tertium continent externa officia erga Deum, ut studium docendi de Deo, & curam tuendarum carimoniarum, quia oportet externas significationes esse, per quas innotescat alijs noticia de Deo. Hæc quoq; à Latinis nomine religionis & pietatis comprehenduntur. Nos uocamus prædicationem, inuocationem, gratiarum actionem, confessionem. Porro Aristoteles de his uirtutibus primæ tabulæ Decalogi nihil dicit. Estq; uera et firma doctrina de his ex Euangelio petenda. Etsi enim humana ratio habet quasdam de Deo noticias, intelligit Deum esse conditorem rerum, Deo parendum esse iuxta discrimen

scrimen honestorum & turpium, quod est lumen diuinitus insitum mentibus humanis: tamen opus est alia doctrina de reconciliatione, quam Filius Dei ex sinu aeterni Patris protulit.

Virtutes secundæ tabulæ sunt notiores, quia gubernant actiones in hac societate ciuili necessarias.

Ac initio secundæ tabulæ constituit imperia. Primum enim in societate necesse est multitudini præfici gubernatores. Est ergo uirtus subditorum, obedientia, ut dicitur: *Honora patrem & matrem.*

Iusticia Vniuersalis & obedientia.

Et gubernatores illi imperent non suo arbitrio, sed iuxta legum diuinarum uocem. Ideo prima tabulæ præcedit, ut gubernator sciat se subiectum esse Deo, & secunda tradit modum regendæ societatis.

Virtus ergo gubernatoris est iusticia uniuersalis, quæ iuxta leges Decalogi regit, defendit, & punit.

Deniq; utriusq; gradus, superiorum & inferiorum uirtus, est iusticia uniuersalis, quæ est obedientia, iuxta omnes leges Dei. Nam omnes debemus obedientiam, ut testatur Psalmus 61. *Deus in Synagoga*

Deorum, &c. Cæterum peculiaris uirtus parentum erga natos, & natorum erga parentes, latine

Pietas parentum & liberorum.

uocatur Pietas, quæ est iusticia parentum erga natos, obligans parentes, ut præsentent natis ea, quæ

debentur illis, scilicet, ut alant & doceant eos de Deo et de alijs rebus bonis, defendat, et assuefaciant

ad res utiles Reipublicæ. Et e contra pietas natorum est iusticia, obligans natos ad obedientiam erga parentes. Hic aliæ species continentur: Iusticia coniugum inter se: Item, Iusticia fratrum, quæ officia plura requirunt, quàm aliæ coniunctiores.

Iusticia particularis. Quintum præceptum: Non occides, continet iusticiam particularem, quæ est, non nocere alteri vi aut fraude.

*Fortitudo
Mansuetudo
Misericordia,
Amicitia.* Primum autem prohibet iniurias corporum. Huc & Fortitudo pertinet, quæ est uirtus propulsans iniustam uiolentiam. Item Mansuetudo, quæ frenat iracundiam. Item Misericordia, seu φιλοσογία, quæ est affici aliena calamitate. Item Amicitia, quæ est iusticia, obligans ad communia & mutua officia inter certos quosdam. Et uitia contraria fortitudini, ut timiditas, seu ignauia, deserens eos, quibus defensio debetur. Item temeritas accersens pericula non necessaria. Item mansuetudini contraria iracundia effrenis, & e contra lentum esse, nec adfieri dolore, seu νεμεσις in alieno scelere, propter gloriam Dei, aut aliorum calamitatem, aut propter exemplum: Nam νεμεσις uirtus est, propriè ad hoc præceptum pertinens, uidelicet, iusta indignatio aduersus turpitudinẽ, qualis fuit in Phinees, interficiente stupratore. Vitia contraria misericordie, sunt εὐσργία & crudelitas.

est aut

Est autem *ἀσολγία* non affici sensu alienæ calamitatis. Amicitie multa sunt uitia contraria, ut *ὑπόκρισις*, simulatio amicitie.

Sextum præceptum, Non moechaberis, concio-
natur de uirtute, quæ uocatur Continentia, seu ca-
stitas, quæ est uirtus, certa lege regens opus genera-
tionis, quod Deus uult, non temere, ut in pecudibus,
errare: sed iuxta uerbum à se traditum, reuerenter
in natura intelligente gubernari. Magna res est
enim generatio, præsertim naturæ humanæ, quæ
nascitur ad immortalitatem. Vult igitur Deus, ut
cogitemus hoc opus singulare munus esse ab ipso at-
tributum naturæ humanæ, uult nos obedientiam
illi debitam declarare in regendo hoc opere. Vult
uagas & portentosas libidines atrocibus poenis pu-
nire, ut historiæ testantur de diluuiio, de Sodomis,
Troia, Græcis ciuitatibus, & alia innumera ex-
empla. Vicina continentie est Temperantia, quæ
est uirtus, moderans appetitiones cibi & potus.
Nam hæc moderatio est custos continentie, ut con-
stat luxu incendi libidines, ut dicitur.

Et Venus in uinis, ignis in igne furit.

Septimum præceptum, Non furaberis, continet
Iusticiam particularis speciem, quæ gubernat rerum
diuisionem & contractus, ne iniusta ui uel fraude
aliena bona occupentur. Huc etiam liberalitas per-

Liberaltas. *tinet, quæ de usu facultatum propriarum loquitur, & uicina est iusticiæ. Quia iusticia præstat debitum ex naturali & ciuili obligatione, uidelicet, quod & natura & magistratus iubent solui. Sed liberalitas communicat id, quod ex naturali obligatione debetur. Etsi enim non debebat Samaritanus propter edictum aliquod magistratum, saucio iacenti in uia: tamen debebat ex naturali obligatione, quia quoddam naturale foedus est hominum inter se, quod præcipit, ut alterius uitæ unuquisq; quantum potest, opem ferat. Ex hac naturali obligatione oriuntur multa dicta apud Iurisconsultos: Iuræ naturæ æquum est neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiozem. Ideo in contractibus bonæ fidei multa præstanda sunt, quæ non nuncupantur lingua. Sed naturalem obligationem magis declarant sacræ literæ de Eleemosynis. Item Iohannes inquit: Sicut Christus pro nobis animam posuit, ita debemus pro fratribus animas ponere.*

Parfimonia. *Vicina uirtus est parfimonia, quæ est uirtus, seruans res proprias, uitandis inanibus perfusionibus, quæ custos est iusticiæ & liberalitatis, quia profusiones tolerari diu sine aliëno non possunt. Ideo Antonius fit rapax, quia sine modo alijs largitur. Demades corrumpitur auro Macedonico, quia est sumptuosus. Etraq; uirtus uenustissimè pingitur in dicto*

dicto Salomonis: *Fontes tui deriuentur foras, & tu dominus eorum maneto.* Pertinet ad præceptum septimum & Gratitude, quia est iusticia, reddens debitum pro beneficio ex naturali obligatione. Ideo Deus ingratos punit, sicut inquit Salomon: *Non recedet malum à domo ingrati.* Gratitudo
proieob. 17

Octauum præceptum, *Non dicas falsum testimonium,* continet ueritatem, quæ est uirtus, uoluntatem confirmans, ut recta dicamus, & in dictis constantiam præstemus, & in actionibus uitemus insidias, hoc est, ut quæ agenda sunt, rectè, erò, planè, agamus, & præ nobis feramus, ut mens, oratio, mores congruant. Veritas.

Hæc uirtus amplissimis laudibus prædicatur, quia mendacium, sophismata, calumniæ multipliciter nocent uitæ. Ideo inquit Salomon: *Abominatio in labijs regis mendacium.* Et Achilles inquit: *Vt mortem odi, aliud dicere lingua, aliud sentire.* Maxime autem Ecclesiæ necessaria est hæc uirtus. Hæc ueram Ecclesiæ pacem, & concordiam efficit. Ut autem hoc 27. die Septembris Arca Noë consistere cœpit ante annos 3830. Ita Deū oremus, ut repressa sophistica, Ecclesia tranquillitatem nunc concedat. Pertinet ad hoc præceptum & uirtus, quæ uocatur candor, quæ re ipsa non differt à ueritate, sed tamen uoce candoris, circumstantia quædã uocatur, Arca Noë.
Candor.

ne durius iudicetur, quàm res poscit, sed principa-
 lis uoluntas spectetur, tum in dictis, tum in factis,
 ut Scipio, quanquam fuit in suis negocijs modestus,
 fortis, & felix, tamen interdum, ut sunt humana,
 fecit aliquid negligentius. Hæc errata Cato acerbè
 exagitat, & gradus cumulabat. Accusabat non
 tantum culpam, sed etiam dolum, ait, ambitione &
 tyrannica uoluntate Scipionem multa iniuste face-
 re, alienabat à Scipione uoluntates hominum, impe-
 diebat negotia ei mandata. Econtra Lelius hæc er-
 rata extenuabat, interdum culpam agnoscebat, sed
 negabat uoluntatem esse improbandam. Ostende-
 bat item pensari hæc incommoda magnis uirtutis
 bus, sicut & de Hercule dixit Euripides, & sæpe
 citatur: φᾶνλ & , ἄκομψος, ἀλλὰ τὰ μέ-
 γιστα ἀγαθός. Sic sunt in scriptoribus multa im-
 propriè dicta. Hic candor est, uoluntatem ex toto
 corpore orationis, aut ex circumstantijs, aut ex
 phrasi sumere. Est igitur uirtus candor, non ca-
 lumniose, non durius interpretari dicta, aut fa-
 cta, quàm meretur uoluntas, à qua proficiuntur.
 Extrema sunt, stoliditas & studium calumnian-
 di. Porro cùm in omni uita, etiam in rectè dictis &
 factis, incidant interdum offensiones leues & sana-
 biles, dominetur in iudicando candor, modò uolun-
 tas retineat necessarias uirtutes, & sicut iusticia &

& τὴν ἐκείνην conferuntur: ita de sermone, aut iudicijs ueritatem & candorem conferri sciamus. Hactenus recensui distributionem uirtutum iuxta decalogum, qui & species necessarias, & earum ordinē optimē monstrat, ut facile iudicare prudens aestimator potest: & quoties opus est enumeratione & serie uirtutum, mens decurrat per Decalogum, Nec alia est de uirtutibus doctrina expeditior. Postea consideret studiosus, quatenus ad Decalogum conueniant Philosophica. Aristoteles utitur alia distributione, sumpta ex proximis obiectis, in quibus fit mediocritas. Aliæ faciunt mediocritates in affectibus, ut fortitudo, mansuetudo, temperantia. Aliæ faciunt mediocritates in rebus, ut, iusticia, liberalitas. Aliæ in sermone, ut ueritas & urbanitas. Item in conuersationis suauitate, ut, amicitia. Nec disputabo subtilius de hac distributione, satis est ut eunq; uidere consilium Aristotelis, qui ordinem à proximis obiectis sumpsit. Nam uerum est, hominis actiones, aut circa affectus, aut circa res, aut circa sermonem uersari, & has omnes ratione quadam moderandas esse. Hæc de enumeratione dixisse, satis est.

Distributio uirtutum Aristotelica.

DE CAUSIS VIR-

tutum.

S 5

Iam

Causæ uirtutū
Philosophæ.

Scipio.

Iam de causis dicendum est, quarum consideratio in primis utilis est. Philosophus has nominat principales causas honestæ actionis, mētem iudicantem, & uoluntatem obtemperantem. Accedunt minus principales, impetus naturalis, assuetudo, seu habitus, & membra, quæ obediunt imperio rectæ rationis, ut in Scipione, abstinente ab alterius coniuge, causæ sunt eius facti, mens iudicans iniustum esse, attingere alterius coniugem. Neq; tamen una tantum ratione mouetur, sed sæpe ueris & honestis argumentis multa congruunt. Alienatur hominū uoluntates à ducibus, propter libidinē & crudelitātē: Sicut Iulianus recitabat carmē Bathilidæ:

Vt nisi sit uiuo facies expressa colore,

Non decus in picto corpore truncus habet:

Sic reliqui mores sfreti sine honore manebunt,

Ni sint ornati laude pudicitie.

Accessit et alia ratio, cogitauit Scipio fortunam corrumpi impudicitia. His rationibus assentiens uoluntas, antefert continentiam, domat affectus, & imperat externis membris, ne attingant alienam. Sed hæc magis placidè & sedatè in mente disputantur, & à uoluntate gubernantur, quia adiuuat Heroicus impetus, id est, lumē mentis magis agnoscens pulchritudinē uirtutis, & magis amens uirtutem, quàm alij imbecilliores amāt. Hæc difficilior intelli-

guntur

guntur, quia ingens est imbecillitas hominum, & rara est, uel mediocris uirtus. Sed tamen aliqua sunt exempla singularum ætatum.

Quantum decus est fortitudinis in eo milite, qui hoc anno 1542. in prælio commisso cum Turcis in Pannonia, certæ se morti obiecit, ut uitam sui domini, ducis Saxonie Mauricij defenderet. Cū enim Dux Mauricius in prælio cum Turcis commisso, ad Pestum Vngariæ oppidum, auiditate pugnandi, longius prouheretur, quàm cæteri, illatus in hostium agmen à Turcis undiq; circumuēctus est. Ibi fortiter dimicanti, equus confoditur. Collapsus igitur Ducem unà cum equo oppressuri Turci accurrūt, cūq; iam Turcicus miles uestigium impressisset corpori Ducis, eiq; stricto ferro necem minaretur, unus ex satellitibus Ducis Ribischius, Turcicū militem anteuertit, ac obtruncat: hoc interfecto, facit impetum in cæteros Turcos, eosq; repellit: interim plures comites Ducis Mauricij adueniunt, qui eum ex ephippijs expediunt et reducunt. Ribischius uerò, seruatō domino, cum unus par esse agmini tanto non posset, multis uulneribus acceptis, tandem examinatus concidit. Laudanda est & fides & fortitudo militis, ac utraq; uirtus supra uulgus est. Habet autem causas non solum iudicium in mente, & uoluntatem obtemperantem, sed etiam impetum acrem naturæ,

& De

Ribischius ducis Mauricij defensor.

obscura historia de ducis Mauricij nobilissimum.

Mauricius
Electus
Saxonia

Anno 155
hermetasig
bo ruias
9. Julij in
campo priu

Et Deum, qui Et ipse militem præliantem adiu-
uit, Et euentum gubernauit, ut dux incolumis eua-
deret. Sunt igitur causæ huius facti, mens, iudicium
uoluntas obtemperans, Et impetus naturalis in mi-
lite, Et Deus adiutor ac gubernator: Quia sine
Deo uirtus non est felix.

Causæ actionū
tres in doctrina
Christiana.

In doctrina Christiana sic traduntur causæ acti-
onum, ut sint tres: Mens iudicās iuxta uerbum Dei,
uoluntas assentiens, Spiritus sanctus impellens men-
tem Et uoluntatem, et has infirmas uires adiuuans,
Et exitum gubernans, Sicut inquit Christus: Sine
me nihil potestis facere, ut, cū Ioseph repugnat
illecebris Domine. Primum mens intuetur Ver-
bum Dei, Et detinetur in eius cogitatione à Spi-
ritu Sancto, ut colligat multas magnas causas. A-
gnoscat præceptum, Et iudicat Deo obediendum
esse, cogitat poenas secuturas esse, presentes Et æ-
ternas, amissionem doni, scandala multiplicia.
Cogitat se cotristaturum esse Spiritum Sanctum,
discedentem ex suo domicilio: perturbaturum item
in aliorum cordibus: cogitat item sese præbiturum
causam, ut diabolus triumphet aduersus filiū Dei
quod ruinam aliquam traxerit: Item aduersus in-
firmitatem humanam, cui Nequam spiritus in-
sultat. Denique in singulis actionibus concurrunt
plurima argumenta, ex uarietate causarum Et ef-
fectuum

Ioseph earus:

fectuum collecta. His tot argumentis uoluntas as-
sentitur impulsæ & adiuta à Spiritu Sancto. Et
quanquam postea propter calumniam rapitur in
carcerem, tamē adest ei Deus, & gubernat exitum.
Hæ causse agitandæ sunt, ut discamus multas esse
causas, multos effectus omnium actionum. Item,
ut auxilium diuinum petamus, & simul nostram
diligentiam excitemus. Nam hæ causse iungendæ
sunt, sicut scriptum est: Habenti dabitur, Et 2.
Corinthi. 6. Adhortamur uos, ne frustra gratiam
Dei recipiatis. Et Basiliius inquit: Tantum uelis,
& Deus prius occurret:

Μόνου δ'έλισου, καὶ θεὸς προαπαντᾷ.

Nec dubium est, multos graues poenas dare igna-
tia, qui etiam uocanti Deo repugnant.

Duo sunt Prouerbia græca: Secundis uentis
nauigare, prima, seu præcipuè optanda nauigatio
est. Sed si hoc non contingit, proximum est, uti al- Κετὰ τὸ π
tera nauigatione, quæ uentis adiuuatur. Ita dici- δευτέρου
mus altera nauigatione utendum esse, cumhorta- πλὴν
mur, ut, quanquam destituti sumus commoda-
tibus, annitatur tamen: & significamus, eos con-
natus non esse inuitiles aut irritos. Ita hîc inquit
Aristoteles: Etiam si in tanta naturæ imbecillitas
te non possumus perpetuò hunc cursum tenere, ut
nihil peccemus, & in omnibus consilijs & actio-
nibus

nibus certissimam normam semper sequamur, nec precipitantia, uel errore, uel affectu aliquo impulsus, labamur: Tamen altera nauigatio proderit, id est, proderit labore perficere, ne longius à medio depellamur. Sed tanquam remis acri contentione animi ad medium enitamur, quàm proximè possumus. Video generaliter usurpatum esse prouerbum in hanc sententiam: Cui præcipua bona non contigerunt, proximis tamen utatur, ut cui non contingit summa uis ingenij, utatur ijs uiribus, quas habet, easq; industria adiuuet. Non contingit prima nauigatio, ut habeamus Rempublicam seu Ecclesiam, qualem omnino uellemus, fruamur ergo præfenti, & eam nostris officijs, nostro labore adiuuemus. Sic de coniugio dicit Ναυμάχιος, Dulcissimum esse, puro corpore coelibem uiuere: sed si cui opus sit coniugio, tradiurum se esse præcepta, quo nolo hanc alteram nauigationem regat. Ἦὼς χήσε περιήσασαι δὲ πλῆθῶ, ὡς δ' εὐτεροῦ φᾶσι, εὐφρονιδυμῶ. Quòd uerò Aristoteles toties admonet, quàm difficile sit moderari impetum animorum, & ad mediocritatem flectere, extat in Philosophia illustre testimonium de ingenti imbecillitate naturæ humanæ. Tacitè igitur significat aliud genus doctrine superius quaerendum esse de causis, & remedijs huius imbecillitatis. Con-

stituit

Imbecillitas hu-
mana.

stituit Philosophia certò hominem ad uirtutem con-
ditum esse . Itaq; miratur , qui fiat , cur tam rara
res sit , uera uirtus . Magis etiam miratur , unde sit
immanitas facinorum , ut in Atreo & Tieste , &
similibus . Hic docet uox diuina , hæc mala natura
humane non esse orta à Deo , sed naturam deprau-
atam esse uulnere Diaboli . Ac præterea multos
impellit furialib. stimulis à diabolo , ut Atrea , Thy-
estem , & similes . Monstrat autem auxilium , idq;
non solum pollicetur , sed etiã peti præcipit , ut cum
inquit : Quanto magis pater uester , qui in coelis
est , dabit Spiritum Sanctum petentibus ? Ergo fi-
ducia filij Dei petamus nos regi Spiritu Sancto .
Hic depellit Diaboli insidias , & frenat errantes im-
petus animorum , & inserit meliores motus , & gu-
bernat euentus , ac donat successus , si tamen uolun-
tas etiam mediocriter annitatur , ut rectè faciat .
Concurrere enim causas , quas supra diximus , oportet .
Μόνον θεῖλκσαν , μὲν θεὸς προα-
παντα . Item , Præeunte gratia , & comi-
tante uoluntate . Item , τὸν βυλὸν
μενον ἔλκει θεός .

PHILA

PHILIPPI
 MELANTHONIS IN
 LIBRVM TERTIVM
 Ethicorum Aristotelis,
 Enarratio.



V P R A tradidit definitionem uirtutis, in qua fit mentio causarum. Nunc in tertio libro de causis differit, uidelicet, de iudicio mentis, & de libertate uoluntatis. Hi

Pars imaginis
 Dei.

sunt fontes uirtutis uerè diuini. Nam hæc est pars imaginis Dei in homine, iudiciũ agnoscens Deum, & discernens honesta & turpia, & facultas uoluntatis, qua potest eligere honesta. Ex hac imagine Dei consideres oriri uirtutem. Etsi enim imago est obscurata caligine, & morbo lapsa naturæ, tamen pars aliqua mansit, uidelicet, quædam noticia legis, & facultas eligendi honestas actiones subiectas rationi, & ad externam uitam pertinentes. Ut igitur Aristoteles monstret causas, discernit gradus

Actiones tripli
 ces.

actionum tres: uoluntarias, inuoluntarias, & mixtas. Estq; utilis distinctio, ac sæpe in iudicijs usurpatur. Longè differt delictum errore admissum, à delicto,

delicto, quod dolo factum est, ut differunt Eua delictum, & Mariae negligentia, amisso filio.

Actio prorsus uoluntaria est, quae regitur consilio mentis non errantis circa obiectum, & in qua uoluntas non impeditur externa uolentia, aut terrore.

Inuoluntaria est, quae fit per ignorantiam probabilem, aut cum externa uolentia coguntur membra, ut narrat c. Presbyteros 50. dist. aliquos Martyres ligatos, et ad aras idolorum gestatos esse.

Mixtae dicuntur, cum non affertur manus corpori, sed errore, seu minis propositis, uoluntas inter duo eligit alterum, ut praesens periculum effugiat, ut cum fractus metu, mauult abijcere Euang. lium, quam amittere uitam. Has uocat mixtas actiones, quae tamen reuera sunt uoluntariae. Etsi enim uoluntas metu perturbatur, tamen retinet libertatem, & uincere metum debebat. Estque usitata Iuris consulti uox, et uera de hoc genere: Coacta uoluntas est uoluntas.

(τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως)

Finis, seu aestimatio actionis est facienda tunc, cum fit, id est, actio redimentis se pecunia à latrone, est uoluntaria, quia etsi primam non cogitarat uia-

Aestimatio actionis quando fit etenday

T tor se

tor se daturum esse, tamen postea cum incidit in periculum, articulo temporis mouetur, ut consilium mutet, & eligat inter duo mala alterum. Hæc est sententia uerborum Aristotelis: Finis actionis est secundum oportunitatem, id est, etsi principio nec cogitabas, nec expetabas hanc iacturam, imò nolebas, & auersabaris, tamen postea articulus, seu oportunitas mutauit consilium. Est igitur actio uoluntaria tunc, cum fit, uidelicet propter talem articulum temporis, quia iudicas illi tempori hoc magis expedire. Et quidem reuera actio uoluntaria est, quia non oritur immediatè à principio externo, ut supra de coactione dictum est, sed à uoluntate deligente alterum inter duo mala. Exempla monstrant usum huius sententiæ. Usitatum dictum est: Seruiendum est tempori. Item:

Temporibus sapiens mores sine crimine mutat.

Item: Quando fieri non potest, quod uis, uelis quod potest fieri. Et Cicero inquit: Semper idem spectandum est, non semper idem sentiendum. Sentit Cicero, primū aduersandum esse Cæsari, priusquam creuit: postquam creuisset, ac serio iam & frustra cæteri contrà nitebantur, sentit potius ei cedendum esse, & præsentem statum mediocre mutandum esse, ne deteriora accidant. Cum Thrasybulus recuperaret patriam, multi exules reducti, repetebant

Thrasybuli.
Ἐμνήσια.

petebant erepta patrimonia, sed sine nouis motibus non poterant eis restitui. Tulit igitur legem humanissimam *μὴ μνησικακῆν*, quam cum pacis causa approbarent illi ipsi exules reducti, sua uolentes tunc amittebant, etiam si prius cogitarant se non amissuros esse. Deniq; utile est præceptum uitæ: Seruiendum est tempori, sed metæ teneantur. Ac differit hic Aristoteles breuiter de medijs, uidelicet utilitates maiores minoribus anteferendas esse, sed adendum est, saluo officio, & salua religione, id est, ne quid fiat iniuste. Cicero iustius fecit, quòd se dedidit Cæsari, quàm Cato, qui sibi mortem consciiuit. Suprà disertè descripsit inuoluntarium dici, quod fit, aut ui coacto corpore, aut per ignorantia. Nam ad uoluntariam actionem duæ uires concurrunt, mens & uoluntas. Quare cum mens ignara non iudicat, nec præmonstrat uoluntati, quid agendū sit, temere & sine duce fertur uoluntas, nec dicitur actio propriè uoluntaria. Iam igitur de errore illo & ignorantia disputat. Magna sunt enim discrimina, nec omnis ignorantia excusat delictum. Estq; usitata regula: ~~Ignorantia facti excusat, non iuris. Non excusat ignorantia Euangelij eos, qui aduersantur ueræ doctrinæ. Peccat enim uoluntarium id, quod homo scire debet, non inquiri.~~ Omnes autem scire debent ius diuinum & naturale. Id negligere, est Deū.

Inuoluntaria actio.

Voluntaria.

~~Ignorantia iuris & Euangelij non excusat.~~

contemnere. Ideo rectè dicitur, ignorantiam iuris, præsertim diuini & naturalis, esse dolum. Contemptus autem Dei uoluntarium peccatum est. Et hic honestissimè inquit Aristoteles, Affectatam ignorantiam non esse inuoluntariam, sed malitiam. Et Iuris consultus inquit, non stultis, sed errantibus iudicem succurrere. Alia est facti ignorantia, aut sui aut alieni. Alieni magis excusat, ut apud Paulum: *Siquis ignarus uescitur consecratis*. Hæc est alieni facti ignorantia, quod inquirere me non est necesse. Ideo si quis ignorans delictum alterius nõ uitet eius consuetudinem, excusatur. Ignorantia facti proprii multiplex est. Aut enim præbuit aliquis causam ignorantia, ut ebrius hæc quoq; est affectata, & non excusat: aut negligentius agit quod mandatū est, ut Maria negligentius custodiuit relictum filium. Hoc modo multum peccant omnes homines, ac sapientes etiam & boni in hac tanta infirmitate. Quia nemo satis aut uigilans, aut diligens est in officio suo. Nemo satis cautus, uel in eligendis amicis, uel in prospiciendo exitum negotiorum, quorum pleraq; bona specie suscepta, tamen postea corrumpuntur. Deniq; infinita sunt huius ignorantia errata, & necesse est omnes hanc uocem ad Deum adferre: *Ignorantiam meam ne memineris*. Sed quedam ignorantia facti, probabilem excusationem adfert,

Vt,

Ignorantia facti alieni excusatur.

Ignorantia facti proprii.

Ut, si quis dixisset se uendere agrum Titio, et postea errans de persona traderet Fabio, putans Titium esse, hoc erratum retractatur. Recensui usitatam & utilem distinctionem de ingorantia iuris et facti. Aristoteles aliquanto aliter loquitur, sed res easdē complectitur, ignorantia affectata, inquit, non excusat. Hec est, cum uel de lege, uel de proprio facto nescitur, quod inquireri & poterat, & debebat. Peccat enim uoluntas non imperans inquisitionem. Est autem obscurum dictum in textu: Omnis flagitiosus ignorat, quæ oporteat agere. Id dictum Eustrathius tantum de ignorante intelligit, uidelicet hoc modo: Qui ignarus est, & tamen flagitia admittit, id ignorat, quod inquirere debebat, uidelicet legem, uel sui officij actiones, ideo uoluntas peccat, & uerè sunt culpandi, qui hac ignorantia admittunt scelera. Citantur in textu & exempla. Aeschylum aiunt accusatum esse, quod quædam Eleusinia arcana inseruisset suo poemati, atque ita patefecisset. Is usus est hac excusatione, quod nesciuisset eam partem haberi pro arcana, & absolutus est, præsertim, quia uenia dignus putabatur propter suam & fratris fortitudinem. Frater enim Aeschyli fuit Cinegirus, qui nauem mordicus arripuit, in qua hostes fugiebant. Aeschylus etiam in prælio Marathonio strenuè dimicauerat, et ex acie semiuuius in castra rela-

Aeschylus &
Cinegirus.

Merope

tus est, cum aliquot ab hostibus uulnera accepisset. Alterum exemplum narrat de Merope, quæ interfecit filium, putans hostem esse, id sumptum dicunt ex Tragœdia Euripidis, cui titulus est Cresphontes, ea tragœdia non extat. Sed particula historiæ repetitur apud Pausaniam in Messenijs, pag. 88. Cresphontes dolo potitus fuerat terra Messentorum, deceptis Aristodemi liberis in sortitione. Habuit autem uxorem Meropen, filiam regis Arcadum. Sed aliquanto post, irritati ciues, interfecerunt cum ipsum, tum liberos eius, præter unum. Hæc sunt apud Pausaniam. Fortassis in eacæde Merope insaniens, unum ex filijs interfecit, putans hostem esse.

Suprà tradidit definitionē non uoluntarij, nunc breuiter è regione dicit, quid nomet uoluntarium, seu spontaneum, uidelicet, cuius principium est in ipso sciente actionē, & circūstantias præcipuas. Deinde addit quæstionē: An facta per iram, aut cupiditatem, sint uoluntaria. Plato nominat inuoluntaria, & differit homines non sponte malos esse, sed uiolenter rapi impetu temperamentorum, ut, ad iram biliosos. Hanc opinionem infra refutat Aristoteles. Nam temperamentum non est tota causa actionum, aut habituum, ut norunt physici. Pronunciat igitur facta per iracundiam, & cupiditatem uoluntaria, seu spontanea esse, imò & puero-

facta per iram
& cupiditatem
sunt spontanea.

rum & pecudum actiones ita discernit, ut alias nunc cupet spontaneas, alias uiolentas. Eisi enim pueris & pecudibus non tribuit προαίρεσις, tamen uidet in his quoque discrimen esse inter uiolenta, et spontanea. Leo sponte parcat homini prostrato, sed tamen sine deliberatione. Econtra ui retinetur, cum includitur carceri. Adduuntur et alia quaedam argumenta, refutandi Platonis causa: cum Plato concedat honesta, ad quae accedit ira, uel cupiditas, spontanea esse, ut, cum irascitur generosus animus turpitudini, cur non eodem modo iudicat de delictis, cum causae sint similes? Cetera argumenta omitto. Nam haec ideo recito, ut lector admonitus, sciat occasiones harum tenuium disputationum.

CAPUT II.

Secundum caput utiliter discernit causas actionum, quae fortis in speciem similes sunt. Nam in hac parte Philosophiae, cum humanarum actionum discrimina querenda sunt, non solum de contrarijs actionibus, sed etiam de similibus dicendum est, ut caueamus ne decipiamur κακοζηλία. Multae actiones Marcelli, & Terentij Varronis sunt similes, sed causae sunt dissimiles. Hic maxime uerum est, quod dicitur: Duo cum idem faciunt, non est idem Marcellus impetu Heronico mouetur, adhibet cautionem

Actionum similitudo & dissimilitudo.

& diligentiam. Alter ut fugax canis, temere facit
 impetum in hostem, nec cauet ea, quæ sunt cauenda,
 & statim cedit periculis. Tales sunt plurimæ dif-
 ferentiæ in sacris historijs, ubi similes actiones in
 speciem, tamen re ipsa dissimilimæ sunt, ut postea di-
 cam. Nunc de ciuilibus loquamur. Causas recenset
 Aristoteles quatuor: Naturam, opinionem, uolun-
 tatem, $\pi\rho\sigma\alpha\lambda\epsilon\gamma\epsilon\sigma\iota\upsilon$: ut Cato est natura constans,
 Brutus opinione, quia sic institutus & adsuefactus
 est, Thraso uoluntate, id est, simulatione. Postre-
 mus gradus est, recto iudicio constantem esse, ut fue-
 runt, Lælius, Fabius, Scipio.

Cause quatuor
 agendi.

Hos gradus hîc discernit Aristoteles, & docet,
 tantum eas actiones gignere uirtutem, quæ sequuntur
 $\pi\rho\sigma\alpha\lambda\epsilon\gamma\epsilon\sigma\iota\upsilon$, id est, quæ iudicio, seu cum quo-
 dam delectu & deliberatione fiunt. Hic ultimus
 gradus præcipuus est, Cato etsi natura ad constan-
 tiam ducitur, non tamen moderatur naturæ durici-
 em. Brutus quia illam duriciem putat decus ali-
 quod esse, accersit eam studio, nec uidet quid erret.
 Thraso prorsus simulat. Sed Fabius, Lælius uerè
 sunt constantes iudicio, uident quid agant, & cum
 decet, cedunt, ut, cessit Fabius magistro equitum,
 quod Cato nequaquam fecisset.

Cæterum in genere sciamus similes actiones in
 speciem propter diuersas causas maximè differre,
 Scipio

Scipio & Catulus gerunt bella, sed in Scipione est impetus heroicus accedens fortitudinem, in Catulo non est heroicus impetus. In Davide & Alexandro sunt impetus heroici similes, & tamen causis alijs differunt actiones. Alexandro causa impulsiva, est Alexandri & Davidis collatio. ingens cupiditū gloriæ suæ, & fiducia sui exercitus: sed Davidi causa impulsiva est studium obediendi Deo, & cupiditas defendendæ religionis, ac fiducia diuini auxiliij. Finis Alexandro est, ut parta uictoria, sanciatur gentium disciplina, constituentur iudicia, & in pace floreant honestæ artes, & ipse hac gloria fruatur. Finis Davidi est, ut parta uictoria, conseruetur Ecclesia Dei, & latius propagetur cœlestis doctrina, & Deus innotescat ac celebretur, & discat populus, quare Ecclesia tantis ærumnis exerceatur, & fidem in periculis exuscitet, ac sciat se iuuari à Deo. Faciunt igitur causæ discrimina actionum Davidis & Alexandri, similia in speciem. Non omnis actio præcipuè aestimatur à causis in mente, & uoluntate. Hæc satis sit breuiter monuisse de hac dissimilitudine.

CAPVT III.

Definit Aristoteles προαιρεσις esse spon- προαιρεσις.
te uelle, aut nolle honesta uel inhonesta,
præcedēte deliberatione, ut, Scipio præcedēte deli-
R 5 beratione

ratione, abstinet ab aliena sponsa. Nascitur re delibata, interfecit Gracchum. Estque hæc definitio obseruanda propter definitionem uirtutis supra traditam. Monstrat enim causas uirtutis, scilicet, mentem iudicantem, & uoluntatem. Virtus est habitus proæreticus, id est, ortus ab actionibus, quæ iudicio mentis, & libera uoluntate suscipiuntur & reguntur. Postea hic traduntur gradus causarum efficientium, necessitas, natura, fortuna, & mens.

Gradus causarum efficientium

Necessitatem intelligit certam legem cœlestium corporum, ut quod certo die fiunt æquinoctia, solsticia, congressus siderum, &c.

Naturam intelligit uim in elementis, aut mixtis corporibus, efficientibus per sese qualitatem aliquam in obiecto, ut, ignis natura calefacit corpora admota.

Fortuna est, cum euentus non gubernatur consilio, nec propriè oritur à necessaria, uel naturali causa propinqua.

Appellatione mentis complectitur, & partem iudicantem, & partem uolentem, ut, mens Scipionis propriè causa est, quod ab aliena sponsa abstinet. Hi gradus efficientium complectuntur uniuersam naturam, nec uult Aristoteles humanos euentus ad omnes has referri, sed considerandum est, qui, à quibus oriuntur, ut temperamentum à cœlesti causa, moribus

moribus à naturali causa. Fortuita multa sunt, quæ non reguntur consilio, siue bonæ, siue malæ actiones. Doctrina Ecclesiastica addit causas bonarum actionum, motus Spiritus sancti: Malarum actionum, impulsiones diaboli, ut flagitta Neronis oriuntur ab impellente Diabolo.

Causa ecclesiastica actionum.

CAPUT IIII.

DE obiecto uoluntatis rectè & dextrè dicitur, bonum esse obiectum uoluntatis, quod appetit seu prosequitur, siue uerè bonū rectè iudicanti, siue quod uidetur bonū erranti. Rursus & malū esse obiectum, quod fugit uoluntas. Et si autem hanc simplicem sententiam quidam cauillationibus labefactare conātur, et contendunt adeo liberam esse uoluntatem, ut etiam sine ratione boni, malum possit uelle, tamē hæc ratio confundit discrimina obiectoꝝ. Sic condita est uoluntas, ut in bono acquiescat, idq; prosequatur, & fugiat malū. Ideo non acquiescit in malo, etiam si peruersitate aliqua interdum eligit malum, nulla boni ratione. Quæ enim absurditas esset, dicere, uoluntatem humanam pariter in Deo, & in Tauro Phalaridis, acquiescere posse. Retineatur ergo communis sententia, quòd bonum sit obiectum uoluntatis, uidelicet expetendum, seu prosequendum: nec malum expetitur nisi

Obiecta uoluntatis, bonum & malum.

tur nisi ratione aliqua boni, ut Christus uult sustinere mortem, quia ducit omnium optimum esse obedire mandato Dei. Iam quaeritur de ordine bonorum: an etiam infinitum bonum sit obiectum humanae uoluntatis. Aristoteles tantum de finitis loquitur, quae sunt aliquo modo in potestate nostra, sicut supra dixit, προαίρεσις eorum esse, quae sunt in potestate nostra. Sed nos uera ratio, & ipsa lex Dei docet, praecipuum obiectum uoluntatis esse bonum infinitum, scilicet Deum, iuxta illud: Diligas dominum Deum tuum ex toto corde, postea cetera bona iusto ordine expetuntur. Dauid praecipue Deum diligit, Postea expetit uictorias, uictam, bonum statum Reipub. ut conseruetur Ecclesia Deum celebrans. Scipionis uoluntas uersatur circa finitum bonum, expetit uirtutem quia huius pulchritudinem cernit, & iudicat magis conuenire homini actiones uirtutis quam beluinas faucibus uoluptates. Sed cur mala appetuntur? laborans febris, intelligit immodicum potum nocere epati, & tamen appetit, causa est, quia ingens est discordia affectuum, & iudicij. Rapiunt autem uoluntatem affectus, etiam cum re clamat iudicium, & affectus prosequitur aliquid, quia illi parti bonum ducitur, ut sitienti orificio uentriculi, & oesophago, seu faucibus, suauis est restrictio feruoris, tametsi ceteris membris nocet.

Bonum infinitum uoluntatis obiectum praecipuum?

Malum cur appetatur.

cet. Ita David appetit complexum alienæ coniugis, quia cor inflammatum est amore, & rapit secum infirmam uoluntatem, quæ ideo non refugit, quia parti, id est, cordi, ea res suauis ducitur. Ex hac breui admonitione intelligi potest, quomodo contrariæ res ab uno homine simul appetantur, sed à diuersis uiribus, quæ quidem ita sunt assuefaciendæ, ut menti obtemperent inferiores uires: Sicut Achilles stringens gladium se reprimi à Pallade admonitus. Et pij discant iuuari se in hoc certamine à Deo, ut dicitur: Spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Et e contra sciamus, incendi in impijs furores istos à diabolo.

Cōtraria t̄m̄t
ab homine appe
tuntur.

CAPVT V.

Hic disputationē inserit de Libero arbitrio, quæ ab ijs, qui rectè instituti sunt in doctrina Christiana, facile explicari potest. Et bonis simplex, & firma sententiā cognoscēda est, quæ cōstituta, facile postea est uidere, unde aliorum certamina exiterint. Stoici in hac questione rixati sunt de fato. Plato propter alias causas tollit libertatem, adductus uidelicet in errorem, quia humanæ imbecillitatis causā ignorabat. Vidit dissidiū rationis, & altarū uirium, ideo mouit certamen, ac duas recitat causas, quare differit uitium non esse uoluntarium

rium: prior hæc est, uitia sunt contra naturam: altera est, quia temperamenta corporum inclinant ad uitia. Etsi autem ignaro doctrinæ Christianæ difficile est respondere, tamen nobis institutis in Ecclesia, facilis est explicatio. In mente manet rectum iudicium de honestis actionibus, præsertim ciuilibus huic obtemperare potest homo in externis actionibus, sicut artificis manus ipsius cogitationi, in externo opere faciendo, obtemperare potest. Hæc libertas mansit etiam in hac corrupta natura, & discernit hominem à pecudibus. Rectè igitur respondetur, uoluntatem hominis liberam esse in eligendis actionibus externis. Sæpe autem hæc libertas uincitur, cum ab imbecillitate nostra, tum à diabolo, sed tamen non necesse est obsequi uoluntatem uitiis motibus, ideoq; sancti iuuantur Spiritu sancto, ut imbecillitati naturali, & diabolo repugnent, & rectè faciant, ut Philip. secundo dicitur: Deus enim est, qui efficit in nobis uelle, & perficere.

Dixi de externis actionibus, seu de disciplina. Sunt autem aliæ quæstiones de imperfecta obedientia, & de motibus spiritualibus erga Deum, quæ copiose explicantur in doctrina Ecclesiæ, & melius intelliguntur ab his, qui non sunt rudes disciplinæ, sed mediocri diligentia regunt mores. Quomodo enim intelligent illi discrimen uirtutum Lælij &

Pauli

Pauli qui utrunq; genus pariter ignorant, & multum habent studium uirtutis? Etsi uidet Antonius rem pulchram esse, continentiam Scipionis, agnoscit enim talem ordinem actionum conuenire naturæ hominis, & prodesse communi uitæ, tamen, quia ipse non exercet eam uirtutem, minus uidet, quantum hoc decus sit, quia quodam ordine diuinitus instituto, inter cæteras pœnas, error, & auerſio sequitur flagitia. Sed Christianos necesse est uerostudio hanc disciplinam præstare, id est, ita regere actiones, ne ruant contra conscientiam. Ac sæpè monemus, quatuor esse causas, propter quas hæc diligentia necessaria est. Prima est propter mandatũ Dei. Secunda, ad uitandas pœnas, quia non dubium est, externa delicta, ordine à Deo instituto, sequi pœnas in hac uita, propter duas causas, ut ostendat se Deus irasci delictis: deinde, ut tueatur politias, quas uult conseruari, ideoq; uult hominum mores regi, & pœnis coerceri. Ideo manifestis cladibus punit periuria, seditiones, iniustas cœdes, incestas libidines, atrocia furti, usuras, &c. Tertia causa ut aliorum tranquillitati seruiamus. Quarta, ut sit pœdagogia in Christum, quia spiritus sanctus non est efficax in his, qui perseverant in delictis contra conscientiam. Hæ quatuor causæ semper sint in conspectu, ut nos ad regendos

mores

Disciplina propter quatuor causas præstanda

mores exuscitent, hoc cum fit, addamus etiam ueram poenitentiam, & fidem. Ad hos motus concurrunt plures causæ, scilicet, Verbum Dei, Spiritus Sanctus, mens hominis, & uoluntas hominis, quæ mota à Spiritu Sancto, cum luctatur cum infirmitate, certè non est ociosa in tam difficili certamine. Hæc in præsentia monuisse satis sit, Stoica deliria de fato aliàs sæpè refutata sunt. Platonis argumenta, quibus tollit libertatem, etiam facile diluuntur.

Refutatio platonis, tollentis libertatem.

Primum argumentum.

Nemo uolens appetit ea, quæ sunt cōtra naturam,
Vitia sunt contra naturam,
Ergo nemo ea uolens appetit.

Vitia cōtra naturam.

Respondeo ad Minorem: Vita sunt contra naturam, scilicet integram, non sunt contraria corruptæ. Item sunt contraria parti, scilicet menti non appetenti parti auersæ à Deo, ut anteferre uitam confessioni ueritatis, contrariū est menti, pars appetens cupit retinere uitam.

Secundum argumentum.

Temperamenta trahunt nolentes,
Aliqua temperamenta inclinant ad uitia,
Ergo aliqui nolentes trahuntur in uitia.

Respon-

Respondeo ad M. no rem . Ita inclinant , ut sint tantum partiales , & remotiores causæ actionis , sed actio externa immediatè oritur à uoluntate , quæ est libera est , & loco motiuæ liberè imperat .

Tertium Argumentum .

Aristoteles in textu duo argumenta opponit libertati , quorum posterius est Platonicum . Prius est leuius . Est autem hoc :

Habitus non possunt mox sumi aut deponi ,
Virtutes & uicia sunt habitus ,
Ergo non sunt uoluntaria .

Respondens , plus est in conclusione , quàm in Tempèramen-
tum uoluntatis præmissis . Esi enim non mox sumi & deponi possunt , tamen sunt in potestate nostra , & quia præcedentes act. ones quæ gignunt habitum , sunt simpliciter in potestate nostra , et quia habitus præsentis , contrarijs actionibus mutari possunt , sicut uidemus artifices dediscere artes , & Alexander , qui initio iustus , & mitis erat , postea factus est læuus , & Augustus initio asper , & immitis , postea fuit clemens . Maior perspicuitas est loqui de actionibus . Sunt autem liberae , seu spontaneæ actiones uoluntatis , siue ante siue post habitum existant . Nam uoluntas & iuxta habitum , & contra agere potest . Sed de habitibus obscurior est oratio . Respicit autem Aristoteles uim consue

το εθος χαλεπων μετανιησας, ολιγη φουβη
eōmter *confusio dicitur* difficile est imitari, quia natura
similis. *Augst. 290.* ENARRAT. LIB. III.

7. *Hbr. c. 10 pag. 376*
Consuetudo. *consuetudinis, seu adsuefactionis. Usitatum dicitur*
est: Consuetudo est altera natura: & Galenus in-
quit: Consuetudo est acquisita natura. Ut igitur na-
tura impetus uehementes habet, ita consuetudo ual-
de in eam partem impellit hominem, ad quam adue-
factus est. Ideo omnes legis latores sapientes, conati
sunt homines honesta disciplina, seu adsuefactione,
ad uirtutem flectere, ut dicitur in uersiculo:

Virgil. 2. Georg. 120. Adeo à teneris consuescere multum est.

Manet tamen liberias actionum, & actiones con-
trarie mutant habitus, quia uoluntas est principa-
lis causa, quæ uincit habitum minus principalem
causam. Ideo dicitur: Quod male fers, aduefec, se
res bene, multa uetustas Lenijt. Porro omnes hæc di-
sputationes ex uno fonte oriuntur, uidelicet, ex cōsi-
deratione humane infirmitatis, cuius causas igno-
rabant Philosophi. Hi intelligebant hominē nasci
ad uirtutem, et cū alia res omnes suæ naturæ obtem-
perent, mirabantur, cur homo ipse tantopere secum
dissideat. Videbant item, facilius ruere homines in
uitia, quàm retinere studiū uirtutis. Ex huius mor-
bi magnitudine disputatiōis de libertate orta sunt.
Sed nos in Ecclesia instituti, fontes consideremus, ut
queramus remedia promissa in Euangelio, et petā-
mus nos iuuari diuinitus, sicut promissit Christus:
Non relinqūa uos orphanos. Item, Deus est, qui in
nobis

Rede infra pag. 311
Imbecillitas hu-
mada.

nobis efficit uelle, & successus. Hæc non traduntur à Philosophis, qui tantum de humana diligentia disputant, quæ tamen nõ est par magnitudini infirmitatis, sed Aristoteles de diligentia disputat, & hortatur, ne accersamus prauos habitus, nos adiungamus petitionem auxiliij diuini.

Quartum argumentum.

Omnes actiones uoluntatis oriuntur a cognitione, seu imaginatione,
Cognitio non est in nostra potestate,
Ergo nec actiones sequentes sunt in nostra potestate.

Hoc Platonicum, argumentum continet multas disputationes, uidelicet, quæ potentiæ sint libera, unde fit error in potentia iudicante, quæ sit regula emendans errores, quod discrimen iudicij in mente, et apprehensionis in sensu. Primum itaq; sciendum est potentias cognoscentes agere naturaliter, cum agunt, id est, cum sunt sanæ, & obiecta modo conuenienti offeruntur, apprehendere res ut sunt, ut, oculi uident lumen, sensus communis discernit lumen à tenebris. Sic mens intelligit res ut sunt, discernit uitam & mortem, tenet noticias principiorum, discernentes honesta & turpia, non errantes in natura sana, sicut mens sana non errat de numeris.

Potentia cognoscentes :

Ceterum quoquo modo potentia cognoscens offerat res, manet libertas uoluntatis, ut, si monstratur equus & precium, potes emere, aut non emere. Hoc discrimen potentiarum diligenter considerandum est, nec ualet consequentia.

Apprehensio non est libera,

Ergo nec actio uoluntatis.

Quia apprehensio, seu cognitio non est causa tota actionis uoluntatis. Præterea uoluntas, ut superior potentia, potest sensui, et menti imperare, ut uel considerent res, uel se auertant, ut, cum Alexander audit unã partem, imperat sibi, ut aurem alteram tribuat reo. Ex hoc fonte sumitur responsio Aristotelis hoc loco ad argumentum.

Cognitio non est libera,

Cognitio est causa appetitionis in uoluntate,

Ergo nec appetitio in uoluntate est libera.

Aristoteles hoc modo ad maiorẽ respondet: Com-

Cognitio est ali
quo modo in no
stra potestate.

gnitio eatenus est in potestate nostra, quod uoluntas potest imperare inquisitionem rerum. Pleriq; enim peccant uoluntaria inscita, pleriq; ultrò uisiosos habitus confirmant, ut, amator indulgens affectui: ut dicitur.

Intrat amor mentes usu, dediscitur usu.

In mario paulatim cõsuetudo auget crudelitatem,
& hac consuetudo hebetat iudicium, & confirmat
falsam

falsam opinionem, iniustas cedes ciuium profuerat esse ad tranquillitatem, huius prauæ consuetudinis initia Marius arcere poterat, poterat etiam postea eam corrigere. Ex hoc fundamento Aristoteles diluit argumentum, ut ex textu intelliget lector, cum inquit: Si quis sibi ipse causa est habitus aliquo modo, etiam erit sibi causa imaginationis, id est, sicut se asuefecerit, ita iudicabit, Quo inclinatus affectus confirmatus adsuefactione, eò inclinabit iudicium. Cæterum in natura sana mens de ciuilibus moribus sequens principia naturalia, non errat, sicut nec de numeris errat.

In hac tota pagina alludit Aristoteles ad Platonis disputationes in Menone & Protagora. Nam in utroq; dialogo agitur quæstio: an uirtus studio & adsuefactione comparari possit, & quidem in fine Menonis inquit Socrates, concludens totam disputationem: Nec natura uirtutem inesse hominibus, nec doctrina comparari, sed diuinitus existere in præstantibus naturis. Hæc disputatio oritur ex consideratione humanæ infirmitatis, quã cernant, & agnoscunt Philosophi, etsi causam, & remedia ignorant.

Mirantur autem, qui fiat, cum omnes res alia obtemperent suæ naturæ, unde sit in homine tanta uirium discordia, tanta contumacia, tanta etiam in

Platonis disputationes de causa efficiente uirtutis.

præstantibus ingenijs infirmitas, ut nulla sit perfecta uirtus sine aliqua labe, sicut recitat Plato in Protagora dictum Simonidis? Virum uerè bonum nasci difficile est, qui manibus, pedibus, & mente, sit tetragonus. Ac necesse est de imbecillitate humanæ naturæ in Ethicis sæpe dicere, sed nos eruditi doctrina Ecclesiæ, causam, & remedia diligenter cogitemus, quæ in Euangelio monstrantur. Hæc cogitatio & inuocationem Dei excitat, & prodest moribus, & multum utilitatis adfert erudita collatio dictorum Philosophicorum cum Euangelio. Ac si uerè amamus Euangelium, & Ecclesiam Dei, hæc tuemur in tantis orbis terrarum tumultibus, ne lux doctrinæ Euangelij penitus extinguatur. Sed redeo ad Aristotelem, cuius dicta hoc loco facilius intelligentur, his fontibus consideratis, & collata Platone, Suprà respondit ad argumentum:

Cognitio non est in nostra potestate,
 Virtus est ex cognitione,
 Ergo uirtus non est in nostra potestate.

Respondet ad maiorem, cognitio est aliquo modo in nostra potestate. Potest enim uoluntas impedire inquisitionem, & arcere negligentia adfectatam, & uitiosos habitus, qui corrumpunt iudicium.

Sequitur autem in textu satis obscura argumentatio,

tatio, in qua rem eandem repetit, & acrius oppugnat libertatem uoluntatis, de qua dictum est.

Quilibet appetit finem, quem apprehendere potest.

Aliud argumentum contra libertatem uoluntatis.

Multi non possunt cernere uerum finem.

Ergo non possunt apprehendere uerum finem, seu appetere, ut Achilles, Scipio, Lælius intelligunt ueram uirtutem, & uident hanc esse præcipuum finem, ideo eò dirigunt omnia consilia, & omnes actiones, non turbant Rempub. Sed Paris, Marius, Catilina, nec intelligunt ueram uirtutem, nec uident præcipuum esse finem, sed alius aliò tendit, ideo non rectè faciunt, ut cæcus metam, quam non uidet, non potest petere. Etsi Aristoteles uariè respondet, tamen re ipsa facilis est responsio antea tradita. Iudicium in sanis idem est, & non fallax: sed Paris, Marius, & Catilina uolentes aspernantur uerum finem. Quanquam hoc concedendum est, esse aliam naturam alia præstantiorem, & ardentius intueri uerum scopum, ac uehemētius moueri uero obiecto, talis natura sibi rectius imperat, ut Scipio magis uideat, magnum decus esse, non obsequi iracundiæ, cum pernicie patriæ, quam Marius, & illa ipsa uirtutis forma magis mouetur. Sed postea Aristoteles breuiter diluit totū argumentū, opposita instantia: Si apprehensio finis in Scipione ingenioso non impedit,

quo minus uirtus sit uoluntaria: Ergo nec apprehensio finis impedit in Paride, quo minus uitium sit uoluntarium. Scipio rectè iudicans, intelligit finem esse uirtutem ipsam, nec tamen hoc iudicio uoluntas cogitur, & addit Aristoteles, etiamsi apprehensio finis non esset uoluntaria, tamen media sponte eliguntur, etiamsi Paris captus est hac opinione, ut finem uoluptatem esse existimet, non tamen necesse est eum rapere alienam coniugem, sed poterat uoluptates concessas quærere. Hæc re ipsa, & in summa dicit Aristoteles, tollens coactionem. Est autem per quam spinosa hoc loco oratio, sed si textus dilucidè redderetur, & rectius distingueretur, facilius intelligi posset.

VERSIO TEXTVS

Aristotelis.

SI quis autem dicat: Omnes appetunt appetens bonum: Non est autem in potestate nostra imaginatio, sed qualis est unusquisq; talem expetit finem: (Responſio) Verum si unusquisq; sibi aliquo modo causa est habitus, erit etiam aliquo modo sibi causa imaginationis: sed si nemo sibi causa est malefaciendi, sed quisq; propter ignorantiam finis peccat, existimans sibi melius fore, sic agenti, nec appetitio finis uoluntaria est, sed oportet sic

Et sic nasci, ut adferas lumen animi tanquam oculum, quo rectè iudices, et mouearis ad uerum bonum eligendum, sitq; felix natura, quæ hanc lucem secum adfert, quæ quidem ingens bonum esset, nec ab alio sumi posset, aut disci, sed naturæ donum esset, sitq; ingenij summa præstantia, hanc præclaram uim in natam habere. Hæc si sunt uera, cur uirtutem magis dicitis uoluntariam esse, quàm turpitudinē, cum utriq; bono homini, & malo, finis pariter propositus sit, uel natura, uel liberè? Media uerò referentes ad finem, agunt liberè, cum alius aliter ad finem tendat. Est igitur uirtus uoluntaria, siue finis non natura cogit, sed in potestate nostra est, & extra nos, siue finis natura cogit, cum tamen media sponte eligamus: sic & simili ratione turpitudine uoluntaria erit. Similiter enim & malus orditur sua sponte actiones, & finem suum appetit. Cum ergo concedatur, uoluntarias esse uirtutes (sumus enim adiutores habituum, & finem talem ponimus, quales ipsi sumus) concedendum erit eodem modo, uitia esse uoluntaria. Habent enim se similiter.

DE FORTITVDINE.

Fortitudo est uirtus, quæ mediocritatem efficit, secundum rectam rationem, inter paures & audaciam, et inter mœsticiam & latitiam

Fortitudo quid

ciam exultantem in rebus secundis. Cum dicit, secundum rectam rationem, significat discriminē esse metuendorum, & non metuendorum: Leuitas est, non fortitudo, non metuere ueram infamiam, cum maius malum sit, quàm mors. Sint igitur gradus, & iudicet fortis, quæ magis metuenda sint, et quo ordine propulsanda mala. Petulantia est, non fortitudo, facere impetum in eos, à quibus nec prouocatus, nec Læsus es. Nam ratio recta iubet tueri communē pacem, & tunc demum, cum iusta causa est pugnandi, forti animo pugnare. Iniustus & crudelis est Cato, non fortis, cum sibi ipsi mortem consciscit, quia contra iudicium rectæ rationis facit. Hæc, declarandæ definitionis causa, breuiter adieci. Illud autem queri hîc potest, quare primo loco de fortitudine dicat, cum reuera præcedere eam iusticia debeat. Arbitror autem propter perspicuitatem hoc ordine usum esse, sicut supra in diuisione, aut gratificatum Alexandro, aut certè eo motum esse, quòd sine quadam celsitudine animi, & constantia, nulla uirtus existere potest, sicut nec consilij certitudo existere potest, nisi unus aliquis finis, & scopus propositus sit.

QVÆ SVNT CAUSÆ
 efficientes fortitudinis?

Mens

Mens iudicās, quæ res asperæ sint perferendæ, et quomodo sint tolerandæ, et quæ sint depellendæ, & uoluntas obtemperās huic consilio. Oportet autem et cordis robur esse tale, ut possit obedire cōsilio, & sua firmitate adiuuare uoluntatem. Nam præsertim hæc uirtus insignes motus cordis experitur. Marcellus dimicat cum Hannibale, quia mens iudicat necessariam esse dimicationem, prospicit et præparat, quantiũ potest, ea quæ sunt usui, et uoluntas obtemperat cōsilio. Sed multi erant Romæ, qui & si uolebant dimicare, et dimicabant utcunq; , tamen facile reprimebantur, Nam cor languidum non armabat manus, non iuuabat uoluntatē, non spargebat ardentem spiritum in membra. Sed Marcellum pugnantem, cordis robur adiuuabat. Neesse est autem ad excellentem uirtutem accedere heroicum impetum, qui est singulare donum Dei, & motus singularis, quo cor incitatur. Ut autem hic impetus paucorum est, ita pauci habent excellentem fortitudinem, sed exigua inchoatio est, seu simulachrum fortitudinis in cæteris.

Heroicus impetus.

Doctrina Euangelij addit causas hæc duo: In mente lucem, seu noticiam iubentem dimicare propter Deum, & petere ab eo auxilium & referre dimicationem ad gloriam Dei. In uoluntate uerò, auxilium Dei, non solum iuuantis cor Spiritu sancto, sed

sed etiam gubernantis exitum, dantis lætos successus
Ita mouetur Dauid, ut dimicet, quia Deus id Regi
præcepit, & petit à Deo auxilium, qui & prælian-
tem iuuat, & gubernat exitus. Has causas conside-
remus, ut & nos ipsi excitemus, & simul de nostra
imbecillitate cogitemus, & cum ea luætemur, &
nos spe auxiliij diuini erigamus, ut placidè feramus
aduersa, & pugnemus ubi opus est.

Materia Forti-
endinis, circa
quam.

Materia circa quam, seu obiectum circa quod
uersatur fortitudo, ab Aristotele dicitur esse peri-
culum magnum & honestum: sed potes generali-
ter dicere, omne malum esse pauoris obiectum: sed
tamen gradus sunt. Alia sunt simpliciter fugienda,
& semper metuenda, & depellenda, ut turpitudi-
nis causa, ut, quamuis uiuere mallet Daniel, ta-
men ut fugiat & depellat malum, quod Deus sem-
per iussit fugere, scilicet contumeliam Dei, potius
accescit sibi uitæ periculum.

Formale.

Formale Actionum est in uoluntate, & corde,
seu impetus ad depellendum, seu moderatio do-
loris, perferens aduersa sine deformitate, id est, ne
quid fiat contra alias uirtutes, seu ne immodicus do-
lor na-

for naturā opprimat, ut in Achille impetus ad præ
 liandum: in Scipione moderatio perferens contume
 lias tribunitias, suntq; uirtutes uicina aliquot, quas
 Aristoteles uno nomine fortitudinis complectitur.
 Fortitudo bellica, est impetus, quem tamen moderatur ratio, ad depellēdos hostes. Fortitudo togata, est
 constantia animi perseuerantis in proposito honesto, re deliberata, & cum hac coniuncta est toleran
 tia, seu, ut usitatè uocant, patientia, quæ est moderatio animi, sine deformitate tolerantis calamitates,
 seu iniurias, propter honestam causam, ut, Scipio
 perfert iniuriam, ne incendat bella ciuilia. Cæsar
 cum non ferret iniurias, incendit bellum ciuile. Pau
 lus fert iniurias propter mandatum Dei, quia scit
 Apostolū non occupare imperia armis. Cum igitur
 de fortitudine dicitur, cognatæ uirtutes colligan
 tur, ut eas agnoscere & intelligere discamus, & ali
 quo modo ad earum studium nos adsuesciamus.
 Quia hac domestica seu togata fortitudine, omni
 bus hominibus opus est. Nam in his uitæ miserijs
 plurima incidunt aspera, aduersus quæ animus qua
 dam constantia iudicij, & uoluntatis confirmandus
 est, & quædam tolerantia ipsa sananda sunt. Diffe
 runt autem, patientia Philosophica, & Christiana
 Christiana est obedire Deo in his, quæ iubet fer
 re, & propter Deum sine deformitate ea tolerare,
 id est,

Fortitudo bel
ca & togata.

Patientia

Christiana pati
entia

id est, ita, ne Deo irascatur animus, aut dolor primatur, aut faciat contra alias uirtutes. Ad hanc autem moderationem, in Christiano necesse est sperare accedere auxilij diuini, ut, Dauid exulans, scit se deo debere obediētiam in hac pœna, eamq; sustinet ut Deo obtemperet, ac fert sine deformitate, id est, non irascitur Deo, non opprimitur dolore, non consciscit sibi mortem, ut Saul, sed erigit se ut acer equus lapsurus, ac præparat omnia ad bellum, petit & expectat auxilium à Deo, quem scit sic uelle coli tolerantia, & inuocatione, sicut Psalmus 36. inquit: Subditus esto domino, & ora eum. Hanc doctrinam constat omnibus necessariam esse, ideo huius uirtutis descriptionem diligenter consideremus. Philosophica patientia est, obedire rationi iudicanti, quæ sint toleranda, & moderari dolorem, ne opprimat naturam, aut impellat, ut faciamus contra alias uirtutes, sicut dolore animi multi moriuntur. Cato sibi consciscit mortem. Timentes uictor in Olympijs, postquam arcum suum senex tendere non potuit, rogam sibi fecit, & se imponens, uitam ultrò finijt. Hæc sunt contra fortitudinem, quia ratio præcipit, ne faciamus contra iusticiam. Inquit autem lex Dei: Non occidas. Hæc fortitudinis, & tolerantia descriptiones cognoscendæ sunt, quia sine tolerantia honestum uitæ propositum.

Philosophica
patientia.

positum, in tantis difficultatibus humanis retineri non potest. Ideo de hac uirtute toties concionantur diuinae literæ, iuxta illud Heb. *Necessaria est uobis potentia. Ut nauta constituit, quem portum petiturus sit, & ad hunc cursum dirigit, & si uentos habet secundos, facilis est nauigatio, si aduersos, arte contra nititur, & interdum obliquo cursu eos aliquantulum declinat, sic in uita sit certum propositum, ad id dirigantur consilia, uideatur quæ res adiuuent nostrum propositum, quæ impediunt, ut impedimenta uel tollamus, cum rectè, & honestè tolli possunt, uel arte & tolerantia mitigemus, sicut Fabio propositum est saluti patriæ consulere, id ut perficiat, arceat hostem, et, quia non proderat pugnare, cedit arte, sic tamè, ut Respub. tegat nec hostis progredi possit, & quanquam uituperatur à ciuibus, tamen his iniurijs non mouetur, ut salutare consilium mutet, nec mouet domesticos tumultus, sed omittit certamina ciuilia, ne Respub. impediatur defensione communis salutis. Sic cedentem fingit Homerus Aiacem, qui etsi fugit, tamen tarditate fugæ reliquum exercitum tegit, & communi salutis consulit: Ideo comparat eum asino, quem adolescentes tardè procedentem, subinde sustibus errantem in agris, procedere cogunt.*

Fortitudo poli-
tica.

Vocat autem Aristoteles politicā fortitudinem hanc constantiam retinendi honesti propositi, inter pericula. Ut supra distinxi bellicam & togatam fortitudinem, ita Aristoteles hic nominatim disserit de politica fortitudine, quæ debet esse communis omnium. Est enim constantia in proposito honesto, iuxta uocationem rectè suscepto, qua confirmatus animus uel depellit, uel placidè perfert iniurias, nec abiicit propositum, ut Prophetae uocati diuinitus, necessariò idola, & Regum tyrannides taxant, nec à proposito abducuntur, quamuis propter eam reprehensionem multas tristes ærumnas sustinuerunt. Ferunt autem principaliter propter Deum, & mandatum Dei. At Philosophia docet hanc constantiam præstandam esse, quia recto iudicio debetur obedientia, hoc est, nihil contra conscientiam faciendum est, & honesta propter sese amplectenda sunt, etiam nec præmia respondent, & magni cruciatus perferendi sunt, & hæc regula fons est eius uirtutis, quæ fortitudo uocatur, quæ uidelicet est propugnatrix huius sententiæ, quod honesta propter sese sint amplectenda. Aristoteles hic ait, firri difficilia propter iudicia ciuium, seu gloriam, hic non est præcipuus finis, sed tamen potest inter fines inferiores recenseri, si modo gloriam rectè definias. Est enim gloria approbatio propria conscientia

conscientiæ rectæ iudicantis, & aliorum honesto-
rum rectè iudicantium. Hoc testimonium expeten-
dum, & tuendū est, quia nobis bona conscientia o-
pus est, deinde exempli causa, & propter locum
honestum in communi societate, bona fama tuenda
est: sed ut dixi, primum in nobis ipsis mens rectè
iudicet, & cōscientia sit integra, deinde sint iudicia
recta aliorum. In hanc sententiam inquit Paulus
Galat. 6. Suum opus quisq; exploret, & sic de
se se gloriationem habebit, & non de alio, id est, ne
de alijs, in rebus non manifestis, maligne iudices, ne
sis obtrektor, sed in te ipsum inquirito, & si
recte feceris, habebis gloriam, id est, comproba-
tionem tuæ conscientiæ, & aliorum rectè iudican-
tium, nec obtrektatione aliorum aucupaberis fa-
mam: nec putemus absurdè dictum esse: Gloriam
de se se habebit: quia intelligit hoc testimonium con-
scientiæ, quod est bona, & necessaria res, non op-
ponenda iudicio Dei, sed iudicijs humanis. Cum autē
tem Aristoteles ait, spectandam esse civium existi-
mationē, intelligamus id de rectis iudicijs honesto-
rum, hæc sunt spectanda, ideo rectè dicitur:

Levis est, nec illum stimulat gloriæ decus.

Deinde recēset Aristoteles gradus similes fortitudi-
ni, ubi mentionem facit prælij ad Coroneam in Bœ-
otia, in quo milium perfidia accusatur, qui fugien-

tes initio prælij, urbanas copias desertas, hosti trucidandas obiecerunt. Eustathius citat ueteres historicos, qui narrant, hanc pugnam factam esse in bello sacro posteriore. Postea Aristoteles iracundiam inter gradus similes fortitudini recenset, et dicit iram adiutricem esse fortitudinis, sed utendum ea, ut Seneca recenset: non ut duce, sed ut milite.

DE AFFECTIBVS

Porro alio loco refutauit Stoicorū deliria de affectibus, qui finxerunt affectus esse opiniones, & omnes uitiosos, ac ex natura tollendos esse, & applaudunt his dictis multi, qui, ut grauiores uideantur hanc orationis asperitatem amplectuntur, sed nos quæramus ueritatē, & inuentam, simpliciter profiteamur. Stoici ideo horridius de affectibus locuti sunt, quia multas in homine prauas cupiditates esse uidebant. Affinxerunt igitur hyperbolen, omnes affectus simpliciter malos esse. Deinde, quia fingebant naturā nihil habere uitij, ideo contendebant affectus nō oriri ex natura, sed esse accersitas opiniones. Verum nobis in ecclesia facilis dijudicatio est, Natura sic est cōdita, ut habeat appetitionē, et addita sunt instrumenta multiplicata, cor, uilli cordis, humores certi, imò Deus etiā præcipit, ut sint affectus accersimi in natura: Diligas dominum Deum tuum etc.

Dilige

Origo stoicæ opinionis de apatheia.

In homine sunt & requiruntur affectus.

Dilige proximum tuum &c. Viri diligite uxores
 uestras: Letamini in Domino. Item: Iniquos odio
 habui. Item in Marco de Christo dicitur: Circum-
 spexit iratus. Fuissent igitur in natura integri affe-
 ctus, & erunt ardentissimi, cum consuetudine Dei,
 colloquijs uniuersæ Ecclesiæ fruemur, quæ tam co-
 gitant animi accensi desiderio, & læticia &c. Sed
 in hac uita, in natura corrupta sunt affectus, par-
 tim natura boni, ut σοφῶν φρονιῶν, partim pra-
 uii. Accessit enim post lapsum perturbatio ordinis,
 ut, Saul iniuste dolet propter crescentem Dauidis
 gloriam, & propterea conatur eum interficere.
 Hic dolor, & uindictæ cupiditas sunt inuidia,
 qui uitiosa est, & oritur ex alijs uitiosis affectibus,
 ex amore sui inordinato. Pluris se facit Saul quam
 uoluntatem Dei, & salutem populi. Non igitur
 uniuersaliter omnes affectus damnandi sunt, nec
 Aristoteles malè dixit, cum ait, in anima tria esse,
 potentias, affectus, & habitus. Est autem affe-
 ctus motus cordis, aut uoluntatis, sequens noti-
 ciam, prosequens, aut fugiens obiecta, qui cum
 ledat aut delectet naturam, semper comitantur
 extremi motus, dolor lesa natura, seu suauitas, seu
 læticia acquiescente natura. Hæc est integra, &
 uera definitio affectuum. Boni sunt, qui cum ra-
 tione, seu lege naturæ consentiunt, ut amor libe-

Quid affectus?

Affectus dupli-
ces.

rorum, fratrum &c. Mali, qui dissentiunt à ratione, seu lege naturæ. Aristoteles, quia uidit magnam esse confusionem affectuum in homine, nec causam nouit, decurrit ad hanc regulam, ut in multis alijs rebus mediocritas conueniens est naturæ hominis, ut in calore, frigore, cibo, potu, uoce, motu, ita

Qui affectus naturæ conueniant.

statuit generaliter affectuum mediocritatem etiam conuenire naturæ, ideoq; uirtutes definiuit esse mediocritates affectuum. Sed nos addamus, id tolerabiliter dici de affectibus cum ratione cõgruentibus non de simpliciter malis, ut moderata sogyn̄ erga liberos est bona, non indulgentia nimia: e contra inuidia in Saule uitiosa est, siue remissa sit, siue uehemens. Hæc annotasse satis sit, illud discamus ex

Vitiosus affectus unde.

doctrina Ecclesiæ, unde sint uitiosi affectus, scilicet ex morbo originis, qui est contumacia uirium cæterarum aduersus rationem. Voluntas non est conuersa ad Deũ, & cor uagatur, & habet errantes impetus, amorem nostri nimum, neglectionem Dei, & amorem uoluptatum corporis: hinc oriuntur prauis affectus multiplices. Deinde & hoc sciamus, quod disciplina cohercentur prauis affectus, ut dicitur: sub te erit appetitus tuus, & tu domine ris eis. Et cum ingens sit infirmitas hominis, promittit Deus auxilium ad domandos uitiosos affectus, scilicet Spiritum sanctum, ut Paulus inquit:

Quomodo Cohercentur.

Spiritus

Spiritus opitulatur infirmitati nostræ. Sed datur Spiritus sanctus non ijs, qui laxant frenum cupiditatibus, sed qui repugnant eis, & petunt auxilium, sicut inquit Christus: Quanto magis dabit Spiritum sanctum petentibus? Hec scire de fonte affectuum uitiosorum, & eorum frenatione, utile est, & lucta ipsa huic doctrinæ lucem offert. Homerus fingit Achillem iratum retrahi à Pallade, significans præstantes utros iracundiam moderari ratione. Sed in sacris historijs habemus illustriora exempla, ut Ioseph repugnantis illecebris adulteræ, Davidis repugnantis cupiditati uindictæ: Martyrum, qui omnes cruciatus perferre maluerunt, quàm deficere ab Euangelio. In fine additur disputatio, an fortitudinẽ comitetur uoluptas. Hæc questio inexplicabilis est Philosophiæ, propter naturæ corruptionem, ut supra dictum est. Etsi enim uirtutem comitari præmia, tranquillitas, & alia comoda debebant, tamen id non fit in hac deprauatione naturæ. Prophetæ, & multi bene meriti, Palamedes, Socrates, crudeliter interficiuntur, in his uoluptas non comitatur uirtutem. Aristoteles præcidit questionem, inquiring, non cuilibet uirtuti comitem esse uoluptatem, quia oportet rectè facere etiã sine respectu mercedis. Alij sic dicerent, maior dolor esset bonæ menti ex mala conscientia, quàm ex

An fortitudinem comitetur uoluptas.

Virtus clara-
fata :

corporis interitu. Doctrina Christiana facile hanc
questionem explicat, quæ docet, cur Ecclesia sub-
pecta sit cruci in hac uita, & pollicetur futura præ-
mia. Rara est eximia uirtus illius generis in homi-
nibus, nec existere potest, nisi adsint semina heroici
molus, seu *φυσικὰ ἀρετῆ*. Alexander est for-
tis, quia in mente est iudicij perspicacitas, quæ ma-
gis cernit, quàm cæteri, quantum decus sit, guber-
natorem facere officium, nec dedere se ignauia, &
in uoluntate est uehemens amor huius uirtutis, &
pulchritudinis, uidelicet, quæ est in bene meren-
do in communi uita & iuuandis alijs, & in corde
singulare robur est, ne facile frangatur præsentia-
bus terroribus, ita singulæ partes suam natura-
lem uim habent. Talis fortitudo Dei donum, & ex-
imia uirtus est. Sunt autem gradus etiam in præstan-
tibus uiris dissimiles. Postea in populo magna in-
firmitas est. Anniti tamen singulos oportet, ut a-
liquam habeant huius uirtutis inchoationem, quia
omnibus opus est præcipuè togata fortitudine, seu
constantia, & tolerantia, seu patientia, quam su-
pra definiui: hæc inchoari & confirmari potest
doctrina, & usu. Ideo enim Deus præcipit de pæ-
dagogia, sicut laborans febrî, adsuescit se ad me-
diocrem temperantiam, duabus rebus, doctri-
na, & usu. Audit enim periculum uite esse, si ni-
miam

Fogate fortitu-
dine omnes stu-
diat.

mium, aut intempestiuè bibat. Deinde accedat usus, uoluntas iudicio obtemperet, mandet manibus, ne admoueant potum. Ita mens Aiacis defixa in cogitationem huius doctrinæ esse debebat, non faciendum esse contra iusticiam propter dolorem acceptæ iniuriæ, item moderandum esse dolorem, colligere argumenta & exempla in utranq; partem, & conferre debebat, ut uoluntas abduceret animum à dolore, & imperaret manibus, ne in se gladium stringerant. Sic multi in magnis calamitatibus, moderati sunt dolorem. Et cum saepe mens & uoluntas sic exercentur, gradus aliqui huius uirtutis in animo excitantur, & cor fit tranquillius: quia cogitatio sedat ætas cordis, & foris membra domitat, & quæ si uindicta cohercentur. Hæc ideo adieci, quia multi fortitudinem animi, tantum cogitant esse natura bonum, sicut robur corporis: & generose nature magnam uim esse, non negandum est, sed tamen etiam nos reliqui imbecilliores discamus, quomodo consequamur saltem inchoatas uirtutes.

Astuet factio ad uirtutem potest multum.

Ideo enim Deus doctrinam tradidit, & disciplinam ac pedagogiam instituit, ut astuet factio flectat nos ad uirtutem. Ac de consuetudine multa dicuntur in hanc sententiam:

Quod malè fers, astuet feres, bene, multa uetustas. ~~Lenis est~~ Oedipus apud Sophoclem.

Dolus longus fuit
oied. I. lrazi I
ama di
in Tragœdia 9 in scrib
oedip. Sin. Principia
 Στρατὶς καὶ ἀσπασίας ἐν τῷ ἔργῳ, καὶ ἡ ἀσπασίας ἐν τῷ ἔργῳ.
 μακρὸς δὲ χρόνος, καὶ τὸ βέλτερον τῶν ἄλλων.

doctrina, & numerus uirtutum, animaduersa hac distributione, aptius comprehendere potest. In sermone Apostolico temperantia in cibo & potu uocatur sobrietas. Quod uero Latini proprie pudicitiam dicant, Pāulus aliās dixit ἐγνεία, aliās sanctificationem. Vocabulum uero σωφροσύνη latius patet apud eum, & generaliter significat modestiam, id est, moderationem in omni gestu, sermone, incessu, & uoluptatibus quibuscunq; plane, ut germanici dicimus züchtig, & ut Cicero de quarta uirtute in officijs loquitur. Exempla passim obuia sunt: 1. Timot. 2. inquit Mulieres saluas fieri per officia partus, si tamen manserint in fide, dilectione, sanctificatione, & modestia. Aptè uirtutes maximè necessarias complectitur, fidem, quæ est fons ueri cultus Dei, & ueræ inuocationis: dilectionem, id est, honesta officia erga maritum, liberos, & ceteros gradus: sanctificationem, id est, pudicitiam, seu castitatē, seu fidem coniugalem: huic addit deinde moderationem in omnibus uoluptatibus, cibo, potu, gestu, ne sit temulenta, procax, insolens &c. Ita de pudicitia loquitur 1. Thessa. 4. Hæc est uoluntas Dei, sanctificatio uestra, ut abstineatis à scortatione, et sciat unusquisq; uas suum possidere in sanctificatione. Item ad Ebræos: Retinete sanctificationem, sine qua nemo Deum uidebit.

Sobrietas.

ἐγνεία et sanctificatio.

σωφροσύνη

Mulleris uirtutes.

In his locis propriè loquitur in scriptura de castitate seu pudicitia. Pertinent autem hæ uirtutes, temperantia, seu sobrietas, & pudicitia sextum præceptum: Non moechaberis. Nunc causas recitabimus.

Causæ efficien-
tes Tēperantiæ

Causæ efficientes hanc uirtutē, quæ mediocritatem in cibo, & in potu tuetur, hæ sunt. Mens intelligit, hanc corporis naturam, quæ paulatim consumitur instauratione indigere. Calor absument humidum, & humido extincto, calor euanescit, ut in lychno. Videt autem, oportere modum esse nutrimenti, ut ignis oleo modicè infuso alitur, immodicè infuso extinguitur. Præscribit ergo mens modum & uoluntas obtemperās imperat externis membris, ut alant corpus, nec tamen ingerant amplius quam opus est. In Christiano mens non tantum has philosophias rationes considerat, sed etiam mandatum Dei: Attendite, ne corda uestra grauentur crapula. Cogitanda sunt & multæ finales causæ, intemperantia accersit morbos, & exitum, impediri necessarios labores meditationem & precationem & tandem extinguere lucem & agnitionem Dei, quia fumi multipliciter corrumpunt temperamentum cerebri, inde sequuntur deliria & furores, etiam in ieiuniis, sicut Seneca inquit: Consuetudine insanix durata uitia, uino concepta, etiam sine uino ualent.

Dixi de principalibus efficientibus, nunc dicam de dispo-

de dispositione adiuuante . Res enim ostendit, alium Causa adiuuans
 alio natura magis ad temperantiam, et pudiciciam
 duci de cibi & potus appetitione uehementiore, aut
 moderatione : causa est in temperamento sanguinis,
 item uentriculi, item epatis : ac magnum omnino
 adminiculum est temperantiae et multarum uirtutum,
 bonum temperamentum, ut hydropici, aut febriliter
 laborantes perpetuò cruciantur uitiosa siti, ita
 intemperantiores sunt, qui abundant crasso & calido
 sanguine : Item, quibus epar malè temperatum est .
 Multa autem concurrunt, cum epar calidius est, Epar
 & praesertim cum etiam siccius est, gignit sanguinem
 impurum & mordacem, quia nutrimentum nimis
 uritur, unde et tetræ scabies oriuntur ex tali sanguine,
 & is in toto corpore sparsus, reddit corpus impurius,
 & inde spiritus & halitus uitiosi exaestuant, qui sitim
 augent, & appetitiones conturbant . Deinde tale epar
 per sese habet uehementiores appetitiones, & attrahit
 uehementius, eiusq; uitij signum etiam in ipsa natura
 est, quòd talibus uenae mesaraicae sunt ampliores .
 Postremo epar calidus thoracem calefacit, unde
 ardescunt fauces, & lingua . Ex his autem naturalis est
 inclinatio in multis ad intemperantiam, sed accedunt
 praeter naturam causae accidentalis, quae multo plus
 nocet, cōsuetudo hēlluandi, malus uictus, cruditates:
 haec mala

Alexandri hel-
lano.

hæc mala etiam naturas corrumpunt, ut cum Alexander natura esset temperans, tamen postea praua conuetudine factus est flagitiose intemperans: exhaustis semel præbibens duas choas, id est, quatuor nostrates mensuras, sed in eo conuiuio pœnas temulentia dedit. Mox enim inflammatus uino, egrotare coepit, & post paucos dies extinctus est. Hæc satis sit breuiter monuisse de causis adiuantibus in utranq; partem, naturalibus, & præternaturalibus, quæ diligenter considerandæ sunt, ut discamus rectè regere appetitiones, ut ordo nature postulat. Vult enim Deus nos honorè habere corpori, quod sit domicilium & organum Spiritus sancti. Leditur corpus nimis tenui, aut immundo uictu, sed multo magis leditur, & contumelia afficitur heluonibus. Quanta contumelia est, sic esse oneratum cibo & potu, ut nec precibus, nec meditationi ullius seriae rei, homo idoneus sit, & imago Dei uertatur in imaginem beluæ. Quod igitur Paulus de libidinosi inquit: in corpus suum peccant, etiam de helluonibus uerum est, utriq; in corpus suum peccant, id est, sua corpora affligunt, & contumelia afficiunt, ne sint organa Dei.

Causa formalis est ipsa uoluntatis actio, seu habitus reprimens cupiditates temere uagantes. Causa materialis in qua, ut aliarum uirtutum, est uoluntas,

tas,

tas: sed temperamenti subiectum est epar, & humores. Cause finales plurimæ sunt, prima, ut Deo obediatur: secunda, ut conseruetur corporis incolumitas ad meditationem de rebus diuinis, inuocationem, studia, administrationem negotiorum in armis, & in toga, ad castitatem, &c.

Cæteræ causæ
Temperantiæ

DE LIBERALITATE.

Liberalitas est uirtus, qua rectè utimur facultatibus, et qua mediocritas efficitur inter sordes, et inter profusiones. Causa efficiens est mens iudicans quo ordine possessiones à Deo distinctæ sint, & hominibus attributæ, ita ut suum quisque teneat, non defraudet alios, & iuuet ex suo uerè egresses, quantum sine notabili detrimento potest. Et uoluntas iudicio mentis obtemperans. Etsi autem ingens est uitæ humanæ cõfusio in quærendis, et dissipandis facultatibus, tamen moderati, & pij, regulam norunt non solum naturæ hominis insitam, sed etiam sæpe repetitam in doctrina cœlesti, quam Salomon tradidit prouerb. 5. Fontes tui deriuentur fons à Deo approbari legitimam dominiorum distincti-
~~ras, et tu dominus eorum esto. Hic primum monet,~~
 onem. Iubet enim quæque manere dominum sui fontis, id est, sui fons, & sui patrimonij, deinde & suo frui. Postea additur: ut riuuli fons deriuentur, id est, ut

Causæ efficien-
tes liberalitates

Regula liberali-
tatis.

Liberalitas
Parsimonia.

est, ut ex fructibus fundi iuuenimus alios; quia commu-
ne foedus est humane naturæ, propter quod mutuam
opem singuli singulis debemus, iuxta præceptum:
Diligas proximum tuum sicut teipsum. Quare et
Ioannes homicidam uocat eum, qui, cum potest op-
itulari, destituit egentem. Sunt autem duæ uicinæ
uirtutes inter eadem extrema, liberalitas et parsi-
monia. Liberalitas dicitur, quæ honeste largitur.
Parsimonia, seu frugalitas, quæ res proprias custo-
dit, utiliter collocat, uitat sumptus non necessarios,
emacitates, mutuationes, ambitiosas ædificationes,
et alias pestes rei familiaris, et tamen ubi ratio ius-
bet, expendit quantum conuenit. Et utranque uir-
tutem Deus præcipit. Vt enim de liberalitate dicit:
Fontes tui deriuentur foras, sic parsimontiam præ-
cipit, cum addit, et tu dominus eorum maneto: et
paulò ante, Ne saturentur alieni facultatibus tuis
nec sint labores tui in domo aliena. Est enim uerbo-
rum proprietates et emphasis consideranda. Non
uetat egentibus opitulari, sed uetat profundi facul-
tates in alienos, id est, in eos, cum quibus nulla est,
nec naturalis, nec ciuilis obligatio. Et Christus ius-
bet colligi reliquias, cum populo panes distribuisset,
et Paulus iubet sic dari, ne alijs sit ignauiam, nobis
tribulatio, id est, non ut aliorum ignauiam profu-
sionibus nostris confirmemus, et nostras facultates
sic ex-

sic exhauriamus, ut nostris desint necessaria. Hæc
 ideo breuiter commemoravi, ut discamus in usu fac-
 cultatū intueri uoluntatē Dei, nec putemus earum
 usum, uel profusiones, non esse curæ Deo, sed statua-
 mus hanc uirtutem, ut cæteras præcipi à Deo, &
 propter nos, & propter alios, quia uitia contraria
 multis nocent, ut in aulis conspici potest, quæ, si es-
 sent frugales parcerent facultatibus ciuium, & es-
 sent instructiores pecunia, ad res necessarias geren-
 das, non exhaurirētur usuris. Nunc profusiones pa-
 riunt rapacitates, immodicas expilationes, & infi-
 nitam ἐξλιμίαν, & difficultates œconomicae mul-
 tipliciter impediunt administrationem, quā oportet
 instructam esse pecunia, ut Demosthenes inquit
 in prima Olynthiaca, et alibi pecuniam uocat belli
neruos. Et si autem aulica mala sunt conspectiora,
 tamen & in priuatis familijs detrimenta multis a-
 lijs ex unius profusione, aut auaricia accidunt, ideo
 Deus uult nos parce uti nostro, abstinere ab alieno,
 & obseruare in omni contractu æqualitatem.

Profusiones in aulis.

ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ
 Δεῖ δὲ ἡ γὰρ
 μάταιον ἔστι
 τῶν πλουτῶν ἐ-
 νεύειν τῶν
 ἀπορῶν ἐν τοῖς
 οἴκοις ἐστὶν πενίαν,
 ἡ δὲ ἀπὸ τῆς
 ἀφροσύνης ἐστὶν
 ἀφροσύνη, ἡ δὲ ἀπὸ
 τῆς ἀκαταξίας ἐστὶν
 ἀκαταξία, ἡ δὲ ἀπὸ
 τῆς ἀκαταξίας ἐστὶν
 ἀκαταξία, ἡ δὲ ἀπὸ
 τῆς ἀκαταξίας ἐστὶν
 ἀκαταξία.

Quatuor breues quæstiones in fine addit. Pri-
 ma, quid differant intemperans, et timidus, seu im-
 patiens. Intemperans non dicitur, quòd nolit ferre
 dolores, sed quòd nolit abstinere à uoluptatibus.
 Impatiens, qui dolores non generose tolerat. Se-
 cunda, quare non extet nomen alterius extremi, uiz
 delicet

Intemperans
 Impatiens.

delicet eius, qui minus impetit uoluntates, quia uel nulli, uel paucissimi tales sunt. Tertia, utrum uitium uoluntarium est, & magis reprehendendum, *timiditas*, an *intemperantia*? Respondet, *intemperantiam* magis esse uoluntariam, quia magis uoluntaria sunt, quæ eliguntur sine coactione aliqua uoluptates non sic offerunt se nobis, ut cogant nos, sicut terror nolentes obruit. Est igitur *intemperantia* magis uoluntaria, ideoq; magis reprehendenda. Nam quæ magis in potestate nostra sunt, magis laudem, aut uituperationem merentur, quia Deus uult puniri humanis iudicijs turpiter facta, uult honorem tribui rectè factis. Ideo autem mouet hanc quæstionem, ut admoneat, magis necessariam uirtutem esse, & oportere magis communem omnium esse *temperantiam* quam *fortitudinem*. Non est fortis *Ouidius*, sed tamen sit temperans in cibo, potu, et alijs uoluptatib. Turpius est *Alexandro*, qd deformat se ebrietate, et obscœnitate, quam si fugisset ex acie.

Hæc in genere monere uolui, & uerum est, oportere magis communem esse hanc Virtutem. Quod uerò in textu dicitur, *timiditatem* aliter esse uoluntariam, quam singulæ consternationes, sic intelligatur. Ipsæ consternationes, ut constat, minus sunt uoluntariæ, quia terror obruit nolentes. Ipse uerò habitus est aliquo modo uoluntarius, ut cetera

Intemperantia
uitiosior quam
timiditas.

Timiditas ma-
gis uoluntaria
quam timide fa-
ctum.

rd uitia,

rauitia, quia ideo confirmatur timiditas, quia ultrò omittitur aduefactio ad ferendos dolores, ac singula facta intemperantiæ sunt prorsus uoluntaria, ipsa uerò intemperantia minus, quia confirmata consuetudine magis ardet.

Quarta Quæstio est de nomine ἀκολασία.

ἀκολασία.

Quare ἀκολασία commune nomen est lasciuia puerili, & intemperantiæ? quia quædam inter hæc similitudo est, ut pueriles animi in ludis uagantur, sic uagatur appetitio intemperantiæ: & ut pueri coercendi & cogendi sunt, sic appetitiones errantes, recta ratione domandæ, et reprimendæ sunt. Hæc de græco nomine disputantur, sed apud latinos distincta uocabula sunt lasciuia, & intemperantiæ, & gradus considerare utile est.

Lasciuia, est pronitas ad uarios ludos, & uarias uoluptates, sine contumelia, seu sine cupiditate nocendi, sine flagitijs, ut dicimus equos lasciuire. Alius gradus est petulantia, pronitas ad contumelias faciendas, seu ubi pro delectamento habetur alios contumelia afficere, ut de Neracio scribit Gellius, cum poena iniuriæ leuioris esset & asse, solitum Neracium colaphos dare prætereuntibus, & habere feruum comitem, qui mox numerabat mulctam, sed hoc exemplo moti Prætores, poenam grauiorem constituerunt. Nam petulan-

Lasciuia

Petulantia

Neracius

lib. 9. c. 17. 20
Cap. 1.

X tianon

Proteruitas.
Nequitia.

Alcibiades &
Axiochus.

tianon solum cum modestia, uel mansuetudine pun-
gnat, sed cum iusticia, Græcis est ἀσελγεια. Idem
est proteruitas, pronitas ad prauas uoluptates, &
ad contumelias faciendas. Nequitia significat affe-
ctatam leuitatem, siue cum contumelia, siue cum li-
bidinibus coniunctam, siue gratis ludentem. Ne-
quitta fuit Alcibiadis, & Axiochi, qui consuetudi-
nem habuerunt ambo cum una quadam muliere,
cumq; alterutri nata esset ex ea filia, postea uterq;
cum filia consuetudinem habuit, & cubans apud al-
terum, dicebatur alterius filia. Hæc Lysias in ora-
tione quadam obiecit Alcibiadi, ut recitat A-
thenæus. Ideo autē hæ historiæ considerandæ
sunt ut causæ magnarum calamitatum,
quæ postea secutæ sunt, ui-
deantur.

PHILIPPI
MELANTHONIS IN
LIBRVM QVINTVM
Ethicorum Aristotelis,
Enarratio.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.



VE M A D M O D V M

Poëta scripserunt, iusticiam fugi-
entem ex ciuitatibus, diu postea in
rure mansisse, & ibi inter cœtus

hominum meliorum præcepta recte uiuendi tra-
didisse: Ita hoc tempore ferè undiq; ex imperijs
pulsæ, hæret utcunq; in scholis, & gregi scholastico
de honestis officijs concionatur. Utinam igitur
eam placidè audiamus, & uerè sentiamus, hos no-
stros cœtus præcipuam Ecclesiæ diuinæ partem
esse, & in hac statione diuinitus collocatos, ut iu-
sticiæ uocem, id est, doctrinam de rebus bonis conser-
uemus, & in eo munere diligentiam, fidem, toleran-
tiam, & cætera uirtutis officia præstemus. Con-
cionatur autem iusticia, cum in libris diuinis, tum
in Philosophorum & Iurisconsultorum doctrina,
quæ etiam est uox diuina. Nam ueræ demonstrati-
ones, & conclusiones de moribus, sunt pars, & ex-
plicatio legis diuinæ.

Porrò hic libellus inter Philosophicos de uirtu-
tibus scriptus, ut insignis gemma eminet: mira
solertia partes inuestigatas distribuit, & lecto-
rem ad afficiendam naturam hominis deducit,

Iusticia hodie
hæret in scholis

In quinto libro
de iusticia disse-
riur.

X 2 utin

ut in ea fontes iusticiæ consideret . Primum autem deploremus naturæ humanæ infirmitatem . Sapientissimus uir , de iusticia dicturus , omittit præcepta , quæ primum ostendunt , quid Deo debeat . Nam Philosophica sunt manca . Tantum differit de hominis ordine erga alios homines , hoc est , de ciuili iusticia . Hanc autem eruditè describit , et cum hæc pars , ut ante dictum est , etiam sit legis diuinæ membrum , diligenter consideremus , quæ arte noticias naturales , quæ regunt iusticiam , distribuatur .

Loci præcipui
huius libri .

Prudentissimè autem primum constituit species , & earum definitiones . Dicit iusticiam uniuersalem esse obedientiam , quæ præstat omnibus legibus , iusticiam uerò particularem , constituere æqualitatem , uel Geometricam erga gradus personarum , uel Arithmeticam in rerum commutatione . Postea ius diuidit , in ius naturæ , & lege constitutum , quod uocant ius positium . Deinde discernit iniurias consulto & inconsulto factas . Disputat enim de pœnis , affici æqualitatem , cum , qui excessit metas officiorum uitæ , per pœnam intra metas reatrahatur . Disputat & de æqualitate pœnæ & delicti . Item , de summo iure , & τὸ πρῶτον . In his locis fere consumitur hic liber , quorum cognitio & per sese ad uitam necessaria est , & multum lucis

eis adfert disputationibus Ecclesiasticis & forensibus. Ac ut facilius intelligi possint ea, quæ dicturus est Aristoteles, nos quoq; primum explicabimus uocabula & definitiones.

Diligenter obseruanda est phrasis. Sæpe in Ecclia, nomine iustitiæ intelligitur iusticia uniuersalis, id est, obedientia uniuersæ legi debita, ut cum dicitur: Feci iudicium & iusticiam, id est, prohibita uitai, & mandata feci. Interdum significatur particularis iusticia, ut cum dicitur: Ioseph erat iustus, nec uolebat infamare sponsam. Sæpe autẽ, ut apud Paulum cum dicitur de reconciliatione, significat acceptationem diuinam, imputationem iustitiæ, ut cum inquit. Iustificati fide pacẽ habemus. Hæc tria discrimina diligenter obseruanda sunt. Ac nos quidẽ in hoc libello de tertia significatione, de qua Paulus loquitur, nihil dicemus. Hic tantum congruunt appellationes ad iusticiam, quæ uocatur legis iusticia, ut constat Philosophiam moralem esse legis diuinæ partem. Ac ualde sudat Plato in quærenda definitione. Repudiat Simonidis definitionem, quam postea Iurisconsulti amplexi sunt, & rectè conuenire eam iustitiæ particulari manifestum est. Iusticia est constans & perpetua uoluntas, quæ suum cuiq; tribuit. Sed Plato uidet non solum quærendum esse, qui sit ordo homini, ad alios, sed etiam

Iustitiæ significationes tres.

Iusticia particularis.

Iusticia Vniuer
falis.

qui sit ordo homini ad sese. Constituit igitur hanc definitionem, iusticiam uidelicet uniuersalem, esse consensus inferiorum uirium in homine, cum mente rectè iudicante. Eruditè inchoauit hanc doctrinam à consideratione partium hominis, sed eruditior definitio esset dicere, iusticiam uniuersalem esse obedientiam Deo debitam, iuxta discrimen honestorum & turpium, quod impressit Deus humane nature, ut & ipsum agnoscamus, & intelligamus, quibus officijs coli ueit. Hæc esset prima & uerissima definitio iusticiæ uniuersalis, & quidem cum lege congruit. Primum enim homini ad Deum ordo est, & hunc primum cerni & considerari necesse est. Aristoteles collocat hominem in ciuitatem, ac simpliciter considerat, qui sit ordo homini ad magistratus & ciues. Plato alius fuit exorsus: considerauit enim, qui sit ordo homini ad suas uires. Sed Aristotelica definitio facilius intelligi potest: iusticia uniuersalis est obedientia omnibus legibus debita. Sic iusticiæ nomine sæpe & in sacris literis utimur, cum fit mentio iusticiæ legis: sic uulgò dicimus Aristiden esse iustum, id est, omnibus legibus obtemperantem. Constituta hac prima specie, ac definitione iusticiæ, postea queritur alia. Est enim ordo ciui non solum ad magistratum, sed etiam deinde ad singulos ciues. Hæc iusticia

*sticia uocatur particularis, & est uirtus seruans
 æqualitatem Arithmeticam in contractibus, Geo-* Particularis
iusticia.
*metricam in personis ornandis. Vtranq; sanxit
 Deus in præcepto: Diligas proximum sicut te ipsum.
 Hic præcipit, ut exerceamus æqualitatem erga pro-
 ximum, non rapiamus res, aut honores cum alio-
 rum detrimento. Qui res alteri eripit, non diligit
 eum sicut seipsum, id est, non uult illius res ipsi saluas
 esse sicut suas: sic qui alterius rapit honorem, non
 uult ei suum locum in societate attribui. Hæ sunt
 conturbationes æqualitatis.*

Deinde rursus in præcepto: Non furtum faci-
 es, sancita est æqualitas in rerum commutatio-
 ne. Constat enim furtum esse, auferre de alieno si-
 ne compensatione. Nec enim diuturna rerum
 posset esse communicatio, si una pars hominum si-
 ne compensatione exhauriret alteram. Ideo uide-
 runt Philosophi, compensationem æqualem, fon-
 tem esse iusticiæ in contractibus. Vbicunq; igitur
 leguntur æqualitatis laudes, referas eas ad has de-
 scriptiones iusticiæ, & ad hæc præcepta: Diligas
 proximum &c. Item: Quod tibi non uis fieri, al-
 teri ne feceris. Item: Non furtum facies. Ideoq; Iu-
 risconsulti, cum iusta describunt, hanc æqualitatem
 magna arte quærun, & honestissima laudatio est Æqualitatis
laus.
 æqualitatis apud Euripidem in Phœnissis:

Κἄνο κάλλιου τέκνον,

Ἰσότητά τιμάει φίλους ἀεί φίλοις,
 Πόλεις τε πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις
 Συνδία. το γὰρ ἴσθ' νόμιμον ἀνθρώποις ἔφ' ἔ
 Melius est aequalitatem colere, quæ amicos amicis,
 urbes urbibus, socios socijs deuinctos retinet. Nam
~~aequale natura hominibus legitimum est.~~ Sed in his
 laudationibus diligenter considerandum est, aliàs
 locum habere Arithmeticam aequalitatem, aliàs
 Geometricam. Id discrimen ut Aristoteles trade-
 ret, haud dubiè motus est locis Isocratis & Plato-
 nis, qui reprehendunt populum uolentem efficere
 aequalitatem in gubernatione ciuitatum pernicio-
 sam, ut pari loco sint, Scipio & alij plebi igna-
 tissimi, seu ut in Synodo pariter dicant sententias
 docti, & alienissimi à literis, & omnibus studijs
 pietatis. Hanc confusionem ut reprehendant, di-
 scernunt aequalitatem. Verba Isocratis hæc sunt
 in Ariopagitico. Plurimum autem contulit eis ad
 ciuitatis gubernationem, quòd cum duæ sint æqua-
 litates, quarum altera tantundem singulis tribuit,
 altera uerò singulis ea, quæ congruunt: non igno-
 rauerunt, utra sit utilior. Repudiauerūt enim eam
 quæ tantundem bonis & malis tribuit, tanquam
 iniustam. Alteram uerò, quæ pro meritis, & hono-
 res & poenas distribuit, amplexi sunt in regenda
 ciuitate

Aequalitas du-
 plex.

Isocratis locus
 de duplici æqua-
 litate.

ciuitate, non legentes Magistratus ex promiscua
 multitudine, sed ex melioribus. Similis sententia
 extat apud Platonem lib. 6. de legibus: Rectè & Locus Platonis
 concinnè dictum est, amicitiam æqualitate effici,
 sed quia non est perspicuum, quæ sit illa æqualitas
 ualde perturbamur. Cùm enim duæ sint æquali-
 tates, quæ etiamsi nomen idem habent, tamen in-
 ter se diuersæ sunt, alteram quidem intelligunt om-
 nes, quæ æquali mensura, pondere & numero
 ubiq; distribuit. Sed uerissimam & optimam æqua-
 litatem non facile est cuilibet deprehendere. Dei
 enim est iudicium, ac hominibus tenuiter illa æqua-
 litas contingit. Quatenus autem ciuitatibus & pri-
 uatis contingit, omnia bona efficit. Tribuit enim
 maiores honores his, qui uirtute excellunt, et contra
 minus idoneis minores, ac singulis pro proportio-
 ne conuenientes. Hoc est iustum ciuile, quod expe-
 tere, & ad quod respicere nos in condenda ciuita-
 te oportet, non ad tyrannos, aut uulgi potentiam.
 Hoc iusto uti ciuitas debet, quod ita inter dissimiles
 æqualitatem facit, quia ordine singulis congruentia
 tribuit. Hæc dicta Isocratis & Platonis ideo recen-
 sui, ut studiosi fontes Aristotelicæ partitionis consi-
 derent, nec dubium est lucem addi Aristoteli hæc
 collatione. Vidit Aristoteles, ab istis æqualitatem
 Geometricam rectè laudari. Nam hanc in ordinari

dis personis in omni uita sequi necesse est. Singulis tribuendus est suus honos, suus locus in qualibet parte ciuitatis pro merito. Sit Cicero gubernator togatus, sit Marius bellator, sit Prætor Aquilius sit Quæstor Cato, sit gubernator studiorum Crætippus, atq; ita singuli suum locum teneant, & suum officium faciant, nec impediatur alter alterius cursum, ne harmonia conturbatur. Hic ordo efficit æqualitatem inter dissimiles. Rectè igitur Isocrates & Plato hanc æqualitatem laudant.

Sed accedit Aristoteles, tanquam interpres ueterum, & ostendit, ubi altera æqualitas, scilicet Arithmetica, quam illi præterierant, locum habeat. Tradit igitur euruditissimam partitionem:

Conuerfatio
mutua.

Omnis conuerfatio mutua cum alijs, aut res communicat, aut ordinat personas. Hæc est uera & integra diuisio. Nam hæc sunt prima genera, quæ societatem hominum inter se deuinciunt, & obligationes pariunt, uidelicet rerum communicatio, & ordinatio personarum. Hac partitionem secutus Aristoteles in rerum communicatione, uult effici æqualitatem Arithmeticam. Nam rerum communicatio in infinitum uagari debet. Ideo semper debet esse summa æqualitas, merces & precij. Nec enim posset esse diuturna communicatio, si hac æqualitate sublata, altera pars exhauriretur. At in ordinan-

ordinandis personis uult effici æqualitatem Geometricam. Princeps tribuat munus Cancellarij uiro sapienti, docto, amanti iusticiam & communem tranquillitatem, & συμβολασικῶν. Exercitum tradat bellatori perito. Gubernationem Ecclesiæ, doctis, pijs, moderatis. Gubernationem studiorum literatis, & amantibus ueritatem. Præcuram Iurisconsulto &c. Et ut membra unius corporis omnes complectatur, suum cuique locum tribui curet, provideat ne quis cursum alterius impediatur. Sic Aristoteles eruditissimè distinxit æqualitatem, & ostendit diuersis materijs applicandas esse, & ex hac diuersitate duas species iusticiæ particularis constituit. Collatis his locis Isocratis & Platonis, intelligi potest, quid mouerit Aristotelem ad has uenustas partitiones æqualitatis excogitandas, & quomodo applicandæ sint, in tota uite societate. Semper autem præluceat huius Philosophia lex diuina, quæ sanxit æqualitatem: Diligas proximum sicut te ipsum. Item: Quod tibi non uis fieri, alteri ne feceris. Postea cogitemus, quæ æqualitate in rerum communicatione, qua in personis utendū sit. Cyrus adolescens in suo iudicio conturbauit has æqualitates, cū puer grandior, indutus breui tunica, eripuisset alteri minori longiorē tunicā, data breuiore, res ad puerile iudicium defertur

Cyrus Xenophoniceus.

Cyrus

Cyrus pronunciat magis conuenire longam uestem grandiori, & hunc retinere eam iubet. Hinc inquit Xenophon, ~~Cyrum plagas à magistro accepisse, qui docuit equum esse, non quod nobis uidetur, sed quod lex sanxit.~~ Legem autem præcipere, ut suum quisq; teneat. Errauerat autem Cyrus in discernenda æqualitate, iudicauerat secundum Geometricam proportionem, cum æqualitas non personarum, sed rerum tantum esset facienda Arithmetica proportione, ne alter damno afficeretur. Hæc tota disputatio facilius intelligetur, cum in uita hoc discrimen obseruabimus, uidelicet, in rebus compensandis hanc æqualitatem seruantes, ne alij damno afficiantur. In persona uerò ordinandis hanc exæquationem facientes, ut suum cuique locum tribuamus.

CAPVT II.

DE IUSTICIA PARTICULARI.

Quærenda est autem & Iusticia &c)

Suprà definitionem tradidit uniuersalis iusticia, à qua orditur, quasi collocans hominem in ciuitatem, ubi primum docendus est homo, debere legibus obedientiam, sicut & in quarto præcepto Decalogi

Decalogi docetur . Primus igitur hic gradus est iusticiæ , ut supra diximus , uniuersalis obediensia . Postea uerò differitur de iusticia particulari , quam acutè discernit Aristoteles à cæteris uirtutibus . Qui iratus , percutit alterum , peccat iracundia . At qui non iratus nec lacesticus pulsat alterum , petulantia peccat , non iracundio , sed alia quadam specie non seruans equalitatem necessariam uitæ . Hæc species uocatur particularis iniusticia , & hic iniusticiæ nomen usurpatur . Quia quiddam alteri debitum non præstatur , uidelicet , equalitas sancita in his dictis : Dilige proximum sicut teipsum . Item : Quod tibi non uis fieri , alteri ne feceris . Hanc distinctionem iniusticiæ particularis à cæteris uitijs sagaciter hic inuestiget Aristoteles , prolatis exemplis , & ostendit propriè sic uocari inæqualitatem seu conturbationem equalitatis necessariæ ad uitæ tranquillitatem .

Differunt autem iniustum &c)

Priusquam inchoat explicationem particularis iusticiæ , addit Epilogum superiori loco , & repetit definitionem Iusticiæ uniuersalis , & ἀδικου . & uocabulorum collationes , inquit ἀδικου , se habere , ut communius ad has duas species ἀγαθόν μου ,

μορῶν ὀνείσορ. Hæ etsi tenuia & exilia sunt, tamen ab attentis facile intelligi possunt, & admonent studiosos de discrimine Iusticiæ uniuersalis, & particularis, quod obseruare necesse est. Breuia dicta sunt, omnis inæqualitas est uiolatio legum, sed non omnis uiolatio legum est inæqualitas, ut uage libidines sunt uiolatio legum, non sunt inæqualitas, seu defraudatio, qualis est in contractibus iniustis, aut iniurijs, ut humano more loquimur. Cæterum, si iudicium Dei consideres, semper polluens alterius conscientiam, seu uolentis, seu nolentis, horribili contumelia illum afficit, & à Deo auertit.

Differētia τῶν ὀνείσων ἔστιν ἡ πικρὰ γὰρ ὁμοῦ.

Dicta quedam obicuriora.

Sed redeo ad Aristotelem: is cum ait: Non omnis uiolatio legum est defraudatio: hoc uult, in iusticiam uniuersalem differre à particulari. Uniuersalis est contumacia, seu inobedientia cuiuscunque generis. At particularis est defraudatio.

Quòd uerò deinde ait: Omne, quod plus est, inæquale est: at non omne inæquale plus est: Ideo dicitur, ut significetur, sicut etiam suprà dixit, istum sceleratè facere, qui plus aufert, hoc est, què suas utilitates cum alterius detrimento auget: non eum, qui damno afficitur.

In fine addit sententiam non negligendam, leges de disciplina complecti debere omnia officia, necessa

necessaria ad communem salutem. Nos quidem exemplum optimum habemus Decalogum, & Aristoteles postea inquit, Optimum statum esse ciuitatis, qui constitutus est secundum naturam, id est, secundum uaturale & rectum iudicium rationis humane, quod quidem est Decalogi sententia.

Addit autem questionem Aristoteles, an eadem sit doctrina uiri boni, & ciuis boni? Hanc questionem ait alibi disputandam esse, hoc autem sentit, supra leges nature in uita ciuili, opus esse positiuo iure, ac in imperijs rectè constitutis, tamen iura positiua differunt, ut Respub. Iudaica differt à Romana, & uerissimè dictum est ab Aeschylis, quod citat Plato. Alius ad aliam ciuitatem magis idoneus est. Differunt igitur iura positiua, in quibus tamen hoc seruari necesse est, ne pugnent cum ratione. Ideo certis legibus, & doctrina quadam erudita, quæ fontes honestorum officiorum monstrat, opus est, ne quælibet somnia potentium pro legibus ducantur.

Iura possunt
uariari.

Diuisio Iusticiæ particularis.

Tandem hic inchoat diuisionem iusticiæ particularis, ubi primum studiosus lector consideret, quas habeat Aristoteles necessarias causas,

Causa huius
partitionis iu-
sticie.

Communicatio
cum alijs.

Deus est iustus.

fas harum partitionum. Fuisse autem antea discer-
nendam uniuersalem obedientiam à particulari
uirtute, facile intelligi potest, & communis sermo
omnium gentium cogit eam distinctionem obserua-
re, ut testimonia sacrorum librorum indicant. De-
inde huius secundæ diuisionis necessaria causa est,
Quia iusticia particularis proprie est uirtus, regēs
communicationem cum alijs, & efficiens æquali-
tatem rerum. Omnis autem communicatio cū alijs
aut personas ordinat, aut res compensat. Aliter au-
tem constituitur æqualitas, in personis ordinandis,
aliter in rebus compensandis. Neesse est igitur tra-
di hanc distinctionem. Porro quia doctrina de uir-
tutibus haud dubiè testimonium est de Deo, mentib.
humanis impressam, utile est in omnium uirtutum
consideratione referre oculos ad Deum, & cogita-
re, qualem (ut ita dicam) effigiem Dei, uirtutum
descriptiones pingant. Præcipuè uerò iusticia nos
de magnis rebus admonet. Cū iusticia particula-
ris sit æqualitas, primum testatur Deum, cū sit
iustus, æqualem esse erga omnes, æqualiter se ha-
bentes, nec esse acceptatorem personarum, hoc est,
non recipere quenquā, aut reijcere, nisi iuxta unam
normam quam proposuit. Verè recipit omnes con-
fugientes ad Mediatorem, reijcit omnes contem-
nentes Mediatorem, nec aliam prærogatiuam extra
hanc

hanc normam admittit. Est igitur æqualis, ut Paulus dicit: Deus uult omnes homines saluos fieri.

Secundò, æqualis est, quia certo reddit præmia pro uirtute, & poenas pro delictis. Hanc uerò æqualitatem in iudicio extremo clarius conspiciemus. Cæterum & hæc uita ciuilis testis est, atrocias scelera comitari insignes poenas, & iustis & moderatis parci.

Tertiò, cum æqualitatem rerum Deus inter nos uelit effici, obligat omnes homines ad mutuam reuerentiam inter sese. Non contemnat Cræsus Irum. Etsi enim necesse est ætatum ac officiorum discrimina esse, tamen Deus sanxit æqualitatem inter homines, uult Irum non defraudari à Cræso. Vult igitur æqualitatem inter eos esse, ita ut utriq; præstentur debita officia, nec superbè conculcetur Irus, quasi nullo uinculo illo copulatus, & exæquatus sit, ut conculcatur truncus. Hæc æqualitas sancita est in præcepto: Diligas proximum, sicut teipsum. Cum supra uirtutes dixerit mediocritates esse, scilicet affectuum, uenustè iam quærit, qualis mediocritas sit iusticia. Hæc enim est non ad-

Iusticiã mediocritas rerum.

Z Etsi

Etsi autem difficultas in hoc textu nulla est, tamen tanta est exilitas rerum, ut nouum lectorem hæc argutie penè effugiant. Sed hæc admonitio cogitanda est. Hoc agi scias, æqualitatem, inquit, in hac uirtute medium dici, rerum uidelicet: deinde addit, quia iusticia non ut cæteræ uirtutes tātum nos ipsos regit, sed cum alijs agit, ideo multæ fiant hinc collationes. Ac tandem uenit ad distributiones, quas ait consistere in quatuor terminis, duobus gradibus bonorum, et duabus personis, ut sicut se habent munus Cancellarij, et munus Imperatoris, sic se habent Cicero et Marius. Sed Cicero est aptus muneri Cancellarij, Ergo Marius est aptus muneri Imperatoris.

Quatuor termini in iusticia.
 Eximie se
 iusticia distri-
 butiua

Vt autem hæc Aristotelica planè intelligantur, et in uita ad usum accommodari possint, summa huius loci exponenda est. Primū, causa necessaria consideretur huius diuisionis, ut supra dixi. Est autem hæc causa: iusticia particularis regit omnes actiones, quæ in hac societate erga alios homines exercentur.

Porrò genera actionum erga alios duo sunt, nec sunt plura. Aut enim res tantum communicantur, aut personæ ordinantur. Ex hoc fonte manant duæ species iusticiæ particularis. Distributiua in uniuersum ordinat personas, monet, ut consideremus,

Distributiua iusticia.

deremus, ubi uiuamus, inter quas personas uerse-
mur, quem locum singulis tribuere deceat, iubet in-
telligere nostrum locū, & accōmodare ad cæteros.
& ad conseruationem uniuersæ societatis. Gra-
dus igitur constituit, Deum, magistratus, paren-
tes natos, benè meritos, propinquos, collegas e-
iusdem muneris, amicos, æquales, inferiores, libe-
ros, seruos.

Horum singulis tribuit conuenientem hono-
rem, & conueniens munus. Hæc conuenientia est
æqualitas in distributiua iusticia, ut præcipua obe-
dientia est, honos Deo conueniens. Officium alen-
di infantem est munus, quod parentes præstare na-
tis debent. Hæc conuenientia est æqualitas. Ut au-
tem in corpore humano, etsi dignitate membra
diff̄runt, tamen propter necessitatem omnia si-
mul fouenda sunt, sic in societate sit exæquatio ne-
cessitatum. Differunt dignitate, concionator, sena-
tor, bellator, agricola, faber, sed necessitas omnes
gradus complectitur. Totam igitur societatem in-
tuetur iusticia. Non enim posset conuenientem sin-
gulis gradibus locum tribuere, nisi totum ordinem
intueretur.

Necessaria igitur uirtus est hæc distributi-
ua iusticia, quæ nos de personis monet. Ostendit
omnium loca, nostrum etiam nobis attribuit, iu-

Pugnancia iusticiæ distrib.

bet nos nostram Spartam ornare, non erumpere extra metas nostri officij, & conturbare ordinem, & aliorum graduum munera. Pertinet igitur ad distributiivam iusticiam, officium proprium facere, & alios non impedire, sed tribuere cuique suum locum, suum munus. Et cum hac uirtute pugnant superbia & *ωδύπρεια* *μοσύνη*, erumpentes extra metas. In gubernatore tyrannis, quæ fouet malos, & premit bonos, cū equalitas, quam postulat iusticia, sit, benefacta beneficijs, malefacta pœnis compensare.

Distrib. iusticiæ declaratio geometrica proportionem.

Ex hac declaratione intelligi potest, iusticiam distributiivam oportere in singulis hominibus esse. Eruditè autem Aristoteles declarat eam, sumpta imagine ex collatione Geometricarum proportionum, ita hic rerum & personarum convenientia quæritur. In aula opus est munere cancellarij, & munere quaestorio, ad hæc quærantur personæ idoneæ, ut de Geometrica proportionem dicimus, sicut se habent 8. ad 4. sic se habent 10. ad 5. hinc igitur fit argumentum à permutata proportionem hoc modo.

Sicut se habent Cancellarius & quaestor, sic se habent Mercurinus & Saltzburgensis, sed Mercurinus est idoneus muneri cancellarij: ergo Saltzburgensis est idoneus ad munus quaestorium.

storium. Addenda est & hæc collatio: Sicut se
 habent 1000. ad 100. sic se habet munus cancel-
 larij ad quæstorium. Sed quæstori 100. dantur:
 ergo dentur 1000. cancellario. Sicut se habent
 Synodi iudicium & quæstura, sic se habent Eras-
 mus & Saltzburgenfis, sed Saltzburgenfis est ido-
 neus ad quæsturam, Ergo Erasmus ad Synodi iu-
 dicium. Ideo Plato dicit: Quidquid boni fit in gu-
bernatione, oriri à proportionem Geometrica, id
est, cum persona conveniunt officijs. In Apologo
 Aesopi exemplum illustre proponitur, quod mo-
 net confundi hanc proportionem à Tyrannis: Leo,
 vulpes, aper, equus, & asinus, simul uenati, tres
 tauros ceperant, Leo iubet asinum diuidere præ-
 dam, is secat tauros omnes in quinque æquales par-
tes, & tribuit singulis, qui unà uenati erant, u-
nam. Hic leo iratus, dilaniat asinum, inquiens:
sibi plus deberi, quàm cæteris, quia antecellat
alijs robore, & plus laborasset, quàm cæteri, iu-
bet igitur Equum partiri, qui admonitus exitu
asini, & cogitans aliquanto plus deberi leoni,
attribuit ei integrum tarum, singulis cæteris di-
midium. Leo & hunc conceperit, iam non alle-
 gans operas, sed ait, plus honoris, tanquam regi,
 sibi tribuendum esse. Tandem iubet Vulpem diui-
 dere prædam, hæc cumulat omnes partes, & iu-

Gubernatio
bona.

Apologus Aesopi de tyrannica
proportionum
conturbatione.

Leonina socius
Asinus.

Equus

Vulpes

bet leonem auferre uniuersam prædam, interrogata uulpes, unde didicisset hanc partitionem, respondit, ab his purpuratis doctoribus, id est, à laceratis diuisoribus, significans tyrannos scire in iudices, seu consiliarios non seruientes ipsorum cupiditatibus. Seruauerat autem asinus proportionem Arithmeticam, equus Geometricam, tyrannus utranque conturbat.

Sic in Synodo, qui singulis è uulgo iudicandi potestatem concedi uolunt, asini diuisionem imitantur. Qui deligunt idoneos, seruant Geometricam proportionem. Sed tyranni, more leonis, conturbant eam, & ad se serapiunt omnia. Hæc exempla & illustrant textum, & quotidiana uita usum harum disputationum Aristotelis monstrat.

Vt igitur cæteras uirtutes in omni deliberatione de uita & moribus nostris aspicere nos oportet, & earum descriptionibus, tanquam legibus, frenare omnes motus, ut doctrina de mansuetudine regenda est iracundia. Ita doctrina de iusticia distributua excitat nos, ut uitæ gradus intueamur, Ecclesiam, politias, familias, moneat quem gradum ipsi teneamus, quo loco, inter quos uersemur. Necessaria hæc diligentia est in uita, & ad hæc præcepta pertinet: Time Deum, Honora parentes, Nosce teipsum,

teipsum, Dilige proximum, Spartam quam natu-
 etus es orna, ne erumpas extra uocationem. Hæc
 præcepta omnia cum complectatur iusticia distribu-
 tiua, facile intelligi potest, latissimè patere eius ac-
 tionones. Facit contra iusticiam distributiuaam Saul,
 cum accensus æmulatione, non uult tribuere Dau-
 idi locum in Repub. quem meretur, cum non agno-
 scit Dei dona in illo, data propter communem salu-
 tem amanda & fouenda esse, Deo gratias agendas
 esse pro munere, cuiusq; dederit, gaudendum pro-
 pter communem salutem, si successor maior secutus
 rus esset.

Exempla uol-
 lantium iustici-
 am distr. b.

Facit contra iusticiam distributiuaam Mone-
 tarius, cum amisso munere docendi, erumpit in re-
 giam uocationem, arma capiens. Hanc conturba-
 tionem officiorum seu uocationum constat non so-
 lum perniciosam esse uitæ communi, sed etiam di-
 uinitus puniri magnis exemplis, Ideo ueteres dixe-
 runt, *νέμεσις*, seu *ἀδυσία*, comitem esse
 superbiæ, quæ *νέμεσις* & ipsa uerè intelligatur *νέμεσις*.
 iusticia distributiua Dei, sicut Absalonis, Antonij,
 & innumerabilium aliorum ambitionem, comi-
 tate sunt poenæ diuinitus, ac præcipuè in Eccle-
 sia extant insignia exempla. Dies nos de Nica-
 nore admonet, qui 13. die Martij ante annos
 2750. interfectus est, cum superbe minatus esset

Monetarius :

Nicanor .

excidium templo Hierosolymis. Cum igitur ipse uiolasset iusticiam distributiua, nec tribuisset Deo, Ecclesie, & ministerio uocis diuinæ debitum honorem, Deus iustus iudex exercet suam iusticiam distributiua, ac superbam ducem ad supplicium raptat. Metuamus ergo pœnas ultrices, & discamus in omni uita singulis gradibus à Deo ordinatis, suum honorem tribuere. Nam superbiam puniri à Deo toties affirmat uox diuina, ut Luc. 16. Quidquid est sublime in mundo, abominatio est coram Deo. Et Petrus inquit; Deus superbis resistit, & humilibus dat gratiam.

Arithmetica p-
porio in con-
tractibus.

Arithmetica ἀριθμητική est, cum tribus aut pluribus numeris dispositis, tantum seruetur differentie equalitas 1. 2. 3. 4. 5. Hic si in infinitum excurras, semper differentijs equalibus numerus à numero distat, id est, unitate. Si sic disponas, 3. 5. 7. 9. semper distat binario. Vbicunq; igitur uolumus significare, terminos omnes simpliciter equalibus numeris distare, dicimus esse equalitatem ἀριθμητική Arithmetica, ut cum inter hæredes multos fit talis diuisio, ut singuli accipiant 500. florenos. Hanc equalitatem requirit Aristoteles in commutatiua iusticia, quia ibi tantum res pro rebus dantur, precium pro merce, multa pro damno, sine aliqua personarum collatione. Satis autem appa-

tem apparet, si in communicando una pars exhaurietur, nec reciperet tantum, quantum dedit, non posse diuturnam esse commutationem.

Hæc igitur æqualitas Arithmetica in cōtractib. requiritur, ut possit esse perpetua communicatio in uniuerso genere humano. Conturbata enim hæc æqualitate, exhauriri & perire unam partem necesse est, ut cūm opulenti frumentum paruo emunt, & postea rursus magno uendunt agricolis esuriensibus, hic fame pereunt agricolarum familiæ. Hoc fonte considerato, facile intelligi potest, quare in contractibus efficienda sit æqualitas, iuxta ἀνάλογίαν Arithmeticam. Estq; hæc applicatio. Sicut in hac ἀνάλογίᾳ differentijs æqualibus distant plures numeri, sic fit æqualitas summa mercis & præcij, nec opus est aliam subtiliorem applicationem quærere. Illud hîc etiam consideretur, Aristotelem ratio docuit, hanc summam æqualitatem in communicatione efficiendum esse, & uidelicet altera pars exhaurietur, non seruata æqualitate.

Nos uerò diuina uox docet hanc ipsam æqualitatem 1. Thess. 4. Non plus auferre in negotio, μὴ πλεονεκτεῖν. Cætera suprâ citauimus, quæ utranq; speciem iusticiæ complectuntur, & in utraq; sanciuit Deus æqualitatem: Diligas proximum
 Z 5 sicut

ἀναλογία
Geometrica.

sicut teipsum. Et: Quod tibi non uis fieri, alteri ne feceris: *Αναλογία* Geometrica est, cum tribus aut pluribus terminis dispositis, numerorum differentia negligitur, sed retinetur similitudo proportionum, ut 3. 6. 12. 24. Sicut se habent 3. ad 6. sic se habent 12 ad 24. Vtraque enim est subdupla. Inde fit argumentum à transmutata proportione. Ergo sicut se habent 3. ad 12. sic se habent 6. ad 24. Vtraque enim est subquadrupla. Postremò & totum ad totum habebit proportionem similem primæ, iungendo 3. ad 12. erunt 15. Hæc subdupla est ad 6. & 24. Sic siue magni, siue parui numeri sint, manet connexio proportionum. Accommodat ergo Aristoteles hanc formam ad gradus functionum & personarum, ut æqualitatem efficiat non rerum, sed proportionum, & copulet gradus.

Vt enim necessaria Consequentia & connexio est iuxta regulas de hac ἀναλογία, sic necessaria ducatur connexio & conuenientia graduum, seu functionum. Semper ualet hæc Regula, Sicut se habent 4. ad 12: Sic se habent 3. ad 9. Ergo, Sicut se habent 4 ad tria, sic 12. ad nouem. Et rursus totum ad totum necessariam habet connexionem 4. et 3. uidelicet 7. ad 12. & 9. id est, 21. Est enim subtripla proportio. Sic & si numeri differunt, id est, res sunt dissimillimæ, ars bellatoris &

ris & literæ, tamen ut se habent defensio in bellis, & gubernatio in pace, sic se habent ars bellatoris & literæ. Ergo sicut se habet defensio ad artem bellatoris, sic se habet gubernatio in pace ad literas. Et totum ad totum habet connexionem necessariam: defensio, ars bellica, seu Marius, & gubernatio in pace, ac literæ, seu Cicero. Præcipuè uerò consideretur hic, quod necessaria est connexio, etiam si res sint dissimilimæ. Huius connexionis necessitas conspicitur in numeris, iuxta regulas consequentiarum huius analogiæ. Obseruetur item similitudo proportionum. ~~Et si igitur longè differrunt, Apostolus, senator, bellator & scholasticus, tamen hæc omnia necessariam habent connexionem, et fiunt equalia non rebus, sed similitudine proportionum. Tam necessarius est ut scholasticus, quam rex, & est par, non numero, seu rebus, sed similitudine proportionis.~~

Quisque igitur suo loco sciat alios sibi conexos esse, & suum officium faciat, & conexos non impediatur, non conturbet has regulas consequentiarum, non studeat ~~ζυγοειξίν~~, & hanc dixit Plato imaginem esse optimi status, congruentem ad proportionem Geometricam, cum scilicet Scipio est imperator, Lælius senator, Cato quaestor, Aquilius praetor, & omnes ita sunt conexi,

ne con

ne conturbent connexionem odijs, disidijs, igna-
 uia, aut ~~παλιπραγμοσυνη~~. Cum autem Arith-
 metica ἀνάλογια equalitatem procedentem in
 infinitum ostendat, & certa sit progressio numero-
 rum à certo initio, hæc rectè attributa est rerum
 permutationi, seu contractibus. At Geometrica uer-
 satur inter quatuor certas quantitates, nec una ali-
 qua linea est initium omnium linearum, ideo hæc
 analogia geometrica conuenit finitis & certis gra-
 dibus in una Repub. ut in Ecclesia prorsus nulli gra-
 dus sunt Turcorum aut Iudeorū. Mutantur etiam
 Imperia, conturbata hac connexionione. Quare tan-
 quam alias lineas, uel quantitates, alia imperia De-
 us subinde constituit.

**Æqualitas agē-
 tis & patientis.**

In fine huius capituli obseruetur collatio, in tota
 natura oportet agentis & patientis æqualitatem
 quandam esse, cum actio non est pernicies alterius.
 In calefactione corporis manifestum est, immo-
 dico calore consumi corpus: magnum lumen he-
 betat oculos &c. Sit igitur inter agens & patientis
 quædam æqualitas. Hæc similitudo accommodata
 ad societatem hominum illustre exemplum est. Cum
 omnes homines multis officijs inter se deuincti sint,
 omnes habent se, ut agentia & patientia. Quare ita
 seruat^r societas, cum agens non quærit inæquali-
 tatem, sed accommodat se patienti, ut, cum rapit
 ad se

ad se omnia commoda tyrannus, conturbatur equalitas, & dissipatur societas.

Quòd igitur lex diuina expressè dixit: Diligas proximum sicut teipsum, præcipiens, ut seruemus equalitatem: hanc Philosophia his duabus rationibus quærit, quarum altera supra posita est. Si in contractibus non seruaretur equalitas, una pars generis humani exhauriretur. In contractibus. & equalitas seruanda. Necessaria igitur est equalitas. Altera sic recensetur, ut inter agens & patiens est quædam equalitas, quia omnes sunt de uincti mutuis officijs. Hæ rationes essent illustriores, si natura hominum non esset corrupta. Tunc enim hic ordo, quem monstrant, integer esset, nunc tamen bene moratis iucundum est, in his rationibus hunc pulcherrimum ordinem considerare, uidelicet, homines ad equalitatem mutua & connexionem conditos esse.

Hactenus eruditè interpretatus est uocabulum iustitiæ, & partitiones tradidit utiles, quæ & scriptis ueterum, & interdum disputationibus legum aliquid lucis affert. Sequentur autem insignes alij loci de gradibus delictorum, de uoluntario & inuoluntario, de iure naturali & positivo, de scripto iure, & equitate: sed hic obiter inserit reprehensionem Pythagoricæ definitionis, quæ etsi continet cauillationem exiguam, tamen lu-

lucem adfert superioribus, & conducit ad diffu-
Talis, tationem de Talione, cuius in uetustis legibus mul-
 to crebriora exempla sunt, quàm in recentibus.
 Nam inittò longè maior seueritas fuit, quam po-
 stea, ut uetusta iura præcipiebant calumniatorem
 in caussa capitali, si sciens mentitus erat, & do-
 lo alteri periculum struxerat, eo supplicio affi-
 ci, quod sustinere aduersarium coniunctum oportu-
 issset. Ideo & Danielis calumniatores simili pœna
 affecti sunt.

Ceterum quod ad Pythagoricam definitionem
 attinet, collatio obseruanda est. Suprà Aristote-
Iustum ἀνά- les toties dicit, iustum esse ἀνάλογον, ut suus cui-
λογον. que locus tribuendus est pro proportione, Concio-
 natori, Duci, Scholastico, agricolæ, opifici. Et ut
 in argumentis ab ἀναλογία sumptis necessaria
 est copulatio, ita dicit Aristoteles in libello cui ti-
 tulus est, Magna moralia, ἀναλογία συνέχει
 τὸ πᾶσι. Quo dicto significat omnes ordi-
 nes atq; homines propter proportionem connexos
 esse, & præcipit concordiam & mutuam beneuo-
 lentiam. Constat ergo, cur dictum sit: Iustum est
 ἀνάλογον. Sed Pythagoras aliter dixit, iustum
 Iustum ἀντιπεπονηθός, id negat Aristoteles uniuers-
 πᾶσι πεπονηθός. saliter uerum esse. Vtraq; forma loquendi Geome-
 trica est, ac de ἀνάλογον non dubium est, & id fa-
 cilè intelo-
 ahim.

cile intelligi potest, ἀντιπεπονθὸς est obscurius. Vocantur autem sic æquales figuræ reciproca. Cum autem non semper possit fieri commutatio duarum rerum simpliciter æqualium, ut libræ auri, & libræ ferri. Ideo negat iustum semper esse ἀντιπεπονθὸς, scã in distributione, & in commutatione sæpè rediguntur res ad æqualitatem analogia, ut pro una libra auri dantur decem argenti. Eatenus reprehenditur Pythagorica definitio, quia non tantum duæ res conferuntur, & quidem eadem specie, aut simpliciter æquales, sed quatuor ἀλόγια, ideo postea dicit, non dari triticum pro tritico, sed triticum pro uino. Item: percutiens Magistratum, non uicissim tantum percutiendus est, sed capitali pœna efficiendus est. Sed aliquando locus est legi Talionis, ut in homicidio, & Deus minatur eam pœnam, & sæpè exequitur, Quæ mensura (inquit) mensi fueritis, eadem erit metiendum uobis.

Pertexit institutam sententiam dulcissimam, & communicatio iuxta ἀλογίαν contineat ciuitates. Quia enim natura sic ordinata est, ut singulis opus sit aliena ope, ut, nemo solus gignit, nemo natus educari sine aliena ope potest, nemo unus potest omnia uitæ præsidia parare. Ideo necessario cõmunicanda sunt officia, & res cõmunicandæ sunt.

Ut autem

Communicatio
rerum & officio-
rum.

Vt autem sit perpetua communicatio, prius res ad æqualitatem redigenda est, constituendū est, quantum lignorum pro tritico dandum sit.

Æqualitas no-
stra signum æ-
qualitatis Dei.

Ita ueteres rerum permutationem exercebant, ut apud Homerum pro uino dantur boues. Postea ut ijs, qui res adferre non possent, aliud quiddam esset æquiualens, institutum est precium seu numus, hanc uocat mensuram contractuum. Hæc satis prolixè hic dicuntur. Sed in summa, sciamus non solum in Philosophia, sed etiam in lege Dei hoc tradi homines ad societatem & communicationem conditos & ordinatos esse, & Deum præcipere æqualitatem in contractibus, ut suprâ sæpè dictum est: imò æqualitatem, quam nobis præcipit, sciamus iudicium esse æqualitatis in mente diuina, de qua dicitur: *Deus uult omnes homines saluos fieri.* Item: *Deus non est acceptor personarum.* Postremo & hoc consideretur, res pro proportionem ad æqualitatem redigendas esse, ut, magis est opus tritico, quàm ligno, & minor est copia tritici, ideo tritici est maior æstimatio. Hæc analogia inuenitur ita, cum consideratur, quæ res magis necessaria sit, & cuius sit maior copia.

Rerum æquali-
tas.

De distinctione Iuris natu-
ralis & positui.

Dictum

Dictum est supra, multo esse utiles locos huius quinti libri, inter quos et hæc pars collo-
cetur, quæ fontes iuris, & distinctionem iuris naturalis & positivi ostendit, & ex uera Philosophia hæc explicatio sumatur, hoc est, ex consideratione humanæ naturæ, seu opificij hominis. Primum enim sciendum est, Deum mirabili bonitate indidisse homini semina artium, quasdam primas noticias, quæ sunt quasi rectrices totius uitæ. Hæ primæ noticiæ uocantur principia, & conclusiones ex illis Principia duplicia
prope ductæ necessaria consequentia. Sunt quæ principia duplicia, speculabilia & practica. cia

Speculabilia sunt, quæ non immediatè gubernant actiones morales, sed alias artes gignunt, ut noticiæ numerorum, figurarum, & multæ dialecticæ & physicæ. Quodlibet est aut non est. Impossibile est causam esse deteriorè affectu. Et horum principiorum speculabilium certitudinem & firmitatem immotam & inconcussam manere, manifestum est.

speculabilia

Principia practica sunt noticiæ à Deo mentibus infusæ, ut monstrant obedientiam Deo debitam, & discrimen honestorum & turpium, & regant mores. Et quidem cum audis hominem ad imaginem Dei aut similitudinem conditum esse,

practica

precipue cogites de hoc ipso lumine, & uoluntate Imago Dei. in h. 501.

tate

tate libera nondum auersa à Deo. Et in mente humana, quatenus similis noticia manet, similitudo est. Quantum autem decus, quantus honos est, quòd Deus suæ sapientiæ radios in nos sparsit, & quòd conditi sumus, tanquã specula aut libri mentis & sapientiæ diuinæ. Deinde & uoluntas hominis ante auersionem congruebat cum uoluntate Dei, obtemperabat enim illis noticijs, quas Deus uult ac probat, ardebat amore Dei, & studio omnium uirtutum, & in corde nulla erat contumacia contra legem Dei. Hic tantus ordo, & hæc dona in mente, uoluntate & corde, erant similitudo Dei. Sicut Paulus inquit Ephe. 4. Induite nouum hominem, qui secundum Deum conditus est, in iusticia & sanctitate uera, id est, recte agnoscente Deum, non tantum externa disciplina.

Lex naturæ

9d e.

Est igitur lex naturæ illa ipsa noticia principiorum practicoꝝ & conclusionum, quæ ex illis necessaria consequentia ducentur, diuinitus insita mentibus humanis, non solum de moribus ciuilibus, sed primũ de agnitione Dei, & obedientia Deo debita, postea de moribus ciuilibus, qui referendi sunt ad hunc finem, ut Deus celebretur. Ac summa proposita est in Decalogo.

Stigelius his uersiculis eleganter descripsit hæc semina indita homini.

Indidit

Indidit illorum cœlestem in pectora lucem,

Noticiæ infundens semina certa suæ .

Et uitæ præcepta dedit ueræq; salutis,

Seruata iussit lege tenere uiam .

Illi autem illustri præsentem mens uidebant,

Atq; animo ardebant non dubitante Deum.

Monstravi autem & fontem legis naturæ,
& dixi propriè ac dialecticè quid sit, uidelicet
noticia in mentibus humanis nobiscum nascens, &
diuinitus insita, de Deo & de bonis moribus, seu
discrimine honestorum & turpium. Estq; erudi-
tius legem intelligere noticiam à Deo insitam quàm
affectum, ut cum alij dicunt, ius naturæ esse commu-
nes inclinationes cum bestijs, nimis latè uagatur
hæc descriptio. Sunt enim affectuum diuersa gene-
ra in hominibus, alij boni, alij mali. Et quanquam
aliquæ bonæ sœtyæ congruunt cum inclinationi-
bus beluarum, ut, amor erga sobolem, sensus bene-
ficij: tamen in tanta discordia affectuum, eruditius
est, legem naturæ ad noticias reuocare. Noticiæ
sunt regula, non affectus, ideo ~~et Paulus definit le-~~
gem naturæ noticias esse, ad Romanos 1. & 2.
Et quidem dicit has noticias teneri captiuas ab iniu-
stis affectibus.

Planius est igitur leges naturæ definire noti-
cias, præsertim cum necesse sit in his complecti

*Definitio legis Na-
turæ paulinæ.*

agnitionem Dei . Ab hac enim ordiri leges naturæ
 necesse est, ut & Paulus testatur, & uerè philoso-
 phica ratione ostendi potest. Teneamus ergo, leges
 naturæ noticias esse, & quibusdam, nec tamen om-
niibus, congruere sequeas, id est, inclinationes na-
turales cordis, ac sequamur Decalogi ordinem, qui
causas habet euidentis.

Quanquã enim horribilis confusio est humanæ
 uitæ, & multa contra hunc naturæ ordinem fiunt
 in priuata & publica uita, tamen cõsideratio utilis
 est, & ut peccata agnoscamus & ut aliqui saniores
 moderentur suos impetus .

Prima naturæ
 lex, agnitio Dei

Est igitur prima lex naturæ : Mens humana,
 agnoscit Deum esse æternam mentem, conditri-
 cem bonarum rerum, & Deo obediendum esse iux-
 ta discrimen bonorum & turpium . Huius legis
 multæ sunt demonstrationes . Primum enim esse
 Deum, & curare humana, nec casu res oriri, aut
 occidere, testatur pulcherrimus ordo naturæ, qui
 sine mente & consilio aliquo existere non potuit :
 & Physica ratio ostendit, in serie causarum, neces-
 sariò perueniri ad unam primam causam, intelli-
 gentem, immensæ potentie .

Deinde, cùm mens intelligat naturam huma-
 nam à Deo ortam esse, intelligit nos subiectos esse
 causæ, seu conditori, ac debere ei obedientiam.

Item

Item, cum non frustra ordinauerit in mente hominis discrimen honestorum & turpium, & sit custos huius ordinis (Atrocior enim scelera punit atrocibus poenis) manifestum est, eum postulare obedientiam.

Item, cum uideat mens similitudinem esse diuinæ & humanæ naturæ in cognitione, intelligit naturalem societatem esse Dei & hominum, & ordinem societatis seruandum, ita, ut nos obtemperemus, & Deus det bona, & econtra, ut puniamur non obtemperantes. Ita Cicero sapientissimè dixit: primam esse homini cum Deo societatem.

Cic. T. de Legib. pag. 160. *Primum hominum in Deo ueteris*

Secunda lex naturæ: Sicut Deus est beneficus, & æqualis, ita intelligimus, nos ad societatem conditos esse, ut beneficentiam & æqualitatem colamus. Est igitur lex naturæ: Neminem lædendum esse sine iusta & necessaria causa.

Secunda, Nemo iniuste lædendus.

Tertia lex: Indita est homini noticia certo modo propagandæ & conseruandæ speciei, discernens humanam propagationem à cæteris animalibus, uidelicet certa lege coniugij, & ut hæc noticia magis conspiceretur, accessit manifesta promulgatio legis in Paradiso: Relinquet homo patrem & matrem, & adheret uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Hæc sententia tria complectitur, Prohibet quarundam personarum commixtionem,

Tertia de Coniugio.

prohibet omnes uagas libidines, & uult coniugium esse coniunctionem inseparabilem. Nam cum ait: Erunt duo, mas & foemina, prohibet uagari, & pluribus misceri. Et particula, in carnem unam, significat inseparabiliter iunctos, sicut Christus hoc dictum interpretatur Matth. 19. Nec dubium est magno consilio Dei hanc legem ante ceteras clara uoce promulgatam esse: Quia post lapsum, notitia naturalis de hoc ordine coniugij futura erat obscurior.

Ideo uoce Dei praeuoniti sumus, & Deus horrendis poenis postea ostendit sibi confusiones libidinum displicere, ut in diluuiio, in euerfione Sodomorum, in deletione Cananaeorum. Et Graeci scribunt, totam Atticam ante Cecropem obrutam esse diluuiio, & nominatim causam addunt, fuisse id diluuium poenam libidinum, ideoque narrant à Cecrope restitutas esse coniugij leges, & ut Sodomam perierunt, sic Thebae, & Sibaris, & maximae urbes Ioniae propter similem causam euersae sunt. Deinde bello Peloponnesico praecipuae urbes, Athenae, Sparta, & aliae grauissime afflictae sunt. Discamus igitur timere iudicium Dei, qui est amans castitatis, & horribiliter odit & punit prohibitas libidines.

Quarta, Veritas.

Quarta: Insitum est homini discrimen ueritatis & men-

Et mendacij, Et noticia addita, quòd Deus sit ue-
 rax, ideoq; à nobis, tanquam ab imagine sua postu-
 lat, ut simus ueraces. Iudicat igitur mens, uerita-
 tem in artibus, iudicijs, honestis factis, contractibus
 seruandam esse: Et ut in cæteris legibus, utilitas
 sequitur honestatem: ut, si in medicina non esset
 discrimen inter uera Et falsa, daretur uenenum pro
 remedio.

Quinta lex: Indita est homini noticia, ubi uo-
 luntates in quærendis rebus, Et in communicatio-
 ne non sunt similes, ibi dominia rerum distinguen-
 da esse, Et res legitimis contractibus pro rebus seu
 precio æquali communicandas. Sic Philosophi
 hanc noticiam ex causis quærendi, Et communican-
 di sumptam, uocant legem naturæ, Et si alij hanc
 partem uocant ius gentium, quod Philosophi non
 discernunt à iure naturæ.

Quinta de re-
 rum dominijs.

Est enim communis noticia, de qua omnium gen-
 tium sani homines consentiunt. Quod uerò dicunt,
 Iure naturæ res esse cõmunes, ordo noticiarũ consi-
 derandus est. Vtrunq; uidet mens, In natura incor-
 rupta res posse cõmunes esse. Vbi uerò causæ quæ-
 rendi Et cõmunicandi non sunt similes, ut in hac na-
 turæ corruptione, ibi mens relicto priore syllogis-
 mo, amplectitur alterũ congruentẽ ad præsentem
 naturæ imbecillitatẽ, is igitur nunc est lex naturæ.

Sexta poenae
peccatorum.

Sexta lex: Diuinitus insita est cuilibet animato
ti appetitio conseruationis sui, nec solum indiuis
dum, sed multò magis speciei, ideo enim & bestiae di
ligunt sobolem, & pro ea dimicant ac oppetunt
mortem. Sed supra illam appetitionem, homini
indita est noticia, ordinans officia defensionis, &
poenae. Et si igitur in natura integra, nec pugnae,
nec supplicia, nec bella fuissent, tamen nunc, cum
multi turbant societatem humanam, necesse est spe
ciem conseruari, quod fit uel defensione subita, uel
postea certis poenis, & utranque rem ordinat ra
tio, constituit metas defensionis, & certis personis
cognitionem, & officium puniendi mandat, ac in
telligit ratio tres esse poenarum causas, quarum pri
ma est, iusticia Dei, irascitur peccatis, & iram suam
conspici uult in poenis presentibus. Certum est
enim regulariter, omnia atrocia delicta puniri præ
sentibus poenis, siue per magistratus, siue calamita
tibus domesticis, quibus Deus opprimit fontes.
Hinc tota uita hominum plena est ingentium cala
mitatum, quia Deus ostendit se uerè irasci peccatis.
Hæc uoluntas Dei cernitur in experientia, cum in
euerfione imperiorum, tum in priuatis singulorum
calamitatibus, & declarata est inittò uoce diuina:
Qui fuderit humanum sanguinem, per hominem
fundetur sanguis ipsius. Item: Qui gladium acce
perit,

Poenarum cau
sæ tres.

Atrocia de
licta

perit, gladio peribit. Idem de periurij, & de libidinum pœnis sæpe dicitur.

Admonet igitur uniuersalis experientia humanam mentem de ira Dei. Sed iudicium mentis clarius esset, si natura hominis integra mansisset. Ut autem cæteræ leges naturæ admonent, qualis sit Deus, uidelicet, sapiens, diligens ueritatem, æqualitatem, castitatem, ita hæc lex naturæ monet, qualis sit Deus, scilicet, uerè irascens uiolantibus regulam ab ipso nobis insitam, & acerrimè puniens scelera, Ac semper hæc regula sit in conspectu, Ideo legem naturæ nobis impressam esse, ut doceat nos, & qualis sit Deus, & quæ sit uoluntas Dei, & regat mores, ut ad illam uoluntatem congruant.

~~Secunda causa pœnarum est, ut castigatus fiat melior, uel tollatur muniendæ pacis causa, ut dicitur: Sed immedicabile uulnus ense recidendum est, ne pars sincera trabatur.~~

Tertia causa est exemplum, ut ceteri deterri, regant mores diligentius, & sint modesti.

Ad hanc igitur legem naturæ pertinet dictum:

~~Vim ui repellere licet, scilicet, ordinato modo à ratione & legibus, nec id dictum pugnat cum~~ Vim ut repelle
re licet.

~~Euangelio, quod ait: Non uindicantes uosmet ipsos.~~ Rom. 12

Sicut enim Euangelium non delet ex mente hominis Arithmeticam, ita non delet iudicium

Diaplex
uindi

de uindicta ordinata, quod & diuinitus menti impressum est, ut sit testimonium iræ diuinæ, & confirmatum est uoce cœlesti: Qui fuderit sanguinem humanum, per hominem fundetur sanguis illius. Sed Euangelium prohibet inordinatam uindictam, ut sunt in hac corrupta natura ingentes æstus cupiditatis uindictæ & iracundiæ ruentes contra ordinem à Deo institutum, qui uult exerceri uindictam per leges & per magistratus, priuatum uerò singulorum impetus ac manus coherceri uult.

Demonstratio-
nes Legum.

Dixi, quid sit lex naturæ, sumpta descriptio-
ne ex fontibus, ut in cæteris artibus, uidelicet, ex
distinctione principiorum speculabilium & pra-
cticorum, & catalogum utcunq; proposui, quo con-
siderato, facile est singularum legum demonstra-
tiones constituere, ut de Prima lege sit hæc demon-
stratio. Necessè est, effectuum ordinatum à cau-
sa, obtemperare causæ, ut, sol ordinatus obtempe-
rat: homo ortus & ordinatus est à Deo, ut agno-
scat autorem, & ei obediat iuxta discrimen hone-
storum & turpium, ergo hunc ordinem tueri de-
bet. Item in imagine oportet lucere archetypum.
Mens humana est imago Dei, Ergo in ea oportet
lucere agnitionem Dei, & conuenientiam uo-
luntatis.

De se-

De Secunda, Societas non potest conseruari, nisi æqualitate & beneficentia. Homo est ad societatem conditus, ut generatio & educatio infantum testantur: Ergo etiam conditus est ad æqualitatem, uel Arithmeticam, uel Geometricam, item, ad beneficentiam.

De Tertia, Vis propagationis indita est cuilibet naturæ ad conseruationem speciei, & qualibet natura appetit speciei conseruationem. Homini indita est uis propagationis. Et quia est natura rationalis ad imaginationem Dei condita, id est, ad castitatem, intelligit propagationem certo modo ordinatam esse, ideo homo propagationis leges seruare debet. Hic syllogismus propter naturæ caliginem obscurior est, ideo statim in Paradiso expressè ordinata est forma coniugij: Erunt duo in carnem unam, id est, inseparabiliter iuncti.

De Quarta, Veritas est agnitio rei, sicut est: Homo conditus est ad res aspiciendas, & præcipuè ad agnitionem Dei, & legis: Ergo conditus est ad ueritatem.

De Quinta, Vbicunq; causæ quærendi facultates & tuendi, non sunt pares, ibi opus est distinctione dominiorum. Non sunt autem pares causæ tuendi, et quærendi res in singulis hominibus in hac deprauatione naturæ. Necessaria est igitur rerum distinctio.

De se=

De Sexta, Conseruatio speciei & ordinis necessaria est uniuersitati naturæ. Latrones & fures turbantes societatem, moliuntur exitium speciei & ordini: Ergo arcendi & tollendi sunt. Item, ut in mente diuina ordo est, & æternum ac immutabile discrimen honestorum & turpium, ita necesse est in mente humana lucere discrimen honestorum & turpium, sed pœnæ & præmia faciunt discrimen: Ergo necesse est pro delictis pœnas constituere.

Recitauit leges naturæ præcipuas, additis demonstrationibus. Ut autem summa breuiter comprehensa, semper in conspectu sit, Decalogus Exod. 20. traditus teneatur, qui dextrè intellectus iusto ordine has ipsas leges tradit, quas recensuit. Sciant igitur studiosi ~~Decalogum esse leges naturæ, & propter duas causas uoce diuina reuelatum esse.~~

Decalogus Lex est naturæ.

Causæ decal.

Primum, cum in hac caligine humanæ naturæ post lapsum minus conspiciatur lex naturæ, rursus certa Dei uoce repetenda fuit: deinde, quia necesse fuit homini ostendi certis Dei testimonijs hoc inditium naturæ impressum de bonis operibus, & de peccatis, uerè esse iudicium Dei. Quare ab initio mundi leges Decalogi diuina uoce repetitæ sunt, ut in Paradiso prima & sexta traditur. Et postea Genesis 4. præceptum de homicidio uitando traditum

ditum est. Quæri autem solet, ut Aristoteles in textu quærit, an lex naturæ sit mutabilis.

Breuis responsio est, Vt in cæteris artibus dicitur totam autem immutabilem esse, ita totus ordo uel harmonia legum naturalium est immutabilis, ut in medicina manet ordo demonstrationum, etiam si alijs subiectis aliæ curationes accommodantur, ita hic manet ordo demonstrationum, etiam si de usu rerum in natura integra aliter, aliter in natura de praua ratio præcipit.

An lex naturæ sit mutabilis.

Secundo, sciendum est, quasdam leges simpliciter immutabiles esse, uidelicet summas, quæ præcipiunt de agnitione unius Dei. Item, ut maneat iurisurandi religio, qua homo testatur, Deum esse spectatorem nostrarum actionum, et petit, ut puniat falsentem, item, ut species humana conseruetur, item, ut uitentur uagæ libidines.

Postea sunt aliæ inferiores de usu rerum externarum, quæ tunc cedunt superioribus, cum concurrentibus superiore et inferiore, superior uiolaretur, ut depositum reddendum est: At furenti gladius depositus non est reddendus, quia necesse est magis parere communi legi, præcipienti de conseruatione speciei. Neminem lædito: Læderes autem multos, si furenti gladium redderes. Id etiam diuinis legibus seruatur: David dispensatione

tione mitigat legem de panibus, quia scit moralia anteferenda esse caeremonijs, praesertim extra casum confessionis. Maccabaeus praeliatur in sabbato, ut defendat ciues, in quos impij captata occasione sabbati, crudelius sauebant. Sciebat enim scriptum esse: Volo misericordiam, non sacrificium, Est & haec regula uulgaris hic obseruanda: Violatio iuris naturae, est peccatum morale.

Regula.

Cum enim ius naturae uerè sit ius diuinum, ut Roma. 1. & 2. Paulus testatur, sequitur, uiolationem iuris naturae, uerè esse uiolationem iuris diuini, & poenae uoluntatem Dei ostendunt. Regulariter enim Deus atrocia delicta certis poenis in hac uita punit, ut haec dicta ostendunt: Qui gladium acceperit, scilicet non datum à legibus, gladio peribit. Item: Honora patrem & matrem, ut sis longaeuus super terram. Item, manifestae sunt poenae periurij & incestorum. Haec regula saepe multumq; cogitanda est, ut impetus ruentes contra naturam, magis frenemus metu irae Dei & poenarum. Item, ut sciamus Philosophiam moralem, quae est explicatio iuris naturae, consentaneam esse legi Dei.

IUS POSITIVVM.

Signi-

Significat conclusiones propter rationem probabilem, additæ legibus naturæ, congruētes cum illis, non diffentiētes, ut lex naturæ præcipit puniri furtum. Hic legis lator propter probabilem rationem modum pœnæ determinat. Aliter punit grassatorem, aliter furantem nō animo latrocinandi, aliter punit fures, in ijs gentibus, quæ alioqui bona disciplina reguntur, aliter in gentibus ferocioribus. Sed congruat lex positiva cum hac regula, ut sit honori bono operi, & terrori malo.

CAPVT. VIII.

DE TRIBVS GRADIBVS
delictorum, de dolo, culpa, & casu
fortuito.

ET in foro, & in Ecclesia necesse est nosse discrimen inter uoluntaria & inuoluntaria delicta. Quare & in Moise 15. Numerorum & in Euangelio traditur. Tenenda est & regula, in infinitum distare lapsus contra conscientiam, & peccata ignorantie. Lapsus contra conscientiam, id est, qui fiunt à scientibus & uolentibus contra legem Dei, excutiunt fidem & Spiritum sanctum.

lapsus contra
conscientiam

Sunt

Peccata igno-
rancia.

Sunt enim contemptus Dei accersitus à sciente & uolente . Ideo pugnant cum fiducia misericordiæ Dei, & damnantur hoc dicto : Omne quod non est ex fide, peccatum est, id est, quod est contra conscientiam, ut lapsus Dauidis rapientis alienam coniugem, lapsus Saulis interficientis sacerdotes . At in renatis sunt aliqui nãui non contra conscientiam, aut lapsus non contra conscientiam, qui tamen excutiunt Spiritum, S. ut, cum Apostoli aliquandiu retinent errorem de regno mundano Christi. Cùm Dauid credens Sibi attribuit ei facultates Domini. Multis tristissimis peccatis nã uoluntarijs implicantur Sancti, etiam cum putant se aliquid boni effecturos esse, ubi euentus lugubres postea errorem ostendunt, ut, cùm Dauid numerat populum, cum Iosias infert bellum Aegypto . Ideo scriptum est : Non est iustus in terra faciens bonum, qui non peccet, ut clarè conspicitur in diuersis actionibus . Bene meretur Dauid multis & magnis & utilibus rebus gerendis, sed idem multa negligit, & aliquoties, errore impingit . Hic necesse est intelligere discrimen inter uoluntaria & non uoluntaria delicta, inter dolum & culpam, ac sciendum est, dolo peccantes excutere fidem & spiritum sanctum . Nunc gradus describimus .

Tres gradus in doctrina ciuili traduntur, dolo facta

facta, culpa, item casu facta. Et culpæ gradus sunt lata, leuis & leuissima. Sumuntur autem hæc discrimina à causis, & magnitudinem delictorum, & differentias pœnarum monstrant, sicut & supra dixi, Dei iudicio aliqua esse delictorum discrimina. Hæc oriuntur ex his fontibus, res ex causis æstimandæ sunt. Propriè uirtus est, cum concurrunt, mens rectè iudicans, & uoluntas liberè eligens, & recto iudicia obtemperans, ut castitas Ioseph.

Virtus perfecta

Cum uerò aliqua causa deest, uirtus non est integra, ut constantia Catonis non regitur iudicio, sed est naturalis duricia. Ita propriè scelus est, ad quod concurrunt, mens sciens quid sit agendum, & uoluntas libera contra rectum iudicium faciens.

Hic gradus propriè dicitur dolus, ut, ~~Dauid scit nõ rapiendam esse alterius coniugem, & hanc, quam rapit, scit alienam esse, contra hoc iudicium liberè & uolens ruit.~~ Hic primus gradus plurimum habet turpitudinis: deinde sequitur culpa lata, ut cū quis crassa negligentia peccat, non tamen effectata, ut si quis in ciuitate aliquandiu commoratus, non nosset Magistratum.

Dolus.

Culpa lata.

Item, cum aliquis rebus suis saluis amittit depositum, quia hoc fortè negligentius custodiuit. Hic disputatur de dicto in lege, quod Nerua ff. in titulo de præsiti: quòd Nerua dixerat latiore

b culpam

culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi ue-
rissimum uidetur. Nam & si quis non ad eum mo-
dum, quem hominum natura desiderat, diligens
est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito
præstat, fraude non caret. Nec enim salua fide mi-
norem ijs, quàm suis rebus, diligentiam præ-
stabit.

Peccata excusa-
bilia quæ,

Hic disputant, an lata culpa sit dolus? existimo
eruditè dici, toto genere distare dolum, & culpam
id est, peccata ignorantie, aut uitiosos impetus, qui
bus tamen uoluntas repugnat: & intelligantur ex-
cusabilia peccata ignorantie facti, aut iuris huma-
ni, non iuris diuini, & naturalis. Nam ius natura-
le, cum omnium mentibus insitum sit, afficere om-
nes possunt, & regula est, quam Deus omnibus
notam esse uoluit, & toties patefecit Deus illustri-
bus testimonijs. Ita sentiendum est & de uoce Euan-
gelij, quæ etiã certis testimonijs inde usq; ab initio
mundi reuelata est, & sæpe instaurata. Reliqui
sunt gradus, leuis culpa, & leuissima, quæ igno-
rantiam circumstantiarum, aut negligentiam leui-
orem continent.

SEQVANTVR QVESTIO-
nes quatuor exiles &
argutæ,

Prima

Prima: An uerum sit, quod dicitur, scienti & uolenti non fieri iniuriam. Secunda: Quæ sint iniuriæ per accidens. Tertia: An sibi ipsi quissiam iniuriam facere possit. Quarta: An iustus sit distribuens iniuste, an uerò accipiens præmia supra meritum?

An iniuria fiat
scienti & uolenti

Priores questiones, ut sepe solet, proponit non explicat, & de quibusdam argutè disputari posset. De prima hæc sit responsio, ut in tempestate malumus eijcere sarcinas, quàm perdere uitam, sic aliqui leuiiores iniurias durioribus anteponunt. Hic fit iniuria uolenti: sed in tali collatione non simpliciter uolumus malum. Nec Christus uoluit supplicium, aut Iudeorum furores, sed uoluit salutè generis humani. Intelligatur ergo regula, non fieri iniuriam scienti, & uolenti, scilicet, simpliciter, & in re, quam habeat uolens in potestate, ut fit iniuria mulieri sese prostituenti. Nam uoluntas eius impedita est uoluntate Dei, ac lege, & auellitur mulier suo & alieno scelere à Deo. Estq; regula obseruanda: Faciens & consentiens eadem poena digni sunt.

De damnis autem rerum, quæ sunt in nostra potestate, quia sine scelere cedi possunt, ualet regula: Scienti & uolenti non fit iniuria, ut in uenditione aut permutatione, Ut cum Glaucus dat
b a aurea

Maiores s. Li. 2

aurea arma pro aeneis, hæc non est iniuria. Ex his fontibus ad reliquas quæstiones facile respondetur. Cato iniuriam sibi facit, sese interficiens, quia non est dominus sui corporis, sed Deus & lex superior dominus est, ut uulgo dicitur: Nemo est dominus membrorum suorum.

POSTREMVVS LOCVS DE
discrimine summi iuris & æqualitatis.

DEinde sequitur in textu postremus locus huius libri, dulcissimam distinctionem explicans summi iuris & æquitatis, de qua & in Ecclesia, & in foro, & in tota consuetudine uitæ sæpissimè dicendum est, imò de qua nos præcautio quotidiana admonet: Sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Ac prodest communefieri discètes de hac distinctione, ut fugiamus hæc uicia, crudelitatem, cui sæpe prætextitur species summi iuris, et indulgentiam, cui prætextitur interdum nomen æquitatis. Sunt enim duæ uirtutes uicinæ, seueritas seu rigor iuris, et æquitas, ac utriusq; extrema sunt crudelitas & indulgentia.

Primum autem sciendum est, differre ius summum, & ius calumniose intellectum. Etsi sæpe sic loquuntur homines, ut ius summum uocent ius calumniose intellectum. Non rectè summum ius dicunt

Cato

hæc est dicitur
in hunc modum
pro nos offi.

R. i. ad M. nos

cunt esse Iudæi, prorsus nullas operas domesticas in Sabbato facere. Nam talis interpretatio calumniosa est, ut multa recitantur exempla calumniosarum interpretationum, in quibus uerba contra communem consuetudinem enarrantur, ut Thraeces pacti inducias dierum aliquot, noctu populabantur Bæotiam, ut narrat Strabo. Athenæus narrat Iphicium, cum Rhodij deditioem fecissent, ita, ut cum certo numero nauium abire ipsis liceret, imposuisse eos in naues sine remis & uelis. Apud Xenophontem Critias eludit defensionem Theramenis hac fraude: Lex erat, ne quis tunc Athenis eorum, quorum nomina in Catalogo scripta erant, interficeretur, nisi re iudicata. Cum igitur Theramenes se audiri petit iuxta leges, facilis, inquit, Critias, recusatio est, delebo nomen eius in Catalogo, ita lex ad eum nihil pertinebit. Sed cum Theramenem hac elusione Critias perdidisset, ipse aliquanto post à Thrasylulo interceptus, poenas sophisticæ dedit. Aliud exemplum narrat Thucydides libro tertio: Paches, cum cinxisset obsidione Colophonem, euocauit præfectum præsidij, data fide, se incolumem in urbem remissurum esse. Cum igitur ex urbe egressus esset præfectus, retinetur in castris, & Paches oppidum oppugnat, quia absente duce præsidij, facilis erat oppugnatio. Postea ca-

Exempla calu-
miosarum in-
terpretationū.

In
vultu, in
lingua
in
lingua

to oppido, Paches reducit Arcadem in oppidum, & ibi eum interficit, sed hic Paches postea sibi in ipso iudicum confesso, Athenis manu sua mortem consciiuit.

Popilius in conditionibus pacis factæ cum Antiocho, scripserat dimidium nauium Romanos Antiocho relicturos esse, postea naues dissecat, & dissectarum trabium dimidium incendit, dimidium reliquit Antiocho, sed hic Romanus habuit causam ludificandi regis Sycophantici. Voluit enim ostendere, & intelligi ipsius artes, & puniri eum propter multas fraudes, quas aduersus Romanos tentauerat.

Extat insigne Exemplum in Andromacha Euripidis, ubi Menelaus promittit se non interfecturum filium Andromaches, sed postea dat interficiendum filie sue, & quidem additur exclamatio aduersus Laconum sophismata.

Hæc exempla eò recensui, ut discernatur summum ius à calumnioso. Etsi sæpe summum pro calumnioso dicitur, & interdum obseruatio summi iuris est calumniosa, sed tamen in alijs casibus sæpe iusta est, ut, cum uictor Augustus interficit aduersarios captos post uictoriam, iure summo usus est. Iulius mittit equitate ius summum, non occidit ciues extra aciem.

Est igitur ius summum observatio scripti in eo casu, de quo scriptum principaliter loquitur, ut, Ius summum.
 Papirius dictator præcepit, ne Magister equitum se
 absente dimicaret, dimicat, ideo dictator minatur ei
 supplicium, & summo iure poterat eum punire.
 Lex erat Romanæ, ut proscriberetur civis, qui ci-
 vem iniuste interfecisset, Milo Clodium interficit,
 quanquam insidiatorem, sed tamen elapsus iam,
 cum se in tabernam abdidisset. Cum igitur interfe-
 cerit eum, non servato modo inculpatæ defensionis,
 iure summo condemnatus est. Sed ἐπιείκεια seu Æquitas.
 æquitas, est mitigatio iuris scripti in casu, de quo
 non principaliter loquitur lex, ideoq; probabilis
 ratio mitigat legis asperitatem. Ut lex de sacris pa-
 nibus non loquitur de casu necessitatis, sed vult re-
 verentiam confirmare sacerdotum, ideo discrimen
 inter eos & prophanos in multis rebus sancit.
 Vult autem hoc discrimen servari in usu panum,
 non cum pernicie hominum, sed usitatè, cum potest
 servari. In casu necessitatis regulam concedit: Mo-
 ralia anteferenda sunt cæremoniis. Ex hac proba-
 bili ratione sumit David consilium dispensationis,
 ac dispensatio sine probabilitate dicitur esse dis- Dissipatio.
 sipatio.

Exempla multa recitantur. Lex Thebana
 erat, ut perfunctus magistratu, mox dimitteret

Orestes :

exercitum. Epaminondas retinuit ultra tempus, propter utilitatem publicam post Leuctricam uictoriam. Cùm igitur accusatus, ostenderet suum consilium profuisse Reipublicæ, absolutus est. Orestes matrem occidit interfetricem Agamemnonis, & si erat iustum ulcisci patris necem, tamen matri parcendum uidebatur. Accusatus est igitur, et Argis pulsus. Sed Athenis in Areopago à dijs, id est, sacerdotibus, cognita causa, pares fuerunt calculi, id est, non damnatus est Orestes, nec tamen comprobatum facinus. Hanc uim ritus habebat, quando pares erant calculi, & tamen tunc intelligitur reus absolutus. Hæc exempla utcunq; iudicant discrimen summi iuris et ἐπιεικείας.

Ex scripto iure
iudicandum.

Hic sequuntur multæ disputationes, an iudex ex scripto iure, uel ex æqualitate non scripta, iudicare debeat. Aristoteles enim uocat æquitatem, correctionem scripti, quam iudex adhibet suo consilio, etiamsi non sit mandata literis. Hic respondendum est, regulariter iudicandum esse ex scripto iure, quod quidem & principaliter de communioribus casibus loquitur, ut lex de pœna furti loquitur de furto petulanter facto, & ab ea, cuius ætas iam iudicare potest, talia enim plerunq; accidunt.

Quòd autem ex lege iudicandum sit, hinc intelligi potest, magistratui deberi obedientiam propter

propter conscientiam, inquit Paulus: Lex autem, anima, uoluntas, & uox est magistratus: Ergo legi debetur obedientia. Item, si singulis liceret suo arbitrio ἐπιεικείας comminisci, raro congruere iudicum sententiæ possent. Ideo autem sunt lætæ leges, ut sit certa norma, & congruant iudicum sententiæ, & semper curæ fuit legum latoribus, cauere ne sine graui consilio leges mutarentur. De hac re oratio longa est Demosthenis contra Timocratem, in qua memorabilis historia recitatur his uerbis: Locri adeo existimant se ueteres, & patrias leges Locri custodire debere, nec novas condere, pro ciuium uoluntatibus, ut si quis uelit nouam legem ferre, suadens eam, cogatur dicere collo in laqueum inserto: Vbi si placet lex, & iudicatur utilis esse, dimittitur suasor incolumis, laxato laqueo, sed si non placet, astricto laqueo, mox strangulatur. Non igitur audent nouas leges ferre, sed ueteribus accuratè utuntur, nec intra ducentos annos lex ulla, præter unam lata est, ut si quis ei, qui unicum oculum habuit, hunc effoderit, amittat autor facti suos oculos ambos, ut poena par sit damno, scilicet, cæcitas.

Sed cùm accidit aliquis lapsus, ubi circumstantiæ ostendunt legem non loqui principaliter de eo casu, ubi iudex adhibere mitigationem debet, Quando æquitate locus.

b s ut in

u. i. furto, si aetate lapsus, aut in fame sine uiolentia aliquid exiguum abstulit, & est ingenuus sanabile, iudex non utatur legis asperitate, quæ loquitur de furto atrociter facto, sed iudex sit prudens, & æquitatem ex ueris fontibus legum superiorum sumat. *Regula* David uiolat legem de panibus sacerdotum, in casu necessitatis propter regulam: ceremoniæ cedunt moralibus legibus. Machabeus præliatur in Sabbatho, nam defensio ciuium necessaria erat. Sed Elazar 2. Mach. 6. mauult interfici, quàm uesci suilla, nam in casu confessionis ceremonialia fiunt necessaria, & moralia. Hoc enim agebatur ab hostibus, ut exemplum ostenderetur defectionis à tota lege.

Circumstantiæ. Hæc casuum & circumstantiarum uarietas consideranda est, ut, ubi locus sit æquitati, recte constitui possit, quæ quidem est magna uirtus, & in priuatis offensionibus ad hæc Christi dicta pertinet: Remittite, & remittetur uobis. Item: Estote misericordes. Item: Nolite iudicare, ne iudicemini. In magistratu uerò pertinet ad dicta, quæ præcipiunt clementiam, qua rigor iusticiæ moderandus est. Nam de utroq; iudex habet mandatum, quia gerit alienum officium. Debet igitur legi obtemperare in re atroci, ubi lex seueritatem postulat, ut Deuteronomij dicitur: Non misereberis, sed auferes malum ex

lum ex medio uestri, ut satisfiat iusticiæ Dei. Hæc est uox seueræ iusticiæ, quæ tamen interdum propter probabilem rationem mitiganda est æquitate, quia, ut in Deo, ita & in gubernatore eminere debet bonitas, ut dicitur Psal. 77. Non accendit totam iram suam. Et Abac. 3. Cùm irasceris, misericordiæ recorderis. Ideo Prouerb. 20. dicitur: Clementia, seu misericordia stabilitur thronus. Et Christus inquit: Beati mites, quia possidebunt terram. Et ubi sit adhibenda æquitas, monent circumstantiæ, ut dictum est.

Milo non erat damnandus, quia Clodius principium pugnae fecerat, & quanquam effugerat in latebras, tamen Milo adhuc iusto dolore ardebat, quare & sententia Catonis absolutus est. Sed in priuatis defensionibus extra casum defensionis, semper luceat ἐπιείκεια, iuxta regulam: Remittite, & remittetur uobis, obliuiscamur offensionum. Item: Ambigua non flectamus in partem deteriorem, ut faciunt maleuoli et suspicaces, ut, uideo colloquentem cum inimico: Ergo suspicor & ipsum inimicum esse.

Magnam igitur partem uitæ priuatæ regit ἐπιείκεια, quia in hac infirmitate hominum non potest esse tranquillitas, nisi multa condonemus publicæ paci & mutuas molestias leniamus nostra

commoditate, sicut Christus præcipit in exemplo ab-
lutionis pedum.

Seueritas & mi-
tigatio differunt
subiectis.

Breuiter dixi, ubi seueritas iusticiæ exercenda
sit, & ubi mitigatio, seu ἐπιείκεια adhibenda sit.
Seueritas pertinet ad officium, quod Dei est, non no-
strum, ut textus inquit: Mihi uindictam, & ego re-
tribuam. Nos in uita priuata meminerimus Deum
uelle, nos priuatas offensiones remittere, & pro-
pter Deum, & ne turbetur publica tranquillitas.
Non sumus iudices, quod ad priuatas personas atti-
net, sed sumus Deo rei multipliciter, qui in priuata
condonatione admonet nos de nostris erratis, & de
sua condonatione, ut Christus in parabola significat
de duobus seruis, quorum alter durior alterum in
carcerem rapit.

Etsi autem in omni legum interpretatione tenen-
dum est discrimen, quod dixi, seueritatis & equita-
tis, tamen de eo plurimum disputatum est, cum de
ritibus humanis Ecclesiarum quæsitum est. Quia
enim Ecclesiæ nimis magna mole rituum onerata
erant, necesse erat quæri mitigationem. Tradit au-
tem Paulus ueram & explicatam mitigationem,
uidelicet, ne ritib. humanis assuatur opinio cultus,
aut necessitatis, sed ἐπιείκεια, que ad bonum or-
dinem conducunt, eatenus seruare decet, ut bonum
ordinem & tranquillitatem tueamur, nec scandalis
Ecclesiæ

ἐπιείκεια.
& ritus Eccle-
siæ.

Ecclesiam turbemus. Hæc est simplex ratio, erudiuntur conscientiæ, ne iusticiam tribuant illis ritibus, & leuantur opinione necessitatis, & tamen in publica consuetudine bonus ordo retinetur. Hæc est Paulina interpretatio.

Gerson hanc non uidens, quasiuit ἐπιείκεια ex alijs fontibus, dicit leges alias necessitatis, alias ornatus causa latas esse, ut sunt ritus de cibis, uestitu, & similibus ἀδίαφογοῖς. Negat autem Gerson, extra casum petulantiae & scandali peccatum esse uiolare leges, ornatus causa latas. Sed Paulina mitigatio conscientias multò melius docet, et munit, ut suo loco copiosius dicetur. Hic tantum admo-
D. do. part.

neo, uariè quasitas esse ἐπιείκείας, & dispensationes rituum humanorum: sed piæ mentes & amantes boni ordinis, utrunq; meminerit, uidelicet, non assuendam esse opinionem cultus, uel necessitatis, nec tamen in publicis exemplis conturbationem ordinis faciendam esse. Hæc regula & doctrina pietas lucem adfert, & simul munit bonum ordinem & tranquillitatem publicorum coetuum.

Dixi communia quædam de seueritate & mitigatione, seu æquitate, unde intelligi potest, ubi locus sit seueritati, ubi æquitati. Porro & illud dictum Menandri hoc loco discant studiosi: καὶ ἀνδρι.
Menander.
dictum Menan-
dri.

~~δι νόμου πρὸς τὰς εἰς αὐτὸν ἄλλ' ἄγαυ' τὴν νόμον
 δίαυ~~

λίαν ἀκριβῶς συκοφαντῆς γίνεται. Valde bona res sunt leges, sed si quis nimis duriter leges intelligit, fit sycophanta, ut iudei sunt sycophan-
ta, nimis duriter intelligentes legem de Sabbato. Synodus Chalcedomenfis sanxit, de Episcopis con-
silio concedendum esse continentium ijs, qui cœliba-
tum promiserant, si laxatione uideretur opus esse. Sequēs etas nimis duriter flagitans observationē le-
gis de cœlibatu, cōfirmavit et auxit magna scelera.

Euangelium est
quædam legis
ἐπιείκεια.

Postremo & hoc addam, Euangelium propo-
nit dulcissimam ἐπιείκεια legis diuinæ. Et si e-
nim lex perfectam obedientiam requirit, tamen E-
uāgelium testatur nos recipi propter Mediatorem
Filium Dei, et placere Deo inchoatam obedientiam
propter Mediatorem, etsi adhuc imperfecta est in
hac uita, & multis sordibus contaminata.

Hæc tota doctrina est quædam ἐπιείκεια Le-
gis, & ex fonte multa argumenta explicantur :
Si uis in uitam ingredi, serua mandata : Nemo
seruat mandata : Ergo nemo in uitam ingredi-
tur. Neganda est minor : Paulus seruat mandata
iuxta ἐπιείκεια in Euangelio traditam, id est,
persona propter Christum recepta est fide, & os-
bedientia, quanquam imperfecta, tamen iam pla-
cet Deo propter Mediatorem. Hanc ἐπιείκεια
intelligere prodest, & ad conscientias studien-
das, &

das, & ad cogitandam magnitudinem misericordiae Dei.

Suprà dictum est, unde fontes æquitatis sumantur, scilicet, ex collatione Legum superiorum ad inferiores, & ex circumstantiis. Superior lex iubet Abraham mactare Filium, ideo cedit lex inferior: Non occidas, Ita superior lex, Neminem ledas, uetat depositum gladium reddi furanti, Ita superior lex: Neminem iniuste ledas, moderatur inferiorem, uidelicet: Serues fœdera. Ideo Pausanias non adiuuat triginta Tyrannos, tam etsi confœderatus.

Vnde æquitas sumatur.

Hæc collatio Legum consideranda est hoc loco, ut Aristoteles argutè hos fontes quærit disputans, an, si æquitas recta est, summum ius iniusticia sit? Respondet Aristoteles genere congruere utrumque, summum ius & æquitatem, id est, utroque probantur recta & damnantur turpia, sed gradibus differunt propter circumstantias, ut de furto, utraq; leges, recentes & ueteres, genere congruunt, damnant furtum, & puniunt, sed propter circumstantias aliquæ sunt mitiores. Nunc pauciora frena sunt disciplinæ, quam olim, & hæ gentes sunt ferociores, ideo lex exasperata est. Sic Paulus de magistratibus loquens Rom. 13. tantum de genere pœnarum loquitur: Magistratus sit honori bonis

Summum ius & æquitas genere congruunt.

bonis operibus, & terrori malis. Discernit leges in genere, nec præscribit modum, sed concedit exasperari leges, quia Politiarum asperitates sunt poenæ humanorum peccatorum diuino iudicio, in quo delinquens, reus est mortis, etiam tunc, cum leges humanæ ei parcunt. Ideo dicitur lex ualere, partim propter rationem, scilicet, quod ad genus attinet, partim propter autoritatem magistratus. Ex his facile intelligi potest responsio Aristotelis.

Summum ius sepe pro calūnioso dicitur.

Sed tamen illud lector monendus est, sæpe summum ius pro calumnioso dici. Id simpliciter iniustum est, ut noctu populari, cum dierum induciæ pactæ sunt, item, cum Herodes propter iusiurandum interficit Iohannem. Et Saul propter suam stultam traditionem, filium, quem Deus ornauerat uictoria, interfectorus est. Et Iudæi uetant Christum in sabbato curare. In talibus casibus non congruunt genere, summum ius & æquitas, qui calumniosa interpretatio prorsus extra legem est, & est iniusticia, prohibita alijs legibus. Multa & magna uolumina sunt plena harum disputationum de summo iure, & de mitigatione, sed his fontibus cognitis, quos hæcenus recensui, facilius erit explicatio.

Leges de quibus ferantur. In tertio titulo libri Digestorum citantur uerba Theophrasti in hanc sententiam, leges ferri de his,

his, quæ plerunq; accidunt. Frenat legislator petulantiam, ut in lege de pœna furti. Nam magistratus officium est, primùm omnium petulantiam comhercere & punire.

Interea scit Legislator gradus esse, & accidere magis uel minus atrociam, quàm de quibus lex dicit. Accedit igitur authoritas iudicis, quæ durius aut mitius punit. Hæc breuissimè recito, ut regulam studiosi meminerint, leges de genere aliquo condi, quod plerunq; accidit, ut sæpè dixi: Lex de Sabbato sancit, ne quis petulanter faciat operas impediens frequentiam ministerij sacri. Hoc genere animaduerso, facile iudicari potest de alijs casibus, cum sine petulantia propter necessitatem fiunt opera, ut, cum Macabæi dimicant in Sabbato, iuxta regulam: *Moralia sunt anteferenda cæremonialibus, seu: Magis uolo misericordiam, quàm sacrificium.* Hoc ipsum quod nos dicimus uidendum esse, de quo genere lex principaliter loquatur, Iurisconsulti dicunt his uerbis: *Spectandam esse rationem legis, quam uocant animam legis, & iuxta hanc dicunt extendi, uel restringi legem. Disputant de definitione Iuris, cur dicatur hic Ars boni & æqui, cum tamen bonum & æquum sit correctio legum, ut hic dicitur.*

Anima legis,

Respondeo: Rectè dicitur, *Ius est ars boni & æqui,*

Cur ius dicatur
ars boni et æqui

æqui, uidelicet, scripti & non scripti, id est, est nosse scriptum & causas scripti, et uidere, cur scriptum sit æquum, & ubi asperius aut mitius iudicandum sit, nec significat hoc loco bonum & æquum solum correctionem scripti, sed generaliter id, quod ad normam rationis quadrat, dextrè ex lege naturæ collectum, siue lege expressum sit, siue in aliquo casu collatione legum inueniendum sit, ut lege expressa est æquitas, eadem petulanter factam capitali poena luendam esse, prorsus fortuitam eadem non puniri. Sed quærenda erat collatione legum æquitas, in iudicio militis adolescentis, qui tribunum interfecerat, stuprum illaturum. Hunc militem Marius non solum absoluit, sed etiam corona donauit, inspectante toto exercitu, & illustris ratio est huius sententiæ, quia adolescens magis depellere turpitudinem, quàm mortem debebat.

Dicta ex Sacris
litteris de seueri-
tate et equitate.

Rursus in fine auditores dicta ex sacris libris de seueritate & æquitate repetant. De seueritate dicitur: Non parces ei, qui occiderit hominem &c. Hæc lex propriè concionatur magistratui, & de atroci scelere. Reliqua sunt multa dicta de æquitate, quæ plurimum & plerunq; ualent in priuatis offensionibus sanandis: Estote misericordes. Remittite, & remittetur uobis. Ecclesiasti .7. Noli esse nimis iustus, ne plus factus quàm necesse est, id

est, id est, non queras acerbiter summum iuris, sed flecte animum ad aequitatem, probabilem, ut, Thrasylus summo iure poterat aduersarijs bona eripere, sed reliquit eos in possessione, & sanxit ἐμυσίαν.

Nec sapias plus quam necesse est, id est, non gubernes aliena à tua uocatione, nec queras caillatoriè in explicabilia. Prouerb. 30. Qui nimium emungit, elicit sanguinem. Philip. ultimo: ἡμεῖς καὶ ἡμεῖς uestra nota sit omnibus. Iacob 2. Misericordia superet iudicium. Sic apud Deum temperatur seueritas ingenti ἐπιεικεία, quia approbatur imperfecta, mendica & sordida obedientia piorum etiam si adhuc multum habent uiciorum, modò ut adsint initia fidei & obedientiae. Sicut scriptum est: Gratia exuberat supra peccatum.

Redit Aristoteles ad questionem supra motam, an sese interficiens, ut Cato, iniuriam sibi faciat, & acutè respondet, facere eum iniuriam ciuitati, non sibi, quia ciuitas prohibet necari ciuem à se, uel ab alio. Suprà autem respondit plainius, scienti & uolenti non fit iniuria, scilicet, simpliciter uolenti, & in re, quam potest uelle. Cato non habet potestatem sui corporis, sicut rectè dicunt Iurisconsulti: Nemo est dominus membrorum suorum. Rectè igitur dicitur, Catonem &

An ὁ αὐτὸς
ἑἑ iniuriam
sibi faciat.

obiectio
de Catone minor
+ rhanf

*Quis legem transgreditur
iubet Dominum pro
esse*
sibi facere iniuriam, quia & si uult necem, tamen uelle eam non licet, sed Deus, & lex magis sunt domini nostri corporis, & rerum nostrarum, quàm nos ipsi. Græca phrasis est, non iubet se interficere, pro, iubet se non interficere.

Tandem post spinosas argutias in fine dicit, quo modo aliquis sese possit iniuria afficere, uidelicet, hoc modo, quia pars superior in homine, & inferior, sunt uelut duæ personæ, & hæc debent inter se mutua officia, & mutuam defensionem: Ergo cum non præstant debitum, altera alteram iniuria adficit, ut, si dominus seruum obedientem fame necet. Hæc est principalis solutio huius longæ quæstionis in textu.

DE AMBITIONE.

Licet petere aliquam administrationem.

Licet ne petere gubernationes, seu in Ecclesia, seu in politia? Respondeo: Licet petere adferenti conscientiam mediocris industria, & permittenti iudicium ijs, ad quos pertinet electio. Hanc conclusionem confirmat dictum Pauli, 1. Timoth. 3. Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, id est, sicut pium est, se ad alios honestos & possibiles labores offerre, sic pium est, se ad docendi aut gubernandi laborem offerre, si sit mediocris industria, & Paulus bonum nominat, non solum

Solum quia Deo placet, & alijs salutare est, sed etiam, quia arduum est, & non sine multis uirtutibus sustineri potest. Sed multa obijciuntur, primum hoc:

Primum argumentum.

Non est appetenda gubernatio ultra uires nostras posita, quia dicitur: *Altiora te non appetas*. Gubernatio, cum Ecclesie, tum politicae longe superat uires humanas. Non est igitur appetenda.

Minor manifesta est, & 2. Corin. 3. clarè dicitur: *Non sumus sufficientes ex nobis prospicere aliquid*. Item: *Nemo potest sibi quicquam sumere, nisi ei datum sit desuper*. Et Salomon expressè inquit, se non posse regere tantam multitudinem populi. Respondeo: Neganda est maior, nam utraque est uera, & sciendum est, gubernationes supra nostras uires positas esse, & tamen appetendas esse, modò adferas hæc duo, fidelitatem, & petitionem diuini auxiliij. De fidelitate dicitur 1. Cor. 4. *Hoc in ministris postulatur, ut fidelis quis inueniatur*. ~~Fidelitas autem duo comple-~~ ~~ctitur, conscientiam mediocris industriæ, & dilig-~~ ~~entiam~~. ~~Nam adferens ignorantiam adfidelitatem, infidelis est. Ut enim ignari artis medicæ,~~

Quæ ad illam
petitionem ne-
cessaria.

Qui tamen profitentur se medicos, sunt impostores, & nocere cogitant, ita in gubernatione quacunq; adferentes ignorantiam adfectatam, sunt infideles, id est, habent uoluntatem nocendi. De spe auxilij diuini inquit Christus: Non uos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris cœlestis. Item: Ego ero uobiscum usq; ad consummationem seculi. Hic lucet ingens ἐπιπίνεσις: Nemo est par gubernationi uitæ, seu suæ, seu aliæ, & tamen approbat Deus sustinentes eam, si adferamus fidelitatem & petitionem auxilij diuini.

Multa non prospicit pater familiâs, multo plura negligunt principes & gubernatores Ecclesiarum. Hunc igitur proluxa ἐπιπίνεσις opus esse intelligamus, ut docet parabola de negociantibus, quæ promittit diligentia præmia et successus.

Aliud argumentum.

Ambitio est, non expectare uocationem,

Petens non expectat uocationem

Ambitio.

Est igitur ambitiosus.

Respondeo ad maiorem: Ambitio est petere gubernationem, nec permittere iudicium uocantibus, sed pugnare uel, aut alijs modis prohibitis, ut assequaris id, quod petis.

Talis non expectat uocationem, sed quantum in ipso est, rapere gubernationem conatur.

At pe=

At petitio, quæ permittit iudicium uocanti, non est ambitiosa. Expectat enim uocationem sic petens, ac tantum significat uoluntatem suam, si uideatur idoneus. Nam superior, nec nosse multos potest, nec diligere ex multis idoneum, nisi se aliqui offerant. Et exploranda est, non solum industria, sed etiam uoluntas, sicut scriptum est: Hilarem datorem diligit Deus. Et uerum est dictum Plauti in Stichis: Stultitia est pater, uenatum ducere inuitos canes. Cum præficatur aliquis inuitus ac repugnans, & fortassis donum seruiendi non habens, fastidiosius facit officium. Quare utile est apud uocantem, significare uoluntatem. Sic uoluntarij concurrunt ad Gedeonem, Macabaëum, & alios. Et Paulus inquit: Volo omnes prophetare, sed ordine, id est, ne uocati rectè docentes impediuntur, ut ueteri consuetudine, sicut nunc in scholis, liberum fuit omnibus disputare, & modestè interrogare Episcopos seu doctores. Nunc ad minorem respondo: Neganda est minor: Petens pius, & si se offert, tamen expectat uocationem, quia obtemperaturus est iudicio superioris, & id nec studet corrumpere, nec impedire iniustis modis, nec pugnat hæc petitio cum ea uirtute, quæ uocatur humilitas. Nam humilitas non est ignauia, sed uult agere ea, quæ ad uocationem pertinent. Verum agit

placitus
Act. 7. Sci
Verba mulieris
ad Amphilonem
Iudei
Imitos canil
uenari

Humilitas.

qd e,

ea non fiducia suæ industriæ, sed fiducia diuini auxilij, nec despiciens alios. Est enim humilitas uirtus, qua agnoscentes infirmitatem & sordes nostras, uerè timemus Deum, & nihil agimus supra uocationem, & quæ mandata sunt, agimus fiducia auxilij diuini, non nostræ industriæ, nec despicientes alios, sed scientes Deum posse alijs organis uti, & nullius industriam felicem esse, nisi Deo iuuantente. Ita Dauid fuit humilis, & si minime fuit ignarus aut ociosus, sed agnoscebat suam infirmitatem, timebat Deum, & in uocatione Deo obtemperabat, & res mandatas gerebat fiducia diuini auxilij nec alios despiciebat.

FINIS.

DE ARBORIBUS.

DE ARBO

RE CONSANGVINITATIS ET AFFINITATIS.



CONSANGVINEI, SIVE

cognati sunt, ut Iurisconsultus ait,
ab eodem ^{stipite} orti ac propagati. Est
enim consanguinitas uinculum per-

sonarum, quæ propterea, quod ab eadem stirpe or-
tae sunt, sanguinis & naturæ societate propius iun-
ctæ sunt. Discernuntur autem lineis & gradibus.

Linea triplex est: Ascendentium,
Descendentium,
Collateralium.

Gradus est interuallum, quo cognoscitur, quæ
persona stipiti propior sit. Aliter autem uetera iu-
ra ciuilia numerabant gradus, quàm nunc numerat
ius Canonicum. Primum recitabimus hoc tempore
usitatam supputationem. Inchoanda est autem se-
ries ab uno stipite, ut Abraham. Suprà ponantur
maiores eius, infrà ponantur liberi & nepotes.

De stirpe
reputat
Haran
Loth filius

Thare
Gen. 11
Abraham
Haran
Batuel
Isaac

Abraham, inde
1. Haran
2. Nachor
3. Tharid
4. Batuel
5. Isaac

forma patrum
ca. p. post
Tharid
gen. 24

Isaac
Iacob
Ioseph.

Addantur in lateribus fratres & sorores. Traduntur autem regule tres ad gradus constituendos.

Prima regula:

*Unica regula
de linea
de Isaac
est una
de Isaac
est*

Prima est de recta linea, uidelicet ascendendum. Quot sunt persone, tot sunt gradus, una dempta, uidelicet, dempto stipite, à quo inchoanda est supputatio. Vt, Ioseph distat tertio gradu ab Abraham, Iacob secundo, Isaac primo gradu. Itaq; filius primum gradum constituit, nepos secundum, pronepos tertium, abnepos quartum. De recta linea traditur sententia: Nullos ascendentes & descendentes inter se posse connubium contrahere. Quare si Adam hodie superstes esset, non posset ducere uxorem.

*in canone
proverb. I.
in canone*

Secunda regula de collateralibus in linea ~~in~~ equali,

*Regula conuenit
cu hac geometrica
cuasi conuenit
sunt equalia
inter se sunt
equalia*

Quoto gradu distat alter à communi stipite, toto gradu inter se distant: Ergo duo fratres, seu frater & soror, unum gradum tantum constituunt, uidelicet primum. Quare Iacob primo gradu iunctus est Esau. Rebecca uno partu euidet gemellos Iacob et Esau inter quos ortu est dissidium. Accus propter primogenitura

CONSANG. ET AFFIN. 395

accus *stipos* *fr* *Filius* *Iouis* *et* *Hy*
2. Filius *ne*
 Peleus *filius* Telamon
 Achilles *uip* Ajax
 Pyrrhus, Eurisaces *filius* *Triaci*, *et* *pyr*

Iam si illis scire, quoto gradu inter se iuncti sint
 Achilles & Ajax, uide alteram seriem, & observa
 quoto gradu distet Achilles à stipite, distat autem
 secundo gradu, quare et inter se distant Ajax &
 Achilles secundo gradu. Ad hunc modum facilis
 est sequentium personarum supputatio.

3. gradus *stip*
ne *uideri* *rim*
de

Nunc inter collaterales prohibita sunt connubia
 intra quartum gradum, olim fratrum filijs & filiab.
 licuit inter se contrahere connubia, etiam Romanis
 legibus, ut docent Institutiones: Ut Orestes duxit
 consobrinam Hermionen. Ad non ideo recito, ut
 nunc concedi uelim, sed ut consideremus, quæ prohi
 bitiones sint iuris diuini, quæ sint iuris humani.

Agamemnon *Atreus* *filius* Menelaus *2.*
 Orestes Hermione *filia* *Menelai*

est *uulgaris* *goy*
uulgaris

Batuel *est* *stipos* *et* *pater*
 Simile est exemplum in Genesi:
 Rebecca *filia* Laban *filius*
 Iacob Rachel *et* Lea *uiscula*

Iacob iunctus est consobrina sua Rachel secundo
 do gradu.

de *genesi*

Tertia

Tertia regula. *de collatralib, in linea inequali*

Collateralium in linea inequali, quoto gradu remotior distat à stipite, toto inter se distant.

Abraham

Thare *stipite*

Haras *f. Abrahæ*

Sara *f. Haras*

Sara distat secundo gradu à stipite: Ergo & Abrahæ iuncta est secundo gradu. Hoc gradu in linea inequali prohibita sunt conjugia iure diuino. Aliud exemplum.

Thare

Abraham

Nachor *grad.*

Isaac

Batuel *2. grad.*

Rebeca *3. grad.*

Rebecca distat tertio gradu à stipite, ideo & ab Isaac distat tertio gradu. *Thare f. p.*

DE AFFINITATE.

Affinitas est propinquitus personarum, quæ ori-
tur ab ijs, quæ sunt iunctæ copula carnali, ut, Da-
uid alienus est à Ionathæ, sed postquam accepit uxo-
rem, sororem Ionathæ, iam fit affinis Ionathæ.

Vnica regula Traditur autem regula.

Quoto gradu quispiam est mihi consanguis-
nus, quàm consanguinitas

neus,

neus, toto gradu uxor eius est mihi affinis, ut, frater & frater sunt iuncti primo gradu consanguinitatis, ergo fratris mei uxor est mihi iuncta primo gradu affinitatis.

Priamus ^{inf. e. ex Troianus}
 Helenus ^{filius} Hector, uxor ^{Andromacha}
 Andromacha.

Ergo Andromacha fuit iuncta Heleno, primo gradu affinitatis.

Iacob ^{filius} Nouerca, id est, Bala + Bala
 Ruben ^{frater}

Ergo Ruben attingit nouercam primo gradu affinitatis.

Casimirus

Sigismundus ^{demosthenis} Barbara coniunx
 Rex Poloniae ^{fr. huius} Ducis Georgij,
 Filia, coniunx ^{Marchionis}
 Marchionis

posterior. ^{Medici} ^{prior}
 Sigismundi filia fuit consanguinea filie Ducis Georgij gradu secundo: Ergo Marchioni affinis fuit secundo gradu.

Non late uagatur affinitas, nam consanguinei mei non sunt affines consanguineis uxoris meae. Ergo a consanguinea uxoris abstinere debeo, mei consanguinei abstinere debent a mea uxore, non

à consanguineis meæ uxoris. Quare duo fratres cum duabus sororibus contrahere possunt, non enim impediuntur affinitate. Pater & filius cum matre & filia contrahere possunt. Quomodo igitur gradus affinitatis numerentur, ex propositis exemplis intelligi potest. Habent autem aliquæ personæ nomina.

Socer *Socro*

Socrus.

ἐκυρὸς, mariti pater, ἐκυρὰ, mariti mater, πένθερος, pater uxoris, πένθηρα, mater uxoris.

Gener *οἰκὸς τ. γαμβρὸς. ἡ δὲ Socer*

Nurus *οἰκὸς Socri ὀνομαζομένη τὸν Socer*

Vitricus

Nouerca *ἡ δὲ Socri. ἡ δὲ Socri*

Priuigni.

Mariti frater, Leuir δαίτηρ,

Mariti soror, Glos γαλῶς. *ἡ δὲ Socri*

Duorum fratrum sorores εἰσατέρες.

Hæ appellationes extant Iliados δ. ubi Helena Hectorem appellat δαίτηρα. Postea uero Hector interrogat, an abierit aliquo Andromache ad sorores uiri, aut ad fratrum coniuges.

ἢ ἐπὶ ἐς γαλῶν, ἢ εἰσατέρων δὲ πέπλων.

Octavius *ἡ δὲ Socri*

Augustus *ἡ δὲ Socri*

Octavia soror

Marcella

ἡ δὲ Socri
Julia *ἡ δὲ Socri*
filia Augusti

Agrippe

Vxor posterior ^{f. Titia} Agrippæ Vxor prior ^{f. Fulvia}
 Augustus fuit affinis Agrippæ in primo gradu ^{f. habuit Titia}
 sed non fuit affinis fratri Agrippæ. ^{f. Titia}

DE SUPPUTATIONE
 graduum in iure Ciuili.

Recensui usitatam supputationem graduum,
 nec difficile est uidere, quantum ab eo distet uetus
 consuetudo legum Romanarum. Nam in linea re-
 cta ascendentium & descendientium nullum est di-
 scrimen. Retinetur enim regula: Tot gradus sunt,
 quot personæ, una dempta. Sed in collateralibus est
 discrimen. Quando conferuntur collaterales, du-
 plicandi sunt gradus, quia hic quoq; retinetur regu-
 lam: Tot sunt gradus, quot personæ.

Atreus

Agamemnon

Menelaus 1.

Orestes f. Agamemnon

Hermione f. Menelaus

Iuxta leges distat Orestes ab Hermione quarto
 gradu, nam iuxta leges duo fratres faciunt duos
 gradus, frater & soror duos gradus, ita deinceps
 reliqui, quia in legibus habetur ratio successio-
 num in hereditatibus, ubi fratri succedit frater
 aut soror, ideo distrahuntur hæ personæ per gra-
 dus. Sed in iure Canonico alia ratione numerantur.

Con-

Coniugium duabus personis constat, quæ sunt una caro, ideo gradus contracti sunt. Estq; supputatio Canonica facilis intellectu, si hanc regulam diligenter obseruaueris, quod frater & frater, seu frater & soror iuncti sunt primo gradu. Iam ut intelligi possit hæc pertinere ad conscientiam, & ad pietatem, addendæ sunt regulæ de connubijs legitimis, quæ ostendunt Deum requirere reuerentiam sanguinis, & seuerè punire illicitos concubitus.

cap. m. h. **DVPLEX EST** *inuestigat in p. h. a. s.*
prohibitio.

Altera est iuris diuini, altera est iuris humani.

Sed et Molin.
est in 18. l. 1. h. i. h. a.
est in 18. l. 1. h. i. h. a.
Prohibitio diuina extat Leuitici 18. quæ in recta linea intelligitur prohibere omnia connubia. In collateralibus prohibet primum & secundum gradum, in linea inæquali, hoc est, ne frater ducat sororem, ne nepos ducat ^{matrem} ~~amitam~~, aut materteram, sed non prohibet secundum gradum in linea æquali, hoc est, duorum fratrum liberis conceditur connubium, ut Orestes potuit ducere Hermionem. De affinitate etiam intelligi debet prohibitio perpetua in linea recta, hoc est, inter uirtricum, priuignam, filiam priuignæ, & sic deinceps. Inter priuignum item nouercam, matrem nouercæ. In collateralibus prohibentur primi gradus connubia, ne quis ducat
nurum,

nurum, ne mater nubat genero, ne quis ducat fratris uxorem. Addit & secundi gradus lineæ inæqualis personas, ne quis ducat uxorem patruī. Hæc summa est prohibitionis in Leuitico.

Quamquam autem politia Moisi non pertinet ad nos, tamen ~~naturalia & moralia~~ pertinent ad omnes gentes, sunt enim leges diuinæ, quas Deus uoluit ad totum genus humanum pertinere, & esse normam uiuendi insitam naturæ, nec id lumen omnino extinctum est. Quòd autem hæc prohibitio sit iuris naturalis seu moralis, primum textus ipse indicat, qui ait: Diuinitus deleri Cananeos, propterea, quòd contraxerint connubia in primo & secundo gradu. *in* ~~secundo gradu~~ *Linea inæquali*

Cùm igitur Deus hæc facta damnet in his, ad quos non pertinet lex Moisi, imò cum nondum lata esset lex, sequitur, quod sentiat esse peccata, quæ iure naturæ prohibita sint. Nam & ratio naturalis docet propter reuerentiam sanguinis abstinendum esse à proximorum connubijs, idq; statim initio creaturæ etiam uerbo sancitum est: Relinquet *Gen. 2.* homo ^{quod ad} ^{se in} ^{Christo} patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ. Hæc est uox naturæ, in qua Deus discernit personas, matrem & uxorem, & uetat iungi matri. Item Paulus retinet has prohibitiones in priore Epistola *1. Corinth. 5.* ad Corinthios, ubi docet horrendum scelus esse, du-

11 fin. nihil. historia scriptor sapre uix emissa. r. dicit pro iugutu hanc uide dicit de propheta uis aptu q
propter uerbi sap. 202. titur

DE ARBORE

11. Alaci
cere nouercam . Et Iohannes obiurgat Herodem
his uerbis: Non licet tibi habere uxorem fratris
tui. Quare hæ prohibitiones sunt in Ecclesia re=
tinendæ . Item Iacob ante legem Moysi maledicit
filio, qui nouercam attigerat . Cum igitur hæ pro=
hibitiones sint iuris naturæ, pertinent ad omnes gen=
tes, & præcipuè in Ecclesia retinendæ sunt , ideoq;
hi concubitus dicuntur incesti apud omnes gentes,
id est, non approbati publicis legibus & ceremo=
nijs . Nam uēs & significat zonam nuptialem
sponsæ, quæ significabat legitimas nuptias, & ap=
probata publicæ ceremoniæ . Itaq; incestum uo=
cant illegitimam coniunctionem, quam nulla cere=
moniæ publicæ approbant .

*libel magis uenit
fanta si am eius
gallum .
incesta nuptia di
uina sunt nuptia
uæ pte gogitur f*

Nec dubium est, à Deo puniri magnis calamita=
tibus incestos concubitus, ut scriptura monet de cau=
sis Diluuij^{gr} de Cånaneis deletis . Exempla multa
obseruari possunt uetera & recentia , ut Oedipi,
Iocastæ, Ptolemæorum tragici & tristes exitus,
quare & in uetustissimorum Poëtarum præceptis
certi gradus prohibentur, ut apud Phocylidem &
Hesiodum, qui quidem & hanc prohibitionem con=
tinent, ne quis fratris uxorem attingat .

Sciendum est autem, prohibitiones, quæ sunt iu=
ris diuini, perpetuas esse debere, nec ualere huma=
nas dispensationes contra mandata Dei, quia Deus
non cona

non concedit hominibus potestatem abolendi sui mandati. Quare non imitanda, sed detestanda est audacia Pontificum, qui dispensatione sua interdum approbauerunt coniugia contra prohibitiones diuinas.

Ceterum accesserunt & quaedam prohibitiones humanae, secundi, tertij, & quarti gradus, ut enim prohibitiones diuinae maiore reuerentia obseruentur, Ecclesia initio aliquos gradus adiecit. ~~Hec ratio honesta & probabilis est, sed tamen discrimen diuinarum & humanarum prohibitionum obseruandum est.~~ Diuinae prohibitiones nunquam soluendae sunt, ut dixi. Potest autem incidere probabilis ratio, soluendi humanam prohibitionem, id fieri debet per doctos pastores Ecclesiarum et Magistratus. Prorsus autem reiiciendae sunt prohibitiones de commenticia cognatione spiritali, ne quis ducat eam cuius baptismo adfuit, & similes. Praeterea prudentes pastores Ecclesiarum & Magistratus considerent, quos gradus humanae prohibitionis retinere uelint. Adieci exempla probata de fratrum filijs & filiabus connubio coniunctis, ut appareat hunc gradum discernendum esse à diuinis prohibitionibus.

ut Rabini d.
ponit legi sep

Exempla dispensationum in prohibitionibus humanis.

Johia .7. Fratres.
Exum ~~idias~~
~~obias~~

Raguel.
 Sara.

Aliud exemplum:

Fratres.

Constantinus *Magnus*
 Helena *filia*

Gallus
Julianus apostata
 Imperator,

Aliud:

Mathan

Mat. 1. Ioachim
Luce 3. Maria *chr.*
Exum

Eli
 Ioseph.

Aliud:

Theodosius I.

Arcadius *fr.*
 Theodosius II.

Placida *soror*

Eudoxia nupta

Valentinianus III.

Valentiniano III.

natus ex Placida.

Honorij et Arcadij
faciunt fratres
 Honorius duxit duas sorores, filias Stiliconis,
 sed prior est mortua ante nuptias, ex posteriore de
 inde non habuit liberos. Fortassis excusari illud ex
 exemplum potest, propter mortem prioris ante nup-
 ptias, sed tamen non est imitandum.

NON QVAELIBET EX
 empla Patrum imitari licere.

Hec

Hæc ideo collegimus, ut intelligi possit, quæ
 connubia concessa sint. Non enim licet qualibet
 exempla Patrum imitari, ut Iacob. Nec conceden-
 dum est, ut aliquis ducat sororem mortuæ sororis,
 nec licet allegari post promulgatam legem, & con-
 tra uerbum Dei iam nobis propositum, priorum
 patrum facta. Nam propter exempla non est disce-
 dendum ab expresso uerbo Dei, nec opus est disputa-
 tare de excusatione Patrum, etiamsi quid uicij fuit
 in aliquorum connubijs. Etsi fuit excellens uirtus
 Abrahæ, Iacob, Dauidis, & aliorum Patrum &
 Prophetarum, qui aut cognatas, aut plures coniu-
 ges simul habuerunt, tamen non existimemus nul-
 los in eis neuos fuisse. Fuit robustissima natura pa-
 trum ante diluuium, & ut uires corporis magnæ
 fuerunt, ita sapientiam fuisse eximiam, non dubium
 est, & id ostendit artium inuentio, quæ illius aureæ
 ætatis sagacitate repertæ, & posteris monstratæ
 sunt. Norant autem pij patres concionem in Pa-
 radiso traditam: Erunt duo in carne una, quod di-
 cto matrimonium definitur, & sancitur esse insepa-
 rabilis coniunctio duorum, id est, unius maris, &
 unius fœminæ. Quod enim dicitur: Erunt in car-
 ne una, sancit, ut sint una caro, id est, iuncti insepara-
 biliter, & talia fuisse coniugia piorum patrum an-
 te diluuium, non dubito. Imò pij intelligebant hoc

*Connubia
 In uirtute na
 24210*

Gen. 2.

dicto damnari à Deo uagas libidines. Sed impij hoc frenum non sunt passi, quare uagæ libidines inter causas diluuij recensentur.

At post diluuium & si mansit magna uirtus patrum, ut Abrahæ, tamen cum iam plus confusio-
num esset in moribus, essent crebra diuortia, & u-
nus simul multas coniuges duceret. In illa uiciosa
consuetudine etiam sancti patres normam ueterem
languidius custodierunt. Sed nos uerbo Dei rega-
mus uitam & mores, nõ quibuslibet exemplis. Ver-
bum Dei in Leuitico clarè adfirmat à Deo damna-
tas esse incestas consuetudines, uidelicet, coniunctio-
nes in primo & secundo gradu lineæ inæqualis.
Quare non licet imitari exemplum Iacob, quem
uel ignorantia excusat, uel aliqua diuina reuelatio.
Non imitemur patrum neuos, uel ambigua facta,
sed uirtutes, quas Deus in eis clarè adprobat, quòd
uerbum Dei certis testimonijs diuinis acceptum,
audiebant, amplectebantur fide, propagabant,
Deum uerum inuocabant, damnabant idola, su-
stinebant magnas ærumnas & certamina propter
doctrinæ ueræ propagationem, erant iusti erga
homines in contractibus, & in ciuilibus uitæ offi-
cijs, non rapiebant aliorum coniuges, non pollue-
bant filias cuiusquam, timebant Deum, & non pe-
tulanter contra conscientiam uiolabant mandata
Dei.

Dei. Tales cum essent, etiamsi quas sordes propter contagia seculi habuerunt, tamen quia lucebant in eis fides, uera inuocatio, bona conscientia, aliqui eis neui condonati sunt, cum crederent se placere Deo per misericordiam propter uenturum Semen. Ita & nobis multi neui condonantur, qui oriuntur à contagijs temporum ac gentium. Sed interim discamus uirtutes Patrum imitari congruentes cum mandatis Dei, ut dictum est, Repetita est uox in Euangelio: Erunt duo in carne una, quæ reuocat nos ad primam & pulcherrimam coniunctionem unius maris & unius foeminae.



FINIS.



Ob. G. u. 3911







